18593

บันทึกความจำ

ชีวะประวัติ ชุนพิสัฐนนทเดช

กับ

ความรู้อบตัว และธรรมะ

ที่ระลึกการทำบุญอายุครบ ๗๒ ปี

วันที่ ๑๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๒

923.8593
ช529บ

ชุมประตุวัดพิสัฐบูรณาราม กำลังก่อสร้าง

อุทิศให้หอสมุดแห่งชาติ
นายอาสา ภมรบุตร

หอสมุดแห่งชาติ
16 ส.ค. 2532
กรมศิลปากร

หอสมุดแห่งชาติรัชมังคลาภิเษก
จันทบุรี

บันทึกความจำ
ชีวประวัติบุนพิสิฐนนทเดช

กับ

ความรู้รอบตัวและธรรมะ

ที่ระลึกการทำบุญอายุครบ ๗๒ ปี
วันที่ ๑๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๒

เลขห้อง ดฝ

เลขหมู่ 923.8593
ว529ฝ

เลขทะเบียน ๑ ๓๕ ๑๕๖๒๕๕ จบ.

สารบาญ

	หน้า
กำเนิด	๑
การศึกษา	๔
การเศรษฐกิจ พ.ศ. ๒๔๕๐	๑๐
การสังคม	๑๒
โจรภัยไม่ค่อยมี	๑๔
คุกตะราง	๑๔
ความสนุกสนาน	๑๕
โรงภาพยนตร์	๑๖
เข้ารับราชการในราชสำนัก	๒๒
กาแฟนรสิงห์	๒๔
เรียนวิชาการราชทัณฑ์	๒๗
พะทำมะรง จังหวัดหลังสวน	๓๐
พระยาจ่าแสนบดีศรีบริบาล	๓๒
ระเบียบเพิ่มเงินเดือนของกรมราชทัณฑ์	๓๓
พะทำมะรง จังหวัดพัทลุง	๓๘
พะทำมะรง จังหวัดชุมพร	๔๑
พะทำมะรง จังหวัดปัตตานี	๔๓
หัวหน้าแผนกพาณิชย์ กรมราชทัณฑ์	๔๕
หัวหน้าแผนกการทั่วไป กองผลประโยชน์	๔๖
รักษาการแทนพัศดีเรือนจำจังหวัดปราจีนบุรี	๔๘
สารวัตรควบคุมเรือนจำมหันตโทษ	๕๒
ผู้ต้องขังการเมือง รุ่น พ.ศ. ๒๔๗๖	๕๖
ผ้นร้ายของข้าพเจ้า โดยพระยาศราภัยพิพัฒน์ ร.น.	๕๘
ผู้อำนวยการเรือนจำชั่วคราวสระแก้ว	๕๘

หน้า

สารวัตรเรือนจำภาคธารโต ๕๙
ผู้บัญชาการเรือนจำภาคคลองไผ่ ๖๐
การประจบ ๖๓
ผู้บัญชาการเรือนจำกลางบางขวาง ๖๖
การสังคม ๖๘
การชอบพอกับ พล. ต. อ. เผ่า ศรียานนท์ ๗๒
ผู้บัญชาการเรือนจำกลางคลองเปรม (ลหุโทษ) ๗๔
อวสานแห่งราชการ ๗๖
คำวินิจฉัยของคณะกรรมการเรื่องราวร้องทุกข์ได้ผลอย่างใด ๗๙
งานกับเล่นเป็นยาอายุวัฒนะ ๘๑
ราชการที่ผ่านมา ๘๔
ราชการพิเศษ ๘๕
เคราะห์ร้ายแล้วก็เคราะห์ดีบ้าง ๘๕
บันทึกการเสรีไทย ๘๗
สันติบาลใต้ดิน ๑๐๒
ขบวนเสรีไทย ๑๐๗
เรือนหอที่ต้องขาดจากสังคม ๑๐๘
๓ ชั่วโมง ในแดนอาชญากร ๑๑๑
๓๐ วัน ในกรงเหล็ก ๑๑๗
การกุศลที่ทำมา ๑๒๓
ประวัติการสร้างพระพุทธรูป ๑๒๕
วิธีหล่อพระ ๑๒๖
ประวัติวัดพิสิฐบูรณาราม ๑๒๗
อานิสงส์การถวายอาราม ๑๓๓
การอบรมวิชาความรู้รอบตัวเรือนจำมหันตโทษ ๑๓๕

หน้า

ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม ๑๗๕
อวิชชาสูตร จากพระไตรปิฎก ๑๗๗
การทำบุญ (กุศล) ๑๗๘
บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ... ... ๑๗๙
การทำบุญ ต่อ ๑๘๐
จูฬหัตถิปโทปมสูตร ๑๘๒
ความกตัญญูกตเวที ๑๘๔
โอวาทานุสาสนี ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ๑๘๖
ไตรลักษณ์ ๑๙๔
กรรมคืออะไร ๑๙๗
สรุปคำสอนของพระพุทธเจ้า ๑๙๙
การคบมิตร และ อานันทสูตร ๒๐๕

ขุนพิสิฐนนทเดช

คำปรารภ

ในการทำบุญอายุของข้าพเจ้าครบ ๖ รอบ (๗๒ ปี) วันที่ ๑๗ มิถุนายน ๒๕๑๒ ญาติมิตรและบุตรหลาน ได้มีส่วนบริจาคทรัพย์ร่วมในการทำบุญครั้งนี้ด้วย นอกจากการทำบุญ เจริญพระพุทธมนต์เลี้ยงพระแล้ว ยังได้รวบรวมเงินจำนวนหนึ่ง ถวายวัดพิสิฐบูรณาราม เพื่อสร้างเสนาสนะถวายสงฆ์ นอกเหนือไปจากที่ข้าพเจ้าได้เคยบริจาคมาแล้วหลายครั้งหลายหน ย่อมปราบปลื้มยินดีเป็นอันมาก

ในโอกาสนี้ข้าพเจ้าได้บันทึกชีวประวัติของข้าพเจ้า เพื่อให้บุตรหลานได้ทราบความเป็นมาโดยตลอด เพราะไม่มีเวลาจะบอกเล่าให้พั่งทั่วถึงกันได้ แม้ข้าพเจ้าจะมิได้เป็นผู้ยิ่งใหญ่ในราชการ หรือเป็นผู้มีฐานะร่ำรวยเงินทองแต่ประการใดก็ดี แต่อาศัยที่ได้ผ่านราชการผ่าผั่นอุปสรรคมากมาย ทั้งมีความอุตสาหะหมั่นเพียรในการศึกษาหาความรู้ใส่ตนและการปฏิบัติราชการ ได้เห็นประสพการณ์มาถึง ๗๒ ปี ก็ย่อมจะเป็นประโยชน์แก่บุตรหลานได้ศึกษาหาความรู้ประพฤติปฏิบัติตนให้ถูกต้อง เพื่อบำรุงวงศ์ตระกูล ให้วัฒนาถาวรสืบไปชั่วกาลนาน

ในขณะที่เขียนบันทึกชีวประวัติของข้าพเจ้าครั้งนี้ ข้าพเจ้ามีอายุ ๗๒ ปี ทั้งสุขภาพร่างกายก็ไม่สมบูรณ์ ความจำอาจคลาดเคลื่อนไปบ้าง ไม่มากนัก หวังว่าคงเห็นใจ

อนึ่ง หนังสือเล่มนี้ ได้พิมพ์แจกในวันทำบุญอายุหมดไปแล้ว ได้มีผู้มีจิตศรัทธาช่วยพิมพ์ขึ้นอีกเป็นครั้งที่ ๒ ข้าพเจ้าจึงถือโอกาสแก้ไขเพิ่มเติมข้อความให้ละเอียดชัดเจนขึ้นอีก เท่าที่มีเวลาว่างพอจะทำได้ ทั้งได้นำวิชาการอันเป็นความรู้รอบตัวเช่นการปกครอง การเศรษฐกิจและสังคม กิจการเรือนจำของต่างประเทศบางประเทศจะนำลงมาพิมพ์ทั้งหมดหนังสือเล่มนี้จะใหญ่โตเกินไป ถ้าผู้ใดมีความสนใจ ข้าพเจ้ายินดีจะมอบต้นฉบับให้ นอกจากนี้ก็มีอุดมคติในการทำราชการหรือกิจการค้า พร้อมด้วยธรรมบางประการ เพื่อเป็นการศึกษาหาความรู้ต่อไป

ขุนพิสิฐนนทเดช

(บุญมี มกรเสน)

บ้านเลขที่ ๒ ตรอกอัคนีคำริห์

บางกระบือ พระนคร โทร. ๔๗๖๗๕

งานทำบุญอายุ ๗๒ ปี ขุนพิสิฐนนทเดช วันที่ ๑๗ มิถุนายน ๒๕๑๒

คำปราศรัย

ของขุนพิสิฐนนทเตช ในวันทำบุญอายุครบ ๖ รอบ

วันที่ ๑๗ มิถุนายน ๒๕๑๒

สวัสดี ญาติมิตร ที่นับถือ และบุตรหลานที่รัก

ข้าพเจ้ารู้สึกปีติยินดี ที่ได้เห็นญาติมิตรและบุตรหลานได้มาร่วมกันทำบุญในวันนี้ ขอขอบใจเป็นอันมาก

สำหรับบุตรหลานที่มีส่วนบริจาคเงินเข้าร่วมกันทำบุญด้วยในครั้งนี้ ย่อมได้รับผลทั้งทางโลกและทางธรรม ทางโลกก็คือมีผู้สรรเสริญว่าเป็นคนดี มีความกตัญญูกตเวทีทางธรรมก็คือได้กุศลผลบุญไปในภพชาติหน้า สมดังพระพุทธพจน์ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก วรรคที่ ๔ ชื่อสมจิตตวรรค ว่าด้วยจิตสม่ำเสมอ ทรงแสดงภูมิของอสัตบุรุษ (คนชั่ว) และภูมิของสัตบุรุษ (คนดี) โดยชี้ไปที่ความเป็นผู้ไม่กตัญญูกตเวที หรือความเป็นผู้กตัญญูกตเวที รู้คุณที่ผู้อื่นทำแล้วชื่อกตัญญูกตเวที ตอบแทนหรือประกาศคุณที่ผู้อื่นทำแล้วชื่อกตัญญูกตเวที ทรงแสดงว่าบุคคล ๒ ท่าน คือมารดาบิดาเป็นผู้ที่จะสนองคุณได้โดยยาก แม้บุตรจะแบกมารดาบิดาไว้บนบ่าคนละข้างตั้ง ๑๐๐ ปี ปฏิบัติบำรุงด้วยประการต่าง ๆ ให้มารดาบิดาถ่ายอุจจาระปัสสาวะบนบ่านั้น หรือทำให้มารดาบิดาเสวยราชสมบัติ ก็ยังไม่ชื่อว่าตอบแทนคุณได้ เพราะมารดาบิดามีอุปการมาก เป็นผู้เลี้ยงดูและอบรมสั่งสอนมา แล้วทรงแสดงการแทนคุณ

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ แห่งวัดเทพศิรินทราวาส ท่านกล่าวโอวาทานุสาสนี เรื่องของความกตัญญูกตเวทีต่อมารดาบิดา เมื่อวันที่ ๒๘ กรกฎาคม ๒๔๙๑ ว่า มารดาบิดานักปราชญ์ท่านจัดว่าเป็นพระที่ ๔ ของบุตร ต่อจากพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ไม่มีใครในโลกยิ่งกว่า

คนทำกรรมอย่างใดย่อมได้รับผลอย่างนั้น ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ เคยทราบรายหนึ่ง มีบุตรเป็นหญิง บุตรนั้นโตขึ้นดูหมิ่นเหยียดหยามและตบตีแม่ของตัว บุตรหญิงนั้นมีลูกโตขึ้นก็ถูกลูกของตัวทำแก่คนเช่นนั้น บุตรธิดาควรบำรุงมารดาบิดาให้เป็นสุขเท่าที่

สามารถจะทำได้ ผลคือความมีโชค มีเกียรติยศเกียรติคุณเป็นที่นิยมนับถือของผู้อื่น มีความสุขความเจริญตั้งตัวได้เป็นหลักฐาน ทั้งในทางโลกและทางธรรม

ข้าพเจ้ามีความกตัญญูกตเวทีต่อมารดาบิดามาแต่ไหนแต่ไรแล้ว มารดาตัวได้ถึงแก่กรรมเสียแต่เมื่อข้าพเจ้าอายุเพียง ๒ เดือน มีมารดาเลี้ยงมาตั้งแต่เล็กจนใหญ่ เมื่อข้าพเจ้ามีสติปัญญาเข้ารับราชการแล้ว แม้จะมีรายได้น้อย ข้าพเจ้าก็ได้อุตส่าห์พยายามเลี้ยงดูมารดาบิดาให้ท่านมีความสุขอย่างยิ่งเท่าที่จะทำได้ ข้าพเจ้าก็เจริญขึ้นเป็นลำดับ ท่านมีความสุขยิ่งขึ้นตลอดอายุขัยของท่าน ๙๕ ปี ท่านจึงถึงแก่กรรม ข้าพเจ้าก็จัดการฌาปนกิจให้สมเกียรติ นอกจากมารดาบิดาของข้าพเจ้าแล้ว แม้ผู้อื่นที่มีอุปการช่วยเหลือมีคุณแก่ข้าพเจ้า ๆ ก็ระลึกถึงพระคุณอยู่มิขาด มีโอกาสก็สนองคุณตอบแทนท่านเท่าที่สามารถจะทำได้ แม้ที่สุดท่านที่ถึงแก่กรรมไปแล้ว ข้าพเจ้าทำบุญกุศลครั้งใด หรือสวดมนต์ก่อนนอนทุกคืนก็ดี ข้าพเจ้าก็อุทิศกุศลไปให้ ผลแห่งความกตัญญูกตเวทีของข้าพเจ้าปรากฏว่ามีผู้เมตตากรุณาอุปการช่วยเหลือตลอดมา สมดังพระพุทธองค์ทรงตรัสสอนทุกประการ

ที่สุดนี้ ขออำนาจแห่งคุณพระศรีรัตนตรัยและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย จงดลบันดาลให้ญาติมิตรและบุตรหลานที่ได้มาร่วมการทำบุญในวันนี้ หรือที่มีกิจจำเป็นมาไม่ได้ก็ดี เจริญด้วย อายุ วรรณะ สุขะ พละ และปฏิภาณธนสารสมบัติ จะคิดสิ่งใดที่ชอบธรรมจงสมความปรารถนา เทอญ.

บุนพิสิฐนนทเดช

๑๘ มิถุนายน ๒๕๑๒

สำเนา

ที่ มท. ๐๙๐๔/๑๐๔๕๔ กรมราชทัณฑ์

๙ กันยายน ๒๕๑๒

เรื่อง มอบหนังสือให้กรมราชทัณฑ์

เรียน ขุนพิสิฐนนทเดช

อ้างถึง หนังสือลงวันที่ ๔ กันยายน ๒๕๑๒

ตามหนังสือที่อ้างถึง ท่านได้มอบหนังสือธรรมะ เรื่อง "เมื่อจิตใกล้จะดับ" ซึ่งท่านพิมพ์เป็นบรรณาการเนื่องในวันทำบุญอายุครบ ๖ รอบ ให้กรมราชทัณฑ์เพื่อแจกจ่ายแก่ข้าราชการกรมราชทัณฑ์และบำรุงห้องสมุดเรือนจำต่าง ๆ จำนวน ๘๐ เล่ม นั้น

กรมราชทัณฑ์ได้รับแล้วด้วยความขอบคุณ และจะได้ดำเนินการตามกุศลเจตนาของท่านต่อไป การบริจาคของท่านเป็นประโยชน์แก่ราชการราชทัณฑ์ ด้านการอบรมเป็นอย่างมาก ด้วยอำนาจแห่งธรรมบรรณาการครั้งนี้ และคุณพระศรีรัตนตรัย จงเป็นพลวปัจจัยดลบันดาลให้ท่านประสบจตุรพิธพรชัย มีความสุขความเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป.

ขอแสดงความนับถือ

(ลงชื่อ) ส. ประชาภิบาล

(นายสนับ ประชาภิบาล)

รองอธิบดี ทำการแทน

อธิบดีกรมราชทัณฑ์

กองอบรมและสวัสดิการ.

สำเนา

พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย

ในพระบรมราชูปถัมภ์

ที่ ๘๒๐ / ๒๕๑๒ เลขที่ ๔๑ ถนนพระอาทิตย์ พระนคร โทร ๘๑๙๕๖๓

๑๐ กันยายน ๒๕๑๒

เรื่อง ขออนุโมทนาที่บริจาคหนังสือให้ห้องสมุด

เรียน ท่านขุนพิสิฐนนทเดช

อ้างถึง จดหมายลงวันที่ ๔ กันยายน ๒๕๑๒

ด้วยตามที่ท่านได้กรุณาบริจาคหนังสือเรื่อง "เมื่อจิตใกล้จะดับ" โดย อดีตพลตำรวจตรีชลอ ศรีศรากร ซึ่งท่านได้พิมพ์เป็นธรรมบรรณาการเนื่องในอายุครบ ๖ รอบ ให้กับห้องสมุดพุทธสมาคม จำนวน ๒๐ เล่มนั้น ได้รับไว้เป็นการถูกต้องแล้ว

พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ขอขอบพระคุณและขออนุโมทนาในส่วนกุศลการเผยแพร่ธรรมะ ของท่าน มา ณ ที่นี้ และขอกล่าวอ้างคุณพระศรีรัตนตรัย เป็นประธาน จงดลบันดาลประสิทธิผลให้ท่านและครอบครัวเจริญด้วย อายุ วรรณะ สุขะ พละ ยิ่งยืนนานประสบแต่ความเจริญ ในธรรมะขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จนกระทั่งถึงพระนิพพานให้จงได้

ขอแสดงความนับถืออย่างสูง

สัญญา ธรรมศักดิ์

(สัญญา ธรรมศักดิ์)

นายกพุทธสมาคมแห่งประเทศไทย ฯ

บันทึก

ความจำ ชีวประวัติ ของ ขุนพิสิฐนนทเดช

ขุนพิสิฐนนทเดช นามเดิม นายบุญมี มกรเสน เป็นบุตรนายบั้น นางชุ่ม มกรเสน นามสกุลนี้ได้รับพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖ อันเป็นมหามงคลนาม

เกิดเมื่อวันที่ ๑๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๔๐ ที่ตลาดคอนไก่ดี อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร มณฑลนครไชยศรี

เป็นบุตรที่กำพร้ามารดามาแต่เล็ก เกิดได้ ๒ เดือน มารดาก็ถึงแก่กรรม ได้มีมารดาเลี้ยงคือ นางแจ่ม มกรเสน ได้เลี้ยงดูมาแต่เล็ก รักเหมือนบุตรของตนเอง จนกระทั่งอายุได้ ๑๒ ปี แล้วจึงทราบความจริงว่าเป็นมารดาเลี้ยง เหตุนี้ข้าพเจ้าจึงมีความกตัญญูรู้คุณ ได้อุปการเลี้ยงดูมารดาเลี้ยงเหมือนอย่างมารดาของตน จนกระทั่งท่านได้ถึงแก่กรรมลงเมื่ออายุ ๗๐ ปีเศษ

บิดาของข้าพเจ้าเป็นบุตรผู้มีฐานะการเงินดี แต่ก่อนนี้ก็เรียกกันว่าท่านเจ้าสัว เพราะมีเรือสำเภาเดินทางค้าขายระหว่างประเทศไทยกับประเทศจีน มีภูมิลำเนาบ้านเรือนอยู่ที่ตำบลศาลเจ้าเก่า ในสำเพ็ง ผู้ที่มีภูมิลำเนาบ้านเรือนอยู่ในสำเพ็ง ต้องนับว่าเป็นคนมั่งมี เพราะที่ดินมีราคาแพงมาก ตลอดมาจนทุกวันนี้ ท่านทั้งหลายก็คงทราบดีว่าราคาที่ดินในสำเพ็งแพงมากเพียงใด

เมื่อปู่ของข้าพเจ้าเป็นคนมั่งมีเช่นนี้ บิดาของข้าพเจ้าผู้เป็นบุตรก็ย่อมได้รับการศึกษาดี มีความรู้ ความรู้รอบตัวคือเป็นช่าง เป็นนักดนตรีและความรู้อื่น ๆ สามารถทำได้ทุกอย่าง พูดได้หลายภาษา การสมาคมกว้างขวาง รู้จักกับพ่อค้าคหบดีที่มีฐานะดี ๆ อยู่มากมาย เช่นเพื่อนสนิทกับยี่กอฮง ขุนบาลหวย ก.ข. ต่อมาได้รับพระราชทานบรรดา

ศักดิ์เป็นพระอนุวัฒน์ราชนิยม นามของท่านผู้นี้เมื่อกล่าวถึงก็จะมีคนรู้จัก ได้สร้างถาวรวัตถุเป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองไว้หลายแห่ง นอกจากพ่อค้าคหบดี ก็รู้จักคุ้นเคยกับข้าราชการชั้นผู้ใหญ่และเจ้านายในสมัยนั้นมากมาย เช่นถวายตัวในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้พระราชทานลายพระหัตถ์ไว้เป็นเครื่องคุ้มครองป้องกันตัว ซึ่งในสมัยนั้นถือว่าเป็นเกียรติอย่างสูง

ครั้งหนึ่ง ปู่ของข้าพเจ้าบรรทุกสินค้ามาจากประเทศจีน เรือสำเภาได้อัปปางลงกลางทะเล ปู่ของข้าพเจ้ามีภรรยาเป็นคนไทย นับถือพุทธศาสนา ปู่ของข้าพเจ้าจึงนับถือพุทธศาสนาไปด้วย ในขณะเรือสำเภาอัปปาง ปู่ของข้าพเจ้าลอยคออยู่กลางทะเล ได้แต่ภาวนา นะโมตัสสะ ๆ ขณะนั้นก็มีกระดานแผ่นใหญ่ซึ่งแตกมาจากเรือสำเภาลำนั้นลอยน้ำมากระทบตัวเข้า ปู่ของข้าพเจ้าก็จับกระดานแผ่นนั้นไว้อย่างแน่นหนา ลมพัดซัดเข้าไปติดอยู่กับชายหาดมีคนมาพบเข้าก็ช่วยเหลือชีวิตไว้ได้ กลับถึงกรุงเทพ ฯ ได้ ตั้งแต่นั้นมาปู่ของข้าพเจ้าก็มีฐานะการเงินทรุดลง เพราะเรือสำเภาอัปปาง สินค้าที่บรรทุกมาต้องสูญสิ้นไปหมด การค้าขายอื่น ๆ ก็พลอยทรุดโทรมลงเป็นลำดับ ที่สุดก็ถึงแก่กรรมด้วยโรคชรา

บิดาของข้าพเจ้าได้รับมรดกตกทอดมา ได้ทำการค้าขายหลายอย่างไม่ดีขึ้น ที่สุดถึงแก่เป็นนายอากรบ่อนเบี้ย เรียกกันว่า ขุนพัฒน์บั๊น มีคนรู้จักมากมาย แม้ในบัดจุบันนี้เมื่อกล่าวถึงนามนี้ก็ยังมีคนรู้จักอยู่ การเป็นนายอากรบ่อนเบี้ยไม่เจริญ ก็หันมาเป็นโต้โผละครโรงใหญ่ มีนามว่าโต้โผบั๊น บัดจุบันนี้เรียกว่าเจ้าของและผู้จัดการละคร ละครโรงนี้มีชื่อเสียงมาก เคยแสดงประชันกันกับละครของเจ้าพระยาเทเวศร์ ฯ เมื่อในรัชกาลที่ ๕

ต่อมาการทำละครไม่เจริญ ก็ย้ายภูมิลำเนาไปตั้งการค้าขายที่ตลาดสี่แยกกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร และได้รับหน้าที่เป็นผู้จัดการเก็บผลประโยชน์ตลาดกระทุ่มแบนของพระยาสุนทรบุรี ชาวตลาดทั้งหลายตลอดถึงบุคคลอื่น ๆ ไกลไปหลายอำเภอรู้จักและเคารพนับถือบิดาของข้าพเจ้ามาก เพราะท่านเป็นผู้มีศีลธรรมอันดี ถือศีล ๕ เคร่งครัดเรื่องน้ำสุราแล้วแม้แต่แพทย์จะผสมยาให้ก็ไม่ยอมรับประทาน เป็นคนมีความเมตตา กรุณาเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่คนทั้งหลายทั่วไป แม้ว่าบุตรคนใดไปมีเรื่องทะเลาะวิวาทกับผู้ใดมา ท่านจะต้องลงโทษบุตรของท่านก่อนเสมอไปไม่ว่าจะผิดหรือถูก เหตุนี้จึงเป็น

ที่เกรงใจของบุคคลทั้งหลายทั่วไป และทำให้บุตรทุกคนเกรงกลัวไม่กล้าไปมีเรื่องทะเลาะวิวาทกับผู้ใด ไม่ว่าจะผิดหรือถูกต้องพยายามอดกลั้นไว้ วิธีการนี้ต่างกับวิธีการของคนอื่นบางคน โดยมากมักจะเข้าข้างบุตรของตัวเสมอไม่ว่าผิดหรือถูก ทำให้บุตรของตัวกำเริบก่อความรำคาญมีการทะเลาะวิวาทกันมิหยุดหย่อน เพราะเห็นว่าบิดาเข้าข้างตน

ต่อมาบิดาของข้าพเจ้ามีอายุเข้าวัยชรา ๖๐ ปีเศษแล้ว ก็ย้ายภูมิลำเนาไปค้าขายอยู่กับพี่ชายคนโตของข้าพเจ้าที่ในคลองจินดา อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

เหตุการณ์ทั้งหลายที่กล่าวมานี้ บิดาของข้าพเจ้าได้เล่าให้ฟังตั้งแต่ข้าพเจ้ายังเป็นเด็กเล็กอยู่ แต่ก็จำได้ดีจนบัดนี้ ชั้นต้นข้าพเจ้าคิดว่าเหตุใดหนอ ฐานะความเป็นอยู่ของปู่และบิดาของข้าพเจ้าจึงทรุดลงเป็นลำดับ เห็นจะเป็นเพราะหย่อนสมรรถภาพ หรือความประพฤติไม่ดีกระมัง แต่เมื่อพิจารณาดูแล้ว เห็นว่าบิดาของข้าพเจ้ามีความสามารถมีความขยันหมั่นเพียรหาตัวจับยาก สุขภาพร่างกายแข็งแรง แม้อายุย่างเข้า ๗๐ ปีเศษแล้วยังห้วน้ำสองบีบได้อย่างสบาย ส่วนความประพฤตินั้น เป็นผู้ถือศีล ๕ เคร่งครัด

เมื่อข้าพเจ้ามีอายุมากแล้ว ได้หันเข้าศึกษาธรรมะจึงซาบซึ้งดีว่าพระพุทธองค์ได้ทรงสอนว่า คนเรานี้ขันธ์อยู่ใน อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ไม่มีสิ่งใดเป็นของเที่ยงแท้แน่นอน ย่อมหมุนเวียนเปลี่ยนไปตามอำนาจของกรรมที่ทำมาแต่ชาติปางก่อน คือคนเรานั้นเกิดมาก็คือ ตั้งอยู่ เจริญขึ้น เสื่อมลง บางคนเจริญขึ้นมั่งมีเงินทอง ต่อมายากจนลง บางคนยากจนต่อมามั่งมีขึ้น ที่สุดก็แก่ชราป่วยเจ็บและตายไป เป็นเช่นนี้ทุกคน ฉะนั้นฐานะความเป็นอยู่ของปู่และบิดาของข้าพเจ้า จึงตกอยู่ในลักษณะของ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นั่นเอง ข้าพเจ้าจึงพยายามเรียบเรียง เรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เรียกว่า ไตรลักษณ์ เพื่อเป็นการศึกษาต่อไปในท้ายบันทึกนี้

คราวนี้จะได้กล่าวถึงตัวข้าพเจ้า เมื่ออายุได้เพียง ๗ ปี สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงรัชกาลที่ ๕ เสด็จประพาสต้นปลอมแปลงพระองค์เหมือนอย่างราษฎร ท่องเที่ยวไปตามชนบทต่าง ๆ เพื่อสดับตรับฟังทุกข์สุขของราษฎรและเป็นการพักผ่อนพระอิริยาบถไปด้วยในตัว เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๗ ได้เสด็จโดยทางเรือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ

กับสมเด็จพระรัชทายาท (ร. ๖) เสด็จล่วงหน้าไปพักอยู่ที่อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร เสด็จขึ้นไปในตลาด ตั้งพระทัยจะเสวยพระกระยาหาร เผอิญมีคนรู้จักขึ้นเมื่อความแตกจึงเสด็จกลับลงเรือ บิดาของข้าพเจ้าทราบเข้าก็ผัดหมี่กรอบ พร้อมพาตัวข้าพเจ้าไปถวายตัวต่อสมเด็จพระรัชทายาท มีเรื่องราวปรากฏอยู่ในพระราชนิพนธ์เสด็จประพาสต้น ซึ่งข้าพเจ้าได้อ่านพบเมื่อเติบโตแล้ว เป็นการประหลาดมหัศจรรย์อย่างยิ่ง ที่มิได้คาดคิดมาก่อนเลย ครั้นเมื่อข้าพเจ้าอายุได้ ๑๘ ปี คือหลังจากได้ถวายตัวแล้วถึง ๑๑ ปี ข้าพเจ้าก็ได้เข้ารับราชการในพระราชสำนักในรัชกาลที่ ๖ จริง ๆ

การศึกษา

ที่โรงเรียนสุระวิทยา วัดคอนไก่ดี อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร เรียนจบชั้นประโยคประถมในสมัยนั้นที่ใกล้เคียงในจังหวัดนั้นไม่มีโรงเรียนใด ที่จะเรียนชั้นสูงกว่านี้อีก บิดาเห็นข้าพเจ้าเป็นบุตรคนสุดท้อง ยังเล็กนักเป็นห่วงใยจึงไม่ให้ไปเรียนต่อที่กรุงเทพฯ เพื่อให้อนุชนคนรุ่นหลังทราบว่าในสมัยนั้นการศึกษา การเศรษฐกิจ การสังคมเป็นอย่างใดจึงได้บรรยายต่อไปนี้

การศึกษาในสมัย พ.ศ. ๒๔๔๐ ถึง ๒๔๕๐

พ.ศ. ๒๔๔๐ เป็นปีที่ข้าพเจ้าเกิดจนถึง พ.ศ. ๒๔๕๐ เป็นปีที่ข้าพเจ้าเริ่มรับการศึกษา เป็นครั้งแรก ทราบว่าในระหว่าง พ.ศ. ๒๔๔๐ ถึง ๒๔๕๐ ชั่วระยะเวลาห่างกันเพียง ๑๐ ปี ไม่มีเหตุการณ์อย่างใดเปลี่ยนแปลงไปมากนัก เพราะในระหว่างนั้นประเทศไทย ยังมีการติดต่อกับต่างประเทศน้อย วัฒนธรรมฝ่ายตะวันตกและอเมริกายังไม่แพร่หลายในประเทศไทยมากนัก เพราะยานพาหนะที่จะใช้ไปมาหาสู่กัน ใช้แต่ทางเรือการเดินทางช้ามากไม่สะดวกเหมือนปัจจุบันนี้ที่มีเรือบินใช้รวดเร็วมาก แม้โรคติดต่อต่าง ๆ ก็ติดต่อกันยาก โรคติดต่อเช่นอหิวาตกโรคเป็นต้น เกิดที่ตำบล อำเภอ จังหวัดใดก็เป็นอยู่ในที่แห่งเดียว จะติดต่อไปที่แห่งอื่นได้ยาก เพราะทางคมนาคมไม่สะดวก ถึงกระนั้นก็ดีโรคติดต่อเกิดขึ้น ณ ที่ใดก็ล้มตายกันมาก เพราะการรักษาพยาบาลไม่ดีเท่าปัจจุบันนี้

จะกล่าวถึงการศึกษาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐ ซึ่งข้าพเจ้าเริ่มเข้ารับการศึกษา มีนักเรียนอยู่สองจำพวก จำพวกหนึ่งเป็นนักเรียนบ้าน เช้าไปโรงเรียนเย็นกลับบ้าน อีกพวกหนึ่งเป็นนักเรียนกินนอนประจำอยู่กับวัด ทั้งสองจำพวกนี้โรงเรียนตั้งอยู่ในบริเวณวัดทั้งสิ้น แม้โรงเรียนฝรั่งเช่นโรงเรียนอัสสัมชัญ โรงเรียนก็อยู่ในบริเวณวัดฝรั่ง นักเรียนที่เรียนในบริเวณวัด มีพระสงฆ์ หรือพระบาดหลวงเป็นครูผู้สอน วิชาที่เรียนจึงหนักไปในทางศีลธรรมคือการทำความดีละความชั่ว ผู้ที่เรียนจบจากโรงเรียนในสมัยนั้น ออกไปประกอบการงานอาชีพส่วนตัวหรือทำราชการก็ได้ดิบได้ดีมีความเจริญเป็นส่วนมาก จะเห็นได้แม้ปัจจุบันนี้ นักเรียนรุ่นนั้นได้เป็น ขุน หลวง พระ พระยา เจ้าพระยา มีชีวิตอยู่จนทุกวันนี้ก็มีอยู่มากมาย ทั้งนี้เพราะนอกจากวิชาชีพที่เรียนมาแล้วยังได้เรียนศีลธรรมอันดีด้วย

ในขณะนั้นโรงเรียนต้องอาศัยวัด ต้องอาศัยพระเป็นครูผู้สอน กระทรวงที่ควบคุมโรงเรียนจึงมีชื่อว่า กระทรวงธรรมการ มีหน้าที่ควบคุมดูแลวัดวาอารามไปด้วย ต่อมาอีกหลายปีโรงเรียนตั้งอยู่นอกวัดมากขึ้น ไม่ได้อาศัยพระเป็นครูผู้สอนเหมือนแต่ก่อน กระทรวงธรรมการจึงเปลี่ยนชื่อ เป็นกระทรวงศึกษาธิการมาจนถึงปัจจุบันนี้ เมื่อครั้งกระทรวงธรรมการ เสนาบดีเป็นผู้มีการศึกษาในทางวิชาครูคืออักษรศาสตร์ อย่างเชี่ยวชาญ แต่งตำรับตำราจัดวางเค้าโครงการศึกษาไว้อย่างแน่นอนเช่นเจ้าพระยาพระเสด็จ ฯ และเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี มีวัยวุฒิและคุณวุฒิเป็นที่เคารพนับถือกันมาจนถึงทุกวันนี้ ในสมัยนั้นการแต่งตั้งเสนาบดี หรืออธิบดี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นผู้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ แต่งตั้งให้ ตามความรู้ความสามารถที่ศึกษาเล่าเรียนมา มิได้มีการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้อง

ฉะนั้นสำหรับข้าพเจ้าจึงอยู่ในจำพวกนักเรียนประจำวัด เพราะบิดาเป็นผู้เลื่อมใสในพุทธศาสนามาก ต้องการให้บุตรศึกษาเล่าเรียนหนักไปในทางศีลธรรม ถ้าจะคำนวณดูนักเรียนในสมัยนั้น จะเห็นว่านักเรียนวัดมากกว่านักเรียนบ้าน ตามยุคตามสมัยในขณะนั้นผู้คนพลเมืองเลื่อมใสในพุทธศาสนามากกว่ายุคปัจจุบันนี้ บิดาได้นำข้าพเจ้าไปฝากกับพระภิกษุยวด แสงละออ ซึ่งเดิมท่านได้ศึกษาวิชามาจาก โรงเรียนวัดนวลนรดิษฐ์

จังหวัดธนบุรี เมื่อสำเร็จแล้วจึงไปอุปสมบทตามภูมิลำเนาเดิม คือวัดดอนไก่ดี อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร มณฑลนครไชยศรี

วิชาการเรียนหลักสูตรของกระทรวงธรรมการในขณะนั้นมีเพียงสองประโยค คือ ประโยคประถม กับประโยคมัธยม ผู้ที่มีฐานะดี หรือเจ้านายนิยมไปเรียนต่อที่ต่างประเทศ ผู้ที่เรียนจบแม้เพียงประโยคประถม ก็มีสิทธิ์เข้าสอบที่โรงเรียนนายร้อย นายเรือ นายตำรวจ หรือจะเข้ารับราชการกรมกองใดก็ได้โดยสะดวก สามารถปฏิบัติราชการได้เป็นอย่างดี เพราะวิชาที่เรียนมาสูงมาก

สำหรับข้าพเจ้า เมื่อเรียนจบประโยคประถม ต้องไปสอบไล่ที่โรงเรียนรัฐบาลตั้งอยู่ที่จังหวัดสมุทรสาคร มีข้าหลวงธรรมการออกไปจากกรุงเทพ ฯ เป็นผู้ไปสอบ ขณะนั้นยังไม่มีเรือยนต์ใช้ ต้องใช้เรือเก๋งมีคนแจวหัวแจวท้าย ดูเป็นเกียรติยศมาก เมื่อสอบไล่ได้แล้ว กระทรวงธรรมการจึงจะมอบประกาศนียบัตรให้

จะเห็นได้ว่าเพียงจบประโยคประถม ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ รัฐบาลในระบอบประชาธิปไตย ได้ตั้งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมืองขึ้น ถ้าผู้ใดเป็นข้าราชการชั้นตรีแล้วก็มีสิทธิ์สมัครเป็นนักศึกษาได้ ในขณะนั้นข้าพเจ้าเป็นพะทำมะรงเรือนจำจังหวัดปัตตานี ข้าพเจ้าก็ได้สมัครเป็นนักศึกษาแผนกนิติศาสตร์ เพราะข้าพเจ้ามีใจรักวิชานี้มาก เห็นว่าเป็นวิชาที่มีเหตุผลรู้จักผิดชอบ เป็นการช่วยตัวช่วยครอบครัวได้เป็นอย่างดี วิชานี้เมื่อเรียนสำเร็จแล้ว จะทำราชการหรือการงานอะไรก็สำเร็จเรียบร้อยได้ผลดี ข้าพเจ้าอยู่ต่างจังหวัดห่างไกลกรุงเทพ ฯ มากไม่มีโอกาสพึ่งคำบรรยาย ทางการก็ให้โอกาสส่งคำบรรยายไปให้เป็นรายเดือนหรือรายบีก็สุดแล้วแต่ผู้จะบอกรับ ข้าพเจ้าเรียนแล้วแต่ไม่มีโอกาสเข้าสอบ ก็รู้สึกว่าได้มีความรู้พอสมควร ใช้การในหน้าที่ได้เป็นอย่างดี มีตำรับตำราคำบรรยาย เก็บรักษาไว้จนบัดนี้มากมายใช้ประโยชน์ได้ในเมื่อต้องการสำหรับนักศึกษารุ่นเดียวกันกับข้าพเจ้าที่เขาสอบได้ ทำราชการมีตำแหน่งใหญ่โตอยู่ทุกวันนี้ก็ยังมีอยู่หลายคน สำหรับผู้ที่เรียนจบประโยคมัธยมก็ย่อมได้เปรียบกว่าเป็นธรรมดา

มีตัวอย่างที่จะเห็นได้ว่านักเรียนในสมัย พ.ศ. ๒๔๔๐ ถึง ๒๔๕๐ สามารถรับราชการได้ดีเพียงไร กล่าวคือเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๕ เมื่อเร็ว ๆ นี้เอง ข้าพเจ้าได้ไป

พบอธิบดีกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ขอให้เทียบความรู้ให้เพื่อกิจการของโรงเรียนของข้าพเจ้า อธิบดีกรมวิชาการบอกว่าเทียบชั้นให้ไม่ได้ เพราะประกาศนียบัตรก็หายบัญชีหลักฐานทางโรงเรียนก็หาย เพราะเป็นเวลาล่วงเลยมาหลายสิบปีแล้วไม่มีผู้ใดเก็บรักษาไว้ และในขณะนั้นก็มีนายทหารชั้นนายพันผู้หนึ่ง ไปหาอธิบดีกรมวิชาการขอให้เทียบความรู้ให้กับท่านจอมพลผู้หนึ่ง อธิบดีกรมวิชาการก็ตอบว่าไม่มีหลักฐานและก็เทียบชั้นให้ไม่ได้เช่นกัน นายทหารผู้นั้นโต้ตอบว่าเป็นถึงจอมพลเหตุใดจึงเทียบชั้นให้ไม่ได้ อธิบดีกรมวิชาการตอบว่าการที่ท่านเป็นถึงจอมพล ก็เพราะผลการปฏิบัติราชการของท่านดีต่างหาก หาใช่เพราะการเรียนชั้นหนึ่งชั้นใดไม่ นายทหารผู้มาติดต่อก็จำนนต่อคำตอบ แล้วก็ลากลับไป นี่แหละจึงเป็นคติอย่างดีว่า การเรียนชั้นหนึ่งชั้นใดไม่สำคัญสำหรับในยุคในสมัยนั้นความสำคัญอยู่ที่การปฏิบัติงาน ความประพฤติดีมีศีลธรรม ก็เจริญเป็นใหญ่เป็นโตได้ ในขณะนั้นพลเมืองของประเทศไทยมีเพียง ๑๐ ล้านคนเศษ เครื่องอุปโภคบริโภคมีอุดมสมบูรณ์ไม่ต้องแย่งกันทำมาหาเลี้ยงชีพอย่างปัจจุบันนี้ บัดนี้พลเมืองมี ๓๓ ล้านคน มากกว่าแต่ก่อนมากนักเครื่องบริโภคอุปโภคมีราคาแพง ต้องแย่งกันทำมาหาเลี้ยงชีพ ก็จำเป็นต้องมีการศึกษาสูง ผู้ใดมีการศึกษาสูงเพียงใดก็ย่อมได้เปรียบ ฉะนั้นคนในปัจจุบันนี้จึงต้องพยายามศึกษาเล่าเรียนให้สูงให้ได้ปริญญา และถ้าได้ปริญญาต่างประเทศก็ยิ่งดี หางานหาการทำได้ง่าย แต่อย่าลืมตัว เห็นคนรุ่นเก่าว่าคร่ำครึ ให้หันหลังไปดูบุ๋ทวดบิดาของตัว แต่ก่อนนี้ศึกษาเล่าเรียนมาชั้นใดแล้วสามารถเลี้ยงดูเรา ตลอดจนรักษาบ้านเมืองเป็นเอกราชมาได้จนถึงทุกวันนี้ เมื่อหวนคิดถึงได้เช่นนี้ก็จะไม่ดูถูกดูหมิ่นคนเก่า

นอกจากนี้คนรุ่นเก่ายังได้เปรียบคนรุ่นใหม่ในทางศีลธรรม เพราะได้ศึกษาเล่าเรียนมาจากพระสงฆ์เป็นเวลาช้านาน จึงมีนิสัยติดตัวมา คนที่ไม่มีศีลธรรมแม้จะศึกษาวิชาชีพมาสูงส่งสักเพียงใดก็ตาม อาจประพฤติตนผิดพลาดได้ง่ายจะได้อ่านข่าวในหนังสือพิมพ์เสมอ ๆ ว่าผู้ที่มีปริญญาดี ๆ มาฆ่าตัวตาย ฆ่ากันตายเพราะผิดหวังในความรัก เพราะเหตุเล็ก ๆ น้อย ๆ บ้างก็ประมาทมัวเมาขับรถชนกันตาย บ้างก็ถูกปลดออกจากราชการเพราะหย่อนความสามารถ ซึ่งไม่น่าจะเป็นได้ เพราะมีปริญญาสูง ๆ มา ทางที่ดีควรที่

นักศึกษาทั้งหลายในปัจจุบันนี้จะหันหน้าเข้าศึกษาธรรมะแล้ว ปฏิบัติธรรมะด้วยจะช่วยตนได้เป็นอันมาก

คนรุ่นใหม่ในปัจจุบันนี้ ยังไม่ทราบว่าคุณประโยชน์ของการเป็นนักเรียนวัดมีประการใดบ้าง บางคนเห็นว่านักเรียนวัดคือเด็กวัดที่คร่ำครึเสียเกียรติ ข้าพเจ้าจึงขอเล่าเรื่อง ของนักเรียนวัดสมัยก่อน ให้อนุชนคนรุ่นปัจจุบันนี้ทราบไว้บ้างดังต่อไปนี้ .

นักเรียนวัด

๑. มีความขยันหมั่นเพียร เพราะนักเรียนวัดมีหน้าที่การงานต้องทำมากมายหลายอย่าง เช่นต้องตื่นนอนแต่เวลาเช้า ๕ นาฬิกา ก่อนอาจารย์ตื่น ถ้าตื่นนอนหลังอาจารย์ก็ถูกไม้เรียว อาจารย์ตื่นเพื่อทำกิจวัตรเมื่อปลงอาบัติกันเสร็จแล้วก็ออกบิณฑบาตร ศิษย์วัดก็ต้องติดตามไปด้วย กลับจากบิณฑบาตรแล้วต้องจัดอาหารถวายอาจารย์ เสร็จแล้วจึงไปเรียนหนังสือที่โรงเรียน กลับจากโรงเรียนต้องทำความสะอาดบริเวณกุฏิ บางครั้งถูกระดมทำสะอาดลานวัดอีก ถึงเวลาเย็นต้องหุงหาอาหารรับประทานเองไม่มีผู้ใดจัดทำให้เด็กวัดจึงหุงหาอาหารและปรุงอาหารเป็นมาแต่เด็ก ๆ เมื่อเป็นผู้ใหญ่ขึ้นมาก็สามารถหุงหาอาหารได้เป็นอย่างดี ครั้นถึงเวลา ๒๑ น. จึงหลับนอน ก่อนถึงเวลานอนต้องทำการบ้านที่โรงเรียนสั่งให้ทำและท่องหนังสือด้วย กิจการที่ต้องทำเป็นประจำอยู่เช่นนี้ ทุกวันทุกคืน เป็นเวลาช้านานหลายปี นิสัยอันนี้ก็ย่อมติดตัวไปจนเติบใหญ่ คือความขยันหมั่นเพียร

๒. มีความอดทน เพราะนักเรียนวัดต้องอดทนต่อพระอาจารย์ที่กวดขันการงานการศึกษาเล่าเรียนจะลำบากยากเย็นเพียงใด จะไปบอกกล่าวขอร้องกับใครก็ไม่ได้ ถ้าไปบอกกล่าวขอร้องกับบิดามารดา จะกลับซ้ำร้ายใหญ่เพราะบิดามารดาจะเข้าข้างอาจารย์เสมอแล้วกลับซ้ำเติมหนักขึ้น บิดามารดาผู้ปกครองสมัยก่อน ผิดกับบิดามารดาผู้ปกครองสมัยนี้มาก กล่าวคือขณะนำบุตรหลานไปฝากครูอาจารย์จะต้องสั่งครูอาจารย์ว่าให้เฆี่ยนให้หนักเด็กก็กลัวครูอาจารย์ตั้งแต่วันไปฝากแล้ว ส่วนสมัยใหม่นี้ไม่เคยสั่งครูอาจารย์ดังนั้น มิหนำซ้ำครูอาจารย์เฆี่ยนตีบุตรหลานของตนแม้เพียงเล็กน้อย เคยปรากฏตามโรงเรียนในสมัยนี้

บิดามารดาผู้ปกครองมักจะไปต่อว่าต่อขานครูอาจารย์ และบางรายถึงกับแจ้งความดำรวจจัดการกับครูอาจารย์ถูกปรับถูกลงโทษไปก็มี จนกระทั่งครูอาจารย์ตามโรงเรียนในปัจจุบันนี้ไม่กล้าเฆี่ยนตีนักเรียน ทำให้เด็กชนิดนี้กำเริบเสิบสานไม่กลัวครูอาจารย์ การเล่าเรียนก็ไม่ได้ผล ความประพฤติก็ไม่ดี เกิดอันธพาลวัยรุ่นขึ้นมากมาย เมื่อเด็กสมัยก่อนผิดกับเด็กนักเรียนสมัยนี้ เด็กสมัยก่อนจึงจำต้องอดทนไว้ และอีกประการหนึ่งนักเรียนกินนอนประจำวัดในเวลาพลบค่ำมีอาการคิดถึงบ้าน คิดถึงบิดามารดาญาติพี่น้อง ไปอยู่ใหม่ ๆ มักนั่งร้องไห้อยู่คนเดียวเพราะวัดเวลาพลบค่ำเงียบเหงามาก อยู่นานไปก็ค่อย ๆ เคยชินเข้า สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เมื่ออยู่วัดเป็นเวลาหลายปีเข้า ก็เคยชินในเรื่องความอดทนไปจนเติบใหญ่

๓. ความกล้าหาญ เพราะเด็กวัดมีจำนวนมากด้วยกันต่างครูต่างอาจารย์อยู่กันคนละกุฏิ ย่อมมีการทะเลาะวิวาทกันเป็นธรรมดาของเด็กที่ยังไม่สู้จะเดียงสา เด็กที่ใหญ่กว่าก็ชอบข่มเหงรังแกเด็กที่เล็กกว่า ถ้าเด็กที่เล็กกว่าไม่ทำการต่อสู้ เด็กใหญ่ก็กำเริบข่มเหงรังแกบ่อยขึ้น ฉะนั้นเด็กเล็กก็จำเป็นต้องต่อสู้ก็ทำให้เด็กใหญ่เข็ดขยาดไป เมื่อเกิดการต่อสู้กันขึ้นครั้งใด ก็ถูกอาจารย์เฆี่ยนทั้งคู่ เพื่อมิให้ชกต่อยกันอีก อีกประการหนึ่งเด็กวัดต้องต่อสู้กับความจริง เมื่อทำผิดสิ่งใด แม้ในที่ลับหรือที่แจ้งมีผู้นำไปฟ้องร้องอาจารย์ ๆ สอบถามจะต้องพูดความจริงเสมอ แม้จะถึงกับถูกลงโทษก็กล้าพูด เพราะว่าถ้าพูดความจริงแล้วถ้าเป็นเพียงเรื่องเล็กน้อย อาจารย์ก็สั่งสอนอบรมว่า ภายหน้าอย่าทำผิดอีกจะถูกลงโทษเป็นทวีคูณ เด็กจึงกล้าพูดความจริงไม่พูดเท็จ อีกประการหนึ่งเด็กวัดมักไม่กลัวผี เพราะที่วัดมีคนนำศพมาฝั่งมาเผาเห็นอยู่จนเคยชิน สิ่งต่าง ๆ ดังกล่าวแล้วเมื่อเด็กวัดทำอยู่เห็นอยู่เป็นประจำเป็นเวลาช้านานหลายปี จึงเคยชินติดนิสัยไปจนเติบใหญ่ในเรื่องความกล้าหาญ

๔. มีศีลธรรม เพราะเคยเห็นแต่พระสงฆ์สามเณรทำแต่ความดีเสมอ ความชั่วไม่เคยเห็น ทั้งอาจารย์ทำตัวอย่างที่ดีและหมั่นอบรมสั่งสอน ที่วัดมีโรงเรียนนักธรรมด้วย เมื่ออยู่มาตั้งแต่เล็กจนเติบใหญ่ นิสัยนี้ก็ติดตัวไปในเรื่องของมีศีลธรรมอันดี

เท่าที่กล่าวมาโดยย่อพอเป็นสังเขปเพียงนี้ ก็จะเห็นได้ว่าเด็กสมัยใหม่นี้ คงจะไม่ได้รับคำอบรมจากบิดามารดาผู้ปกครองถึงขนาดนี้เป็นแน่ เพราะผู้ปกครองบิดามารดา

ย่อมมีความเวทนาสงสารเอ็นดู ยิ่งในสมัยนี้การอาชีพเป็นเรื่องสำคัญ ผู้ปกครองบิดามารดาต้องออกจากบ้านเพื่อทำมาหาเลี้ยงชีพ จึงไม่มีเวลาที่จะอบรมสั่งสอนเด็กเพียงพอ ก็ย่อมได้ประโยชน์น้อยกว่าเป็นธรรมดา ถ้าผู้ใดมีโอกาสได้อบรมสั่งสอนบุตรหลานของตนได้อย่างเด็กสมัยก่อนแล้วก็จะเกิดผลดีเป็นอันมาก ที่นำเรื่องนักเรียนวัดในสมัยก่อนมากล่าวในที่นี้ก็เพื่อประโยชน์แก่อนุชนคนรุ่นหลังทราบไว้เท่านั้น

การศึกษาเล่าเรียนควรเป็นชั้นใดจึงจะเป็นการเพียงพอ ย่อมขึ้นกับสถานการณ์เศรษฐกิจและการสังคมในสมัยนั้นประกอบด้วย ดังจะกล่าวถึงการเศรษฐกิจการสังคมในสมัย พ.ศ. ๒๔๕๐ เป็นเวลาล่วงเลยมาถึงบัจจุบันนี้ได้ ๖๒ ปีแล้ว ดังต่อไปนี้

การเศรษฐกิจ พ.ศ. ๒๔๕๐

ในขณะนั้นพลเมืองของประเทศไทยมีทั้งหมด ๑๐ ถึง ๑๒ ล้านคน สิ่งของเครื่องอุปโภค บริโภคภายในประเทศมีอุดมสมบูรณ์ แม้ชาวจีนใหม่ ที่เดินทางมาจากประเทศจีนโดยทางเรือ เมื่อเรือถึงปากอ่าวสมุทรปราการเขาเห็นต้นไม้ริมฝั่งแม่น้ำสองฝั่งเขียวชะอุ่มเขาก็ดีใจพูดขึ้นทันทีว่าฉันไม่อดตายแล้ว เพราะในบ้านเมืองของเขาแห้งแล้ง หาเหมือนประเทศไทยไม่ ฉะนั้นชาวจีนสมัยนั้นเข้ามาอยู่เมืองไทยภายในไม่ช้าเขาก็มั่งมีเงินทองเป็นเจ้าสัวกันมากมาย แต่ชาวจีนสมัยนั้นไม่เอาลูกเอาเมียเข้ามา เป็นแต่ส่งเงินทองไปเลี้ยงดูกัน เขาจึงมีภรรยาเป็นคนไทยและคนไทยในสมัยนั้นรับประทานหมาก สามีก็พลอยรับประทานหมากปากดำไปด้วย นิสัยใจคอจึงละม้ายคล้ายคนไทย อีกประการหนึ่งภรรยาเป็นคนไทยนับถือพุทธศาสนา สามีก็พลอยนับถือพุทธศาสนาไปด้วย ปรากฏว่าคนจีนสมัยนั้นจงรักภักดีต่อประเทศไทย ต่อพระมหากษัตริย์ ถือตัวว่าได้เป็นผู้ที่พึ่งพระบรมโพธิสมภารอยู่ บางคนได้ทำคุณประโยชน์ให้แก่ประเทศไทยเช่น มีส่วนสร้างโรงพยาบาลสร้างโรงเรียน สร้างเสนาสนะถาวรสงฆ์ คนไทยกับคนจีนสมัยนั้นสมาคมกันได้อย่างสนิทสนม บุตรหลานคนจีนในสมัยก่อนได้กลายเป็นคนไทยรับราชการช่วยบ้านเมืองมามากมาย

ใน พ.ศ. ๒๔๕๐ ข้าพเจ้าจำได้ว่ายังใช้ อัฐ อันละไพสองไพทำด้วยทองแดง มีลักษณะรูปกลม มีพระบรมฉายาลักษณ์รัชกาลที่ ๕ อันละไพเล็ก อันละสองไพใหญ่

เด็ก ๆ มีอัฐเพียงวันละไพก็ดีอกดีใจ เพราะซื้อของรับประทานได้อิ่มหนำสำราญเพราะของมีราคาถูกมาก เช่นก๋วยเตี๋ยวจานละไพ ใส่หมูมากเครื่องมากรับประทานชามเดียวก็อิ่ม ผักปลาอาหารราคาถูก พ่อบ้านแม่บ้านไม่สู้เดือดร้อนนัก เช่นปลาทูเข่งหนึ่งสามตัว ๆ ใหญ่มาก ปลาดุกปลาช่อนตัวใหญ่ ๆ ราคาถูก ถ้าขยันลงคลองจับเอาเองก็ได้มีอยู่ชุกชุม ต่อมาเปลี่ยนจากการใช้อัฐเบี้นใช้สตางค์ สิ่งของก็ยังมีราคาถูกอยู่ เครื่องนุ่งห่มก็ทำใช้ทำขายภายในประเทศ แม้ของต่างประเทศก็ไม่สู้แพงนัก เช่นบุหรี่ต่างประเทศอย่างดีซองหนึ่งมี ๒๐ มวนราคาซองละ ๖ สตางค์ แก้วน้ำอย่างดีใบละ ๖ สตางค์ สุราวิศกี้ตราขาวขวดละ ๓ บาทถึง ๔ บาท สุราจากประเทศจีนเช่น เอ้หมึง ตราตาแป๊ะ ซึ่งนิยมดื่มกันมาก ขวดละ ๗๕ สตางค์ ขณะนั้นบุหรี่เกล็ดทองทำภายในประเทศ ซองหนึ่งถึง ๓ บาทเศษ สุราวิศกี้ตราขาวขณะนั้นขวดละ ๒๐๐ บาทเศษ แก้วน้ำแม้ของทำภายในประเทศใบละ ๒ ถึง ๓ บาท ราคาต่างกันมากถึงเพียงนี้

สำหรับยวดยานพาหนะไม่มีรถยนต์ คงใช้รถลากหรือรถเจ๊กเพราะคนจีนเบี้นคนลากรถ รถลากมีสองชนิด ๆ หนึ่งมีขนาดใหญ่ นั่งได้สองคนหรือจะบรรทุกของก็ได้มาก พวกพ่อค้าแม่ค้าชอบใช้รถลากขนาดใหญ่ อีกขนาดหนึ่งเบี้นขนาดเล็กนั่งได้คนเดียว รูปร่างประเปลี้ยวิ่งได้เร็วพวกหนุ่ม ๆ สาว ๆ ชอบนั่งรู้สึกโก้เก๋ดี และพวกพ่อค้านาย–ห้างคนจีนคิดประดิษฐ์ทำให้สวยงามเบี้นพิเศษจารึกยี่ห้อห้างร้านไว้หลังรถ ราคานั่งรถลากถูกมาก เสียเงินเพียง ๑๐ สตางค์ก็ไปได้ในระยะทางไกล นั่งรู้สึกสบาย ตากลมอากาศดี แต่ข้อระวังก็คือ ขณะรถแล่นไปทางสนามหลวง มีเด็กเตะฟุตบอลอยู่ที่สนาม ถ้าเผอิญลูกฟุตบอลออกไปสู่นอกถนน จีนลากรถชอบเอาเท้าเตะลูกฟุตบอล เตะผิดนอนหงายคนต้องขลุกขลักอยู่ในรถ บางทีพระสงฆ์นั่งไปรถลากนอนหงาย สบงพระขึ้นมาบีดศีรษะกว่าจะยกรถและออกจากรถได้ก็ขลุกขลักอยู่เบี้นเวลานาน พวกเด็ก ๆ ก็ชอบใจหัวเราะกัน ฉะนั้นถ้าผู้ใดนั่งรถลากผ่านไปทางสนามหลวง จะต้องร้องสั่งคนลากรถ อย่าเตะฟุตบอลจึงจะปลอดภัยดี ความจริงรถลากนี้ก็ดีมีประโยชน์มาก เพราะนั่งสบายและราคาถูก แต่บัดนี้ยวดยานพาหนะ เช่นรถยนต์รถจักรยานยนต์ มีมากมายกว่าแต่ก่อนมาก ทางรัฐบาลจึงสั่งเลิกรถลากเสีย แต่อย่างไรก็ดีบางประเทศยังคงมีใช้อยู่บ้าง

ยานพาหนะนอกจากใช้รถลากก็ใช้รถม้ามีรถม้าคู่ม้าเดี่ยว จะเช่าขี่ก็ได้คิดเป็นชั่วโมง ๆ ละ ๒๕ สตางค์ โดยฉะเพราะข้าราชการผู้ใหญ่นิยมใช้รถม้ากัน ถนนหนทางจึงสกปรกเพราะอุจาระของม้าทั่วไปหมด ค่นทำความสะอาดถนนหนทางลำบากมาก จนกระทั่งมีรถยนต์ใช้กันมากมายแล้ว รถม้าจึงเลิกไปแต่อย่างไรก็ดีที่จังหวัดลำปาง ยังนิยมใช้รถม้าอยู่ทุกวันนี้ เป็นการรักษาประวัติศาสตร์ไว้ได้เป็นอย่างดี

ต่อมาเมื่อมีโรงไฟฟ้าเกิดขึ้นที่ตำบลวัดเลียบ (วัดราชบูรณะ) เป็นของรัฐบาลไทยมีประชาชนถือหุ้นด้วย ขั้นแรกมีฝรั่งเป็นผู้จัดการจึงมีรถรางใช้กันขึ้น ค่าโดยสารถูกและนั่งก็สะดวกสบายรวดเร็ว เพราะฝรั่งให้เงินเดือนและโบนัสแก่นายตรวจและคนขับแพงมาก จึงกวดขันเอางานเอาการแก่คนงานอย่างจริงจัง เช่นถ้ารถรางคันใดต้องคอยหลีกทำให้เสียเวลาผู้โดยสารคนขับรถก็ถูกตัดเงินเดือน มารยาทไม่เรียบร้อยแม้เพียงเสื้อไม่กลัดกุมให้เรียบร้อยก็ถูกตัดเงินเดือน ผู้โดยสารพ้องร้องเกี่ยวแก่การพูดจาไม่ดี มารยาทไม่ดีถูกตัดเงินเดือน ฉะนั้นรถรางในสมัยที่ฝรั่งจัดการ จึงสะดวกรวดเร็วผู้โดยสารพอใจใช้กันมาก นายตรวจใหญ่เพื่อให้การเดินรถเป็นไปด้วยดี คือนายเที่ยง เมื่อกล่าวถึงชื่อผู้นี้จะมีผู้รู้จักกันโดยมากต่อมาฝรั่งไม่ได้จัดการ และยวดยานพาหนะใช้รถยนต์กันมาก เห็นเป็นการเกะกะจราจรจึงค่อย ๆ เลิกไป จวนจะหมดอยู่แล้ว คงเหลือไว้เพียงบางสายเพื่อเป็นอนุสรณ์ที่จริงคนชั้นกลางหรือคนชั้นสนยังบ่นเสียดายกันอยู่มาก ถ้าผู้จัดการซึ่งเป็นคนไทยเอาใจใส่กวดขันเช่นฝรั่งจัดการแล้ว รถรางก็คงมีประโยชน์อยู่มาก

การสังคม

ในขณะนั้น คนไทยยังถือขนบทำเนียมของไทยอย่างดีอยู่ เช่นสวมเสื้อนอกคุม ๕ เม็ด และนุ่งผ้า สตรีก็นุ่งผ้าโจงกระเบน ประชาชนเลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนามาก จะเห็นได้ในเวลาเช้าจะมีผู้ศรัทธาตั้งขันข้าวขนาดใหญ่ไว้หน้าบ้าน ใส่บาตรกันแทบทุกบ้าน พระสงฆ์ไม่อดอยากนอกจากนั้นชาวบ้านที่มีฐานะดี ๆ ตั้งกระถางน้ำใส่ยาอุทัยไว้ให้คนเดินทางรับประทานแก้กระหายน้ำส่วนงานวันตรุษสารท หรือเข้าพรรษา ออกพรรษา วิสาขบูชา แม้วันพระ ๘ ค่ำ ๑๕ ค่ำ ชาวบ้านจะพากันถือสำรับกับข้าวไปทำบุญที่วัดกันมากมาย ไม่ว่าเด็กหนุ่มสาวเฒ่าแก่ จะเห็นได้ว่าผู้คนในสมัยนั้น เลื่อมใสในพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

น่าปลื้มใจเป็นอันมาก ซึ่งต่างกับในปัจจุบันนี้มาก การทำบุญตามวัดวาอาราม หรือการทำบุญใส่บาตรลดน้อยถอยลงไปมาก พากันเห็นไปว่าเป็นของคร่ำครึ แม้ทางราชการอุตส่าห์ให้ข้าราชการหยุดราชการเพื่อไปทำบุญ กลับพากันไปเที่ยวหรือนอนเสียอยู่กับบ้านน้อยคนนักที่จะไปทำบุญ ซึ่งเป็นสิ่งที่หน้าเสียดายเป็นอันมาก

ต่อมาการคมนาคมสะดวกขึ้น วัฒนธรรมฝ่ายตะวันตกและอเมริกาแผ่ขยายเข้ามาในประเทศไทยมากขึ้น การแต่งกายของชายก็เปลี่ยนเป็นแต่งสากล ใช้ผูกเน็คไท และนุ่งกางเกง ส่วนสตรีก็นุ่งผ้าถุงไว้ผมยาว ยิ่งนานมีเข้าก็เอาอย่างชาวตะวันตกและอเมริกามากขึ้น จนถึงขณะนี้ทรงผมก็ทำกันอย่างแปลก ๆ เสื้อผ้าอาภรณ์ก็เปลี่ยนแปลงไปมาก ขนาดนุ่งผ้าถุงสั้นเลยเข่า พระสงฆ์องค์เจ้าเห็นเข้าเป็นที่หน้าหวาดเสียว รัฐบาลกำลังดำริกันอยู่จะเป็นผลประการใดคอยดูกันต่อไป

อย่างใดก็ตาม นิสัยคนไทยชอบทำตามผู้ใหญ่ ๆ ทำอย่างใดก็คล้อยตามไปด้วย จะเห็นได้ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราช พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า ฯ รัชกาลที่ ๖ เป็นผู้นำทำตัวอย่างออกมาจากพระราชวัง เช่น พวกราชสำนัก หรือนักสนม คุณในวังทำตัวอย่างก่อน เช่นสตรีนุ่งผ้าถุง ไว้ผมยาว คุณในวังทำก่อนแล้วประชาชนก็นิยมทำตาม การใช้นามสกุล พระองค์ก็ทรงทดลองก่อน เมื่อคนนิยม จึงได้ออกกฎหมายต่อมาในภายหลัง

บัดนี้ถ้าจะปรับปรุงวัฒนธรรมอันใด แม้การแต่งกาย ถ้าท่านรัฐมนตรี ท่านผู้หญิง คุณนาย คุณในวัง จะทำเป็นตัวอย่างชักนำไปในทางที่ดีตามแบบฉบับซึ่งสมเด็จพระมงกุฎเกล้า ฯ รัชกาลที่ ๖ ทรงกระทำมาแล้วคงจะได้ผลดี

อันวัฒนธรรมของไทยนี้ดีงามเพียงใด ข้าพเจ้าจะขอนำคำพูดของผู้หญิงฝรั่งคนหนึ่งซึ่งพักอยู่ที่ โอเรียนเต็ล โฮเต็ล เมื่อเร็ว ๆ นี้ ได้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์ไทยฉบับหนึ่งว่า " วัฒนธรรมของชาวไทย เท่าที่เห็นมาเป็นของดีงามน่าดูมาก ถ้าหากว่าชาวไทยพากันนิยมวัฒนธรรมของชาวตะวันตกและอเมริกา จนลืมวัฒนธรรมของไทยเสีย ข้าพเจ้าจะรู้สึกเสียดายมาก " ดังนี้เป็นข้อควรคิดสำหรับชาวไทย

โจรภัยไม่ค่อยมี

เนื่องจากอาหารการบริโภคอุปโภคบริบูรณ์ราคาถูก การหาเลี้ยงชีพสะดวกสบาย เพราะมีพลเมืองน้อยดังกล่าวมาแล้วแต่ต้น การโจรผู้ร้ายก็บางเบา และการทำร้ายร่างกายก็เช่นกัน จะมีบ้างก็การตีพันเล็กน้อย ถึงกับฆ่ากันตายมีน้อย และใช้อาวุธปืนยิงกันตายเกือบจะไม่ได้ยินได้ฟัง ถ้าหากจะเกิดขึ้นที่ไหนสักรายหนึ่งก็โจษขันจรรย์กันไปนาน ฉะนั้นผู้ตั้งอยู่ในสุจริต ก็อยู่กันอย่างสันติ ไม่ต้องหวาดเสียวสะดุ้งอันใด นอกจากการเศรษฐกิจดีแล้ว ประชาชนพลเมืองในสมัยนั้นมีศีลธรรมอันดี เพราะส่วนใหญ่เคยเป็นศิษย์วัดกันมาทั้งนั้น

คุกตะราง

คุกตะรางในสมัยนั้น ก็ทารุณโหดร้าย ทำให้ประชาชนกลัวคุกตะรางมาก ไม่กล้าทำความผิด เพราะกลัวติดคุกติดตะราง ๆ ขณะนั้นทางรัฐบาลแต่งตั้งพะทำมะรงเรือนจำหรือพัศดี ที่มีรูปร่างลักษณะใหญ่โต มีหนวดเฟิ้ม หน้าสพึงกลัว คนไม่มีหนวดเป็นพระทำมะรงไม่ได้ แม้ต่อมาอีกหลายสิบปีถึง พ.ศ. ๒๔๗๒ ข้าพเจ้าเป็นพะทำมะรง ข้าพเจ้าไม่มีหนวด ได้ไปรายงานตัวต่อสมุหเทศาภิบาลมณฑล ท่านยังพูดว่าไม่มีหนวดจะเป็นพะทำมะรงได้หรือ การที่ท่านพูดเช่นนี้ ท่านจะพูดล้อข้าพเจ้าหรือยังมีคติเก่า ๆ ข้าพเจ้าก็ไม่ทราบ แต่ข้าพเจ้าก็เป็นได้ดีเพราะย่างเข้าสมัยใหม่แล้วจะมีหนวดหรือไม่มีไม่เป็นของสำคัญ ๆ อยู่ที่ความสามารถปกครองบังคับบัญชาได้ดีเพียงใดเท่านั้น

คุกในสมัยโบราณ นักโทษทุกคนต้องตีตรวน ทำงานหนัก อาหารการบริโภคอัตคัดขาดแคลน นอนไม่มีมุ้ง ไม่มีผ้าห่มต้องทนให้ยุงกัด และทนหนาวร้อน ในคุกเลือดชุมอย่างมาก ไม่มีการกำจัดเลือด

ก่อนสมัยนั้นขึ้นไปอีกยิ่งทารุณโหดร้ายกว่า กล่าวคือนักโทษอุกฉกรรจ์นอกจากจำโซ่ตรวนที่เท้าแล้วยังมีการใส่พวงคออีกและมีเครื่องทรมานต่าง ๆ เช่นเครื่องบีบเล็บบีบขมับ มีตะกร้อลูกใหญ่ตอกตะปูไว้ทั่วแล้วเอานักโทษใส่ในตะกร้อใช้ช้างถีบตะกร้อให้กลิ้งไปตามถนน

จนเข็ดหลาบหรือบางทีก็ถึงแก่ตาย เครื่องทรมานเหล่านี้ขณะนี้ยังเก็บรักษาไว้ที่เรือนจำกลางบางขวาง จังหวัดนนทบุรี เพื่อเป็นพิพิธภัณฑ์ ให้คนทั้งหลายดูได้จนทุกวันนี้

เมื่อคุกตะรางหน้าเกรงกลัวเช่นนี้ ประชาชนก็ไม่กล้าทำผิดกลัวคุกตะรางยิ่งนัก ถ้าจะพูดถึงผู้ใหญ่ เช่นอธิบดี หรือรัฐมนตรี ซึ่งมีหน้าที่บังคับบัญชาคุก ไม่เคยปรากฏว่ามีผู้ใดย่างเหยียบเข้าไปในคุกแม้เพียงแค่ประตูชั้นนอก เพราะถือว่าเป็นอัปมงคลอัปปรีย์ที่สุด ซึ่งต่างกับปัจจุบันนี้ อธิบดี หรือรัฐมนตรี เข้าไปตรวจในคุกในตะราง ไม่เห็นจะเป็นอัปมงคลหรืออัปปรีย์ที่ตรงไหน บางคนกลับต้องโทษเข้าไปอยู่ในคุกในตะรางก็มีเช่นนี้เพราะเป็นไปตามยุคตามสมัยที่เปลี่ยนแปลงไปมาก

ความสนุกสนาน

ประชาชนคนในสมัยนั้น มีความผาสุกและการสนุกสนานกันมาก เช่นที่สนามหลวงมีงานรื่นเริงเสมอ เช่นงานพระเมรุมีโขนละคร หนังเล็ก หนังใหญ่ ลิเก มีการจุดดอกไม้เพลิง ประชาชนชาวกรุงเทพ ฯ แม้ชาวต่างจังหวัด พากันมาชมกันมาก นอกจากนั้นเวลาตรุษจีนรัฐบาลอนุญาตให้เล่นการพนันได้ทุกชนิดโดยไม่ต้องขออนุญาต หรือเสียภาษีอากรแต่อย่างใด เด็ก ๆ สนุกและดีใจมากเพราะได้รับแจกสตางค์จากผู้ใหญ่เป็นประเพณี ที่นิยมทำกันมาช้านาน นอกจากวันตรุษจีนปกติที่ในกรุงเทพ ฯ หรือต่างจังหวัดทุกอำเภอมีโรงการพนันบ่อนเบี้ยเป็นประจำทุกวัน โรงการพนันบ่อนเบี้ยมีมหรสพแสดงทั้งกลางวันกลางคืน เช่นงิ้ว หรือลิเก ละครผลัดเปลี่ยนกันเสมอ เพื่อเป็นการล่อใจชักชวนประชาชนไปเล่นการพนัน โดยเฉพาะเด็ก ๆ ชอบไปดูการมหรสพมากกว่าอื่น

นอกจากโรงการพนันบ่อนเบี้ยแล้วก็มีโรงหวย ก.ข. ศูนย์กลางตั้งอยู่ กรุงเทพ ฯ คือที่ถนนเจริญกรุง เรียกว่าหน้าโรงหวยมาจนทุกวันนี้ การพนันหวยออกวันละครั้งเวลาสองยาม แล้วมีเจ้าหน้าที่โรงหวย เดินร้องประกาศไปตามถนนทุกแห่งว่าหวยวันนี้ออกตัวอะไร ส่วนต่างจังหวัดก็มีสาขาตั้งโต๊ะรับกินรับใช้อยู่ทั่วไป ต่อวันรุ่งขึ้นจึงทราบว่าหวยวันนั้นออกอะไร

คนสมัยนั้นชอบเล่นการพนันโปถั่ว และเล่นหวย ก.ข. กันมาก จนถึงแก่มีอาจารย์บอกใบ้หวยกันมากมาย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ ทรงเห็นว่าการพนันนี้เป็นอบายมุข ทำให้ราษฎรหมกหมุ่นการพนัน ไม่ทำมาหากินเกิดความยากจน แม้รัฐบาลจะได้เงินค่าภาษีอากรจากโรงบ่อนเบี้ยและโรงหวยก็หาสมควรไม่ พระองค์จึงทรงโปรดเกล้า ฯ ให้เลิกเสียทีละเล็กละน้อยไม่ฮวบฮาบ ต่อมาจนถึงรัชกาลที่ ๖ จึงโปรดเกล้า ฯ ให้เลิกหมดโดยเด็ดขาด ปรากฏว่าเจ้าของโรงหวยถวายเงินสร้างเรือรบให้รัฐบาลบีละ ๑ ลำ พระองค์ก็มิทรงอนุญาต เพราะเป็นผลร้ายแก่ราษฎรของพระองค์ดังกล่าวแล้ว จึงนับว่าเป็นพระมหากรุณาธิคุณแก่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินของพระองค์เป็นอันมาก

มาสมัยปัจจุบันซึ่งเป็นสมัยประชาธิปไตย เกิดมีสลากของรัฐบาลขึ้น ขณะนี้ออกเดือนละ ๓ ครั้ง สำนักงานใหญ่ตั้งอยู่ที่ถนนราชดำเนิน พระนคร มีสาขาขายสลากของรัฐบาลทั่วไปทุกจังหวัด อำเภอ ตำบล ดังที่ทราบกันอยู่ทั่วไปแล้ว จึงไม่จำเป็นต้องบรรยายอีก

โรงภาพยนตร์

ภาพยนตร์ใน พ.ศ. ๒๔๕๐ ในกรุงเทพ ฯ มีอยู่โรงเดียวตั้งอยู่ที่ถนนเจริญกรุง เรียกว่าสะพานเหล็กบน โรงภาพยนตร์ขณะนั้น เรียกชื่อกันว่าโรงหนังญี่ปุ่น เพราะชาวญี่ปุ่นเป็นผู้นำมาฉายเป็นครั้งแรก มีนามว่าโรงหนังบีระกา (บัดนี้เป็นตลาดบีระกา) หนังญี่ปุ่นขณะนั้นเป็นหนังเงียบไม่มีเสียงไม่มีคนพากย์ เป็นหนังตลก หรือหนังรบกัน ซึ่งคนดูรู้เรื่องง่าย ต่อมาอีกหลายปีจึงมีหนังเรื่องรักเรื่องโศก เป็นหนังเงียบเช่นเดียวกัน คนดูเบื่อหน่ายไม่ชอบดูเพราะว่ากว่าจะได้ดูหนังก็ต้องเสียเวลาคอยนานมาก ก่อนอื่นมีแตรวงบรรเลงที่หน้าโรงหนังเพื่อเรียกร้องคนดู เมื่อมีคนดูซื้อตั๋วเข้าโรงพอสมควรแล้วแตรวงจึงจะเข้าไปในโรงหนัง แล้วบรรเลงอีกสองเพลงหนังจึงจะเริ่มฉาย หนังฉายเมื่อหมดม้วนแล้วต้องเปลี่ยนม้วนใหม่กว่าจะเสร็จก็นานพอดู เพื่อแก้ความรำคาญของคนดู ทางโรงหนังจึงอนุญาตให้เด็ก ๆ นำสิ่งของเข้าไปขายในโรงหนัง มีอ้อยขวั้น เมล็ดแตงโม น้ำมะเน็ด หมากพลูบุหรี่ เพราะคนสมัยนั้นยังนิยมรับประทานหมาก เมื่อเวลาไฟสว่างหนังหมดม้วน เด็กจะพากันร้อง เน็ดจ้า หมากจ้า เสียงดังลั่นโรงไปหมด และในโรงหนังจะสกปรกด้วยชานอ้อย เปลือกเมล็ดแตงโม น้ำหมากชานหมาก ที่คนดูหนังรับประทานทิ้งไว้

เนื่องจากสมัยนั้นไม่นิยมดูหนังญี่ปุ่นก็หาของล่อใจมีสิ่งของต่าง ๆ แถมพกให้แก่คนดู บางครั้งก็ทำตุ๊กตากลตั้งไว้ที่หน้าโรงหนัง นำเรื่องเมืองนรกเมืองสวรรค์ มีหุ่นตามีมือมีเท้าเคลื่อนไหวไปมาได้ คนก็ชอบดูเห็นเป็นของแปลกสำหรับสมัยนั้น ต่อมาโรงหนังค่อยมีมากขึ้น เช่นโรงหนังชื่อสิงคโปร์ บีนัง เป็นต้น เรื่องหนังที่แสดงก็ทำดีขึ้น มีหนังเรื่องรักโศกผจญภัย เป็นเรื่องราวหลายสิบม้วน เช่น เรื่องตาวัวมีคนดูนิยมมากขึ้นเป็นลำดับ

กล่าวถึงโรงหนังต่างจังหวัดและอำเภอ ไม่มีไฟฟ้าใช้เหมือนอย่างในกรุงเทพ ฯ เขาใช้ตะเกียงวอชิงตันดวงใหญ่ แขวนไว้เบื้องสูงกลางโรงหนัง เมื่อเวลาจะฉายหนังต้องการความมืด เขาก็ใช้ลังไม้ขีดไฟขนาดใหญ่ชักลอกเอาขึ้นไปบีดบังตะเกียงวอชิงตันไว้ เวลาหนังหมดม้วนจะต่อใหม่เขาก็ชักลอกเอาลังไม้ขีดไฟลงมา ดูหน้าทุเรศยิ่งนัก

เหตุนี้แหละทำให้ข้าพเจ้ามีบัญญาทำหนังฉายให้คนดูได้ โดยใช้กระจกตะเกียงตาวัวที่ตำรวจใช้เวลาค่ำคืน ข้าพเจ้าถอดเอาแต่กระจกเพราะหนาส่งแสงสว่างได้ไกล ใส่ไม้กระบอกเข้า แล้วใช้ตะเกียงลานส่งแสงท้ายกระบอกนั้นทำเป็นรูปสี่เหลี่ยมเหมือนจอหนัง ขณะนั้นยังไม่มีกล้องถ่ายภาพ ข้าพเจ้าจึงใช้กระดาษแก้วทับภาพยาซิแกแร็ต ซึ่งมีรูปภาพต่าง ๆ มากมาย ระบายสีเสร็จแล้วนำออกฉายได้แต่เป็นภาพนิ่ง ถึงกระนั้นก็มีคนชอบดูหนังของข้าพเจ้า ซึ่งเป็นของขบขันดี นอกจากหนังฉาย ยังทำของเล่นต่าง ๆ ได้อีกหลายอย่าง บิดาข้าพเจ้าและผู้ใหญ่หลายคนพากันคือกดีใจที่เห็นว่า ข้าพเจ้าตัวเล็กนิดเดียวมีสติบัญญาทำของเล่นแปลก ๆ นิสัยการช่างการประดิษฐ์จึงเป็นประโยชน์เมื่อเติบใหญ่

ทั้งนี้ เป็นเพราะเมื่อข้าพเจ้าเป็นเด็ก บิดาชอบซื้อของเด็กเล่น เช่นตุ๊กตาไขลาน รถไขลาน และอื่น ๆ ให้เล่นเสมอ แล้วข้าพเจ้ามีนิสัยชอบรู้ชอบเห็นว่าเขาทำกันอย่างไร ก็ชอบถอดเครื่องยนต์กลไกออกดู จึงทำให้เคยชิน มีความรู้บ้างมาแต่เล็ก ๆ ฉะนั้นของเล่นในสมัยนี้มีมากกว่าแต่ก่อน ถ้าผู้ปกครองเด็กซื้อให้เด็กเล่นแล้ว สังเกตดูให้ดีว่าเขาเล่นเพื่อทำลายของหรือเล่นเพื่อเกิดสติบัญญาก็จะได้ประโยชน์ดี ข้าพเจ้าไม่ได้แนะนำเพื่อให้เสียเงิน เพราะเห็นประโยชน์มาแล้วจึงแนะนำ ฝรั่งเลี้ยงเด็กก็ใช้วิธีนี้ ควรทดลองดูบ้าง

ปัญจุบันนี้ โรงภาพยนต์มีมากมายเพียงใด คนนิยมกันเพียงใด ย่อมแตกต่างกับสมัยก่อน เมื่อครั้งข้าพเจ้าเป็นเด็กมากมายท่านทั้งหลายย่อมทราบดีอยู่แล้ว จึงไม่จำเป็นต้องบรรยายอีก

ต่อมาถึง พ.ศ. ๒๔๗๒ เป็นระยะเวลาห่างไกลกันมา ๒๒ ปี ข้าพเจ้ามีบุตรชายเป็นคนแรก แล้วก็ต่อมาอีกหลายคน รวมชาย ๕ หญิง ๓ เริ่มเข้าสมัยใหม่แล้ว คนโบราณมีอุดมคติว่ามีวัวต้องผูกมีลูกต้องเฆี่ยน บัดนี้สถานการณ์เปลี่ยนไป วิชาการต่าง ๆ เจริญขึ้นจึงเปลี่ยนเป็นว่า มีวัวต้องผูกมีลูกต้องเรียน การเฆี่ยนตีไม่มีความสำคัญเสียแล้ว สำคัญอยู่ที่รู้วิธีเลี้ยงบุตรให้ถูกต้องตามวิชาการที่นักปราชญ์เรียบเรียงไว้มากมาย จะนำมาบรรยายในหนังสือเล่มนี้ก็จะมากมายเกินไป ข้าพเจ้าเลี้ยงบุตรมา ๘ คน ข้าพเจ้าไม่เคยเฆี่ยนตีบุตรเลยแม้แต่แปะเดียว เมื่อบุตรยังเล็กหน้าเอ็นดูข้าพเจ้าก็เล่นหัวด้วย แต่พอบุตรรู้ความจำความได้ ข้าพเจ้าไม่เล่นหัวด้วย พูดหรือการกระทำล้วนแต่เป็นกิจลักษณะ เป็นการอบรมสั่งสอน บุตรไปโรงเรียนให้สตางค์ค่าขนมวันละเล็กน้อย เพราะมีห่อข้าวไปจากบ้าน ถ้าวันใดทำสิ่งใดไม่ดีก็ถูกลงโทษคือลดสตางค์ที่เคยให้ลงมา ถ้าทำดียิ่งขึ้นก็เพิ่มสตางค์มากขึ้นเป็นการล่อใจเด็ก ปรากฏว่าบุตรของข้าพเจ้าเล่าเรียนดี มีตัวอย่างอันดีเมื่อครั้งพุทธกาล อนาถบิณฑิกเศรษฐี จ้างลูกไปฟังพระพุทธเจ้าเทศนาเมื่อฟังมากขึ้นเกิดความศรัทธาขึ้นมาเองไม่ขอรับเงินค่าจ้างจากบิดาไปฟังเทศน์เอง ไม่ต้องมีสินจ้างรางวัลหรือใครบังคับดังนี้เป็นต้น อีกประการหนึ่งตามพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. ๒๔๗๙ ปรากฏว่าพัศดีลงโทษเฆี่ยนนักโทษครั้งละ ๓๐ ทีด้วยหวาย ต่อมาเห็นว่าไม่ได้ผลดีเพราะทำให้นักโทษอับอายกลายเป็นคนด้อด้านมากขึ้น รัฐบาลจึงสั่งเลิกการเฆี่ยนให้ลงโทษอย่างอื่นแทน ข้าพเจ้าเห็นว่าถ้าเป็นเด็กเล็กยังไม่รู้เดียงสาอะไร การเฆี่ยนตีทำให้เจ็บหน้าสงสารเวทนาอย่างยิ่ง บุตรของข้าพเจ้าในจำนวน ๘ คน เรียนสำเร็จได้รับปริญญาหลายคน เช่นวิชาช่างกลทหารเรือ วิชาสัตวแพทย์ วิชาเกษตรศาสตร์ และสัตวบาล และเลขานุการต่างประเทศ ขณะนี้ได้รับราชการและทำงานบริษัทเป็นหลักฐาน แต่เผอิญมีอยู่เพียงคนเดียว เขาได้ไปอยู่กับข้าพเจ้าที่คลองไผ่อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งข้าพเจ้ารับราชการผู้เป็นบัญชาการเรือนจำอยู่ เขาป่วยเป็นไข้มาลาเรียชนิดขึ้นสมอง ต้องนำมารักษาตัวที่กรุงเทพ ฯ เมื่อไข้หายแล้ว นายแพทย์บอกว่าเด็กคนนี้จะสมองพิการไปตลอดชีพไม่มีทางจะรักษาให้หายขาด

ได้ ฉะนั้นการเรียนของเขาจึงไม่สูงดี เรียนได้เพียงมัธยมปีที่ ๕ ของโรงเรียนเซ็นต์คาเบรียล มีความรู้ภาษาอังกฤษพอสมควร ไม่อยู่ในเกณฑ์ที่จะรับราชการได้เพราะไม่จบ ม.๖ จึงหันเข้าศึกษาเล่าเรียนวิชาโทรทัศน์ วิทยุ ไฟฟ้า ประปา พอเป็นวิชาหาเลี้ยงชีพได้พอควร เป็นที่หน้าเวทนาสงสารในชะตากรรมของเขาที่เผอิญเขาต้องไปอยู่กับข้าพเจ้าที่คลองไผ่ ในสมัยก่อนเขาเรียกว่าดงพญาไฟ เมื่อครั้งรัชกาลที่ ๕ สร้างทางรถไฟสายนี้ ผู้คนล้มตายเพราะเป็นไข้มาลาเรียกันมากมาย จึงเปลี่ยนชื่อใหม่ว่า ดงพญาเย็น แต่ถึงกระนั้นก็ตาม ขณะที่ข้าพเจ้านเป็นผู้บัญชาการเรือนจำแห่งนี้ พ.ศ. ๒๔๘๑ แล้ว ความไข้ก็คงชุกชุมอยู่ ภรรยาของข้าพเจ้าก็ป่วยเป็นไข้ แต่ชนิดลงลำไส้ ต้องไปรักษาตัวอยู่ที่โรงพยาบาลศิริราช แล้วก็หายเป็นปกติดีจนทุกวันนี้ ไข้มาลาเรียมีหลายชนิดๆ ขั้นสมองเป็นชนิดที่ร้ายแรงที่สุด ข้าพเจ้าอยู่ที่คลองไผ่นี้เป็นเวลานานถึง ๗ ปี ไม่เคยเป็นไข้อาจเป็นบุญกุศลของข้าพเจ้าที่สร้างมา ส่วนเจ้าพนักงานและนักโทษเป็นไข้ตายกันมาก ครั้งหนึ่งข้าพเจ้าเกิดศรัทธาชุดศพนักโทษที่ฝังไว้ได้จำนวน ๕๐๐ ศพพอดี ทำการฌาปนกิจที่วัดพิสฐบูรณาราม ในขณะนั้นเป็นฤดูแล้งไม่น่าจะมีฝน แต่ในขณะพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ได้เกิดพายุและฝนอย่างรุนแรง ลมพัดเอาเสื่อปูที่พระสงฆ์นั่งและสิ่งของเครื่องประดับในศาลาปลิวว่อนกระจายไปหมด แต่น่าอัศจรรย์ที่กระโหลกศีรษะนักโทษที่ตั้งประดับไว้ไม่มีการเคลื่อนไหวแต่อย่างใดเลย จึงเป็นข่าวเล่าลือกันว่าโจร ๕๐๐ นี้สำคัญนัก สำแดงฤทธิ์เดชให้เห็นกันได้

เมื่อเข้าสู่ปัจจุบันสมัยใหม่แล้ว อุดมคติของข้าพเจ้ามีอยู่ว่า มีบุตรต้องให้การศึกษาเล่าเรียนให้เต็มที่ เมื่อเขามีความรู้ดีแล้ว เขาก็จะมีฐานะดีต่อไป เราไม่ต้องห่วงใยในเรื่องที่จะต้องหาทรัพย์สมบัติไว้ให้แก่เขา ข้าพเจ้าเคยฟังการวิพากวิจารณ์ถกเถียงกันในปัญหาที่ว่า ปัญญาประเสริฐ หรือทรัพย์ประเสริฐ บางคนก็ว่ามีทรัพย์ประเสริฐ บางคนก็ว่ามีปัญญาประเสริฐกว่า แต่ข้าพเจ้าเชื่อว่ามีปัญญาประเสริฐกว่าทรัพย์แน่ เพราะคนมีทรัพย์ถ้าไม่มีปัญญาแล้วก็คงรักษาทรัพย์อันนั้นไว้ไม่ได้ ดังมีนิทานภาษิตเรื่องหนึ่งเล่าว่าเศรษฐีผู้หนึ่งก่อนจะถึงแก่ความตาย ได้สั่งลูกไว้ว่า เจ้าจงกินข้าวด้วยไฟตวงใหญ่ และเจ้าจงล้อมรั้วด้วยเชียงงา เมื่อเศรษฐีผู้นั้นถึงแก่ความตายไปแล้ว ลูกชายคนใหญ่เวลาจะกินข้าวก็จุดตะเกียงตวงใหญ่ เช่นตะเกียงวอชิงตันเป็นต้น และใช้งาช้างทำรั้วบ้าน ต้องจับจ่ายใช้เงินเป็นจำนวนมาก ต่อมาลูกคนนั้นก็ยากจนลง ส่วนลูกอีกคนหนึ่งมีปัญญาคิดว่า ที่พ่อ

สั่งให้กินข้าวด้วยไฟดวงใหญ่นั้นหมายความว่า ต้องกินข้าวเมื่อเวลาพระอาทิตย์ยังไม่ตกดิน อาศัยความสว่างจากดวงอาทิตย์เป็นเวลากินข้าวไม่ต้องเสียเงิน และที่พ่อสั่งว่าให้ล้อมรั้วด้วยเชื้อวงา หมายความว่าให้มีอัชฌาศัยจิตใจโอบอ้อมอารีต่อเพื่อนบ้านเรือนเคียง เพื่อนบ้านนั่นแหละจะเป็นรั้วป้องกันโจรผู้ร้ายได้เป็นอย่างดี ปรากฏว่าลูกคนนี้รักษาทรัพย์สมบัติไว้ได้เป็นอย่างดี นี่แหละผลของการมีบัญญาประเสริฐ

ตัวอย่างที่เห็นได้แน่นอนก็คือ สำหรับตัวข้าพเจ้าไม่เคยได้รับทรัพย์มรดกจากบิดามารดาหรือผู้อื่นใด ๆ เลย เมื่อเริ่มเข้ารับราชการได้รับเงินเดือนเพียงเล็กน้อยเท่านั้น แต่อาศัยความเพียรในการศึกษาเล่าเรียน ความเพียรในการงาน รู้จักใช้สอยพอสมควร คบมิตรดี ต่อมาจนบัดนี้ปรากฏว่า ข้าพเจ้ามีที่ดินบ้านเรือนอยู่เป็นหลักฐานพอควรแก่ฐานะ ฉะนั้นข้าพเจ้าจึงเชื่อว่า บัญญานั้นประเสริฐกว่าทรัพย์แน่ จึงควรที่ท่านที่รักใช้สติบัญญาและพยายามให้บุตรหลานได้ศึกษาเล่าเรียนอย่างเต็มที่ เท่าที่เราจะสามารถหาเงินส่งให้เรียนได้ ดีกว่าจะสะสมทรัพย์ไว้เป็นมรดกตกทอด ถ้าเขาไม่มีความรู้ไม่มีบัญญาแล้วเขาก็จะรักษาทรัพย์สมบัติไว้ไม่ได้

เมื่อข้าพเจ้าเรียนจบจากโรงเรียนชั้นต้นแล้ว เผอิญบิดาของข้าพเจ้าย้ายภูมิลำเนาไปค้าขายอยู่ในคลองจินดา อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม ข้าพเจ้าก็ได้เป็นครูสอนหนังสืออยู่ในตำบลนั้น

ต่อมาข้าพเจ้ามีอายุ ๑๘ ปี คิดอยากจะเข้ารับราชการ บิดาของข้าพเจ้าเห็นว่ามีอายุพอสมควรจะรักษาตัวเองได้แล้ว จึงนำไปฝากกับพระยานรฤทธิ์ราชหัตถ์ (ต่วน ศาตะนันท์) รองผู้บัญชาการกรมมหรสพ ท่านมีความกรุณารับไว้เป็นเสมียน

กรมมหรสพมีกองขึ้นอยู่หลายกอง เช่น กองโขนหลวง กองพิณพาทย์หลวง กองดนตรีฝรั่งหลวง กองช่างหลวง กองคลังหลวง ที่ทำงานอยู่ที่วังจันทร์ และสวนมิสกวัน บัดนี้เป็นที่ทำการของกระทรวงศึกษาธิการ ในหน้าที่ที่ข้าพเจ้าทำคืออยู่ในกรมบัญชาการบังคับบัญชากองต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว ข้าพเจ้าจึงมีความรู้ในการปกครอง บังคับบัญชามาตั้งแต่ครั้งนั้นพอสมควร เพราะมีข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยอยู่ถึง ๖๐๐ คนเศษ

เมื่อข้าพเจ้าได้รับราชการแล้วก็ได้มีความอุตสาหะมั่นเพียร ประกอบคุณงามความดีได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นขุนพิสิฐนนทเดช และได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ จากพระราชหัตถ์ทุกครั้ง และได้รับพระราชทานเสมาทองคำอักษรพระบรมนามาภิไธยย่อ ร.๖ รับพระราชทานแหนบปากกระเป๋าอักษรพระบรมนามาภิไธย ได้รับพระราชทานยศเป็นรองเสวกโท และเป็นนายหมวดตรีเสือป่าพรานหลวงรักษาพระองค์ ได้รับพระราชทานเครื่องแต่งกายเต็มยศ ครึ่งยศทุกอย่างจากห้างแบดแม็นแอลโกหรือห้างยอนแซมสันช่างชั้นหนึ่งในประเทศไทยงดงามมาก ขณะนั้นเครื่องแต่งกายปกติข้าราชการในพระราชสำนักนุ่งผ้าม่วง ๗ สีตามกำลังวัน สวมเสื้อนอกตุมพระมหามงกุฎ ๕ ตุม สวมถุงน่องรองเท้าขัดมัน ไปไหนมาไหนรู้สึกเป็นเกียรติมาก ชายหญิงตลอดจนข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยต่างกระทรวงชอบคบค้าสมาคมด้วย ทั้งนี้เพราะพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖ ทรงเป็นสมบูรณาญาสิทธิราช มีพระราชอำนาจการบริหารบ้านเมืองเด็ดขาด แต่พระองค์ก็มิได้ทรงใช้พระราชอำนาจในทางผิดทำนองคลองธรรม มีแต่ทรงพระมหากรุณาธิคุณแก่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินของพระองค์ และมิได้ทรงก้าวก่ายในหน้าที่ราชการแผ่นดิน เช่นการแต่งตั้งเสนาบดีหรืออธิบดี ก็แต่งตั้งผู้มีความรู้ที่ได้ศึกษาในทางนั้น เช่น มหาดไทยก็ทรงตั้งผู้ศึกษามาทางรัฐศาสตร์ กระทรวงยุติธรรมก็ทรงตั้งผู้ที่ศึกษามาทางนิติศาสตร์ กระทรวงธรรมการก็ทรงตั้งผู้ศึกษามาจากอักษรศาสตร์ กระทรวงกลาโหมก็ทรงตั้งจากผู้ศึกษามาทางทหาร การงานมิได้ก้าวก่ายกัน เว้นเสียแต่ตำแหน่งในพระราชสำนักเป็นเรื่องของส่วนพระองค์ ก็ทรงแต่งตั้งตามพระราชอัธยาศัยของพระองค์ นอกนั้นราษฎรมีทุกข์ร้อนประการใดพระองค์ก็ทรงพระมหากรุณาธิคุณ

ข้าพเจ้าจะขอยกตัวอย่างสักเรื่องหนึ่งจากอีกหลายเรื่อง เพื่อให้เห็นว่าพระองค์ทรงทศพิธราชธรรมและทรงพระมหากรุณาธิคุณแก่ประชาราษฎรของพระองค์เพียงใด

กล่าวคือ ครูยวด แสงละออ ผู้นี้ เดิมอุปสมบทอยู่วัดดอนไก่ดี อำเภอกระทุ่มแบน เป็นครูใหญ่โรงเรียนสุระวิทยา ข้าพเจ้าได้เป็นศิษย์วัดอยู่กับท่านหลายปี จนกระทั่งท่านได้สาสึกขาบท มีภูมิลำเนาอยู่ปากคลองตาแป๊ะกง ตำบลกระทุ่มแบน ท่านได้ขุดคลองลัดขึ้นในที่ดินของท่าน เพื่อให้พ่อค้าแม่ค้าประชาชนได้ผ่านเข้าออก คลองลัดนี้จะทุ่น

เวลาการเดินทางไปได้ถึง ๑๒ ชั่วโมง เป็นธรรมดาเมื่อท่านต้องลงทุนไปมากมายทั้งยังต้องจ้างลูกจ้างสำหรับฉุดลากเรือเข้าออก และจ้างลูกจ้างสำหรับบูรณะซ่อมแซมคลองลัดนั้นอยู่เสมอ ท่านจึงจำเป็นต้องเก็บค่าเรือผ่านคลองลัดนั้นตามสมควร ราษฎรที่ผ่านไปมาก็ยินดีให้เพราะได้รับความสะดวกสบาย

กรมชลประทานกระทรวงเกษตรได้พ้องศาล หาว่าการที่ครูฮวดทำคลองลัดนั้นขึ้นมาจะทำให้ทำนบเลื่อนของรัฐบาลที่ทำไว้จะเสียหาย ศาลได้พิจารณาแล้วเห็นว่าทำนบเลื่อนของรัฐบาลอยู่ห่างกันถึง ๓๐ เส้นเศษยังไม่เกิดการเสียหาย จึงพิพากษายกฟ้อง ต่อมาหลาย ๆ ปี ก็ถูกฟ้องอีกศาลก็ยกฟ้องเช่นเดียวกัน เมื่อฟ้องหลายครั้งหลายหนไม่มีทางชนะได้ ก็มีท่านผู้ใหญ่ฝ่ายปกครองในสมัยนั้นจึงพูดชักจูงใจให้ครูฮวด แสงละออ ยอมเอาเสาบั๊กกั้นคลองลัดนั้นให้แคบลงเพียงเรือเล็ก ๆ เท่านั้นจึงจะเข้าออกได้ แล้วให้ทำหนังสือยินยอมไว้ให้ด้วยโดยพูดว่า การที่ราษฎรเป็นความกับรัฐบาลนั้นก็ย่อมจะหมดเปลืองเงินทอง ให้ยินยอมเสียโดยดี แล้วจะช่วยจัดการให้ภายหลัง ครูฮวด แสงละออ ได้เอื้อมระอาในการที่ต้องเป็นความกับกรมชลประทานมามากแล้ว และเห็นว่าท่านผู้ใหญ่รับปากจะช่วยเหลือให้ด้วยความไว้วางใจ จึงยินยอมทุกประการ แล้วก็มิได้ช่วยเหลือประการใด

เมื่อข้าพเจ้ารับราชการอยู่ในพระราชสำนัก อายุได้ ๒๑ ปี จึงเดินทางจะไปอุปสมบท ณ วัดปรีดาราม คลองจินดา อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม ในขณะนั้นยังไม่มีถนนอย่างบัจจุบันนี้ การเดินทางจึงต้องไปทางเรือ ข้าพเจ้าผ่านเข้าคลองลัดของครูฮวด แสงละออ เห็นมีเสาบั๊กอยู่ เรือเล็ก ๆ จึงผ่านไปได้ ข้าพเจ้าสงสัยจึงถามครูฮวด แสงละออ เล่าความให้ฟังดังกล่าวแล้ว ข้าพเจ้าเห็นว่ามีทางที่จะช่วยเหลือครูฮวด แสงละออ ผู้มีพระคุณแก่ข้าพเจ้าได้ในครั้งนี้ ข้าพเจ้าจึงบอกกับครูฮวดว่า ให้ผมลาจากสิกขาบทก่อน แล้วผมจะช่วยเหลือ แล้วครูฮวด แสงละออ ก็ไปในงานอุปสมบทของข้าพเจ้าจนเสร็จงาน

เมื่อข้าพเจ้าลาจากสิกขาบทแล้ว เห็นว่าในทางศาลไม่มีทางชนะ เพราะไปทำยอมให้เขาแล้ว จึงทำฎีกาให้ราษฎรเซ็นชื่อสองร้อยคนเศษว่าได้รับความเดือดร้อน เพราะผู้ใหญ่ฝ่ายปกครองให้บั๊กเสาคลองลัดนั้น ทำให้ราษฎรเดินทางไปมาค้าขาย ต้องเดินทางอ้อมถึง ๑๒ ชั่วโมง เป็นการเสียเวลาทำมาหาเลี้ยงชีพเป็นอันมาก

รองเสวกโท ขุนพิสิฐนนทเดช

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖ ได้ทรงสอบสวนพิจารณาโดยละเอียดประกอบด้วยแผนที่ ๆ ตั้งทำนบเลื่อนของรัฐบาล ทรงเห็นว่าคลองลัดของครูชวด แสงละออ อยู่ห่างไกลกันมากไม่มีทางที่จะทำให้ทำนบเลื่อนของรัฐบาลชำรุดได้ และเป็นการกระทำให้ราษฎรเดือดร้อน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ สั่งให้กระทรวงเกษตรสั่งการถอนเสาที่ปักไว้นั้นออกเสีย นี่แหละพระองค์ทรงทศพิธราชธรรมทรงพระมหากรุณาธิคุณแก่ราษฎรของพระองค์อย่างแท้จริง

ต่อมาอีกหลายสิบปี ครูชวด แสงละออถึงแก่กรรมลงก็ถูกพ้องศาลอีก ภรรยาของครูชวด แสงละออ จึงไปหาข้าพเจ้า ๆ ก็ไม่ได้มีสำเนาพระบรมราชโองการไว้และจำวันเดือนปีไม่ได้ ข้าพเจ้าจึงเอาอายุของข้าพเจ้าเมื่อวันไปอุปสมบท ข้าพเจ้าก็จำได้ว่าพระบรมราชโองการ พ.ศ. นั้น จึงไปหาเจ้าหน้าที่กรมเลขาธิการค้นหาพระบรมราชโองการนั้น ได้ขอคัดสำเนาส่งให้ทนายเสนอต่อศาล ศาลจึงยกฟ้องอีก คลองลัดนั้นจึงอยู่มามีรายได้เป็นปกติถึงทุกวันนี้

นับว่าข้าพเจ้าได้ทำการฉลองคุณครูชวด แสงละออ และครอบครัวของท่านสำเร็จได้เป็นอย่างดี ทั้งที่อายุยังน้อยอยู่ เป็นที่เล่าลือกันทั่วไป ต่อมาราษฎรในอำเภอกระทุ่มแบนมีความเดือดร้อนอะไรก็พากันไปปรึกษาหารือ และขอความช่วยเหลือตลอดมาจนกระทั่งได้เลื่อนตำแหน่งขึ้นเป็นสารวัตรกรมบัญชาการกรมมหรสพคงมีหน้าที่ทำงานทางหนังสือต่อไป

ต่อมาข้าพเจ้าได้ย้ายไปเป็นหัวหน้าแผนกบัญชีและพัสดุ กองดนตรีฝรั่งหลวง เพราะว่ากองดนตรีฝรั่งหลวงไม่มีคนมีความรู้ทางหนังสือ มีแต่นักดนตรีทั้งนั้น จึงต้องการให้ข้าพเจ้าไปช่วยงานทางหนังสือ

คุณพระเจนดุริยางค์เป็นหัวหน้ากองดนตรีฝรั่งหลวง ท่านผู้นี้มีความรู้ทางดนตรีฝรั่งสูงมาก ชาวต่างประเทศชอบพอมาก บิดาของท่านเป็นชาติเยอรมัน ฉะนั้นนิสัยใจคอของท่านจึงเป็นคนไม่ถือตัว ท่านบอกข้าพเจ้าว่าท่านขุนมาอยู่กับผมจงสบายใจเถิด ผมเป็นคนถือว่างานเป็นงาน นอกจากงานแล้วเราเป็นเพื่อนกัน

ฉะนั้นทุกวันเสาร์มีข้าราชการผู้ใหญ่ในกองนี้เพียง ๓ คน คือ ๑. คุณพระ–เจนดุริยางค์ ๒. หลวงดนตรีบรรเลง ๓. คือข้าพเจ้า ผลัดเปลี่ยนกันเลี้ยงอาหารที่ภัตตาคารห้อยเทียนเหลา คุณพระเจนดุริยางค์ขณะนั้นมีเงินเดือน ๔๐๐ บาท คุณหลวงดนตรีบรรเลง มีเงินเดือน ๒๐๐ บาท ส่วนข้าพเจ้ามีเงินเดือนเพียง ๗๕ บาท น่าดกใจหรือไม่ที่ข้าพเจ้ามีเงินเดือนน้อยที่สุด แต่ข้าพเจ้าก็สู้โดยมีนิสัยใจคอกว้างขวาง และอาหารที่ภัตตาคารห้อยเทียนเหลาขณะนั้นอาหารฝรั่งมีซุป มีเนื้อ มีปลา มีไก่ มีขนมปัง มีน้ำชากาแฟรับประทานกันจนอิ่ม คิดราคาอิ่มละ ๖ บาทเท่านั้น ๓ คนคิดค่าอาหาร ๑๘ บาท และเบียร์ต่างประเทศอีกประมาณ ๒ ขวด ๆ ละ ๓๗ สตางค์ รวมเสร็จไม่เกิน ๒๐ บาท อิ่มหนำสำราญแล้วก็เที่ยวกันต่อไป เป็นเช่นนี้ทุกวันเสาร์

ต่อมาสถานกาแฟนรสิงห์ ซึ่งรัชกาลที่ ๖ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ตั้งขึ้นเป็นที่จำหน่ายอาหารและเครื่องดื่ม เพื่อเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจของประชาชนในยามว่าง ตัวอาคารปลูกสร้างงดงามมาก สถานที่สะอาดโอ่โถง มีสนามหญ้าตั้งโต๊ะเก้าอี้เต็มไปหมด เครื่องใช้สอยต่าง ๆ เช่น จาน ชาม ช้อนซ่อม แก้วน้ำ ถ้วยชา ผ้าปูโต๊ะ มีตรานรสิงห์สีเขียวประทับอยู่ทุกชิ้น ล้วนแต่สั่งมาจากต่างประเทศทั้งสิ้น โดยมากฝรั่งนิยมชมชอบไปพักผ่อนกันมาก

สถานกาแฟนรสิงห์ ตั้งอยู่ที่ตรงสี่แยกมุมถนนราชดำเนิน หน้าพระบรมรูปทรงม้าบัจจุบันนี้

กาแฟนรสิงห์ประสบการขาดทุนแทบจะทรงตัวอยู่ไม่ได้ ทางการจึงแต่งตั้งให้คุณพระเจนดุริยางค์เป็นผู้อำนวยการ ตัวข้าพเจ้าเป็นผู้จัดการ ได้พิจารณาเห็นเหตุที่ขาดทุนเพราะมีแต่บิลคนเซ็นชื่ออ่านไม่ออก เก็บไม่ได้อยู่มากมาย ฉะนั้นจึงได้คิดอ่านแก้ไขปรับปรุงกิจการใหม่หลายประการ คือ ๑. ห้ามการเซ็นเชื่อโดยเด็ดขาด ถ้าผู้ใดเคยเซ็นเชื่อมาแล้วจนเคยตัว ถ้ามาเซ็นเชื่ออีกก็ให้ท่านฟรีเลย ผู้นั้นถูกเข้าครั้งเดียวก็ไม่กล้าเซ็นเชื่ออีก เพราะเป็นผู้มีฐานะดีทั้งสิ้น และมีสมุดติชมวางไว้ประจำทุกโต๊ะ มีอักษรไทยและภาษาอังกฤษว่าขายเงินสด ๒. จัดระเบียบการบัญชีการค้าต่าง ๆ อย่างรัดกุมไม่ให้มีทางรั่วไหลได้ การจัดให้มีดนตรีบรรเลงในวันเสาร์–อาทิตย์ เวลา ๑๗ น. ถึง ๑๙ น. โดยคุณพระ

ขุนพิสิฐนนทเดช
นายหมู่ตรีเสือป่าพรานหลวง ร.อ.
อายุ ๒๐ ปีต่อมาได้เลื่อนยศขึ้นเป็นนายหมวดตรี
เท่ากับนายร้อยตรี รูปตอนนี้หายไปเสียแล้ว
(เมื้อหนุ่ม ๆ หล่อดีไหม)

เจนดุริยางค์ เป็นผู้อำนวยการเพลงด้วยตนเอง และบางวันก็มีการเต้นรำระหว่างน้ำชา และเบียร์สดสั่งจากประเทศเยอรมันมาจำหน่าย ได้เคยนำไปถวายทรงเสวยพร้อมด้วยข้าราชบริพารของพระองค์ในพระราชวังครั้งหนึ่ง นับว่าเป็นประวัติศาสตร์ที่สถานกาแฟนรสิงห์ได้เปิดการเต้นรำ และมีเบียร์สดจำหน่ายเป็นแห่งแรกในประเทศไทย ซึ่งผิดกับเวลานี้ซึ่งมีสถานเต้นรำและมีเบียร์สดจำหน่ายอยู่มากมาย

ส่วนอาหารนั้นเป็นอาหารฝรั่ง โดยมีมือกุ๊กผู้ปรุงอาหารที่สามารถ ส่วนขนมเค็กทำส่งมาจากในวังเจ้านาย มีมือประณีต สวยงามและมีรสเป็นที่นิยมชมชอบกันมาก ราคาชั้นละ ๑๕ สตางค์เท่านั้น ในขณะนั้นยังว่าแพงไปเสียอีก ไอสครีมใช้น้ำกลั่นจากต่างประเทศผสม มิได้ใช้น้ำธรรมดา ฝรั่งสมัยนั้นเป็นผู้มีฐานะดีโดยมาก ชอบความสะอาด ขอเข้าไปชมการปรุงอาหารที่ในครัว เห็นว่าสะอาดดีเป็นที่พอใจ จึงนิยมพากันไปพักผ่อนหย่อนใจที่สถานกาแฟนรสิงห์วันละมาก ๆ ได้เขียนบันทึกไว้ในสมุดติชมของกาแฟนรสิงห์ว่า ถ้าผู้ใดไม่เคยไปต่างประเทศ ถ้าได้ไปที่กาแฟนรสิงห์นี้แล้ว ก็เหมือนไปต่างประเทศ ข้าพเจ้ารู้สึกเสียดายที่ข้าพเจ้าถ่ายภาพสถานกาแฟนรสิงห์ไว้ มีทั้งภาพสถานที่ ภาพของรถยนต์ที่จอดเรียงกันเป็นตับ ตั้งแต่หน้ากาแฟนรสิงห์ เลยไปถึงหน้าพระบรมรูปทรงม้า ถ้าจะนับดูก็มีรถยนต์จอดอยู่เฉพาะวันเสาร์ อาทิตย์ ที่มีดนตรีฝรั่งบรรเลง หรือวันเปิดการเต้นรำประมาณ ๒๐๐ คันเศษ เจ้าหน้าที่และคนเดินโต๊ะต้องทำงานกันตัวเป็นเกลียว เพราะมีเวลา ๒ ชั่วโมงเท่านั้น คนเดินโต๊ะใช้นักเรียน นักดนตรีแต่งเครื่องแบบสีขาว น่าเสียดายที่ภาพเหล่านั้นเก็บไว้เป็นเวลาหลายปี ก็ชำรุดทรุดโทรมไปหมดแล้ว ไม่มีโอกาสให้คนรุ่นหลังได้เห็นภาพในขณะนั้น

เหตุนี้จึงทำให้กาแฟนรสิงห์เจริญรุ่งเรืองขึ้น และเกิดผลกำไรเป็นอันมาก ทางการจึงสั่งจ่ายเงินพิเศษให้คุณพระเจนดุริยางค์กับข้าพเจ้าอีกคนละ ๔๐ บาทต่อเดือน และได้ขอพระราชทานเลื่อนบรรดาศักดิ์ให้ข้าพเจ้าเป็นหลวง

เผอิญมีเหตุอันน่าเศร้าสลดใจอย่างสุดซึ้ง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ สวรรคต เมื่อวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๔๖๘ กรมมหรสพและกรมอื่น ๆ ในพระราชสำนักต้องถูกยุบเลิก กาแฟนรสิงห์ถูกโอนไปให้กรมรถไฟรับไป

ดำเนินการต่อไป การขอพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวง เป็นอันระงับไป กรมรถไฟได้ขอร้องให้ข้าพเจ้าเป็นผู้จัดการต่อไป แต่ข้าพเจ้าเห็นว่าเมื่อสิ้นพระบารมีปกเกล้า ฯ แล้ว ก็คิดอยากจะไปทำงานฝ่ายบ้านเมืองดูบ้าง อาจจะรุ่งเรืองสืบไป ข้าพเจ้าจึงไม่รับจัดการกาแฟนรสิงห์ กรมรถไฟได้รับไปดำเนินการอีกไม่นานนัก ก็เลิกกิจการ สถานที่แห่งนั้นก็ถูกรื้อถอนออกหมดสิ้น ไม่มีสิ่งใดเหลืออยู่ให้คนรุ่นหลังได้เห็นอีกต่อไป

จนกระทั่งบัดนี้ ข้าพเจ้ายังนึกเสียดายสถานกาแฟนรสิงห์อยู่มาก เพราะสถานที่ตรงนั้น ขณะนี้ก็ยังไม่ได้ปลูกสร้างอะไร เป็นสถานที่ ๆ เหมาะแก่การพักผ่อนหย่อนใจมาก อากาศดี วิวทิวทัศน์ จะแลไปทางทิศใดก็รู้สึกสบายอกสบายใจ เพราะเป็นที่ว่าง ไม่แออัดเหมือนสถานที่อื่น ๆ เช่นที่เป็นอยู่ทุกวันนี้ นึกถึงภาพในขณะนั้นทำให้จิตใจสดชื่นเป็นอันมาก และรู้สึกภูมิใจที่ข้าพเจ้าสามารถทำการค้าขายได้ และรับรองฝรั่งต่างประเทศได้เป็นอย่างดี

เหตุประหลาดมหัศจรรย์ก็เกิดขึ้นแก่ข้าพเจ้า กล่าวคือพระบาทสมเด็จพระปกเกล้า ฯ เจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๗ ทรงพิจารณาเห็นว่าคนตรีฝรั่งหลวง โดยคุณพระเจนดุริยางค์เป็นหัวหน้าวงนั้น ชาวต่างประเทศนิยมชมชอบมาก เพื่อเป็นเกียรติแก่ประเทศ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้คงมีอยู่ต่อไปอย่างเดิม โดยโอนให้ไปขึ้นอยู่กับกระทรวงวัง บางวันต้องไปบรรเลงถวายที่ในพระราชวัง ทรงโปรดมาก เหตุนี้ตัวข้าพเจ้าก็คงได้รับราชการอยู่ต่อไป ถ้าหากข้าพเจ้าไม่ได้ย้ายมากองดนตรีฝรั่งหลวง ก็คงถูกออกจากราชการไป เช่นข้าราชการคนอื่น ๆ ที่ออกจากราชการไปในครั้งนั้นเป็นจำนวนมาก เรียกกันว่า คุลยภาพ แม้ว่าตัวข้าพเจ้าจะไม่ต้องออกจากราชการ แต่เมื่อเห็นเพื่อนข้าราชการที่ต้องออกจากราชการไปครั้งนั้นมากมาย ก็ทำให้ข้าพเจ้ามีความสงสารสลดใจเป็นอันมาก เพราะเคยร่วมราชการกันมาช้านาน

ข้าพเจ้ารับราชการต่อมาในรัชกาลที่ ๗ อีกหลายปี การงานไม่สู้จะมีอะไรทำเหมือนแต่ก่อน ข้าพเจ้าก็ใช้เวลาว่างเรียนกฎหมาย วิชาการต่าง ๆ เช่นประวัติศาสตร์สากล ถือบุคคลที่ทำมาแล้วเป็นตัวอย่างพยายามหาความรู้ใส่ตัว แล้วไปขอความกรุณาพระยาจ่าแสนบดีศรีบริบาล (ชิต สุนทรวร) อธิบดีกรมพลำภังค์ ท่านมีความกรุณาส่งตัวข้าพเจ้า

ไปเรียนงานราชทัณฑ์ ราชทัณฑ์ขณะนั้นยังไม่ได้เป็นกรม จึงขึ้นอยู่กับกรมพลำภังค์ ขณะนั้นคุณพระบริหารทัณฑนิติ เป็นผู้ช่วยผู้บังคับบัญชาการราชทัณฑ์ คุณพระบริหาร-ทัณฑนิติผู้นี้มีความรู้เชี่ยวชาญในวิชาการราชทัณฑ์เป็นอันมาก ได้เคยเป็นพะทำมะรง เรือนจำปกครองบังคับบัญชานักโทษมามาก ที่สุดเป็นพะทำมะรงมณฑลอยุธยา และย้ายเข้ามาอยู่ในกรมราชทัณฑ์ มีนิสัยเยือกเย็นสุขุมรอบคอบ ทำตัวเป็นที่น่าเคารพนับถือ ท่านเป็นอาจารย์สอนวิชาการราชทัณฑ์ในขณะนั้นด้วย ข้าพเจ้าจึงได้รับการอบรมสั่งสอนจากท่านเป็นอย่างดี ท่านได้ยกตำราราชทัณฑ์ทั้งหมดที่ท่านมีอยู่ให้แก่ข้าพเจ้าไปศึกษา ข้าพเจ้าก็พยายามคัดลอกเอาไว้จนหมดสิ้น เอาใจใส่ในการศึกษาเป็นอย่างดี ต่อมาท่านยังได้มีจิตเมตตาอุปการะตลอดมา นับว่ามีพระคุณอย่างยิ่ง

ต่อมาถึงกำหนดการสอบพะทำมะรง มีผู้เข้าสอบหลายคน ทั้งทหารและพลเรือน ข้าพเจ้าสอบได้คะแนนดีเป็นที่ ๑ การราชทัณฑ์จึงได้ทำหนังสือรายงานเสนออธิบดีกรม-พลำภังค์ ๆ เสนอต่อไปยัง สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ในสมัยนั้นไม่นิยมการขอโอนตัวข้าราชการจากต่างกระทรวง พระองค์จึงทรงบันทึกทักท้วงลงมาว่า เขาดีอย่างใด จึงต้องขอโอนมาจากต่างกระทรวง อธิบดีกรมพะลำภังค์เสนอว่าเขาเป็นคนดีมีความสามารถ สอบพะทำมะรงได้ที่ ๑ การราชทัณฑ์ต้องการตัว เหตุนี้พระองค์จึงทรงทำหนังสือขอโอนตัวไปยังกระทรวงวัง ๆ ตอบไม่ขัดข้อง ข้าพเจ้าจึงได้รับการบรรจุเป็นพะทำมะรง เงินเดือน ๘๐ บาท อายุราชการของข้าพเจ้าจึงนับติดต่อกันมา ผิดกับข้าราชการคนอื่น ๆ ทั้งทหารและพลเรือนที่ได้บรรจุเป็นพะทำ-มะรงในครั้งนั้น ล้วนแต่ถูกออกจากราชการมาแล้วทั้งสิ้น

การราชทัณฑ์ให้โอกาสข้าพเจ้าเลือกจังหวัดที่จะอยู่ตามชอบใจ เพราะสอบได้คะแนนดี ข้าพเจ้าพิจารณาเห็นว่า ข้าพเจ้ายังใหม่ต่องานราชทัณฑ์ ไม่ควรประมาท ถ้าพลาดพลั้งไปจะเสียหาย ข้าพเจ้าจึงเลือกไปอยู่จังหวัดหลังสวน เพราะเห็นว่าจังหวัดหลังสวนเป็นเมืองที่มีสวนผลไม้มาก คงจะร่มเย็นดี และนักโทษในเรือนจำก็มีอยู่ประมาณ ๑๒๐ คน เท่านั้น การปกครองบังคับบัญชาคงจะราบรื่นดี เหตุนี้การราชทัณฑ์จึงบรรจุข้าพเจ้าเป็นพะทำมะรง เรือนจำจังหวัดหลังสวน ข้าพเจ้าได้จากคุณพระเจนดุริยางค์ผู้ที่

รักใคร่ชอบพอกันมากไปด้วยความอาลัยต่อกันเป็นอันมาก ต่อมาภายหลัง ท่านได้เป็นศาสตราจารย์ ในวิชาการคนตรีเป็นเลิศ

อนึ่ง ข้าพเจ้าจะขอบรรยายถึงการสอบพะทำมะรงในครั้งนั้นสักเล็กน้อย คือการราชทัณฑ์ได้ตั้งกรรมการออกข้อสอบหลายคน แต่พระยาจ่าแสนบดีศรีบริบาล อธิบดีกรมพลำภังค์ ท่านออกข้อสอบเพียงข้อเดียว ถามว่า "เมื่อท่านได้เป็นพะทำมะรงแล้ว ท่านจะปฏิบัติตนอย่างใด"

๑. พระบริหารทัณฑนิติ ๒. ขุนนิยมบรรฉสาร ๓. ขุนอภิพัฒน์สุระทัณฑ์
๔. ขุนพิสิฐนนทเดช

หอสมุดแห่งชาติรับมังคลาภิเษก
จันทบุรี

คำสั่งที่ ๑๐๘/๒๔๗๒

เรื่อง รองเสวกโท ขุนพิสิฐนนทเดช
ย้ายไปรับราชการกระทรวงมหาดไทย

กรมบัญชาการกระทรวงวัง

วันที่ ๖ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๗๒

ด้วยกระทรวงมหาดไทยขอ รองเสวกโท ขุนพิสิฐนนทเดช ข้าราชการประจำกองเครื่องสายฝรั่งหลวง ไปรับราชการกรมพลำภังค์ ในตำแหน่งพะทำมะรงจังหวัดหลังสวน ตั้งแต่วันที่ ๑๕ เดือนนี้เป็นต้นไป

เพราะฉะนั้นจึงอนุญาตให้ขุนพิสิฐนนทเดชย้ายไปรับราชการตามที่กระทรวง-มหาดไทยขอมา เป็นอันขาดอัตราเงินเดือนทางกองเครื่องสายฝรั่งหลวงแต่วันที่ ๑๕ เดือนนี้เป็นต้นไป.

เจ้าพระยาวรพงศ์
เสนาบดี

ข้าพเจ้าเขียนตอบว่า การเป็นพะทำมะรง ก็คือเป็นผู้ปกครองบังคับบัญชาคน ต้องมีพรหมวิหาร ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา การปกครองบังคับบัญชาจึงจะได้รับความเรียบร้อย ผู้ใต้บังคับบัญชาจะมีความเคารพนับถือ ดีกว่าผู้ใช้แต่อำนาจบังคับบัญชา ผู้ใต้บังคับบัญชาจะไม่เคารพนับถือ ต่อหน้าก็ทำเป็นเกรงกลัว ลับหลังก็ทำความยุ่งยากเดือดร้อนขึ้น และอธิบายเหตุผลอื่น ๆ ประกอบอีกมากมายรวม ๔ หน้าฟุตสะแก๊ฟ คณะกรรมการตลอดจนพระยาจ่าแสนบดี พอใจในคำตอบของข้าพเจ้ามาก

ข้าราชการผู้ใหญ่ในสมัยก่อน ท่านมีความเมตตากรุณา เข้าใจว่าเพราะมีจิตมั่นในพระพุทธศาสนา ท่านจึงมีผู้เคารพนับถือมาก ตลอดจนอาณาประชาราษฎร์สมัยนั้นก็ร่มเย็นเป็นสุข โดยเฉพาะพระยาจ่าแสนบดีศรีบริบาล เป็นนักปกครองชั้นเยี่ยม ท่านรับราชการในกระทรวงมหาดไทย ตั้งแต่เป็นเสมียน จนได้เป็นอธิบดี และต่อมาเมื่อเปลี่ยนการปกครองแล้ว พ.ศ. ๒๔๗๕ ท่านได้เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย มีลูกศิษย์ลูกหาอยู่มาก ที่ได้มีหน้าที่ราชการใหญ่โตอยู่จนทุกวันนี้ก็มี ถ้ากล่าวนามถึงท่านแม้ในขณะนี้ก็จะมีผู้นิยมเคารพนับถืออยู่เป็นอันมาก อีกประการหนึ่งลายมือการเขียนหนังสือของท่านเป็นระเบียบเรียบร้อย อ่านง่าย

วันที่ ๑ มกราคม ๒๔๗๒ เป็นพะทำมะรงจังหวัดหลังสวน ในขณะนั้นยังเรียกว่าพะทำมะรง ต่อมาอีกหลายปีจึงเปลี่ยนชื่อเป็นพัศดี โดยหม่อมเจ้าประสพประสงค์เป็นผู้ว่าราชการจังหวัด ก่อนนั้นเรียกว่าผู้ว่าราชการจังหวัด ต่อมาอีกหลายปีจึงเปลี่ยนชื่อเป็นข้าหลวงประจำจังหวัด ท่านเป็นเจ้านายที่ทรงพระเกียรติยศอันสูงส่งมาก คือทรงเป็นองคมนตรี และทรงเป็นกรรมการกรมพระคลังข้างที่ด้วย กระทรวงมหาดไทยเกรงพระทัยท่านมาก บางครั้งกระทรวงสั่งย้ายข้าราชการไปอยู่จังหวัดหลังสวน ถ้าท่านไม่พอพระทัยแล้ว ท่านก็รายงานส่งตัวคืน กระทรวงมหาดไทยก็อนุโลมตามพระทัยท่าน เช่นครั้งหนึ่งกระทรวงมหาดไทยสั่งย้ายนายอำเภอสุราษฎร์ธานี ไปเป็นนายอำเภอเมืองจังหวัดหลังสวน ในขณะนั้นหลวงปราณีประชาชน เป็นนายอำเภอเมืองอยู่ พระองค์ทรงไม่พอพระทัยได้รายงานไปยังกระทรวงมหาดไทย ๆ ก็สั่งย้ายกลับตามเดิม ดังนี้เป็นตัวอย่าง

ข้าพเจ้าย้ายไปอยู่หลังสวนได้ไม่กี่วัน หนังสือพิมพ์ลงข่าวว่าผู้ว่าราชการจังหวัดใช้นักโทษทำงานส่วนตัว เช่น ใช้ให้เลี้ยงม้าเลี้ยงแกะ เป็นต้น ครั้งแรกท่านสงสัยว่าพะทำมะรงที่มาอยู่ใหม่ คงเป็นคนเขียนข่าวนี้ เพราะเห็นว่าเป็นคนหนุ่มสมัยใหม่ ไม่ชอบระเบียบแบบแผนที่พะทำมะรงคนเก่าทำไว้ จึงลงหนังสือพิมพ์ ต่อมามีช้าท่านสืบดูได้ความว่าคนอื่นเป็นคนเขียน หาใช่ข้าพเจ้าไม่ จึงเข้าใจกันเป็นอย่างดี ความจริงท่านเลี้ยงม้าแพะและแกะไว้ก็เพื่อให้กินหญ้าที่บริเวณศาลากลาง เพื่อไม่ต้องใช้คนถากถางหญ้าเท่านั้น มิได้หวังเป็นประโยชน์ส่วนพระองค์เลย

ข้าพเจ้ารับงานเรือนจำและบริหารเรือนจำตามแผนใหม่ได้ ๑๐ วัน ก็เผอิญพระยาจ่าแสนบดีศรีบริบาล อธิบดีกรมพะลำภังค์ ไปตรวจราชการจังหวัดหลังสวน ท่านผู้ว่าราชการจังหวัดทรงแนะนำให้รู้จักกับข้าราชการแผนกต่าง ๆ ที่ไปต้อนรับ ข้าพเจ้าเป็นคนสุดท้าย พระยาจ่าแสนบดีถามขึ้นว่า พะทำมะรงใหม่เป็นคนอย่างไรบ้าง ทรงตอบว่ายังดีที่ยังไม่ทะเลาะกัน .ข้าพเจ้าแปลความหมายของท่านไม่ถูก ที่ท่านตอบว่ายังไม่ได้ทะเลาะกันนั้นหมายความว่ากระไร พระยาจ่าแสนบดี ฯ ตอบทันทีว่า ถ้าไม่ดีกระหม่อมไม่ส่งมาถวายฝ่าบาท เสร็จการแนะนำข้าราชการแล้ว ท่านผู้ว่าราชการจังหวัดก็เชิญข้าราชการศาลยุติการและอื่น ๆ เข้าร่วมโต๊ะรับประทานอาหารกับพระยาจ่าแสนบดี ฯ สำหรับพะทำมะรงไม่ได้รับเชิญ ข้าพเจ้าก็เดินจะออกจากจวนผู้ว่าราชการจังหวัด ทันใดนั้นพระยาจ่าแสนบดี ฯ ได้เรียกขุนพิสิฐ ฯ มาทานอาหารด้วยกัน ทำให้ผู้ว่าราชการจังหวัดยุ่งยากต้องสั่งคนเดินโต๊ะจัดเก้าอี้และอาหารให้ข้าพเจ้าอีก ๑ ชุด ในขณะรับประทานอาหารกันอยู่นั้น พระยาจ่าแสนบดี ฯ ได้พูดจาวิสาสะกับข้าพเจ้าเป็นอย่างดี เหมือนกับคนที่รู้จักกันมาทั้งหลายปี

ผู้ว่าราชการจังหวัดทรงเห็นว่า ข้าพเจ้าสนิทสนมกับพระยาจ่าแสนบดี ฯ มาก เมื่อเสร็จการรับประทานอาหารแล้ว จึงรับสั่งมอบให้ข้าพเจ้าเป็นผู้ปฏิบัติพระยาจ่าแสนบดีจนกว่าจะกลับ

ขณะนั้นจังหวัดหลังสวนไม่มีที่พักรับรอง และไม่มีโรงแรม จึงต้องจัดให้พักที่ในจวนผู้ว่าราชการจังหวัด จัดไว้ให้ส่วนหนึ่งต่างหาก ข้าพเจ้าเป็นผู้อยู่ปฏิบัติพระยาจ่าแสนบดี ฯ ค่ำแล้วกลับบ้าน รุ่งเช้าย่ำรุ่งจึงไปปฏิบัติพระยาจ่าแสนบดี ฯ ตามเคย

พระยาจ่าแสนบดี ฯ เป็นคนตื่นแต่เช้า ย่ำรุ่งท่านแต่งตัวเสร็จแล้ว ก็ออกตรวจราชการ ข้าพเจ้าเป็นผู้ติดตามท่านไปด้วย ข้าพเจ้ารู้สึกว่าท่านทำตัวแปลกกว่าคนอื่น ๆ ที่เคยเห็นมา คือท่านไปตรวจราชการไปตัวคนเดียว หาได้มีข้าราชการคนใดจากกระทรวงติดตามไปไม่ ไม่มีพิธีรีตอง ไม่มีตั้งแถวรับรองกันเหมือนคนอื่น วิธีตรวจราชการของท่านเดินไปเข้าบ้านราษฎร เข้าบ้านนี้ออกบ้านโน้น ติดต่อกันไป แล้วก็ถามราษฎรเหล่านั้นว่าเป็นสุขสบายดีหรือ ผู้ว่าราชการจังหวัด นายอำเภอ ทำการงานเป็นอย่างใด เมื่อผ่านบ้านข้าราชการก็แวะเข้าไปถามพฤติการณ์เช่นกับถามราษฎร ข้าราชการบางคนจัดอาหารข้าวต้มเช้าให้รับประทาน ท่านก็รับประทานด้วยไม่รังเกียจ ในระหว่างการเดินทาง ท่านก็คุยกับข้าพเจ้าตลอดทาง ครั้งหนึ่งท่านถามข้าพเจ้าว่า ผู้ว่าราชการจังหวัด และนายอำเภอทำงานเป็นอย่างใด ข้าพเจ้าตอบว่ายังไม่ทราบอะไรดีเพราะเพิ่งมาอยู่ใหม่ได้ ๑๐ วัน ก็ยุ่งอยู่กับการบริหารงานเรือนจำ

เมื่อท่านตรวจราชการแผนกต่าง ๆ เสร็จแล้ว ท่านก็เข้าตรวจเรือนจำ เผอิญฝนตกมาก น้ำท่วมนองในเรือนจำ เพราะพื้นเรือนจำต่ำมาก ท่านตรวจดูสถิติของเรือนจำและอื่น ๆ เสร็จแล้ว ท่านบันทึกไว้ในสมุดตรวจการของเรือนจำว่า พื้นที่บริเวณเรือนจำต่ำมาก น้ำท่วมได้ ให้พะทำมะรงหาดินมาถมให้ทั่วบริเวณเรือนจำ น้ำท่วมไม่ได้ แล้วจะพิจารณาบำเหน็จให้ เมื่อท่านตรวจราชการจังหวัดหลังสวนแล้ว ท่านก็กลับกรุงเทพ ฯ

การหาดินมาถมเรือนจำ สำหรับจังหวัดหลังสวนหาได้ยาก เพราะพื้นที่เป็นสวนผลไม้ เงาะ ทุเรียนทั้งนั้น เจ้าของที่ไม่มีใครให้ดิน ส่วนพื้นที่เป็นนาก็อยู่ห่างไกลเรือนจำมาก ไม่มีรถยนต์จะขนดินมาถมเรือนจำได้ แต่เผอิญสวนเงาะ ทุเรียนนั้น มีดินปลวกหัวใหญ่ ๆ อยู่มาก ชาวสวนเกรงภัยอันตรายไม่กล้าทำลาย ปล่อยทิ้งไว้แต่โบราณกาล หัวปลวกนั้นจึงใหญ่โตมาก ข้าพเจ้าจึงขอกับชาวสวน เขายินยอมให้แต่จะเกิดผลร้ายประการใดเขาไม่ทราบด้วย ข้าพเจ้าจึงให้นักโทษทำบัตพลีตามพิธีการ แล้วก็ขุดดินหัวปลวกนั้น ขนเข้ามาถมในเรือนจำ ทำอยู่เช่นนี้เป็นเวลา ๑ ปี การถมดินของเรือนจำก็เสร็จเรียบร้อย

ในขณะนั้น การราชทัณฑ์มีระเบียบการเพิ่มเงินเดือนให้ข้าราชการ มีดังนี้

ข้อ ๑ พะทำมะรง จะต้องทำให้นักโทษหนีเรือนจำ ลดน้อยลงกว่าปีก่อนหรือไม่มีหนีเลย ทั้งนี้เพราะการที่มีนักโทษหนีเรือนจำย่อมเป็นภัยอันตรายแก่ราษฎร และทั้งเป็นการเปลืองเงินรัฐบาลที่ต้องจ่ายค่าพาหนะติดตาม

ข้อ ๒ พะทำมะรง จะต้องทำเงินผลประโยชน์ให้แก่เรือนจำมากขึ้นกว่าปีก่อนเป็นลำดับไปทุกปี ทั้งนี้เพื่อให้นักโทษต้องทำงานมาก ฝึกให้เป็นคนขยันขันแข็ง และเป็นการฝึกวิชาชีพ ประดิษฐ์คิดทำสินค้าออกจำหน่าย เมื่อพ้นโทษออกไปแล้ว จะได้มีหนทางหาเลี้ยงชีพต่อไป กับเป็นการป้องกันมิให้พะทำมะรงตามใจนักโทษให้นั่งนอนให้สบาย จะได้ไม่หนีเพื่อหวังผลประโยชน์ในข้อ ๑

ข้อ ๓ พะทำมะรง จะต้องทำบัญชีการเงิน การสถิติของเรือนจำ ซึ่งมีอยู่หลายสิบแบบให้เป็นการเรียบร้อยถูกต้อง รวมทั้งแบบต่าง ๆ ที่รายงานไปกรมราชทัณฑ์ เช่น งบเดือน งบปี เป็นต้น

ข้อ ๔ พะทำมะรง จะต้องทำให้เหตุการณ์ร้ายต่าง ๆ เช่น นักโทษก่อการวิวาทเล่นการพนันและเหตุไม่สงบอื่น ๆ ในเรือนจำ ให้ลดน้อยลงกว่าปีก่อน จนกระทั่งไม่มีเลย

ฉะนั้น เมื่อถึงสิ้นปี ผู้ว่าราชการจังหวัดก็รายงานไปให้การราชทัณฑ์ทราบ การราชทัณฑ์ก็จะตรวจดู ตามงบเดือน งบปี ที่ทางจังหวัดรายงานไป เห็นว่าถูกต้องตรงกันแล้วจึงจะพิจารณาเพิ่มเงินเดือนให้ ถ้าหากว่าพะทำมะรงคนใดไม่สามารถจะทำได้ในข้อหนึ่งข้อใดแล้ว พะทำมะรงผู้นั้นก็ไม่ได้เงินเดือนเพิ่ม

สำหรับข้าพเจ้าทำได้ครบถ้วนตามระเบียบนั้นทั้ง ๔ ข้อ และมีพิเศษที่ผู้ว่าราชการจังหวัดรายงานไปก็คือ ได้ทำการถมดินบริเวณเรือนจำเสร็จเรียบร้อย ตามคำสั่งของอธิบดีกรมพะลำภังค์ที่สั่งไว้แล้วด้วย เหตุนี้ในปีนั้น ข้าพเจ้าจึงได้เพิ่มเงินเดือนอีก ๑๐ บาท รวมเป็น ๙๐ บาท รู้สึกว่าเมื่อสมัยก่อนพะทำมะรง จะได้เพิ่มเงินเดือนแต่ละครั้งเป็นการลำบากยากเย็นมาก

ระเบียบการของการราชทัณฑ์ ๔ ข้อดังกล่าวแล้ว ถ้าพิจารณากันให้ถี่ถ้วนแล้วมีประโยชน์มาก กล่าวคือมีหลักเกณฑ์ให้ผู้บังคับบัญชาพิจารณาความดีความชอบได้ด้วย

ความเป็นธรรม ไม่ได้ใช้อารมณ์ตามชอบใจ รักใคร่ผู้ใดเป็นส่วนตัวก็เพิ่มเงินเดือนให้ เกียจชังใครที่ไม่ประจบก็ไม่ให้ ทั้งเป็นความสะดวกสบายใจ ที่พะทำมะรงจะได้ตั้งใจทำการงานไม่ต้องประจบใคร ข้าพเจ้าพอใจในระเบียบการนี้เป็นอันมาก ซึ่งถูกนิสัยของข้าพเจ้าที่ไม่ชอบประจบ ชอบแต่การทำงานมากกว่าพูด ซึ่งข้าพเจ้าทำงานทุกแห่ง ได้เขียนสุภาษิตข้อนี้ติดไว้ที่ทำงาน เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจว่า "ทำดีกว่าพูด" และได้ปฏิบัติกิจการของเรือนจำให้ได้ผลตามระเบียบนี้ทุกเรือนจำที่ผ่านมา จนกระทั่งได้เป็นผู้บัญชาการเรือนจำกลองไผ่ บางขวาง ลหุโทษ ให้ได้ผลงาน ๔ ข้อนี้ทุกแห่ง ไม่ยอมทำงานให้ด้อยไปกว่าคนก่อนเป็นอันขาด จะตรวจสอบหลักฐานเอกสารดูได้ที่กรมราชทัณฑ์

ฉะนั้น ระเบียบการ ๔ ข้อนี้ ขอให้นักการราชทัณฑ์จงพิจารณาดูว่าจะดีหรือไม่ดีประการใด

ขอย้อนกล่าวในตอนต้นสักเล็กน้อย ว่าเป็นเพราะเหตุใดผู้ว่าราชการจังหวัดและข้าราชการแผนกต่าง ๆ ในสมัยก่อน จึงพากันเหยียดหยามดูถูกดูหมิ่นพะทำมะรงเรือนจำเป็นการต่ำต้อยไม่เสมอหน้ากับข้าราชการแผนกต่าง ๆ ทั้งนี้มูลเหตุเกิดจากพะทำมะรงสมัยก่อน ทางการได้แต่งตั้งจากนักโทษที่ติดมานาน ๆ เป็นที่เกรงกลัวของบรรดานักโทษทั้งหลาย เรียกว่าเอานักโทษปกครองนักโทษจะได้เรียบร้อยเป็นปกติดี หรือบางทีก็เลือกจากผู้คุมที่ทำงานมานาน ๆ บางคนก็ติดผีนติดกัญชาก็มี ข้าพเจ้าเคยเห็นเคยรู้มาอย่างแน่นอนจำเป็นต้องขอสงวนนาม พวกนี้แหละทำให้ข้าราชการทั้งหลายพากันดูถูกเหยียดหยาม คนจำพวกนี้ค่อย ๆ หมดไป เพราะความแก่ชราและล้มตายไป บ้านเมืองเข้าสู่สภาพเปลี่ยนแปลงเจริญขึ้น

ครั้นถึงรุ่นที่ข้าพเจ้าพเข้าเป็นพะทำมะรงเรือนจำย่างเข้าสู่สมัยใหม่แล้ว พะทำมะรงเรือนจำต้องมีการศึกษาเล่าเรียนวิชาการราชทัณฑ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้าพเจ้าอบรมในทางจรรยามารยาทมาจากในพระราชสำนักมาแล้ว ทั้งเป็นนักกีฬาเล่นบิลเลียด เท็นนิสได้ จึงเป็นที่พอใจของข้าราชการต่างจังหวัดเป็นอย่างดี

จะกล่าวถึงข้าพเจ้าเป็นพะทำมะรงจังหวัดหลังสวนเป็นเวลา ๑ ปี ท่านผู้ว่าราชการจังหวัด คงจะสังเกตเห็นว่าข้าพเจ้าสามารถที่จะทำการปลูกสร้างได้ ท่านจึงทรงมีรับสั่ง

ใช้ให้ทำการย้ายศาลาท่าน้ำ ซึ่งถูกน้ำเซาะตลิ่งพังลงไปทุกวัน รับสั่งว่าได้เคยสั่งให้พะทำมะรงคนก่อนจัดการย้ายมาหลายปีแล้ว ไม่สามารถจะทำได้ เพราะพะทำมะรงผู้นั้นอายุมากแล้ว

ข้าพเจ้าจึงรับจัดการโดยใช้วิธีง่าย ๆ ให้เสร็จเรียบร้อยรวดเร็วทันใจตามนิสัยของข้าพเจ้าเป็นคนใจเร็ว โดยได้วัดระยะเสาของศาลานั้นกว้างยาวเท่าใด แล้วก็ไปทำตอหม้อรองรับเสาที่ในจวนผู้ว่าราชการจังหวัด ให้มีส่วนสัดเท่ากัน เสร็จแล้วตัดโคนเสาศาลาติดพื้นดิน รื้อพื้นกระดานที่ศาลาออกเพื่อให้มีน้ำหนักเบา ส่วนหลังคาไม่ต้องรื้อ บางคนเสนอความเห็นว่าให้ขุดดินเป็นราง แล้วเอากระดานรองรับใช้กำลังคนฉุดลากศาลานั้นไป ข้าพเจ้าเห็นว่าวิธีนี้เปลืองแรงงานมาก และเปลืองเวลาทำช้านานมากข้าพเจ้าไม่เห็นด้วย ข้าพเจ้าคิดทำตามวิธีของข้าพเจ้าดังกล่าวแล้ว

เมื่อเตรียมการทำตอหม้อและตัดเสาออกแล้ว ก็ใช้ไม้กระดานผูกขันชะเนาะติดกับเสาทุกต้น ขณะนั้นในเรือนจำมีนักโทษรวมทั้งสิ้น ๑๒๐ คนเศษ ข้าพเจ้าคัดเลือกเอาแต่คนที่มีร่างกายแข็งแรงได้ ๑๐๐ คนพอดี เมื่อได้พูดนัดแนะวิธีการเข้าใจดีแล้วข้าพเจ้าก็คุมออกจากเรือนจำไป ให้เอาบ่ารองรับไม้กระดานที่ผูกขันชะเนาะไว้เรียงลำดับให้สม่ำเสมอกัน เมื่อเวลายกจะได้ตรงไม่โอนเอียง เมื่อนักโทษเข้าที่เรียบร้อยแล้ว ข้าพเจ้าก็ขึ้นไปยืนบนศาลาให้อาณัติสัญญาณเป่านกหวีดครั้งที่ ๓ ให้ออกกำลังแบกขึ้นพร้อมกัน ทันใดนั้นศาลาก็เคลื่อนที่ไปได้ ไกลประมาณ ๓๐ เส้นเศษ ก็ถึงที่หน้าจวนผู้ว่าราชการจังหวัด ถ้ายกเข้าไปในจวนวันนั้นก็ได้ แต่ทว่าเป็นวันเฉลิมพระชนมพรรษา ที่หน้าจวนผู้ว่าราชการจังหวัดตบแต่งโคมไฟจึงจำต้องหยุดไว้เพียงนั้น รอไว้เมื่อเสร็จงานเฉลิมพระชนมพรรษาแล้วจึงจะยกเข้าไปในจวน ในขณะที่นักโทษกำลังทำการยกศาลาอยู่นั้นมีเสียงดังเข้าไปถึงในจวน ท่านผู้ว่าราชการจังหวัดเสด็จออกมาทอดพระเนตรแต่ห่าง ๆ รับสั่งว่าน่ากลัวแล้วก็เสด็จเข้า มิได้รับสั่งประการใดอีก คงปล่อยให้ข้าพเจ้าทำต่อไปตามชอบใจ

ครั้นงานเฉลิมพระชนมพรรษาเลิกแล้ว ข้าพเจ้าก็ให้นักโทษยกศาลานั้นเข้าไปตั้งณ ที่จัดไว้ในจวน ตีพื้นและอื่น ๆ เป็นที่เรียบร้อย รวมเวลาที่ทำไม่เกิน ๓ วันก็เสร็จ แทนที่จะเป็นปี เป็นเดือนอย่างที่ผู้อื่นคิดทำ ทรงพอพระทัยมาก จึงรับสั่งว่าท่านขุนเคยอยู่

ราชสำนักมาคงทราบดีว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงโปรดครุฑรูปร่างชนิดใด ให้ทำติดไว้ที่หน้าศาลา เพื่อจะทำเป็นสถานที่รับแขกต่อไป ข้าพเจ้าก็ออกแบบให้นักโทษแกะสลักรูปครุฑขนาดใหญ่พอควรลงรักปิดทอง นำไปติดไว้ที่หน้าศาลา เป็นที่สง่างามมาก ทรงพอพระทัยรับสั่งใช้ต่อไปอีก

คราวนี้รับสั่งใช้ให้สร้างจวนผู้ว่าราชการจังหวัด ซึ่งของเดิมสร้างมาหลายปีแล้ว ชำรุดทรุดโทรมมาก รับสั่งว่าได้เตรียมไม้และสิ่งก่อสร้างไว้หลายปีมาแล้ว ได้ทำรูปทรงด้วยไม้ระกำไม่ได้เขียนแบบแปลน เพื่อให้พะทำมะรงทำได้สะดวก แต่พะทำมะรงคนเก่าไม่สามารถจะทำได้ สิ่งปลูกสร้างที่เก็บเตรียมเอาไว้จะผุเสียหมดแล้ว หวังว่าข้าพเจ้าคงสามารถทำได้

ข้าพเจ้าก็จัดการสร้างจวนสำเร็จเรียบร้อย จวนหลังนี้ใหญ่โตมาก เป็นที่พอพระทัย จึงทรงพระดำริจัดการฉลองจวนและฉลองพระชนมายุด้วย รับสั่งให้ข้าพเจ้าเป็นแม่งานจัดการงานนี้โดยตลอด ข้าพเจ้ารู้สึกประหลาดใจที่เหตุใดท่านไม่ทรงใช้ข้าราชการคนเก่า ๆ เช่นนายอำเภอเมืองเป็นต้น กลับมาใช้ข้าพเจ้าซึ่งเป็นคนใหม่ แต่เมื่อท่านพอพระทัยที่จะทรงใช้ข้าพเจ้า ๆ ก็รับจัดการตามพระประสงค์

ข้าพเจ้าได้ให้นักโทษปลูกร้านขายอาหารขึ้นในจวนหลายสิบร้าน เชิญข้าราชการทุกแผนกในจังหวัดออกร้านอาหารคาวหวาน รับประทานฟรี มีภาพยนตร์และมีละครข้าราชการแสดง ข้าพเจ้าเป็นผู้แสดงด้วย เวลาย่ำรุ่งข้าราชการตำรวจ ป่าไม้ และนายแพทย์ รวม ๙ คน แต่งตัวเป็นโป๊ยเซียน โดยขอยืมเครื่องแต่งตัวจากชาวจีนในท้องตลาดนั้นมา มือถือแซ่ขาว เข้าไปถวายพระพร มีการจุดประทัดกันเป็นการใหญ่ เมื่อถวายพระพรเสร็จแล้ว โป๊ยเซียนก็เข้ารับทานอาหารตามร้านเป็นปฐมฤกษ์ ข้าราชการและครอบครัวตลอดจนบรรดานักเรียน ได้เข้ารับประทานอาหารคาวหวานกันอย่างอิ่มหนำสำราญและสนุกสนานกันเป็นอันมาก

ครั้นถึงเวลาค่ำ จัดการเลี้ยงอาหารบรรดาข้าราชการทั้งหลาย และบรรดาแขกที่เชิญมาจากมณฑล มีพระยาศรีธรรมราช สมุหเทศาภิบาล เป็นต้น พระยาศรีธรรมราชผู้นี้ เดิมคือพระยาทุษยันต์ ฯ อธิบดีศาลมณฑล ต่อมาท่านได้รับการแต่งตั้งเป็น

จังหวัดพัทลุง

๑. คุณพระนิติธารพิเศษ ๒. คุณหลวงกำจรฯ ๓. คุณหลวงอรรถมนูญ ฯ
๔. ขุนพิสิฐนนทเดช ๕. นายแพทย์เปรื่อง

สมุหเทศาภิบาล ในการจัดโต๊ะเดินโต๊ะ ข้าพเจ้าเป็นผู้จัดทั้งสิ้น เพราะมีความรู้ความชำนาญมาจากราชสำนักแล้ว เหตุนี้จึงทำให้สมุหเทศาภิบาลได้รู้จักกับข้าพเจ้าเป็นครั้งแรก แล้วบังเกิดผลดีแก่ข้าพเจ้าในภายหลัง ดังจะได้กล่าวต่อไปในบทหน้า

เสร็จงานทำบุญแล้ว ข้าพเจ้ากับภรรยาได้รับของขวัญจากท่านผู้ว่าราชการจังหวัดมากมายหลายอย่างเป็นพิเศษ

เพราะเหตุใด ข้าพเจ้าจึงสามารถทำการก่อสร้างได้ดี และจัดงานทำบุญซึ่งเป็นงานใหญ่ได้ดี ก็เพราะว่า ความเพียร ความตั้งใจ การสังคมดี ข้าราชการทั้งหลายรักใคร่ชอบพอกันทั้งสิ้น จึงเป็นสิ่งภูมิใจที่ข้าพเจ้าทำงานได้ผลดี

สภาพความเป็นอยู่ของจังหวัดหลังสวน เป็นไปอย่างความคิดของข้าพเจ้าที่คิดไว้แต่เดิม กล่าวคือ เป็นจังหวัดที่อุดมสมบูรณ์ด้วยต้นผลไม้ เช่น เงาะ ลางสาด มังคุด ทุเรียน และหมาก มีราคาถูกมาก เช่น ขณะนั้นทุเรียนผลละ ๓ สตางค์ มะพร้าวผลละ ๓ สตางค์ ดังนี้เป็นต้น เป็นจังหวัดที่มีภูเขามาก ฝนตกเสมอแทบทุกฤดูกาล แม้จุดพลุก็มีฝนตก ราษฎรทำมาหาเลี้ยงชีพสะดวก เป็นจังหวัดที่ร่มเย็น โจรผู้ร้ายอุกฉกรรจ์ไม่ค่อยจะมี โสเภณีไม่มี เป็นจังหวัดที่ประหลาด คือ ที่จังหวัดประจวบ ถัดมาก็จังหวัดชุมพร อากาศไม่ดีและมีผู้ร้ายชุกชุม ถัดมาก็ถึงจังหวัดหลังสวน กลายเป็นจังหวัดที่ร่มเย็นผิดกว่าจังหวัดอื่น ข้าพเจ้าคิดว่าเพราะเป็นจังหวัดที่มีฝนตกมาก อากาศร่มเย็น ผลไม้มาก การทำมาหาเลี้ยงชีพของราษฎรสะดวกสบาย โจรผู้ร้ายจึงไม่มากมาย เป็นเมืองที่สงบเงียบไม่สนุกสนานเหมือนจังหวัดอื่น ๆ

ข้าพเจ้ารู้สึกว่าอยู่จังหวัดหลังสวนร่มเย็นเป็นสุขจริง ๆ อยู่แล้วไม่อยากย้ายไปที่อื่น แต่เมื่อทางราชการสั่งย้ายก็จำเป็น และสำหรับท่านผู้ว่าราชการจังหวัดทรงโปรดที่จังหวัดนี้มาก เพราะพระองค์ทรงโปรดความสงบ ทรงโปรดดินฟ้าอากาศ ฉะนั้นจึงทรงเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดนี้อยู่หลายปี ไม่ย้ายไปไหน แม้ที่สุดยุบจังหวัดเป็นอำเภอ พระองค์ออกจากราชการแล้ว ก็ยังขออนุญาตทางราชการอยู่ที่จวนผู้ว่าราชการจังหวัดนั้นต่อไปอีกเป็นเวลาช้านาน

วันที่ ๑ มีนาคม ๒๔๗๕ ได้รับคำสั่งทางโทรเลขจากสมุหเทศาภิบาลให้ย้ายไปเป็นพะทำมะรงจังหวัดพัทลุงโดยด่วน เพราะจังหวัดหลังสวนถูกยุบลงเป็นอำเภอ เป็นความห่วงใยของสมุหเทศาภิบาล เกรงว่าข้าพเจ้าจะถูกยุบถูกออกไปตามจังหวัด นี่แหละผลของการรู้จักกัน เมื่องานทำบุญฉลองจวนผู้ว่าราชการจังหวัดหลังสวนดังกล่าวมาแล้วแต่ต้น

ข้าพเจ้าได้อำลาท่านผู้ว่าราชการจังหวัด ซึ่งจะต้องจากกันไปด้วยความอาลัยต่อกันเป็นอันมาก ต่อมาท่านได้ประทับอยู่ที่วังของพระองค์ท่าน ทรงข้ามวัดช่างแสง พระนคร ข้าพเจ้าก็เคยไปเยี่ยมเยือนท่านด้วยความชื่นชมยินดีต่อกันเป็นอันมาก

ข้าราชการจังหวัดที่รักใคร่ชอบพอกันมาก เล่นเท็นนิสกันทุกวัน จะขอกล่าวแต่ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ก็คือ ๑. ท่านผู้ว่าราชการจังหวัด ๒. คุณพระคุลยนาถนัยพิจิตร หัวหน้าศาล ต่อมาย้ายไปที่อื่น คุณพระประสาทวินิจฉัย มาแทน ๓. คุณสง่า สาริภูติ อัยการจังหวัด ต่อมาเป็นหลวงอรรถขจร ทั้งสองท่านหลังนี้ต่อมาอยู่ศาลฎีกา ข้าพเจ้าเป็นผู้บัญชาการเรือนจำแล้ว ก็ได้ติดต่อรักใคร่กันเช่นเคย

คุณพระสาครบุรานุรักษ์ เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดพัทลุง ท่านเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดที่มีนิสัยไม่ถือตัว และเข้มแข็งในการปราบปรามโจรผู้ร้าย ในขณะนั้นจังหวัดพัทลุงมีโจรผู้ร้ายชุกชุมมาก ท่านก็ออกปราบปรามจนสงบเรียบร้อย และท่านทำตัวเป็นพ่อเมืองตามแบบโบราณ คือออกเยี่ยมเยือนราษฎรถึงครัวเรือนแทบทุกวัน มิได้นั่งอยู่กับโต๊ะทำงานเหมือนคนบางคน ข้าราชการและราษฎรเคารพนับถือท่านมาก ข้าพเจ้าไม่เคยรู้จักกับท่านมาก่อนเลย แต่เป็นการประหลาดเมื่อมาร่วมราชการกันชั่วเวลาเล็กน้อยก็มีความรักใคร่กันมาก ต่อมาเมื่อข้าพเจ้าย้ายไปอยู่ที่อื่น ๆ เสียเป็นเวลานาน จนกระทั่งได้เป็นผู้บัญชาการเรือนจำภาคคลองไผ่ อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา ท่านได้เป็นข้าหลวงภาคนครราชสีมา ก็รักใคร่ชอบพอกันเช่นเคย ข้าพเจ้าเคยไปรับประทานอาหารที่บ้านท่าน และท่านก็เคยไปเยี่ยมข้าพเจ้าที่คลองไผ่เสมอ ๆ เมื่อข้าพเจ้าทำบุญอายุครบ ๔๘ ปี ท่านได้ชักชวนข้าราชการจังหวัดไปในงานทำบุญอายุของข้าพเจ้าโดยขบวนรถไฟพิเศษ ค้างคืนอยู่ที่คลองไผ่ ๑ คืน ได้ร่ำวงเป็นที่สนุกสนาน ท่านกล่าวคำอวยพรว่า

ท่านเคยเป็นเพื่อนกับข้าพเจ้ามาแต่ก่อน ทันใดนั้น ข้าพเจ้าก็ขัดขึ้นทันทีว่า ความจริงท่านไม่ได้เป็นเพื่อน ท่านเป็นผู้บังคับบัญชาที่ดีของข้าพเจ้าต่างหาก และต่อมาท่านได้เป็นอธิบดีกรมมหาดไทย แล้วลาออกสมัครเป็นผู้แทนราษฎรจังหวัดนครปฐม ก็ได้ติดต่อรักใคร่กันเช่นเคย จนกระทั่งท่านถึงแก่กรรม ข้าพเจ้าก็ไปในงานพระราชทานเพลิงศพท่านด้วยความเศร้าสลดใจเป็นอันมาก

ข้าพเจ้าอยู่พัทลุงได้เพียง ๒๒ วันเท่านั้น ก็ได้รับคำสั่งให้ย้ายไปเป็นพะทำมะรงจังหวัดชุมพร สมุหเทศาภิบาลได้รายงานชี้แจงไปกระทรวงมหาดไทยว่า ได้สั่งการย้ายไปอยู่พัทลุงแล้วขอให้ลัยตามเลย จะได้ไม่เปลืองเงินงบประมาณค่าพาหนะด้วย กระทรวงมหาดไทยตอบยืนยันให้ข้าพเจ้าย้ายไปชุมพร เพราะว่าทางการได้ย้ายนักโทษจากหลังสวนไปรวมไว้ที่ชุมพร จะสะดวกแก่การควบคุมบังคับบัญชา ข้าพเจ้าจึงจำเป็นต้องย้ายไปจากพัทลุง สงสัยอยู่ในใจว่าเสมอว่า เป็นเพราะเหตุใดกระทรวงจึงไม่ทำตามเทศา

นอกจากท่านผู้ว่าราชการจังหวัดแล้ว กล่าวเฉพาะข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ก็คือ- คุณพระนิติธารณ์พิเศษ (ชุบ มัธยมจันทร์) หัวหน้าศาล คุณหลวงกำจร ฯ ผู้พิพากษา คุณหลวงอรรถมนูญ อัยการจังหวัด คุณหมอเปรื่อง ได้เล่นเท็นนิสกันทุกวัน ได้มีความรักใคร่ชอบพอกันมาก เมื่อต้องจากกันไปในเวลารวดเร็วเช่นนี้ ต่างคนก็มีความอาลัยและเสียดายมาก ได้มีการเลี้ยงส่งที่สโมสรและถ่ายรูปหมู่ไว้เป็นที่ระลึก

คุณพระนิติธารณ์พิเศษ ต่อมาเป็นอธิบดีศาลอาญา และรัฐมนตรีว่าการ – กระทรวงยุติธรรม ข้าพเจ้าเป็นผู้บัญชาการเรือนจำลหุโทษ ได้ชอบพอรักใคร่ไปมาหาสู่กันเช่นเคย จนกระทั่งท่านได้ถึงแก่อนิจกรรม ข้าพเจ้าเผอิญป่วยไม่ได้ไปในงานพระราชทานเพลิงศพของท่านด้วยความเสียใจเป็นอันมาก

ส่วนคุณหลวงกำจร (กุ่ย) ต่อมาอยู่ศาลอุทธรณ์ ก็ได้ติดต่อกันจนท่านได้ถึงแก่กรรม คงเหลืออยู่ก็แต่คุณหลวงอรรถมนูญ (ปกครอง) ต่อมาย้ายมาอยู่กรมอัยการบัดนี้เกษียณอายุแล้ว

คุณหมอเปรื่องต่อมาได้เป็นแพทย์เรือนจำภาคธารโต ได้ร่วมงานกันอีก และต่อมาย้ายไปอยู่กาฬสินธุ์ ไม่ได้พบปะกันเลย ไม่ทราบว่าเป็นอย่างใดบ้าง

ในวันเดินทางจากพัทลุง ได้มีท่านผู้ว่าราชการจังหวัด ศาล อัยการ และข้าราชการแผนกอื่น ๆ ไปส่งที่สถานีรถไฟเป็นอันมาก แต่ที่มากที่สุดก็คือพระสงฆ์วัดถ้ำคูหาสวรรค์ และอื่น ๆ พากันไปส่งมากมาย แลดูเหลืองอร่ามเต็มไปหมดที่ชานสถานีรถไฟ น่าปราบปลื้มใจเป็นอันมาก

เหตุที่พระสงฆ์ไปส่งข้าพเจ้ามากมาย ก็เพราะในวันแรกที่ข้าพเจ้าเดินทางจากหลังสวนไปรับงานที่พัทลุงนั้น ได้เห็นภรรยาและบุตรกับญาติของพะทำมะรงคนก่อนกำลังร้องไห้เศร้าโศกเสียใจที่พะทำมะรงผู้นั้นเป็นลมถึงแก่กรรมโดยบ่จุบัน ข้าพเจ้าได้พูดจาปลอบโยนให้หายคลายโศก และช่วยอำนวยการเดินทางไปกรุงเทพ ฯ โดยสะดวก ได้รับตอบขอบใจเป็นอันมาก

ต่อมาอีก ๒–๓ วัน ท่านเจ้าอาวาสวัดถ้ำคูหาสวรรค์ ได้ไปหาข้าพเจ้าที่บ้าน ขอร้องว่าอย่าให้นักโทษนำอุจจาระขึ้นไปเทถ่ายบนภูเขานั้นอีกเลย เพราะอุจจาระได้ไหลซึมเข้าไปถึงถ้ำวัดคูหาสวรรค์ ส่งกลิ่นเหม็นฟุ้งไปหมด ในถ้ำนั้นมีพระพุทธรูปขนาดใหญ่ ๆ อยู่หลายองค์ เป็นที่สักการะของชาวจังหวัดพัทลุง

ข้าพเจ้าได้พิจารณาเห็นว่าพะทำมะรงผู้นั้นมีความคิดว่า การนำอุจจาระนักโทษขึ้นไปเทถ่ายบนภูเขานั้น เป็นการสะดวกหลายประการ กล่าวคือภูเขานั้นอยู่ติดกับเรือนจำ ไม่ต้องเดินทางไกล และภูเขานั้นมีปล่องลงไป ถ้าเทถ่ายที่ตรงนี้แล้วจะไม่ต้องย้ายไปเทถ่ายที่อื่นเป็นเวลาหลายปี มิได้คิดว่าธรรมดาของปล่องหรือถ้ำของภูเขานั้นย่อมมีทางซอกซอนไปได้ไกล เมื่อเทถ่ายนานวันเข้า อุจจาระนั้นก็ซอกซึมส่งกลิ่นไปถึงถ้ำคูหาสวรรค์ แต่เมื่อท่านเจ้าอาวาสมาขอร้องแล้ว พะทำมะรงผู้นั้นก็หาเชื่อฟังไม่ คงเทถ่ายต่อไปภายในไม่ช้าก็เป็นลมถึงแก่กรรมลงไป เป็นเหตุให้เล่าลือกันว่า เพราะเหตุนี้จึงมีเหตุบันดาลให้เป็นไปก็เป็นสิ่งประหลาดมหัศจรรย์อยู่

ข้าพเจ้าเคยอ่านพระราชนิพนธ์ของล้นเกล้า ฯ รัชกาลที่ ๖ ในเรื่องตัวอัปปรีย์มันไม่มีตัวตน ตัวอัปปรีย์อยู่ที่การกระทำของบุคคล ที่ทำการผ่าผืนมติมหาชน เช่น สิ่งใดที่มหาชนเคารพนับถือ ผู้นั้นไปทำลายหรือขัดขวางหรือทำในสิ่งที่มหาชนไม่ปรารถนา

ผู้กระทำนั้นก็จะถูกมหาชนเกลียดชังไม่คบหาสมาคมด้วย ผู้ที่กระทำการฝ่าฝืนมหาชนย่อมขาดประโยชน์ นี่แหละคือตัวอัปปรีย์

ฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงสั่งให้นักโทษงดไม่ให้ไปเทถ่ายบนภูเขานั้นอีกต่อไป และปิดฝาปล่องนั้นให้มิดชิด เหตุนี้จึงทำให้พระสงฆ์ในวัดถ้ำคูหาสวรรค์และวัดอื่นตลอดจนประชาชนที่เลื่อมใสศรัทธา กราบไหว้บูชาพระพุทธรูปในถ้ำนั้น รู้สึกพอใจในตัวข้าพเจ้ามากจึงพากันไปส่งข้าพเจ้าที่สถานีรถไฟในวันเดินทางย้ายจากพัทลุงดังกล่าวแล้ว

วันที่ ๑ เมษายน ๒๔๗๕ เป็นพะทำมะรงจังหวัดชุมพร เมื่อได้พบกับคุณ-พระราชญาติรักษา ผู้ว่าราชการจังหวัด จึงทราบความจริงว่า เหตุที่ข้าพเจ้าต้องย้ายจากพัทลุงในเวลาอันรวดเร็วนั้นก็เพราะว่า เมื่อก่อนที่ท่านจะเดินทางไปเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดชุมพรท่านได้ไปลาพระยาจ่าแสนบดี อธิบดีกรมพะลำภังค์ บอกว่าไปอยู่ชุมพรแล้วจะได้พบคนดีคือ ขุนพิสิฐนนทเดช พะทำมะรง ครั้นท่านเดินทางไปถึงชุมพรแล้วไม่พบข้าพเจ้า ท่านจึงทำหนังสือไปยังอธิบดีกรมพะลำภังค์ เหตุนี้กระทรวงมหาดไทยจึงสั่งย้ายข้าพเจ้าโดยไม่ฟังคำคัดค้านของสมุหเทศาภิบาล

ข้าพเจ้ารู้สึกปลื้มใจมาก ที่พระยาจ่าแสนบดี ให้เกียรติยกย่องข้าพเจ้า โดยท่านเป็นนักปกครองที่มีสายตาไกลมาก ข้าพเจ้าเคยไปหาท่านครั้งเดียว เมื่อไปขอผึกงานราช-ทัณฑ์ และอีกครั้งหนึ่งก็เมื่อวันที่ไปตรวจราชการจังหวัดหลังสวน ข้าพเจ้าไม่เคยไปประจบท่าน และไม่เคยเอาของกำนัลไปให้ท่าน ข้าพเจ้าเคยรู้จักกับท่านเพียง ๒ ครั้งนี้เท่านั้น ท่านก็รักใคร่พอใจยกย่องข้าพเจ้า และท่านยังได้สั่งให้ข้าพเจ้าไปดูงานอำเภอ เพื่อย้ายไปเป็นนายอำเภอ เพื่อก้าวขึ้นไปสู่ตำแหน่งอันสูงส่งต่อไป ก็เผอิญท่านได้ถึงแก่อนิจกรรมเสียก่อนในขณะที่ท่านเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย พ.ศ. ๒๔๗๕ ไปตรวจราชการป่วยเป็นไข้ถึงแก่อนิจกรรม ทำให้ข้าพเจ้าสลดใจเป็นอันมาก ได้ส่งพวงหรีดจากต่างจังหวัดไปเคารพศพท่าน ถ้าหากท่านยังไม่ถึงแก่อนิจกรรมเสีย มีอายุยืนไปอีกสักหน่อย ชีวิตราชการของข้าพเจ้าคงจะสูงส่งขึ้นไปเป็นอันมาก

คุณพระราชญาติรักษา เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดที่มีความสามารถในการปกครองและสามารถในการปราบปรามโจรผู้ร้ายมาก ท่านเคยปราบปรามโจรผู้ร้ายที่จังหวัดสมุทร

สงครามสงบเรียบร้อยมาแล้ว ทางราชการจึงย้ายท่านไปอยู่ชุมพร ซึ่งขณะนั้นมีผู้ร้ายชุกชุมมาก เพื่อทำการปราบปราม นอกจากการปราบปรามแล้วท่านทำงานมีระเบียบวินัยดี ที่บนศาลากลางจังหวัดเวลาทำงานจะสงบเงียบมีระเบียบวินัย เพราะท่านเคยเป็นทหารอาสาสงครามครั้งที่ ๑ มา ท่านจึงมีระเบียบวินัยอย่างทหาร ครั้นถึงเวลาเลิกงานแล้วท่านไม่ถือตัว ได้ชักชวนข้าราชการทั้งหลายไปเล่นบิลเลียด เล่นเท็นนิสที่สโมสร แล้วเล่นมะโหรีปีพาทย์ร้องรำทำเพลงกันอย่างสนุกสนาน ทางบ้านของท่านก็ทำอาหารไปเลี้ยงกันทุกวันมิได้ขาด ข้าราชการทั้งหลายจึงพากันนับถือรักใคร่ท่านเป็นอันมาก ร่วมมือร่วมใจกันทำงานอย่างเต็มที่

สำหรับข้าพเจ้าหน้าที่พะทำมะรง เวลาเลิกงานของข้าราชทั้งหลายกลับเป็นเวลาทำงานของพะทำมะรง เพราะเป็นเวลานักโทษทานอาหาร ซึ่งมักจะมีเหตุไม่เรียบร้อยเกิดขึ้นในขณะนั้นเสมอ เมื่อนักโทษทานอาหารแล้ว พะทำมะรงก็ต้องควบคุมดูแลเก็บนักโทษเข้าเรือนขัง ใส่กุญแจเรือนขังเสร็จเรียบร้อยแล้ว พะทำมะรงจึงกลับบ้านได้ ก็เป็นเวลา ๑๘ น. ล่วงแล้ว หมดเวลาที่เขาสนุกสนานกัน

เหตุนี้คุณพระราชญาติรักษา ท่านเลิกงานแล้วก็ไปเรียกข้าพเจ้าที่เรือนจำให้ไปสนุกกับท่าน ข้าพเจ้าเรียนกับท่านว่ากำลังมีงาน ท่านก็บอกว่าปล่อยให้เป็นหน้าที่ของผู้คุม ท่านไปเรียกสัก ๒–๓ วัน ข้าพเจ้ารู้สึกเกรงใจท่านมาก ข้าพเจ้าก็ต้องไปสนุกกับท่านทุกวัน อันนิสัยความสนุกของข้าพเจ้านี้ ทุกคนที่เคยร่วมกันมาย่อมพอใจทุกคน นอกจากนั้นข้าพเจ้าเป็นคนมีระเบียบวินัยอย่างทหาร เพราะเคยเป็นนายหมวดตรีเสือป่าพรานหลวงรักษาพระองค์ผึกฝนวิชาทหารมาช้านาน มีการซ้อมรบที่สนามจันทร์บ้านโป่งโพธารามทุกปีมิได้ขาด นิสัยอันนี้จึงเป็นที่พอใจของท่าน นอกจากความสนุกสนานแล้ว ข้าพเจ้าได้ทำงานร่วมมือกับท่านในการปราบปรามโจรผู้ร้ายด้วย ในขณะนั้นชุมพรมีอั้งยี่คณะหัวควาย ทำการรบกวนก่อความเดือดร้อนรำคาญให้แก่ชาวชุมพรมาก อั้งยี่คณะนี้มีผ้าขาวม้าคาดพุงสีแดงเป็นเครื่องหมาย ข้าพเจ้าก็คบค้าสมาคมกับหัวหน้าอั้งยี่คณะนี้ แล้วขอร้องให้เลิกเสีย ก็ได้ผลตามความมุ่งหมาย นอกจากนี้เมื่อเวลาท่านไปตรวจราชการต่างท้องที่ ก็มักจะชวนข้าพเจ้าไปกับท่านด้วย รู้สึกว่ารักใคร่กันมากเป็นพิเศษ การเป็นพะทำมะรงเรือนจำ ถ้าไม่ร่วมมือ

กันปราบปรามโจรผู้ร้ายกับผู้ว่าราชการจังหวัดแล้ว การปราบปรามก็ไม่ได้ผล เช่นเดียวกับกรมราชทัณฑ์ต้องร่วมมือกับฝ่ายปราบปราม

วันที่ ๒๔ กันยายน ๒๔๗๕ ได้รับคำสั่งให้ย้ายไปเป็นพะทำมะรงจังหวัดบัตตานีเป็นเรือนจำใหญ่เพราะเป็นมณฑลมาก่อน คุณพระราชญาติรักษาไม่อยากให้ข้าพเจ้าย้ายจากไป ท่านบอกว่าท่านจะรายงานขอร้องไปยังกระทรวงหวังว่าสำเร็จ ข้าพเจ้าเรียนกับท่านว่า ข้าพเจ้าอยากไปอยู่บัตตานี เพราะพลเมืองเป็นชาวอิสลามจะได้เรียนถึงนิสัยใจคอของบุคคลแต่ละท้องถิ่นไม่เหมือนกัน ยิ่งย้ายมากยิ่งดีเป็นกำไรของชีวิต ข้าพเจ้าชอบเช่นนี้ ท่านก็ตามใจ

ฉะนั้นท่านจึงจัดการเลี้ยงส่งที่สโมสร รุ่งขึ้นท่านขอเลี้ยงข้าพเจ้าและบุตรภรรยาของข้าพเจ้าร่วมกับบุตรภรรยาของท่าน ณ ที่จวนผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นพิเศษอีก ๑ วัน ท่านได้เขียนรายการอาหารด้วยลายมือของท่าน เป็นรูปหัวใจร้อยด้วยโซ่ครวน ข้าพเจ้าเก็บไว้เป็นที่ระลึก ข้าพเจ้าต้องย้ายจากกันไปด้วยความอาลัยเป็นอย่างยิ่ง ต่อมาท่านได้เป็นข้าหลวงภาคอยุธยา ขณะนั้นข้าพเจ้าได้เป็นผู้บัญชาการเรือนจำกลางบางขวาง มีโอกาสพบกับท่านที่จังหวัดอยุธยารับประทานอาหารร่วมกัน พูดจาวิสาสะกันถึงเรื่องเดิม ๆ เป็นที่ชื่นชมยินดีมาก

ข้าราชการจังหวัดชุมพรที่เล่นเท็นนิสบิลเลียดกันทุกวันก็คือ คุณพระราชญาติ–รักษา ผู้ว่าราชการจังหวัด คุณเจน เวชศิลป์ ผู้พิพากษา คุณสรรค์ ผู้พิพากษา คุณเติม อัยการ คุณเล้ง ศรีสมวงศ์ สารวัตรเดินรถ และอื่น ๆ อีกหลายคน โดยเฉพาะคุณพระนนทบัญญา (โต มกรานนท์) หัวหน้าศาล ท่านไม่เล่นเท็นนิสบิลเลียด แต่ท่านนั่งดูก็รักใคร่ชอบพอกันอีกท่านหนึ่ง และข้าราชการคนอื่น ๆ อีกมาก

จังหวัดบัตตานีครั้งแรกพระยารัตนภักดีเป็นผู้ว่าราชการจังหวัด ได้ร่วมราชการกันเพียงเวลาเล็กน้อยท่านก็ออกจากราชการไป ต่อมาคุณพระบริรักษ์ภูธรเป็นผู้ว่าราชการจังหวัด ท่านไม่เล่นเท็นนิส แต่ท่านชอบเล่นบิลเลียด ท่านรักใคร่ข้าพเจ้ากับ ร.ต.ท. ฉวี วงศาโรจน์เป็นพิเศษ เพราะเห็นว่าเป็นคนสมุกไม่เป็นภัยแก่ใคร และชักชวนให้ข้าราชการ

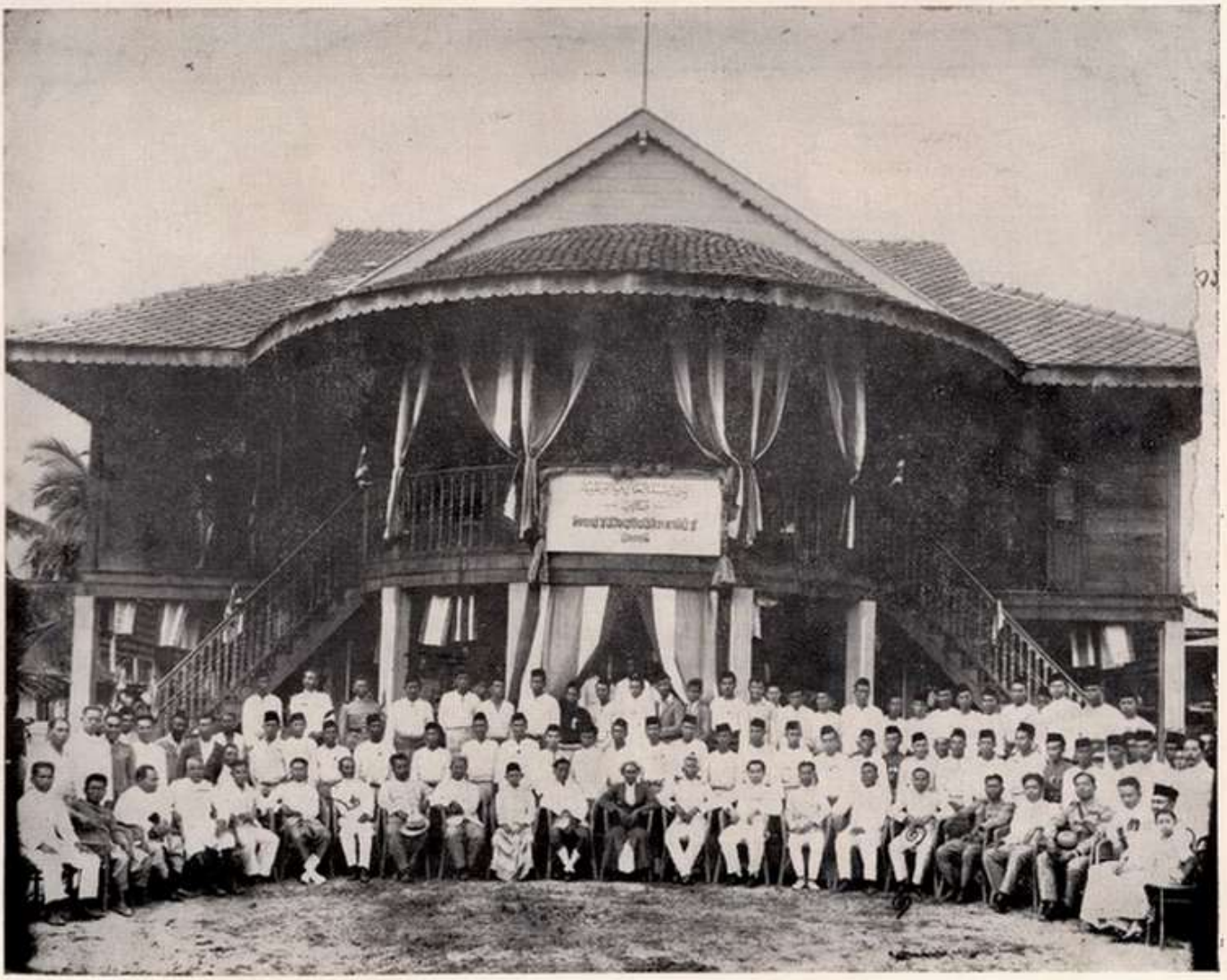
ทั้งหลายสามัคคีกันเป็นอันดี ฉะนั้นทุกเวลาเย็นลงสโมสรท่านก็แจกสุราให้ข้าพเจ้ากับ ร.ต.ท. ฉวี วงศาโรจน์คนละ ๑ ขวดเสมอ

ในวันหยุดราชการ ข้าพเจ้ามักจะชวนบรรดาข้าราชการทั้งหลาย ทำอาหารใส่รถเดินทางไปเที่ยวน้ำตกทรายขาวหรือน้ำตกบาโจ ซึ่งเป็นน้ำตกที่งามมาก ในการเดินทางต้องผ่านไปตามอำเภอหลายอำเภอ แต่ละอำเภอ นายอำเภอก็ทำอาหารร่วมเดินทางไปสนุกสนานด้วยกัน บิดาของข้าพเจ้าอายุ ๙๐ เศษ แก่ชราแล้ว ก็ยังชอบเดินทางไปด้วยกันทุกครั้ง ข้าราชการทุกคนก็มิได้มีความรังเกียจกลับชมชอบว่าข้าพเจ้าเป็นคนกตัญญู–กตเวทีดี

อยู่บัตตานีมีความสุขและสนุกสนานมาก ข้าราชการทุกแผนกรักใคร่สามัคคีกันดี เพราะอยู่ชายแดนย่อมหวังพึ่งพาอาศัยกัน ต่างกับจังหวัดภาคกลางดังจะได้กล่าวต่อไปในบทหน้า

คราวนี้จะได้กล่าวถึงหน้าที่ราชการ กล่าวคือจะสังเกตเห็นบ้านของชาวอิสลามทุกบ้าน ฝาบ้านมักจะใช้ไม้ไผ่หรือหวายสานเป็นรูปดอกไม้และรูปอื่น ๆ แสดงให้เห็นถึงฝีมือการจักสานเป็นอย่างดี ฉะนั้นข้าพเจ้าจึงเกิดความคิดจัดการให้นักโทษในเรือนจำประดิษฐ์คิดทำสินค้าออกจำหน่าย โดยแนะนำออกแบบต่าง ๆ ให้เขา ก็สามารถทำได้ตามความปรารถนา ข้าพเจ้าหัดพูดภาษามาลายูได้พอสมควรพูดกันรู้เรื่อง เขาสามารถสานเก้าอี้หวายสีดำสลับเหลืองแบบต่าง ๆ เช่นเก้าอี้นั่ง เก้าอี้นอน เอาชื่อของอำเภอในจังหวัดบัตตานีมาตั้งเป็นชื่อ เช่นเก้าอี้สะบารังเป็นต้น นอกนั้นก็ทำพัดทำซองบุหรี่มีอักษรปรากฏว่าบัตตานี สิ่งที่มีคนนิยมมากที่สุดก็ได้แก่สานหมวกแบบหมวกปานามา ซึ่งสมัยนั้นประชาชนนิยมสวมหมวกปานามาซึ่งสั่งจากต่างประเทศกันมาก ข้าพเจ้าเห็นว่าที่บัตตานีมีต้นลำเจียกป่ามาก จึงใช้ใบอ่อนมาทำเป็นเส้นเล็ก ๆ แล้วฟอกด้วยน้ำยามีสีขาวสานเป็นหมวกขึ้น รูปทรงทันสมัยเหมือนกับหมวกปานามา ทำออกไม่ทันขายเพราะคนนิยมมาก และทั้งหมวกใบหนึ่งเปลืองเวลาสานถึง ๑ เดือน เพราะไม่ได้ทำด้วยเครื่องจักรอย่างต่างประเทศ อดีตนายกรัฐมนตรีหลวงธำรงค์นาวาสวัสดิ์ และคุณหลวงจำรูญ เนติศาสตร์ อดีตอธิบดีศาลมณฑลก็นิยมสวมใส่ แม้จะชำรุดไปบ้างก็อุตส่าห์ส่งไปให้ช่อม โดยที่นิยม

จังหวัดปัตตานี พ.ศ. ๒๔๗๗

๑. ขุนพิสิฐนนทเดช ๒. ร.ต.ฉวี วงศาโรจน์

๓. นายแพทย์เจริญ สืบแสง

กันมากเช่นนี้ กรมราชทัณฑ์จึงสั่งให้ข้าพเจ้าเขียนเรื่องวิธีสานหมวกนี้ส่งไปให้เรือนจำจังหวัดต่าง ๆ ทำบ้าง

เมื่อถึงวันงานฉลองรัฐธรรมนูญที่กรุงเทพ ฯ ข้าพเจ้าก็ส่งสินค้าของเรือนจำบัตตานีไปจำหน่ายที่กรุงเทพ ฯ บรรทุกเต็มตู้รถไฟ ปรากฏว่าประชาชนนิยมชมชอบซื้อไปใช้กันมากมาย

ขณะนั้นคุณหลวงบรรณสารประสิทธิ์ ผู้รักษาการแทนอธิบดีกรมราชทัณฑ์พอใจมาก จึงสั่งย้ายข้าพเจ้าจากจังหวัดบัตตานีมาเป็นหัวหน้าแผนกพาณิชย์ กรมราชทัณฑ์ และให้มีหน้าที่เป็นผู้จัดการหอสินค้ากรมราชทัณฑ์ มีหน้าที่ในการแนะนำให้เรือนจำจังหวัดต่าง ๆ ทำสินค้าส่งมาจำหน่ายที่หอสินค้ากรมราชทัณฑ์ ปรากฏว่าเรือนจำจังหวัดต่าง ๆ ประกวดประขันกันทำสินค้าส่งมาจำหน่ายมากมาย ตึกแถวหน้าเรือนจำลหุโทษทุกห้องเต็มไปด้วยสินค้าของเรือนจำ มีลูกค้ามารับไปขายปลีกก็มากมาย เช่นร้านนายเหมือน เป็นต้น เป็นลูกค้าของหอสินค้ากรมราชทัณฑ์ ท่านผู้รักษาการแทนอธิบดีกรมราชทัณฑ์ท่านมีความสนใจและเอาใจใส่กวดขันจริง ๆ ตลอดมาจนกระทั่ง พ.อ. ช่วง เชวงศักดิ์สงคราม เป็นอธิบดีก็คงดำเนินไปเช่นเคย

นี่แหละเกิดจากเป็นคนช่างคิดช่างประดิษฐ์มาแต่เด็ก ดังได้กล่าวมาแล้วแต่ต้น สมดังคำโบราณท่านว่า "อันหนามแหลมไม่มีใครเสี้ยม มะนาวกลมเกลี้ยงไม่มีใครกลึง"

วันที่ ๒๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๗ เป็นหัวหน้าแผนกพาณิชย์ กรมราชทัณฑ์ดังกล่าวแล้ว รวมเวลาอยู่จังหวัดบัตตานีเป็นเวลา ๓ ปี แม้ว่าข้าพเจ้าจะได้เลื่อนจากชั้นตรีเป็นชั้นโทขณะนั้น ข้าพเจ้าก็ไม่ยินดีมากมายเท่าใดนัก เพราะอยู่จังหวัดบัตตานีมีความสุขกายสบายใจและสนุกสนาน อากาศก็ดีเพราะอยู่ใกล้ทะเล ข้าราชการก็รักใคร่สามัคคีกันดีมากกว่าจังหวัดอื่น ๆ ที่ผ่านมา เหตุผลที่ข้าพเจ้าพิจารณาก็คือการอยู่จังหวัดชายแดนและพลเมืองต่างศาสนา ต่างลัทธิ ข้าราชการแผนกต่าง ๆ ส่วนใหญ่เป็นชาวพุทธและย้ายมาจากกรุงเทพ ฯ ต่างคนก็ยึดถือเอาเป็นที่พึ่งแก่กัน มีทุกข์สุขก็หันหน้าเข้าหากันจึงมีความรักใคร่สามัคคีกัน ผิดแผกกว่าจังหวัดใกล้เคียงพระนคร ทั้งข้าพเจ้าพูดภาษามาลายูได้พอสมควร คบค้าสมาคมกับชาวเมืองซึ่งเป็นชาวอิสลามได้อย่างสนิทสนม

เมื่อเวลาที่เขาทำพิธีเข้าสนับ ตามปกติเขาไม่ให้คนต่างลัทธิเข้าไปรู้เห็น แต่สำหรับข้าพเจ้าเขาไม่รังเกียจ ได้เชิญข้าพเจ้าไปทานเลี้ยงเพื่อเป็นเกียรติและดูวิธีการเข้าสนับเขาทำกันอย่างไรตลอดจนพิธีสมรสเขาก็เชิญข้าพเจ้าไปเป็นเกียรติ พิธีสมรสของชาวอิสลาม เขามีข้าวเหนียวสีสวยสดปั้นเป็นก้อนใส่ถาดไว้ แขกที่รับเชิญไปจะต้องป้อนข้าวเหนียวแก่คู่สมรส มีเพื่อนเจ้าบ่าวเจ้าสาวนั่งอยู่ข้างหลังคู่สมรส บรรดาแขกที่รับเชิญไปจะต้องป้อนให้แก่คู่สมรส ท่านอย่าเผลอป้อนเข้าในปากจริง ๆ จะอายเขา เขายื่นข้าวเหนียวไปข้าง ๆ ปากคู่สมรส แล้วเพื่อนเจ้าบ่าวเจ้าสาวก็จะรับก้อนข้าวเหนียวนั้นไป การได้รับเชิญไปในงานสมรสถ้าเป็นผู้ที่ไม่รู้พิธีการ ก็ต้องคอยสังเกตดูคนอื่นเขาทำอย่างไร เราก็ทำตามอย่างเขาไม่ผิดแน่

การทำมาหาเลี้ยงชีพแม้เราเป็นคนไทยก็มีทางทำได้สะดวก ในน้ำมีปลา ทั้งมีปลาทะเลและปลาน้ำจืด ในนามีข้าว ผักปลาอาหารบริบูรณ์ ราคาถูก

หญิงชาวอิสลามแต่งตัวสวยงามมาก เช่น สวมเสื้อรัดทรง นุ่งโสร่งสีสวยสด และมีผ้าแพรสีคลุมศีรษะสีต่าง ๆ กัน สวมกำไรมือและเท้า แม้จะเป็นคนมีอายุแล้วก็ยังแต่งตัวสวยสดอยู่ ดังมีเรื่องขบขันคือชายคนหนึ่งเดินตามหญิงไปนึกว่าเป็นสาว พอได้โอกาสเหมาะก็ทักทายขึ้น หญิงนั้นหันหน้ามาพูดด้วย ชายนั้นก็ตกใจเพราะหญิงนั้นไม่มีฟันเพราะเป็นคนชราแล้ว นี่แหละเป็นเครื่องแสดงว่าหญิงชาวอิสลามเขาแต่งตัวสวยงามเพียงไร เวลามีงานมหรสพไม่ว่าที่ใดแลไปจะเห็นสีสดงดงามไปหมด

หญิงชาวอิสลามบางคนคิดว่าคงมีผิวดำเป็นความคิดที่ผิดถนัด ความจริงบางคนมีผิวขาว เห็นจะมีกรรมพันธุ์เกี่ยวเนื่องมาจากชาวจีนผสมกัน โบราณท่านว่า หญิงนั้นที่ว่างามต้องผิวพม่า นัยน์ตาแขก ฉะนั้นหญิงชาวอิสลามทางปัตตานี ยะลา นราธิวาสตลอดไปจนถึงปีนังสิงคโปร์ นัยน์ตางามหน้าอกงาม ตะโพกงาม เพราะธรรมชาติเขาใช้ของทูลศีรษะ ไม่ได้ใช้หาบหามมาแต่เล็ก ๆ จึงทำให้สัดส่วนร่างกายส่วนล่างงามอย่างว่า อีกทั้งกิริยามรรยาทพูดจาละมุนละไม การปฏิบัติก็ดี มีบางคนปฏิบัติดีกว่าชาวกรุงเทพ ฯ เสียอีก ท่านที่ไปเที่ยวปัตตานี ยะลา นราธิวาสชั่วเวลาเล็กน้อยอาจไม่เห็นของดี ถ้าผู้ที่อยู่นาน ๆ เป็นแรมปีจึงจะได้พบของดีจึงเล่าสู่กันฟัง ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยที่ไปจากกรุงเทพ ฯ จะ

ตรวจราชการหรือเที่ยวก็ตาม โดยมากโทรเลขให้ข้าพเจ้าไปรับที่สถานีและนำเที่ยว เพราะเป็นผู้กว้างขวางในการสังคมไปถึงจังหวัด ยะลา นราธิวาส

ข้าราชการคนใดที่มีภรรยาเป็นคนขี้หึง เมื่อไปอยู่ที่บัตตานีแล้วความหึงก็จะค่อย ๆ บรรเทาเบาบางลงไปได้ในที่สุด เพราะหญิงสาวชาวบัตตานีมีมากเกินกว่าจะมามัวหึงหวงกันอยู่เสียแล้ว ทั้งข้าราชการที่อยู่มาก่อน ๆ อบรมคนที่ย้ายมาอยู่ใหม่เสียจนเคยตัว เช่นข้าพเจ้าเดินทางย้ายไปอยู่บัตตานีได้เพียง ๓ วัน เผอิญมีงานรื่นเริงที่ศาลากลางจังหวัด ไม่ว่างานรื่นเริงใด ๆ ก็นิยมมีการเต้นรองเง็ง ในวันนั้นหลวงนิทัศน์คดี อัยการจังหวัด เห็นว่าข้าพเจ้าเป็นคนมาอยู่ใหม่ คงไม่กล้าเต้นรองเง็งหรือกล้าก็คงเต้นไม่เป็นหรือบางทีอาจกลัวภรรยาเขาบอกกับข้าพเจ้าว่า ถ้าท่านขุนออกไปเต้นรองเง็งได้จะให้สุราตราดำ ๑ ขวด สุราตราดำขณะนั้นมีราคาขวดละ ๔ บาทเท่านั้น ไม่มีราคา ๒๐๐—๓๐๐ บาทอย่างในบัจจุบันนี้ และมีข้าราชการอื่น ๆ อีกหลายคนสนับสนุน ข้าพเจ้าสังเกตดูอยู่ชั่วขณะ ข้าพเจ้าก็ออกเต้นรองเง็งกับหญิงสาวชาวอิสลาม อันมีรูปร่างงดงามนั้นไปตามจังหวะของเพลงได้เป็นอย่างดี ประชาชนคนดูและบรรดาข้าราชการต่างตบมือกันเกรียวกราว และข้าพเจ้าก็ได้รับสุราตราดำ ๑ ขวด เปิดเลี้ยงกันในทันที การเต้นรองเง็งหรือเต้นรำอย่างใดก็ดี เมื่อออกเสียครั้งหนึ่งแล้วก็อยากออกอีกไม่ยอมหยุด

ครั้งหนึ่งพระยาพหลพยุหเสนา นายกรัฐมนตรีไปตรวจราชการที่บัตตานีได้มีการเลี้ยงรับรองที่สโมสร ได้มีการเต้นรองเง็ง ข้าพเจ้าเป็นผู้ชักชวนยุยง แม้แต่ข้าราชการบางคนแก่ชราอายุมากฟันหมดปากแล้วก็ยังอุตส่าห์ออกไปเต้นกับเขา เป็นการสนุกครึกครื้นอย่างยิ่ง พระยาพหล ฯ ชอบใจมาก ได้บันทึกไว้ในสมุดเยี่ยมสโมสรว่า ได้เห็นข้าราชการจังหวัดบัตตานีมีความสามัคคีรักใคร่กันดีกว่าจังหวัดอื่น ๆ ที่ผ่านมา ทำให้ผู้ว่าราชการจังหวัดดีใจมาก

ครั้งหนึ่งข้าพเจ้าถูกสลากรัฐบาลได้เงิน ๒,๐๐๐ บาท

เงิน ๒,๐๐๐ บาทในขณะนั้นรู้สึกมากมาย เพราะเบียร์ขวดละ ๓๕ สตางค์ โซดาขวดละ ๖ สตางค์ ตราชาวขวดละ ๓.๕๐ บาท ข้าพเจ้าจึงจัดการเลี้ยงข้าราชการรวมทั้งราษฎรที่เดินผ่านไปมาที่หน้าโฮเต็ลแพด้วย ข้าพเจ้าบอกเจ้าของโฮเต็ลแพให้ย้ายตู้ให้

สถานที่กว้างขวาง ข้าพเจ้าเลี้ยงอย่างเต็มที่เป็นเวลาถึง ๓ วัน สิ้นเงินไปประมาณ ๒๐๐ บาท เพราะราษฎรเป็นชาวอิสลามไม่ดื่มสุรา รับประทานแต่น้ำหวาน คงทานสุราเฉพาะข้าราชการเท่านั้น

ต่อมามีข้าราชการคนอื่น เช่นครูโรงเรียน นายตำรวจ ถูกสลากกินแบ่งของรัฐบาลหรือถูกสลากออมสิน ถ้าไม่เลี้ยงก็จะอายข้าพเจ้า ฉะนั้นเขาก็จำต้องเลี้ยง ทำให้เจ้าของโฮเต็ลแพเกิดความร่ำรวยขึ้น มีคนนิยมชมชอบไปโฮเต็ลแพมากขึ้น ใครไปเที่ยวบัตตานีถ้าไม่ได้ไปเที่ยวที่โฮเต็ลแพ ก็เหมือนกับไม่ได้ไปบัตตานี เพราะโฮเต็ลแพอุดมสมบูรณ์ไปด้วยความสนุกหลายชนิด เหตุนี้เองเมื่อข้าพเจ้าเดินทางจากจังหวัดบัตตานีไปเป็นหัวหน้าแผนกพาณิชย์กรุงเทพ ฯ มีข้าราชการไปส่งที่สถานีรถไฟมากมาย และเจ้าของโฮเต็ลแพได้จัดหาแตรวงไปบรรเลงส่งข้าพเจ้าด้วย นับเป็นประวัติการณ์ที่ไม่เคยมีเช่นนี้มาก่อนเลย โดยเฉพาะคุณพระบริรักษ์ภูธร ผู้ว่าราชการจังหวัดท่านได้ไปส่งที่สถานี และได้จ่ายเงินส่วนตัวให้ข้าราชการคนใดที่จะไปส่งข้าพเจ้าถึงสถานีหาดใหญ่หลายคน ได้จากกันไปด้วยความอาลัยเป็นอันมาก บัดนี้ทราบว่าเจ้าของโฮเต็ลแพคนนั้นไปดูการชนวัวได้หัวเราะตายเสียแล้ว ไม่ทราบว่าบัดนี้เป็นของใคร

ข้าราชการที่รักใคร่ชอบพอกันมากนอกจากผู้ว่าราชการจังหวัด ก็มีคุณพระทิพย์เบ็ญญา หัวหน้าศาล ท่านไม่เล่นเท็นนิส แต่ชอบเล่นบิลเลียดกับข้าพเจ้า ถ้าท่านไปเผชิญสืบต่างท้องที่ ก็ชวนข้าพเจ้าไปด้วยเสมอ คุณหลวงอาทรคดีราษฎร์ ผู้พิพากษาชอบเล่นเท็นนิสกับข้าพเจ้าทุกวันรักใคร่ชอบพอกันมาก ต่อมาเป็นอธิบดีศาลอาญา ผู้พิพากษาและทนายความรักใคร่ท่านมากเป็นพิเศษ เพราะเป็นคนซื่อสัตย์สุจริตมีจิตเมตตากรุณาแก่ผู้ต้องหาโดยทั่วไป วิสาสะกับข้าพเจ้าเช่นเคย ที่สุดท่านก็ถึงแก่กรรมทำให้ข้าพเจ้าเศร้าเสียใจเป็นอันมาก คุณสวัสดิ์ วงศ์ปฏิทัศน์ อัยการเล่นเท็นนิสกันทุกวัน ต่อมาได้เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดนครราชสีมา และบัดนี้เป็นผู้ตรวจราชการมหาดไทย ได้พบปะวิสาสะกันเช่นเคย นายแพทย์เจริญ สืบแสง ขุนพำนัก นิคมคาม นายอำเภอ ต่อมาเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์ บัดนี้เกษียณอายุแล้วและอื่น ๆ อีกมาก

จม
923.8593
ว 524ม
ฉ.32 ม 4625

ต่อมาคุณพระบริรักษ์ภูธร ย้ายไปเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดศรีษะเกษ และข้าพเจ้าเป็นผู้บัญชาการคลองไผ่ได้ไปตรวจราชการ พบปะกับท่านดีใจมาก ได้รับรองเลี้ยงดูข้าพเจ้าเป็นอย่างดี แล้วก็ไม่ได้พบกันอีก บัดนี้ท่านเป็นประการใดบ้าง มิได้ทราบข่าวคราวเลย

วันที่ ๒๙ มิถุนายน ๒๔๗๙ ข้าพเจ้าได้เลื่อนขึ้นเป็นหัวหน้าแผนกการไปกองผลประโยชน์กรมราชทัณฑ์ เงินเดือน ๑๗๐ โดย พ.อ. ช่วง เชวงศักดิ์สงคราม เป็นอธิบดี ท่านขุนจำนงภูมิเวท ผู้เปลี่ยนการปกครองเป็นหัวหน้ากองผลประโยชน์ รักใคร่ชอบพอกันมาก โดยเฉพาะขุนจำนงภูมิเวทไปไหนไปด้วยกันเสมอ จนกระทั่งพระยาพหลพลพยุหเสนา นายกรัฐมนตรี ถามท่านขุนจำนงภูมิเวทว่าเป็นญาติกันหรือ

วันที่ ๒๑ กันยายน ๒๔๗๙ พ.อ. ช่วง เชวงศักดิ์สงคราม อธิบดีสั่งข้าพเจ้าไปเป็นผู้รักษาการแทนพัศดีเรือนจำจังหวัดปราจีนบุรี เพราะพัศดีเดิมถูกหาคดีอาญาในขณะนั้น พ.อ. คุณพระศรีราชสงคราม เป็นผู้ว่าราชการจังหวัด ท่านผู้นี้เคยเป็นนายทหารเสนาธิการมีความรู้สูงมาก เมื่อท่านเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดจึงได้ร่วมการปราบปรามโจรผู้ร้าย เช่นเสือชูผู้ยิง พ.ต.ต. หลวงมะราย ฯ ที่ย้ายมาเป็นตำรวจตายเป็นต้น คุณพระศรีราชสงคราม นอกจากราชการตามหน้าที่แล้ว ท่านมีนิสัยไม่ถือตัวและเป็นคนชอบสนุก ท่านมีโขนละครแสดงได้ในงานต่าง ๆ ข้าราชการผู้ใหญ่บางคนไปตรวจราชการจากกรุงเทพ ฯ บางคนก็ไปร่วมสนุกด้วย อย่างน้อยก็ช่วยตีกรับตีเกราะ ท่านรักใคร่ชอบพอข้าพเจ้ามาก เพราะมีนิสัยถูกคอกัน ถึงเวลาเย็นทุกวันต้องรับประทานอาหารด้วยกัน เรียกข้าพเจ้าว่าเพื่อนรักเสมอ และพูดอยู่เสมอว่าข้าพเจ้ามีนิสัยอย่างทหาร ควรเป็นทหารมีระเบียบวินัยดี ถ้าข้าพเจ้าขาดหายไปสักวันหนึ่งท่านก็ให้คนออกติดตามจนพบ จึงไม่เคยขาดกันสักวันเดียว

ต่อมาคุณพระศรีราชสงครามย้ายไปอื่น ท่านขุนจำนงภูมิเวท ย้ายมาเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดแทน ซึ่งเคยรักใคร่กันมาเมื่อครั้งอยู่ในกรมราชทัณฑ์แต่เดิม ก็คงรักใคร่ชอบพอกันเช่นเคย

อยู่จังหวัดปราจีนบุรี ๑๐ เดือนเศษ ข้าพเจ้าได้รักใคร่ชอบพอกับนายทหาร (ค่ายจักรพงษ์) ที่จังหวัดนั้นมาก ได้ไปหาสู่กันเสมอ ครั้งหนึ่งที่ค่ายทหารมีงาน ได้เชิญข้าพเจ้าไป

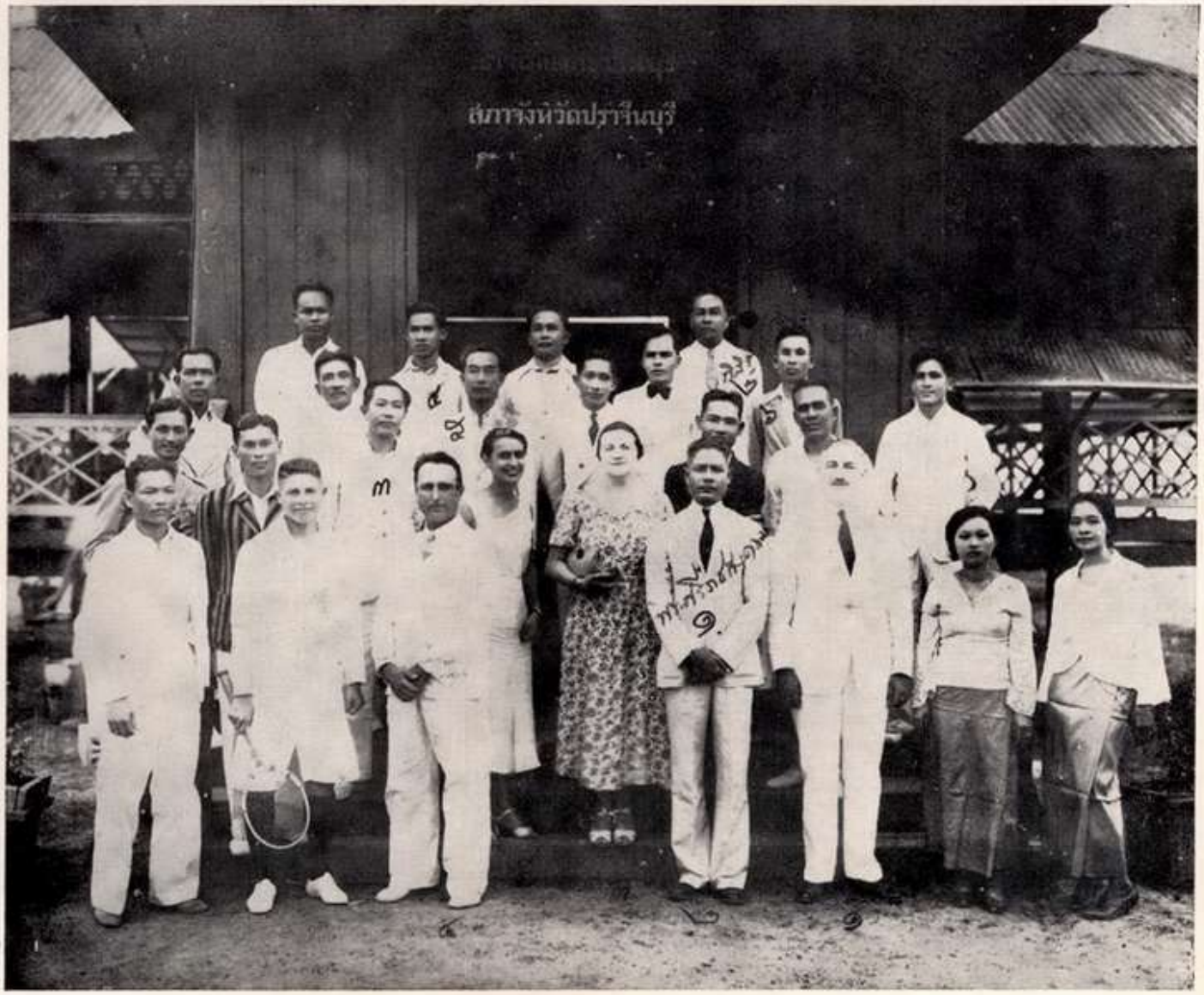
ได้มีการร้องเพลงกันบนเวที ได้มีนายทหารหนุ่มหนึ่งลุกขึ้นพูดว่า ขุนพิสิฐกับหลวงพิสิษฐ์ รองผู้บังคับกรมทหารใครจะดีกว่ากัน เมื่อลงมติแล้ว ขุนพิสิฐได้คะแนนมากกว่า ก็เป็นการสนุกครึกครื้นกันไปไม่ถือตัวกันแต่อย่างใด ขณะนั้น พ.อ. หลวงสฤษดิ์ยุทธศิลป์เป็นผู้บังคับการ ต่อมาท่านเป็นอธิบดีกรมป่าไม้ ข้าพเจ้าเป็นผู้บัญชาการเรือนจำภาคคลองไผ่แล้ว ท่านไปตรวจราชการทางภาคอีสานได้เคยพบปะวิสาสะกันเช่นเคย

ข้าราชการพลเรือนที่รักใคร่ชอบพอกันมาก นอกจากผู้ว่าราชการจังหวัดแล้วก็มี คุณเพระราชประชา หัวหน้าศาล คุณเปลี่ยน เริ่มก่อสกุล ผู้พิพากษา หม่อมเจ้าธัญญรักษ์ นายช่างบำรุงทางรถไฟ ขุนชำนิเวชการ สาธารณสุขจังหวัด พ.ท. หลวงวิเศษโยธินสัสดีจังหวัด คุณสงวน ชูบัญญา อัยการจังหวัด คุณเผชิญ โกศิน คุณเทียม ณ สงขลา และอื่น ๆ อีกมาก ส่วนคุณพระศรีราชสงครามบัดนี้ท่านถึงแก่กรรมเสียแล้วด้วยความเศร้าสลดใจเป็นอันมาก

เมื่อพัศดีคนเดิมพ้นคดีแล้ว แต่มีมลทินต้องออกจากราชการไป ทางการได้แต่งตั้งพัศดีไปแทน ข้าพเจ้าก็เดินทางย้ายกลับไปรับราชการที่กรุงเทพ ฯ ตามเดิม ได้มีข้าราชการพากันไปส่งที่สถานีมากมาย แต่ประหลาดที่มีนักโทษหลายคนที่รักข้าพเจ้ามากได้ขออนุญาตพัศดีพากันขึ้นรถไฟไปส่งข้าพเจ้าอีกหลายสถานีจึงกลับ ข้าพเจ้าได้ถ่ายรูปไว้เป็นที่ระลึก รวมเวลาที่ข้าพเจ้าอยู่ปราจีนครั้งนี้ ๑๐ เดือนเศษ แม้พ่อค้าคหบดีในตลาดปราจีนบุรี ก็ชอบพอรักใคร่กันมาจนทุกวันนี้

วันที่ ๑ กันยายน ๒๔๘๐ ข้าพเจ้าได้เลื่อนเป็นสารวัตรตรวจการกรมราชทัณฑ์ในความอุปการะ พ.อ. ช่วง เชวงศักดิ์สงคราม อธิบดีกรมราชทัณฑ์ เป็นวาสนาของข้าพเจ้า ท่านได้รักใคร่ชอบพอข้าพเจ้ามาก ชอบใช้สอยข้าพเจ้าทั้งส่วนตัวและราชการ ข้าพเจ้าก็เต็มใจรับใช้ด้วยความกตัญญูรู้คุณ เพราะท่านได้อุปการะสนับสนุนข้าพเจ้าเลื่อนตำแหน่ง และเงินเดือนขึ้นหลายครั้งหลายหนดังที่กล่าวแล้วแต่ต้น ในระหว่างข้าพเจ้า

จังหวัดปราจีนบุรี พ.ศ. ๒๔๗๕

๑. พ.อ. พระศรีราชสงคราม ๒. ขุนพิสิฐนนทเดช ๓. ม.จ. ธัญญะรักษ์ ๔. คุณเผชิญ โกศิน
๕. คุณพระราชประชา ๖. คุณสงวน ชูบัญญา (บัดนี้เป็นที่ปรึกษากรมอัยการ)

พระยาอาชญาจักร์ ผู้ช่วยอธิบดีกรมราชทัณฑ์ กับ ขุนจำนงภูมิเวท
ขุนพิสิฐนนทเดช ในเรือยนต์ไปอำเภอศรีมหาโพธิจังหวัดปราจีนบุรี

เป็นสารวัตรประจำกรมท่านเคยชวนข้าพเจ้า ไปรับประทานอาหารกลางวันตามภัตตาคารต่าง ๆ บ่อยครั้งที่สุด ผู้ที่ไปทานอาหารกลางวันด้วยกันข้าพเจ้าจำได้ว่ามี ร.อ. ขุนพิพัฒน์สรการ(เท้ง พัฒนศิริ) ซึ่งเป็นผู้ร่วมการเปลี่ยนแปลงการปกครองมากับท่านและคุณหลวงประพันธ์ไพรัชพากย์กับ ดร. เพียร เวชบุล บัดนี้เป็นคุณหญิง คุยพูดจาสนุกสนานอย่างผู้ชาย ซึ่ง พ.อ. ช่วง เชวงศักดิ์สงคราม ท่านชอบว่าคุยสนุกสนานดี

ท่านได้ให้รูปถ่ายของท่านไว้เป็นที่ระลึก แม้จนกระทั่งท่านอยู่นอกราชการแล้วได้เป็นผู้จัดการธนาคารมณฑล ข้าพเจ้าเคยมีกิจธุระไปที่ธนาคารท่านก็ยังชวนข้าพเจ้าไปทานอาหารกลางวันกับท่านอีก ท่านเป็นคนไม่ถือตัวแม้ท่านได้เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ท่านก็คงรักใคร่สนับสนุนข้าพเจ้าเช่นเคย พระคุณของท่านมีอยู่แก่ข้าพเจ้าอย่างยิ่ง

ท่านชอบใช้งานข้าพเจ้าเพราะว่าใช้ให้ทำงานอะไรก็ได้ผล เรียบร้อยดีทุกครั้ง เช่น ใช้ให้ไปรักษาการแทนพัศดีเรือนจำจังหวัดปราจีนบุรี ก็ได้ผลเรียบร้อย ใช้ให้ไปเป็นผู้อำนวยการเรือนจำชั่วคราวสระแก้วจังหวัดปราจีนบุรี ผู้ที่ต้องเสียตำแหน่งไปพยายามให้นักโทษก่อการจลาจลฆ่าฟันกัน ถ้าข้าพเจ้าไม่เป็นคนใจเย็นสุขุมรอบคอบแล้วก็คงจะฆ่าฟันล้มตายกันเป็นอันมาก แต่ข้าพเจ้าก็ทำได้เรียบร้อยดีมีคนไปเรียนให้ท่านทราบเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นวันนั้น ท่านก็คุยว่าท่านใช้คนไม่ผิด เพราะรู้อยู่แล้วว่ามันจะมีเหตุการณ์เช่นนั้นเกิดขึ้นจึงได้ใช้ขุนพิสิฐ ฯ

นอกนั้นก็ใช้ให้ไปตรวจดูเหตุการณ์ไฟไหม้เรือนจำสุราษฎร์ธานี ไปสอบสวนพัศดีเรือนจำจังหวัดชัยนาทถูกพี่องร้อง ใช้ไปตรวจเรือนจำลพบุรี และอื่น ๆ

ท่านเป็นคนมีความเมตตากรุณา ข้าราชการในกรมราชทัณฑ์ไม่ว่าผู้ใหญ่ผู้น้อยเคารพนับถือ ท่านทำงานเพื่อให้กรมราชทัณฑ์เจริญทันสมัยสมกับเป็นผู้เปลี่ยนการปกครองมา โดยท่านได้จ้างฝรั่งต่างประเทศมาเป็นที่ปรึกษาราชการ ท่านได้ร่วมมือกับคุณสงวน ตุลารักษ์ และท่านขุนศรีศรากร ผู้เปลี่ยนการปกครองมาด้วยกัน พร้อมด้วยคุณหลวงบรรณสารประสิทธิ์ ร่างพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ขึ้นใหม่เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๙ ได้ใช้มาจนกระทั่งทุกวันนี้

สรุปความในที่สุด เมื่อท่านถึงแก่อนิจกรรมทำความเศร้าสลดใจให้แก่ข้าพเจ้าและผู้อื่นอีกมากมาย จะเห็นได้ในงานสวดพระอภิธรรม มีข้าราชการพ่อค้าคหบดีจองเป็นเจ้าภาพ มีชื่อในบัญชียืดยาว ๑๐๐ วันยังไม่จบ ข้าพเจ้าได้ไปในวันสวดพระอภิธรรมจนถึงวันพระราชทานเพลิงศพที่เมรุวัดเทพศิรินทร์ ผู้คนไปในงานนี้มากมายที่สุดเป็นประวัติการณ์.

วันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๔๘๐ ข้าพเจ้าได้ย้ายไปเป็นสารวัตรควบคุมเรือนจำมหันตโทษโดยท่านขุนศรีศรากร เป็นผู้บัญชาการเรือนจำ ขณะนั้นท่านมียศเพียงนาย-ร้อยเอก ข้าพเจ้าไม่เคยรู้จักกับท่านมาแต่ก่อนเลย แต่เมื่อได้ทำงานร่วมกันแล้วเห็นว่าท่านเป็นคนซื่อสัตย์สุจริตทำงานเข้มแข็ง มีระเบียบวินัย ไม่ชอบคนประจบ ข้าราชการผู้น้อยคนใดชอบประจบเข้าหาท่าน ๆ จะแสดงความไม่พอใจ นิสัยอันดีของท่านนี้เป็นที่พอใจข้าพเจ้ามาก

ฉะนั้นเมื่อข้าพเจ้าไปรับมอบหมายตำแหน่งงาน จากสารวัตรควบคุมคนก่อนแล้ว ข้าพเจ้าก็ประชุมเจ้าพนักงานเรือนจำทั้งหมดที่ตีกบัญชาการหน้าห้องทำงานของผู้บัญชาการเรือนจำ อบรมชี้แจงวิธีการปฏิบัติหน้าที่ราชการให้ได้ผลของงานตามระเบียบเมื่อครั้งคุณพระบริหารทัณฑนิติได้กำหนดไว้ ๔ ข้อดังกล่าวแล้วในตอนต้น

ขณะกล่าวคำอบรมเจ้าพนักงานอยู่นั้น ผู้บัญชาการเรือนจำได้ออกมาจากห้องทำงาน ถามข้าพเจ้าว่า ระเบียบการ ๔ ข้อนี้ดีมาก ได้มาจากไหน ข้าพเจ้าเรียนว่าได้มาจากการราชทัณฑ์ เมื่อครั้งคุณพระบริหารทัณฑนิติวางระเบียบไว้ ท่านตอบว่าระเบียบนี้ดีมาก

ในขณะที่ข้าพเจ้าเป็นสารวัตรควบคุมเรือนจำมหันตโทษ มีนักโทษการเมืองรุ่น พ.ศ. ๒๔๗๖ คุมขังอยู่มาก ทั้งมีนักโทษที่ดุร้ายคุมขังอยู่ที่แดน ๑ ก็มาก ฉะนั้นผู้บัญชาการเรือนจำมหันตโทษในขณะนั้น จึงแต่งตั้งผู้เปลี่ยนการปกครองเป็นผู้บัญชาการเรือนจำ เพราะความไว้วางใจกัน ต่อจากขุนจำนงภูมิเวทเป็นต้นมา

ขณะนั้นถนนสายกรุงเทพ ฯ นนทบุรียังไม่มี และบ้านพักก็ยังไม่ว่าง ข้าพเจ้าจึงต้องลงเรือเมล์แดงจากท่าเขียวไข่กา บางกระบือ ไปทำงานที่เรือนจำมหันตโทษทุกวัน

ในระหว่างการนั่งเรือไปทำงานนั้น ได้พบกับนายแพทย์ใหญ่ของเรือนจำเสมอ วันหนึ่ง นายแพทย์ผู้นั้นบอกกับข้าพเจ้าว่า เห็นว่าท่านสารวัตรเป็นคนเอางานเอาการ จึงบอกว่า นักโทษที่แดน ๑ นี้ร้ายกาจนัก ตั้งกองเล่นการพนันกันทุกวัน งานการอะไรไม่ต้องทำ และมีการฆ่ากันตายบ่อย ๆ ที่เห็นเหตุการณ์โดยตลอดก็เพราะแดน ๑ มีกำแพงติดต่อกับโรงพยาบาลแลดูจากหน้าต่างโรงพยาบาลก็เห็นเหตุการณ์โดยตลอด และกำชับว่าอย่าให้ข้าพเจ้าพูดให้ใครรู้เป็นอันขาด เพราะจะเป็นอันตรายต่อนายแพทย์

ต่อมาอีก ๓–๔ วัน ข้าพเจ้าเดินทางไปถึงเรือนจำเวลา ๙ น. ก็มีผู้คุมเข้ามารายงานว่า เมื่อเช้าเกิดฆ่ากันตายในแดน ๑ แล้วจะพากันแหกหักออกมานอกแดน เพื่อทำร้ายนักโทษการเมือง ก่อการจลาจลขึ้นเพื่อให้เห็นว่าข้าพเจ้าไม่สามารถในการควบคุม ข้าพเจ้าจึงตั้งคณะกรรมการขึ้นสอบสวนส่งตัวผู้ฆ่าไปดำเนินคดีตามกฎหมาย

พอบ้านพักว่างลง ข้าพเจ้าก็ย้ายครอบครัวไปอยู่ที่จังหวัดนนทบุรี คิดอ่านที่จะปราบพวกคุร้ายที่แดน ๑ ให้ราบคาบต่อไป ในขณะนั้นมีนายพันตำรวจเอกผู้หนึ่ง (ขอสงวนนาม) ต้องโทษการเมืองเข้าพบข้าพเจ้าขออาสาเข้าไปอยู่ในแดน ๑ เพื่อสืบพฤติการณ์โดยละเอียดแล้วจะรายงานให้ข้าพเจ้าทราบ โดยยอมอุทิศตัวให้ข้าพเจ้าจำตรวนหาว่ากระทำผิดวินัยเรือนจำ จึงต้องถูกลงโทษต้องจำตรวนเข้าไปขังยังแดน ๑ ข้าพเจ้ารู้สึกขอบใจท่านมาก ที่ท่านหวังดีต่อราชการ

เพียงไม่กี่วันข้าพเจ้าก็ได้รับรายงานจากท่านผู้นั้นโดยละเอียด แล้วข้าพเจ้าก็ให้ท่านผู้นั้นกลับออกมาอยู่แดนการเมืองตามเดิม และถอดโซ่ตรวนออก แสดงว่าหมดกำหนดโทษแห่งความผิดนั้นแล้ว

รุ่งขึ้นเช้ายำรุ่งข้าพเจ้าก็นำเจ้าพนักงานเรือนจำ ทั้งผู้ใหญ่ผู้น้อยจู่โจมเข้าตรวจค้นของร้ายจากนักโทษแดน ๑ ทุกคนก่อนที่จะไขกุญแจออกจากห้องขัง ตรวจค้นตามตัวไม่ได้สิ่งใดเลยเพราะนักโทษเหล่านั้นเอาทิ้งไว้ในถังส้วมหมด เมื่อค้นในถังส้วมจึงได้ของต้องห้าม คือกัญชา ยาฝิ่น ไพ่ ลูกโป เหล็กแหลม รวมได้ ๑ เข่งใหญ่ แล้วได้พบอุโมงค์ใหญ่ภายในขุดลึกได้ประมาณ ๕๐ คน เป็นที่สำหรับสูบฝิ่นและเล่นการพนัน ปากช่องอุโมงค์เอาปุ้งที่ขนดินวางปิดไว้ แสดงว่าแต่ก่อนมาไม่เคยมีเจ้าหน้าที่เข้าไปตรวจตราเลย

นักโทษจึงขุดอุโมงค์ได้ใหญ่โตถึงขนาดนั้น ข้าพเจ้าจึงจับเอาหัวหน้าที่เป็นคนจัดทำอุโมงค์และที่เคยฆ่าคนตายที่ในคุกมาก่อนขังเดี่ยวไว้ จนกว่าจะสารภาพยอมคนว่าเข็ดหลาบแล้วจึงจะปล่อยออกเป็นอิสระแม้จะเป็นเหตุการณ์ที่เกิดมาหลายสิบปีแล้ว ถึงวันบันทึกนี้ ข้าพเจ้ายังจำชื่อนักโทษนั้นได้ดีคือ น.ช. ทั่ว น.ช. กลม น.ช. เปลว ผู้ร้ายปล้นฆ่าคนตายหลายคดีเป็นหัวหน้าคนสำคัญ

เสร็จแล้วข้าพเจ้าก็ทำรายงานเสนอผู้บัญชาการเรือนจำพร้อมด้วยของกลาง ผู้บัญชาการเรือนจำ เขียนบันทึกลงมาว่า ขอชมเชย

อย่างนี้สิจึงเรียกว่า ทำคนชั่วให้เป็นคนดี ตั้งแต่วันนั้นมานักโทษในเรือนจำทุกคนเคารพและยำเกรงข้าพเจ้ามาก

ต่อมามีนักโทษชาวญวนต้องหาโทษคอมมิวนิสต์ ขังอยู่ลหุโทษประมาณ ๑๐๐ คนเศษ ดื้อดึงต่อเจ้าพนักงาน ๆ จึงทีตายบ้าง บาดเจ็บบ้างไปหลายคน ร้อนถึงกงสุลฝรั่งเศสขอเข้าไปดูในเรือนจำ จะเกิดเป็นการเมืองขึ้น สารวัตรควบคุมเรือนจำลหุโทษผู้ออกคำสั่งให้ตีหน้าซีดตกใจเป็นอันมาก หากแต่เผอิญหลวงประดิษฐมนูธรรม เป็นรัฐมนตรีว่าการต่างประเทศ เจรจากับกงสุลฝรั่งเศสจึงสงบกันไปได้

เหตุนี้เรือนจำลหุโทษเกรงไม่ปลอดภัย ก็ส่งไปไว้ที่มหันตโทษ ขังไว้ที่แดน ๖ ซึ่งเป็นที่ขังพวกการเมืองรุ่น พ.ศ. ๒๔๗๖ ย้ายเอานักโทษการเมืองรุ่น พ.ศ. ๒๔๗๖ ไปไว้แดนอื่น (แดนเย็บจักร) แล้วก็เอากี่กระตุกเข้าไปให้นักโทษญวนทำการทอผ้า นักโทษญวนพวกนี้ดื้อดึงไม่ยอมทำ พากันอดอาหารเป็นการประท้วง ๓ วัน ข้าพเจ้าก็เข้าไปในแดน ๖ ถามว่าเหตุใดจึงไม่ยอมทำการทอผ้า เขาตอบว่าก็เหตุใดพวกการเมืองรุ่น พ.ศ. ๒๔๗๖ จึงไม่ต้องทำงาน พวกเขาก็การเมืองเหมือนกันเหตุใดจึงให้พวกเขาทำงาน เป็นการไม่ยุติธรรม ข้าพเจ้าตอบว่าการเมืองคนละอย่าง พวกเขาต้องโทษด้วยกฎหมายคอมมิวนิสต์จึงต้องทำงาน เขาพูดจาโต้เถียงมากมาย ผู้คุมจึงสะกิดข้าพเจ้าว่าลงมือได้หรือยัง ข้าพเจ้าห้ามไว้อย่าทำเขาเลย เมื่อเขาไม่กินข้าวก็ตามใจเขา คือสิรัฐบาลจะได้ไม่เปลืองเงินค่าข้าว แล้วข้าพเจ้าก็พาผู้คุมเหล่านั้นกลับออกมา ชี้แจงให้เข้าใจว่าตามตำรา

ขุนศรีศรากร
อธิบดีกรมราชทัณฑ์

กรมราชทัณฑ์ที่ข้าพเจ้าเรียนมา ถ้ามีนักโทษก่อการสไตร์ในเรื่องใด ๆ ก็ดี ให้พยายามสืบหาตัวหัวหน้าให้ได้ ถ้าได้ตัวหัวหน้าแล้วจัดการกับผู้นั้นคนเดียว เหตุการณ์ต่าง ๆ ก็จะเรียบร้อยลงได้

ข้าพเจ้าสืบได้ความแน่ชัดว่า (ขอสงวนนาม) เป็นนักโทษการเมืองคนสำคัญ ไม่เคยได้ออกไปเล่นเทนนิสนอกเรือนจำเหมือนนักโทษอื่น ๆ ได้เป็นผู้ยุยงแต่เผอิญเป็นผู้เคยรู้จักชอบพอกับข้าพเจ้า แต่เมื่อครั้งข้าพเจ้ารับราชการอยู่ในราชสำนักแล้วเป็นอย่างดี เมื่อข้าพเจ้าสืบได้ความแน่แล้ว ข้าพเจ้าจึงเรียกเขาผู้นั้นมาพบถามว่าเหตุใดจึงไปยุยงพวกนั้น เขาตอบตามความจริงว่าเขาไม่พอใจที่เจ้าพนักงานเรือนจำไม่ได้สนใจในตัวเขาเลย ข้าพเจ้าจึงตอบว่า เราเคยชอบพอรักใคร่กันมาแต่ก่อน ฉะนั้นต่อแต่นี้ข้าพเจ้าจะพยายามช่วยเหลือเขา ขอให้ช่วยพูดจาชี้แจงให้นักโทษญวนพวกนั้นทำงานทอผ้าเป็นปกติ เขาตอบว่าสำหรับท่านสารวัตรจะใช้อะไรผมยิ่งกว่านี้อีก ผมก็ยินดีทำให้ ตั้งแต่นั้นมา พวกญวนก็ทำงานทอผ้าเป็นปกติ นี่แหละผลของการมีใจเย็น และศึกษาเล่าเรียนจากตำรามาจึงได้ผลดังนี้ ท่านผู้บัญชาการเรือนจำรู้สึกพอใจในการกระทำของข้าพเจ้ามาก

ต่อมาข้าพเจ้าทราบว่า เจ้าหน้าที่รับฝากเงินของนักโทษทำการทุจริตเอาเงินที่นักโทษฝากไปใช้ส่วนตัว ไม่ทราบว่าเท่าใดเพราะทำมานานแล้วก่อนข้าพเจ้ามารับหน้าที่ ข้าพเจ้าจึงใช้ให้นักโทษการเมืองผู้นั้นตรวจสอบบัญชี เขาเป็นคนมีความรู้การบัญชีดีมาก และทั้งพูดได้หลายภาษา เช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส จีน ญวน เป็นต้น เขาก็เข้าตรวจบัญชีรับฝากเงินนักโทษตั้งแต่ต้นมา ดึกดื่นบางคืนถึงตี ๓ – ๔ แล้วเขาก็รายงานลับเฉพาะถึงข้าพเจ้าว่าตรวจพบว่าทุจริตไปเป็นเงิน ๖,๐๐๐ บาท (หกพันบาท) และกำลังตรวจสอบต่อไปอีก

เมื่อข้าพเจ้าได้รับรายงานเช่นนั้นจึงรายงานผู้บัญชาการเรือนจำให้ทราบ และขออนุญาตกักตัวเจ้าพนักงานการเงินผู้นั้นไว้ภายในเรือนจำ เพื่อให้เจ้าพนักงานสอบสวนดำเนินคดีตามกฎหมายต่อไป แต่เจ้าหน้าที่สารบรรณบนตึกทองอำนวยการทำการบกพร่องเป็นเหตุให้เจ้าพนักงานการเงินผู้นั้นรู้ตัวจึงหลบหนีออกไปเสียจากเรือนจำ

ข้าพเจ้ากับผู้บัญชาการเรือนจำ ได้นำเรือยนต์ออกติดตามไปถึงบ้านญาติของเจ้าพนักงานผู้นั้นก็ไม่พบตัว การตรวจบัญชีคงดำเนินต่อไปโดยไม่หยุดยั้ง

ก็พอดีทางการสั่งย้ายผู้บัญชาการเรือนจำไปเป็นจเรกรมตำรวจ และสั่งย้ายข้าพเจ้าไปเป็นผู้อำนวยการเรือนจำชั่วคราวสระแก้ว อำเภอกบินทร์ จังหวัดปราจีนบุรี ต่างคนต่างย้ายจากกันไป ด้วยความอาลัยเป็นอันมาก

เมื่อท่านได้ย้ายไปเป็นจเรกรมตำรวจแล้ว ท่านได้สั่งการให้ตำรวจออกติดตามจับตัวได้ ดำเนินคดีศาลพิพากษาลงโทษจำคุกมีกำหนดกี่ปีข้าพเจ้าไม่ทราบ เพราะได้ย้ายไปสระแก้วเสียแล้ว จึงไม่สนใจจะฟังข่าว

ผู้ต้องขังการเมือง

การปกครองบังคับบัญชาผู้ต้องขังสามัญข้าพเจ้าได้กล่าวมาแล้ว คราวนี้จะได้กล่าวถึงผู้ต้องขังการเมืองต่อไป

ในขณะนั้นมีผู้ต้องขังการเมือง (ขบถยึดคอนเมือง) พ.ศ. ๒๔๗๖ คุมขังอยู่มาก เช่นนายร้อย นายพัน ส่วนข้าราชการพลเรือนก็มีผู้ที่เคยเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นเนติบัณฑิต เป็นนายแพทย์ชั้นผู้ใหญ่ก็หลายคน ผู้บัญชาการเรือนจำท่านเป็นผู้เปลี่ยนการปกครอง รัฐบาลไว้วางใจ ให้ท่านเป็นผู้คัดเลือกบุคคลที่ไม่ใช่เป็นคนสำคัญและกำหนดโทษเหลือน้อยแล้ว ประพฤติตนดีเป็นที่ไว้วางใจได้ เสนอรัฐบาลพระราชทานอภัยโทษปลดปล่อยไปหลายคราว ๆ ละมาก ๆ และที่ยังไม่ได้ปลดปล่อยไปท่านก็อนุญาตให้ออกไปเล่นเทนนิสที่หน้าเรือนจำได้ ย่อมเป็นที่ชื่นชมยินดีของผู้ที่มีโอกาสออกไปเล่นเทนนิสได้ นับว่าเป็นประวัติการณ์ครั้งแรกที่ผู้บัญชาการเรือนจำได้กระทำไปด้วยความเมตตากรุณา

สำหรับข้าพเจ้าเป็นผู้น้อยอยู่ในบังคับบัญชาของท่าน ก็อำนวยความสะดวกสบายตามควรแก่ฐานะ อันเป็นนิสัยผู้มีจิตเมตตา มิได้หวังลาภสักการะแต่ประการใด ก็อยู่กันเป็นปกติ

เครื่องแบบกรมราชทัณฑ์

ขุนพิสิฐนนทเดช
สารวัตร์ควบคุมเรือนจำมหันตโทษ
พ.ศ. ๒๔๘๐

ในเวลากลางคืน ข้าพเจ้าได้เข้าไปเยี่ยมเยือนและสนทนากับผู้ต้องขังการเมืองอย่างกันเองแทบทุกคืน ข้าพเจ้าเป็นคนมีนิสัยไม่ถือตัวรู้จักนับถือผู้ใหญ่รักใคร่ผู้น้อยตามฐานะของแต่ละบุคคล ผู้ต้องขังการเมืองรุ่นนั้นเป็นผู้มีความรู้ต่าง ๆ กัน บางคนก็มีความรู้ในทางเกษตร บางคนก็มีความรู้ทางช่างไฟฟ้า บางคนก็มีความรู้ในการทอผ้า บางคนก็มีความรู้ทางภาษาอังกฤษ บางคนเป็นนายแพทย์ ข้าพเจ้าก็จัดสรรให้แต่ละคนเป็นหัวหน้างาน แต่ละแผนกอบรมแนะนำให้ผู้ต้องขังสามัญ ทำการงานได้ผลดีขึ้นเป็นอันมาก บางคนที่มีความรู้ภาษาอังกฤษ ก็ได้แปลกิจการเรือนจำของต่างประเทศ และความรู้รอบตัวไว้ให้ข้าพเจ้าได้ศึกษาต่อไปเป็นอันมาก ข้าพเจ้าได้คัดเลือกแต่บางเรื่อง พิมพ์ต่อท้ายหนังสือเล่มนี้เพื่อเป็นความรู้ต่อไปตามสมควร

เมื่อข้าพเจ้าเดินทางย้ายไปอยู่สระแก้วแล้ว ได้ไม่กี่วันก็ได้รับจดหมายจากพระยาศราภัยพิพัฒน์ ว่าวันหนึ่งท่านไปที่โรงพยาบาลของเรือนจำ เห็นนักโทษสามัญหมู่หนึ่งพูดปรารภคิดถึงข้าพเจ้าและตัวท่านก็คิดถึงข้าพเจ้าด้วย

แล้วเป็นเวลาอีกช้านานหลายปี เมื่อท่านได้รับพระราชทานอภัยโทษแล้ว ท่านได้เรียบเรียงหนังสือขึ้นเล่มหนึ่งชื่อว่า ผ้นร้ายของข้าพเจ้า มีข้อความอยู่ตอนหนึ่งท่านกล่าวว่า ขุนพิสิฐนนทเดชสารวัตรควบคุม ทำตัวเหมาะสม ข้าพเจ้าเผอิญไปอ่านพบเข้าที่ร้านขายหนังสือแห่งหนึ่งในพระนครโดยบังเอิญโดยแท้ ข้าพเจ้ารู้สึกขอบคุณท่านมากอุตส่าห์จดจำข้าพเจ้าไว้ได้ ดังได้พิมพ์ต่อไปนี้

อนึ่ง ผู้ต้องขังการเมืองรุ่นนี้ เมื่อได้พระราชทานอภัยโทษปลดปล่อยไปแล้ว รับราชการเป็นถึงอธิบดี และนายกเทศมนตรีก็มี เมื่อมีโอกาสได้พบกันก็แสดงความชื่นชมยินดีต่อกัน

ฝันร้ายของข้าพเจ้า

โดย

นาวาเอก พระยาศราภัยพิพัฒน์ ร.น. (เลื่อน ศราภัยวานิช)

เรียบเรียงเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๑ หน้า ๒๔๗

มีข้อความดังนี้

สารวัตรที่ทำตัวเหมาะสมและเป็นที่รักใคร่ของนักโทษทั่วไป ก็คือ ร้อยโทแม้น สภาวสุ และขุนพิสิฐนนทเดช (บุญมี มกรเสน) ซึ่งคนหลังนี้ได้รับตำแหน่งผู้บัญชาการเรือนจำมหันตโทษบัจจุบันนี้ (พ.ศ. ๒๔๘๙)

และต่อมาเมื่อท่านได้รับพระราชทานอภัยโทษแล้ว ได้เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ อยู่สมัยหนึ่ง ท่านได้เชิญข้าพเจ้าไปรับประทานเบียร์และอาหารร่วมกับท่านที่ภัตตาคารแห่งหนึ่ง ท่านหาได้ลืมข้าพเจ้าไม่

วันที่ ๑ กรกฎาคม ๒๔๘๑ เป็นผู้อำนวยการเรือนจำชั่วคราวที่สระแก้ว อำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี นับว่าในชีวิตราชการราชทัณฑ์ของข้าพเจ้าเป็นครั้งแรกที่ปกครองบังคับบัญชานักโทษกลางคงกลางบ่า เป็นเรือนจำเปิดนักโทษทำงานภายนอกกำแพงเรือนจำ ส่วนกำแพงเรือนจำก็ใช้ไม้ซีกเล็ก ๆ ขัดแตะเอามือผลักเบา ๆ ก็พังหมด การปกครองบังคับบัญชาต้องใช้จิตวิทยาผูกจิตใจนักโทษนั้นไว้ให้อยู่ ผู้อำนวยการเรือนจำคนก่อน ที่ต้องย้ายไปก็เพราะนักโทษไปก่อความเดือดร้อนให้แก่ประชาชนมากมาย ทาง

พิธีส่งขุนพิสิฐนนทเดช ย้ายจากเรือนจำกองมหันตโทษ พ.ศ. ๒๔๘๑

ส่งขุนพิสิฐ ฯ จากสระแก้วไปยะลา พ.ศ. ๒๔๘๒

การตำรวจสันติบาลจึงขอให้ย้ายไป ขณะนั้นมีนักโทษ ๔๐๐ คนเศษ ถางป่าทำการกสิกรรม และเลี้ยงสัตว์ มีโรงเลื่อยจักรขนาดย่อม ทำฟืนส่งกรมรถไฟและเผาถ่าน ความไข้ชุกชุมมาก มีฉายาว่าสระแก้วโศกา คือคนที่อยู่ในท้องที่นี้เป็นไข้จับสั่นกันแทบทุกครัวเรือน

ข้าพเจ้าปฏิบัติหน้าที่ราชการมาด้วยความเรียบร้อยเป็นเวลา ๑๐ เดือน โดยมิได้คาดคิดมาแต่ก่อนเลย เผอิญ พล. ต.ต. ชลอ ศรีศรากร ได้ย้ายจากจเรกรมตำรวจมาเป็นอธิบดีกรมราชทัณฑ์ท่านก็สั่งย้ายข้าพเจ้าไปเป็นสารวัตรเรือนจำภาคธารโต จังหวัดยะลา บอกความประสงค์ว่าต้องการให้ข้าพเจ้าชำนาญงานมากขึ้น เพื่อความก้าวหน้าในราชการต่อไป

วันที่ ๑ เมษายน ๒๔๘๒ เป็นสารวัตรเรือนจำภาคธารโต มีนักโทษ ๒,๐๐๐ เศษ กิจการที่ทำคล้ายกับเรือนจำชั่วคราวสระแก้ว แต่มีนักโทษมากกว่า กิจการที่ทำมากกว่า ความไข้ชุกชุมมากกว่า และสถานที่นั้นโยบายของกรมราชทัณฑ์จะทำเป็นทัณฑนิคม จัดสรรแบ่งที่ดินให้นักโทษที่พ้นโทษแล้วทำมาหาเลี้ยงชีพต่อไป ในขณะนั้นคุณสงวน ตุลาลักษณ์ ผู้เปลี่ยนการปกครองเป็นผู้บัญชาการเรือนจำต้องฝ่าฟันอุปสรรคมากมาย ทั้งการภายในและต่างประเทศ เพราะราษฎรในท้องที่ซึ่งเป็นชาวอิสลามเกิดความไม่พอใจหาว่าแย่งอาชีพของเขา อาศัยที่พันเอกช่วง เชวงศักดิ์สงคราม เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย พล. ต.ต. ชลอ ศรีศรากร เป็นอธิบดีกรมราชทัณฑ์ คุณสงวน ตุลาลักษณ์ เป็นผู้บัญชาการเรือนจำ ทั้ง ๓ ท่านนี้เป็นผู้เปลี่ยนการปกครองมาด้วยกัน จึงร่วมมือร่วมใจกันทำงานฝ่าฟันอุปสรรค เพื่อให้งานสำเร็จลุล่วงไปตามความประสงค์ ในขณะเดียวกันก็เปิดเรือนจำชนิดนี้ขึ้นที่คลองไผ่ จังหวัดนครราชสีมาอีกแห่งหนึ่ง โดยมีนโยบายเช่นเดียวกัน

รู้สึกว่าแต่ก่อนนี้การทำงานต้องตรากตรำลำบากฝ่าฟันอันตราย ผจญกับโรคภัยไข้เจ็บมาอย่างโชกโชน กว่าจะได้ดิบได้ดีก็เป็นไปตามขั้นตามลำดับไม่โลดโผน

แต่เมื่อหมดสมัยผู้เปลี่ยนการปกครองบริหารงานราชทัณฑ์แล้ว นโยบายนี้ก็ล้มเลิกไป คงเป็นหน้าที่ของกรมประชาสงเคราะห์จัดทำจัดสรรที่ดินแบ่งให้ราษฎรทำมาหา

เลี้ยงชีพต่อไป เรียกว่า นิคมสร้างตนเองอยู่จนทุกวันนี้ ส่วนเรือนจำที่ภาคธารโตยุบเลิก คงอยู่แต่เรือนจำภาคคลองไผ่ เปลี่ยนนโยบายเป็นเรือนจำกลาง มีหน้าที่แบ่งเบาเรือนจำจังหวัดทางภาคอีสานและสระบุรีรวม ๑๐ จังหวัดรับนักโทษ ๑๐ ปีขึ้นไป มาคุมขังไว้ต่อไปจนกระทั่งทุกวันนี้

วันที่ ๑ มิถุนายน ๒๔๘๒ เป็นสารวัตรเรือนจำภาคคลองไผ่ อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา มีหน้าที่รักษาการในตำแหน่งผู้บัญชาการเรือนจำด้วย

วันที่ ๑ มีนาคม ๒๔๘๓ ได้รับการแต่งตั้งเป็นข้าราชการชั้นเอก ผู้บัญชาการเรือนจำภาคคลองไผ่ มีนักโทษคุมขังอยู่ประมาณ ๑,๕๐๐ คน การงานที่ทำก็คล้ายกับเรือนจำภาคธารโต คือมีการถางป่าทำการกสิกรรม เลี้ยงสัตว์ มีโค กระบือ สุกร แพะ เป็ดไก่ เป็นจำนวนมาก มีโรงเลื่อยจักร มีการทำฟืนส่งกรมรถไฟ มีการเผาถ่าน ในขณะนั้นกรมราชทัณฑ์มีนโยบายในการฝึกอบรมผู้ต้องขังให้เป็นคนดี และพร้อมกันนั้นก็ทำการหาผลประโยชน์ให้ได้เงินมากขึ้นด้วย สถานที่นี้คือดงพญาเย็น ความไข้ชุกชุมเป็นอันมาก

การหาผลประโยชน์เฉพาะเขตของเรือนจำได้เงินน้อย เพราะแรงงานต้องเสียไปเปล่า เพราะมุ่งถางป่าเพื่อทำกสิกรรมและเพื่อกำจัดไข้จับสั่นด้วย

ฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงไปติดต่อกับเจ้าหน้าที่กองทางหลวงแผ่นดินรับจ้างย่อยหินรับจ้างขุดดิน ทำถนนสายหินดาษและสายอำเภอพิมาย ได้เงินผลประโยชน์เป็นลำเป็นสันดี แต่ทว่าต้องเสี่ยงภัยเพราะต้องไปตั้งเรือนจำชั่วคราว ขึ้นในกลางดงกลางป่านอกท้องที่ของเรือนจำ เห็นว่าที่ไหนมีทำเลดีก็ใช้นักโทษตัดไม้ทำเรือนจำชั่วคราวขึ้น ขนย้ายนักโทษไปทำงาน ๔๐๐ คนบ้าง ๕๐๐ คนบ้าง สุดแต่งานจะมีมากน้อยเพียงใด ดูประหนึ่งเหมือนชาวยิบซีสมัยโบราณเที่ยวเร่ร่อนหาที่ทำมาหาเลี้ยงชีพ การกระทำทั้งนี้เป็นเหตุให้มีนักโทษและเจ้าพนักงานเรือนจำต้องเจ็บป่วยด้วยไข้จับสั่นล้มตายไปบ้าง ทั้งนักโทษก็หลบหนีไปเพราะอยู่กลางดงกลางป่าไม่มีกำแพงเรือนจำ อยู่กันด้วยน้ำใจก็ได้รับความกรุณาจากอธิบดีกรมราชทัณฑ์ผ่อนหนักให้เป็นเบา เจ้าพนักงานทุกคนจึงมีแก่ใจทำงานกันโดยมิได้

ทัศนาจร ตุมบัท กลันตัน ปีนัง

เห็นแก่ความเหนื่อยยากและผจญกับโรคภัยไข้เจ็บ

อนึ่งข้าพเจ้าพิจารณาเห็นว่า คนเราที่ทำงานตรากตรำลำบากอยู่กลางดงกลางป่าไม่มีสิ่งสนุกสนานเสียบ้างเลยนั้นย่อมทำให้งานไม่เจริญ เพราะใจคอหดหู่คิดถึงแต่ความตายอยู่ทุกวัน ฉะนั้นข้าพเจ้าจึงนำอุดมคติของคนทำงานมาใช้ คืองานกับเล่นเป็นยาอายุวัฒนะ

เผอิญเรือนจำชั่วคราวสระแก้วต้องยุบเลิก ข้าพเจ้าจึงใช้เงินผลประโยชน์ที่หาได้ที่คลองไผ่ รับชำระหนี้สินให้แก่เรือนจำชั่วคราวสระแก้วให้ทั้งหมด แล้วขอโอนนักโทษเรือนจำชั่วคราวสระแก้วร้อยคนเศษพร้อมด้วยแตรวงไปไว้ที่เรือนจำภาคคลองไผ่

เมื่อได้ซื้อแตรวง และได้ย้ายนักโทษจากเรือนจำชั่วคราวสระแก้วมาแล้วข้าพเจ้าก็จัดตั้งลิเกขึ้นคณะหนึ่ง และได้ซื้อเครื่องแสดงละครพูดจากเจ้าของละครพูดคณะหนึ่งซึ่งเขาเลิกกิจการแล้ว มีฉากมีเครื่องแต่งตัวละครครบชุด ได้คัดเลือกบุตรหลานของเจ้าพนักงานเรือนจำที่มีรูปร่างดี เป็นพระเอก นางเอก แสดงละครพูดร่วมกับนักโทษที่ดี โดยข้าพเจ้าเป็นผู้ควบคุมและฝึกซ้อมด้วยตนเอง เมื่อเตรียมพร้อมทุกสิ่งทุกอย่างแล้ว ข้าพเจ้าก็จัดให้แสดงลิเกบ้าง ละครบ้าง ในคืนวันเสาร์ เปิดโอกาสให้นักโทษที่ประพฤติตัวดีออกมาชมลิเกหรือละครได้ และราษฎรในท้องที่ก็มาชมลิเกหรือละครแน่นขนัดไปหมด ราษฎรได้นำอาหารคาวหวานเปิดร้านค้าขายขึ้น ดูเป็นการสนุกสนานครึกครื้นขึ้นสำหรับอยู่กลางดง กลางป่า มีงานมหรสพเช่นนี้ ย่อมเป็นที่ชื่นชมยินดีในหมู่บรรดาเจ้าพนักงานเรือนจำ ราษฎรและบรรดานักโทษเป็นอันมาก รู้สึกมีชีวิตชีวาขึ้น มิฉะนั้นคนอยู่กลางดงกลางป่าเช่นนี้ ก็จะพากันนึกถึงแต่ความตายอย่างเดียว ใจคอหดเหี่ยว ทำให้อายุสั้นงานก็จะไม่ได้ผลสมบูรณ์

ต่อมาข้าพเจ้าได้ซื้อโต๊ะบิลเลียดอีก ๑ โต๊ะ เปิดเป็นสโมสรขึ้น ทำให้เจ้าพนักงานมีโอกาสเล่นบิลเลียด เพิ่มความสนุกสนานขึ้นอีก ในวันอาทิตย์ได้มีข้าราชการจังหวัดนครราชสีมา พากันไปสนุกสนานที่คลองไผ่ ข้าพเจ้าได้จัดการรับรองเลี้ยงดูเป็นอย่างดี ข้าราชการจังหวัดนครราชสีมาจึงรักใคร่กันมาก

ละครพูดและลิเกของเรือนจำคลองไผ่ เป็นที่นิยมเล่าลือกันมาก ฉะนั้นเมื่อทางราชการอำเภอสีคิ้ว หรืออำเภอสูงเนิน มีงาน ก็หาลิเกและละครของเรือนจำไปแสดง ข้าพเจ้าได้ผูกน้ำใจนักโทษผู้แสดงลิเกหรือละครไว้ได้เป็นอย่างดี ได้เคยไปแสดงในงานของอำเภอต่างท้องที่หลายครั้ง ได้รับความเรียบร้อย ไม่เคยปรากฏมีเหตุเสียหายหรือหลบหนี แต่ประการใดเลย เพราะนักโทษผู้แสดงก็พลอยมีจิตใจสนุกสนานไปด้วย ก็รักษาเนื้อรักษาตัวเรียบร้อยเป็นอย่างดี มีฉายาเรียกกันเล่น ๆ ว่า ละครคณะคุณนายวัง (วังอะไรไม่ทราบ)

เป็นอุดมคติของข้าพเจ้าอย่างหนึ่ง ว่างานกับเล่นเป็นยาอายุวัฒนะ อาจจะเป็นเพราะเหตุนี้ก็เป็นได้ จึงเป็นเหตุให้ข้าพเจ้าซึ่งทำงานตรากตรำลำบากในกลางดงกลางป่ามากจึงไม่เคยเจ็บป่วยอย่างใดเลย

งานกับเล่นเป็นยาอายุวัฒนะในที่นี้ หมายความว่าการเล่นนั้น มีหลายอย่างหลายชนิด สุดแต่นิสัยอัชฌาสัยของผู้นั้นจะชอบเล่นอะไร อันเป็นความสุขของเขา เช่น เล่น บิลเลียด เท็นนิส ฟุตบอล ก๊อฟ ว่าว กล้วยไม้ กุหลาบ นกเขา ดนตรี ละคร อย่างใดอย่างหนึ่ง แต่ไม่เล่นการพนันอันเป็นอบายมุข สำหรับข้าพเจ้าแล้วการพนันเล่นไม่เป็นเลยแม้แต่ไพ่ทองซึ่งเขานิยมเล่นกันก็เล่นไม่เป็น ข้าพเจ้าเชื่อว่าทุกคนชอบเล่น ถ้าผู้ใดไม่มีการเล่นเสียเลย ข้าพเจ้าเชื่อว่างานที่เขาทำก็ไม่ก้าวหน้า อายุก็สั้นเพราะเคร่ง-เครียดเกินไป

เมื่อ พล.ต.ต. ชลอ ศรีศรากร ย้ายไปรับราชการในตำแหน่งที่มีความสำคัญกว่าทางการได้แต่งตั้ง พ.ต.อ. พระกล้ากลางสมร มาเป็นอธิบดีราชทัณฑ์ ไม่เคยรู้จักกันมาก่อน ได้มีผู้แนะนำให้ข้าพเจ้าเข้าหาท่าน แต่นิสัยของข้าพเจ้าถ้าเป็นคนที่ไม่เคยรู้จักกันมาก่อนแล้วและไม่มีกิจจำเป็น ข้าพเจ้าเข้าหาใครไม่ได้ อายเขามากจะหาว่าเป็นคนประจบการงานคงจะไม่ดี หรือมีข้อบกพร่องอะไรกระมังจึงเข้าประจบ นิสัยอันนี้ไม่ดีไม่ควรถือเป็นตัวอย่าง ขึ้นชื่อว่าผู้บังคับบัญชาจะต้องเข้าหาประจบเข้าไว้เถิด ได้ดีทุกคน ข้าพเจ้าเคยเห็นมามากแล้ว ได้นำพระราชนิพนธ์ของพระมหาธีรราชเจ้ารัชกาลที่ ๖ ว่าด้วยเรื่องของการประจบ พิมพ์ต่อไปนี้เพื่อเป็นคติ

เรือนจำกลาง คลองไผ่

๑. ขุนพิสิฐนนทเดช ๒. นายแพทย์ขุนเนมิตร์มานสุข ๓. นายณรงค์ มกรเสน
๔. ร.ต.ฉุน สุดประเสริฐ ๕. ร.ต. มิ่ง ๖. นายสมพงศ์ สรวิสูตร์

การประจบ

ข้าพเจ้าเคยอ่านพระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้ารัชการที่ ๖ เรื่อง การประจบ ที่หน้าปกหนังสือเล่มนั้นสีขาวล้วนมีอักษรไขว้งดงามมากเต็มหน้าปกพอดีเห็นได้ชัดว่า ป.จ. ใจความตามพระราชนิพนธ์ นั้นว่า การประจบ หมายความว่ารับใช้สอย บิดามารดา ผู้บังคับบัญชา ผู้มีอุปการคุณ ด้วยความสำนึกในพระคุณ ด้วยความกตัญญูกตเวที รับใช้สอยในทางที่ถูกที่ควร อยู่ในขอบเขต แห่งกฎหมายและศีลธรรมอันดี อย่าทำในสิ่งที่ผิดกฎหมายและศีลธรรม จะทำให้ตนเองและท่านผู้มีอุปการคุณ ต้องได้รับความเสียหาย ถ้าเห็นว่าคำสั่งนั้นผิดกฎหมายหรือศีลธรรม จะต้องกราบทูลกราบเรียนและเรียนให้ท่านทราบโดยมารยาทที่ดีงาม อย่าปล่อยให้เข้ารกเข้าพง จะกลายเป็นคนอกตัญญูไม่รู้คุณไป เป็นการให้โทษมากกว่าความดี

ฉะนั้น การประจบจึงเป็นของดีที่ควรประพฤติ ปฏิบัติแต่ในทางที่ดีที่ถูกต้องดังกล่าวแล้ว

บางคนเข้าใจผิดคิดว่า การประจบนั้นต้องสอพลอด้วย การสอพลอนั้นเป็นสิ่งที่เลวร้ายไม่ควรประพฤติปฏิบัติ เพราะการสอพลอคือชอบพ้องร้อง เอาเรื่องของผู้อื่นมาเสนอ และชอบทำตามผู้ใหญ่ แม้ผิดกฎหมายและศีลธรรม ทำให้คนอื่นได้รับความเดือดร้อนเสียหาย ปรากฏมีท่านผู้ใหญ่บางคนเกียจชังไม่ชอบคนสอพลอ แต่ผู้ใหญ่บางคนก็ชอบคนที่ประจบและสอพลอด้วย ถ้ามีคนประเภทหลังนี้มาก ๆ ย่อมเป็นภัยแก่สังคม และทำให้ประเทศชาติไม่เจริญ จึงไม่ควรประพฤติ ปฏิบัติในการสอพลอเป็นอันขาด

อย่างใดก็ตามความเห็นส่วนตัวของข้าพเจ้าเคยพบเห็นมา การประจบเก่งหรือไม่เก่ง สอพลอเป็นหรือไม่เป็น ย่อมสุดแล้วแต่นิสัยของแต่ละบุคคลไม่เหมือนกัน สั่งสอนแนะนำกันก็ยาก แม้บางคนรู้ดีว่าการประจบเป็นของดี แต่นิสัยไม่มีก็ทำไม่ได้

เมื่อนิสัยของข้าพเจ้าขาดการคิดต่อไม่รู้นิสัยใจคอกันเช่นนั้น จึงเป็นเหตุให้เกิดการเข้าใจผิดกันในขั้นแรกมีเรื่องเล็กน้อยท่านก็ลงโทษ ต่อมาเมื่อท่านไปตรวจราชการเรือนจำที่คลองไผ่พักอยู่ ๒-๓ คืน ได้เห็นการงานที่ข้าพเจ้าได้ทำกว้างขวางเพียงใด และได้รู้จักนิสัยใจคอกันดีแล้ว ท่านก็ชวนข้าพเจ้าไปตรวจราชการเรือนจำภาคอีสานทั้งหมดกับท่าน

ด้วย เมื่อเสร็จจากตรวจการภาคอีสานแล้ว ท่านก็เรียกข้าพเจ้าไปพบที่กรมราชทัณฑ์ ปรึกษาหารือที่เห็นว่าถ่านที่กรุงเทพ ฯ มีราคาแพงมาก ท่านเห็นว่าถ่านที่คลองไผ่วิธีเผาดีไม้ที่ใช้เผาถ่านก็เลือกใช้แต่ไม้เนื้อแข็ง ถ่านจึงมีคุณภาพดี ใช้ทนราคาก็ถูกกระสอบละ ๖ บาทเท่านั้น ให้เผาถ่านส่งไปขายที่กรุงเทพ ฯ วันละ ๑ ตู้รถไฟ ตู้หนึ่ง ๑๕๐ กระสอบ เดือนหนึ่ง ๓๐ ตู้ ข้าพเจ้ารับว่าทำได้ ขอให้หอสินค้ากรมราชทัณฑ์ส่งกระสอบบรรจุถ่านไปให้ทันการก็แล้วกัน และขอให้ท่านสั่งเรือนจำทางภาคอีสานส่งนักโทษเพิ่มเติมไปคลองไผ่อีก

ระหว่างนั้นการขอตู้รถไฟบรรทุกถ่านขอได้ยากมาก เพราะมีพ่อค้าต้องการบรรทุกสินค้ามาก รถตู้ไม่พอใช้ แต่อาศัยที่ข้าพเจ้าชอบพอกับผู้จัดการเดินรถมาก จึงได้รับรถตู้เป็นพิเศษวันละ ๑ ตู้ ข้าพเจ้าจัดการส่งถ่านไปได้เพียง ๕ ตู้ หอสินค้ากรมราชทัณฑ์จำหน่ายออกไม่ทันจึงไม่มีกระสอบส่งไปให้ สั่งให้เทถ่านไปในรถตู้โดยไม่ต้องบรรจุกระสอบส่งไปได้อีก ๕ ตู้ เทกองไว้ที่สถานีบางซ่อน กรุงเทพ ฯ หอสินค้ากรมราชทัณฑ์ขนไม่ทันเป็นการเกะกะสถานีรถไฟ ที่สุดกรมราชทัณฑ์ก็แพ้ข้าพเจ้าจึงได้มีหนังสือแจ้งไปให้งดการส่งถ่านไว้ชั่วคราว นอกจากถ่าน ข้าพเจ้ายังปลูกกล้าปลี และกล้าดอกเป็นการใหญ่ เพราะอากาศที่คลองไผ่ถูกกัน ส่งไปขายตลาดนัดที่กรุงเทพ ฯ ท่านอธิบดีเห็นว่าข้าพเจ้าเป็นคนทำอะไรทำจริง ตั้งแต่นั้นก็พอใจรักใคร่ในตัวข้าพเจ้ามาก

ต่อมาท่านได้ย้ายไปที่อื่น ก่อนย้ายท่านทำบันทึกความดีความชอบของข้าพเจ้าไว้มากมายหลายหน้ากระดาษ มอบไว้กับผู้รักษาการณ์แทนอธิบดี ขอเงินเดือนเพิ่มให้ข้าพเจ้า และต่อมาอีกหลายปีเมื่อท่านออกจากราชการแล้ว และข้าพเจ้าก็ออกจากราชการแล้วเช่นกัน ท่านเป็นห่วงคิดถึงข้าพเจ้า ท่านอุตส่าห์ไปหาข้าพเจ้าที่บ้าน ชวนให้ไปทำนากับท่าน บอกว่ามีนาอยู่หลายพันไร่ ที่นครสวรรค์ เครื่องมือทุ่นแรงก็มีอยู่พร้อม ข้าพเจ้าเรียกท่านว่า การทำนาข้าพเจ้าไม่ถนัด และมีงานอย่างอื่นทำแล้ว จึงขอขอบคุณท่านมาก คนต้นร้ายเพราะไม่เข้าใจกัน แต่ตอนปลายดีเพราะเข้าใจดีต่อกัน เช่นนี้นับว่ายังดี เพราะเป็นธรรมดาคนเราเมื่อไม่เคยรู้นิสัยใจคอกันมาก็อาจเข้าใจผิดกันได้ ข้าพเจ้าไม่ถือทางธรรมเรียกว่า "ตโมโชติ ปรายโน" มามีกไปสว่าง หรือต้นคดปลายตรง

เรือนจำชั่วคราววังไทย

รับจ้างทำถนน

ขุนพิสิฐนนทเดช

ไปติดต่อรับงานทำถนน

เมื่อคุณพระกล้ากลางสมร ย้ายไปรับราชการ สำนักนายกรัฐมนตรีแล้ว ทางการได้แต่ตั้ง พระยาอรรถกรมมนุตี ผู้ช่วยอธิบดีกรมอัยการมาเป็นอธิบดีกรมราชทัณฑ์

พระยาอรรถกรมมนุตี มีความรู้ทางกฎหมายและมีคุณธรรมสูง แม้รับการเป็นผู้ช่วยอธิบดีกรมอัยการ ก็มีข้าราชการเคารพนับถือมาก เมื่อมาเป็นอธิบดีกรมราชทัณฑ์ ข้าราชการกรมราชทัณฑ์ก็เคารพนับถือเช่นเคย

ในขณะนั้นกำลังสงครามโลกครั้งที่สอง ข้าพเจ้าได้รับคำสั่งเฉพาะ จาก พล. ต.อ. หลวงอดุลย์เดชจรัส อธิบดีกรมตำรวจและรัฐมนตรีช่วยว่าการมหาดไทย ให้ทำเสรีไทยที่คลองไผ่ สั่งว่าแม้แต่อธิบดีกรมราชทัณฑ์ก็ไม่ให้รู้ ถ้าต้องการผู้คนหรือของสิ่งใดก็ให้โค้ตลับไปถึงท่าน ๆ จะจัดการให้ ที่สุดการทำเสรีไทยเสร็จเรียบร้อย รายละเอียดจะกล่าวต่อไปในบทหน้า โดยเฉพาะข้าพเจ้าเคารพนับถือพระยาอรรถกรมอธิบดีมาก ข้าพเจ้าจึงไปกราบเท้าขออภัยท่าน ที่ทำการข้ามหน้าข้ามตาท่าน ๆ ก็ไม่ว่าอะไรรู้สึกว่าท่านรักใคร่พอใจข้าพเจ้ามาก ได้พบปะวิสาสะติดต่อกันตลอดมาจนตราบเท่าชีวิตของท่าน

ในขณะนั้นนาวาเอก คุณหลวงศุภชลาสัย ร.น. เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ได้เข้าสวมกอดข้าพเจ้าว่า ขอบใจมาก ที่ทำเสรีไทยได้ผลดี คุณหลวงอดุลย์ ฯ ชมเชยมาก และได้เชิญข้าพเจ้าไปรับประทานอาหารที่บ้านท่านอย่างกันเอง พร้อมท่านหญิง ในขณะรับประทานอาหาร ท่านพูดถามขึ้นว่า การที่ผมตั้งพระยาอรรถกรมนุตี เป็นอธิบดีกรมราชทัณฑ์ท่านขุนเห็นว่าอย่างไร

ข้าพเจ้าตอบไปตามความจริงว่า ก็ดีแล้วเพราะพระยาอรรถกรม ฯ เป็นผู้มีความรู้และเป็นผู้ใหญ่ที่มีผู้เคารพนับถือมาก เมื่อครั้งเปลี่ยนการปกครองใหม่ ท่านมีสิทธิจะเข้าสอบแข่งขันกับ พ.อ. ช่วง เชวงศักดิ์สงคราม แต่ท่านข้อสละสิทธิ ขอสนับสนุนให้ พ.อ. ช่วง เชวงศักดิ์สงคราม เป็นอธิบดี ท่านคงเป็นผู้ช่วยอธิบดีกรมอัยการตามเดิม ท่านชอบตำแหน่งเดิมของท่าน เพราะตรงกับความรู้ของท่านที่เรียนมาทางกฎหมาย เมื่อข้าพเจ้าตอบจบลง คุณหลวงศุภชลาสัย เอามือตบไหล่ท่านหญิง แล้วพูดว่าฉันเก่งไหม ที่แต่งตั้งคนไม่ผิด แล้วก็หัวเราะกันอย่างครื้นเครง สนทนาเรื่องอื่นกันต่อไป เผอิญคนเดินโต๊ะได้ยินแต่หางเสียง ก็จับเอาความไปพ้องคน บางคนหาว่า

ข้าพเจ้าเป็นผู้ไปพูดยุยงไม่สนับสนุนเขา กลับไปสนับสนุนพระยาอรรถกรม ฯ ความจริงวันที่พูดกันนั้นทางการได้ประกาศแต่งตั้ง พระยาอรรถกรม ฯ เป็นอธิบดีมาหลายวันแล้ว ข้าพเจ้าจะพูดยุยงเพื่อประโยชน์อะไร เกิดเป็นภัยต่อข้าพเจ้า ภายหลังนับว่าเป็นกรรมโดยแท้ [illegible] เป็นเหตุให้ข้าพเจ้าได้รู้จักชอบพอกัน ๑. หลวงศุภชลาลัยรัฐมนตรีว่าการ ๒. พระยาศรีธรรมราช รัฐมนตรีสังราชการ ๓. พระยาอรรถกรม ฯ อธิบดีกรมราชทัณฑ์ ทั้งข้าพเจ้ากำลังมีชื่อเสียงดีเพราะทำเสร็จใหม่ ๆ เป็นโอกาสดีที่จะช่วยเหลือข้าราชการผู้หนึ่งในกรมราชทัณฑ์ ฯ ซึ่งเขาออกจากราชการไป เพื่อให้กลับเข้ามารับราชการอีก ข้าพเจ้าจึงไปหาเขาที่บ้าน บอกความประสงค์ว่าจะช่วยเหลือเขา จะเต็มใจหรือไม่ เขาตอบว่าเต็มใจและถ้าช่วยได้จะรู้สึกเป็นพระคุณมาก ฉะนั้นข้าพเจ้าจึงพาตัวเขาไปพบกับพระยาศรีธรรมราช รัฐมนตรีสังราชการมหาดไทย เมื่อพูดจาวิสาสะกันเสร็จแล้ว ก็ลาท่าน ขณะนั้นท่านพูดขึ้นว่า คุณ ..... ออกนามผู้นั้นว่า คุณจะหาคนอย่างขุนพิสิฐ ฯ ไม่มีอีกแล้ว บางคนเห็นเพื่อนออกจากราชการแล้วก็เหินห่างไป แต่ขุนพิสิฐ ฯ ผู้นี้ดีมากเห็นเพื่อนออกจากราชการแล้ว ยังอุตส่าห์วิ่งเต้นช่วยเหลือ ผู้นั้นก้มลงกราบแล้วกล่าวตอบว่า ครับ รู้สึกเป็นบุญคุณมากผมจะไม่ลืมบุญคุณเขาเลย (ข้าพเจ้าจำคำพูดนี้ได้ทุกคำ) แล้วก็ลาท่านออกจากบ้านไป

ข้าพเจ้าวิ่งเต้นเข้าหารัฐมนตรีว่าการ และอธิบดีกรมราชทัณฑ์ต่อไป ก็ได้ผลสมความมุ่งหมาย เขาผู้นั้นได้กลับเข้ารับราชการตามเดิมเป็นนิสัยของข้าพเจ้าที่ชอบช่วยเหลือคนและได้ช่วยเหลือสนับสนุนผู้ใต้บังคับบัญชา ได้ดีมีตำแหน่งสูงอยู่หลายคน แต่มิเคยคิดที่จะทวงบุญคุณแต่ประการใดเลย นึกถึงบุญกุศลเป็นที่ตั้ง แต่ตามตำราโหราศาสตร์ท่านกล่าวว่า คนเกิดวันพฤหัสบดีอย่างข้าพเจ้านี้ เป็นคนใจบุญแต่ทำคุณให้ใครไม่ขึ้น ฉะนั้นถ้าท่านผู้ใดเกิดวันพฤหัสบดี จงพิจารณาดูตัวของท่านบ้างว่าจะเป็นจริงดังนั้นหรือไม่

วันที่ ๑ มกราคม ๒๔๘๙ ได้รับคำสั่งย้ายไปเป็นผู้บัญชาการเรือนจำกลางบางขวาง (มหันตโทษ) ซึ่งข้าพเจ้าเคยเป็นสารวัตรควบคุมมาแล้วครั้งหนึ่ง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๐ ดังได้กล่าวมาแล้วแต่ต้น นับว่ามีความสุขกายสุขใจขึ้น เพราะไม่ต้องผจญภัยในเรื่องไข้จับสั่นอากาศก็ปกติดี และอยู่ในบ้านในเมืองการควบคุมบังคับบัญชานักโทษก็สะดวก

ซับไทร คลองไผ่ ๑. หลวงอิงค์ คณบดีเกษตรศาสตร์
ร.ท. โต๊ะ พันธุ์ สายตระกูร ขุนพิสิฐนนทเดช

โดยคุณหลวงนรกิจบริหารเป็นอธิบดีกรมราชทัณฑ์ ท่านผู้นี้ได้รู้จักคุ้นเคยกันมาก่อน ท่านเป็นผู้มีความรู้ เป็นเนติบัณฑิต เป็นรัฐศาสตร์บัณฑิต เป็นนักปกครองที่สามารถ นิสัยดีมีความเมตตากรุณาต่อผู้ใต้บังคับบัญชาโดยทั่วไป ข้าพเจ้าก็อยู่เป็นปกติสุขจนกระทั่งท่านได้ย้ายไปเป็นอธิบดีกรมมหาดไทย

ต่อมาเมื่อท่านมีอายุ ๖๐ ปีเศษ อยู่ในเกณฑ์เกษียณอายุแล้ว ทางราชการก็ยกย่องแต่งตั้งให้เป็นเลขาธิการ ก.พ.ภ. ตำแหน่งการเมือง ได้ทำงานตามหน้าที่ได้ผลดี จึงได้รับพระราชทานเครื่องอิสริยาภรณ์ชั้นสูง สุขภาพสมบูรณ์ดีไม่ลืมคนเก่า เมื่อข้าพเจ้าอยู่นอกราชการแล้วท่านก็ยังรักใคร่เช่นเดิม นับว่าเป็นพระคุณอย่างยิ่ง เป็นตัวอย่างของคนดีอยู่ที่ไหนก็ดี ส่วนคนไม่ดีนั้นอยู่ที่ไหนก็เสียชื่อ ตายแล้วยังถูกสาปแช่งอีก

เมื่อคุณหลวงนรกิจบริหารย้ายจากอธิบดีกรมราชทัณฑ์ ไปเป็นอธิบดีกรมมหาดไทยทางการได้แต่งตั้งคุณพระพนมนครานุรักษ์ เป็นอธิบดี ท่านผู้นี้มีศีลธรรมดีมีจิตเมตตากรุณาไม่นิยมชมชอบการลงโทษผู้น้อย ถ้าทำผิดบกพร่องประการใดก็สั่งสอนว่ากล่าวตักเตือน เมื่อปลดเกษียณอายุราชการไปแล้ว ทางการได้แต่งตั้งคุณหลวงวุฒิราษฎร์รักษาเป็นอธิบดีกรมราชทัณฑ์ท่าน ผู้นี้เป็นนักปกครองที่ดีมีเมตตากรุณา เคยรู้จักกับข้าพเจ้ามาก่อน เมื่อครั้งท่านเป็นข้าหลวงประจำจังหวัดพระนคร ข้าพเจ้าก็รับราชการด้วยความเรียบร้อยราบรื่นตลอดมา

กิจการงานในเรือนจำ ข้าพเจ้าได้พยายามทำการปรับปรุงให้ดีขึ้นทุกอย่างกล่าวคือ

๑. ตามสถิติปรากฏว่า เคยมีนักโทษบีนกำแพงหนีไปได้บีละหลาย ๆ คน ทั้ง ๆ ที่กำแพงเรือนจำเป็นคอนกรีตและสูงมาก มีสายไฟรอบกำแพงอีกด้วย ข้าพเจ้าก็ได้แก้ไขไม่มีนักโทษบีนกำแพงหนีอีกเลย

๒. ตามสถิติปรากฏว่า เคยมีนักโทษที่ดุร้ายฆ่ากันตายบีละหลาย ๆ คน เมื่อข้าพเจ้าอยู่ใหม่ ๆ ก็มีอยู่บ้าง ต่อมาข้าพเจ้าพยายามทำให้ไม่มีการฆ่ากันอีกเลย

๓. ตามสถิติปรากฏว่า การใช้แรงงานให้เกิดเป็นเงินผลประโยชน์ยังน้อยอยู่ ข้าพเจ้าพยายามทำเงินผลประโยชน์ให้สูงขึ้น โดยใช้ให้นักโทษทำงานมากขึ้น ได้แก่การหัตถกรรมต่าง ๆ และที่ได้เงินมากก็ได้แก่ตกลงกับกรมชลประทานและกรมทางหลวงซึ่งเป็น

แหล่งใช้บุ้งกี๋ขนดินเป็นจำนวนมาก ให้ชวยรับซื้องบุ้กี๋ของเรือนจำเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้เป็นความกรุณาของหลวงวุฒิราษฎร์รักษาอธิบดีกรมราชทัณฑ์ได้เป็นผู้วิ่งเต้น ช่วยเหลือคิดต่อให้ในทางราชการด้วย

ข้าพเจ้าทำทุกสิ่งทุกอย่างให้ได้ผลดีกว่าเดิม เช่นที่ได้กล่าวมาแล้วแต่ต้นเมื่อครั้งเป็นพะทำมะรงจังหวัดหลังสวน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๒ ก็ได้ผลสมความมุ่งหมาย เป็นที่พอใจของอธิบดีกรมราชทัณฑ์ทุกท่านที่ผ่านมา

ส่วนการปกครองบังคับบัญชานักโทษสามัญทั่วไปไม่ต้องกล่าวถึง เพราะเป็นสิ่งธรรมดาสามัญ จะกล่าวถึงแต่เฉพาะนักโทษการเมืองต่อไป

เป็นโชคชะตาของข้าพเจ้าประการใดไม่ทราบ เมื่อครั้งเป็นสารวัตรควบคุมเรือนจำกลางบางขวาง พ.ศ. ๒๔๘๐ มีนักโทษการเมืองรุ่น พ.ศ. ๒๔๗๖ คุมขังอยู่มาก ก็ได้รับความเรียบร้อยตลอดมา และเมื่อได้มาเป็นผู้บัญชาการเรือนจำบางขวางครั้งนี้ก็มีผู้ต้องขังการเมือง ที่อยู่ในระหว่างการสอบสวน และที่ต้องโทษแล้วก็มีอยู่เป็นจำนวนมากหลายรุ่นด้วยกัน เช่นรุ่นขบถยึดวังหลวง รุ่นยึดกระทรวงกลาโหม รุ่นกรณีสวรรคต และอื่น ๆ ในสมัยนั้นช่างมีผู้ต้องหาขบถบ่อยครั้งเสียจริง ๆ ผู้ต้องขังการเมืองได้ขังไว้แดน ๖ ต่างหากโดยเฉพาะมิได้ปะปนกับนักโทษสามัญ การงานอะไรไม่ต้องทำคงทำแต่ในเรื่องสุขภาพอนามัยของตนเท่านั้น

อันการปกครองบังคับบัญชาข้าพเจ้าคงมีนิสัยอย่างเดิม ที่เคยปฏิบัติมาแล้วแต่เมื่อครั้งเป็นสารวัตรควบคุม ย่อมเป็นที่ทราบกันดีในหมู่ผู้ต้องขังการเมือง

การสังคม

อยู่เรือนจำกลางบางขวางใกล้พระนคร การสังคมย่อมแผ่ขยายกว้างขวางมากไปกว่าเมื่ออยู่ต่างจังหวัด กล่าวคือข้าราชการจังหวัดเช่นศาล อัยการและอื่น ๆ คงรักใคร่ชอบพอกันทั้งสิ้น ตลอดจนราษฎรในจังหวัด ผู้ใดมีงานอะไร ก็มักจะเชิญข้าพเจ้าไปในงานนั้นด้วย และพระสงฆ์เจ้าอาวาสทุกวัดรู้จักชอบพอกัน

ส่วนนอกจังหวัดก็ได้รู้จักชอบพอกับนายทหารกรมรถรบ กรม ป.ต.อ. กรมสรรพาวุธอยู่แถบสีแยกเกียกกาย

บางวันข้าพเจ้ามีการเลี้ยงที่บ้านพักมีนายทหารมารวมด้วย ๒๐–๓๐ เป็นการสนุกมาก และบางครั้งในกรมทหารมีงาน เขาก็เชิญข้าพเจ้าไปร่วมด้วย

ข้าราชการผู้ใหญ่ในกรมราชทัณฑ์ หรือกรมกองทหาร โดยมากมอบธุระให้ข้าพเจ้าเป็นผู้จองวัดเพื่อทอดกฐิน และจัดการอื่น ๆ ให้ด้วย จะกล่าวโดยเฉพาะพิเศษดังต่อไปนี้

ท่านขุนจำนงภูมิเวท รัฐประหารใหม่ ๆ ได้มอบให้ข้าพเจ้าจองวัดทอดกฐินที่ปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี ในวันนั้นได้มีการเลี้ยงอาหารที่บ้านคหบดีผู้หนึ่งที่ตลาดปากเกร็ด โดยท่านขุนจำนงภูมิเวท ได้เชิญจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ขณะนั้นเป็นเพียงนายพันเอก กับนายทหารอื่น ๆ ไปร่วมด้วยหลายท่าน ข้าพเจ้ามีนิสัยถ้าร่วมรับประทานสุราอาหารกันแล้วก็ชอบเล่นิทานแข่งขันกันหรือไม่ก็ร้องเพลง ในวันนั้นข้าพเจ้าได้จัดให้มีการร้องเพลง ถ้าผู้ใดร้องไม่ได้จะต้องดื่มแม่โขงเพียว ๑ เป๊ก ผู้ร่วมโต๊ะตกลงมอบให้ข้าพเจ้าเป็นคนร้องก่อน แล้วก็เรียงไปทางขวามือเป็นลำดับ ทุกคนร้องได้ ครั้นมาถึง พ.อ. สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ท่านร้องไม่ได้ ท่านก็ให้ข้าพเจ้าร้องแทนทุกครั้งไป การเลี้ยงในวันนั้นต่างพากันสนุกสนานมาก จนอาหารขาดคราวเพราะตลาดปิดหมดแล้วคงมีแต่ไข่เป็ดสดก็ทอดรับประทานกันจนหมด ดึกดื่นมากแล้วจึงเลิก ต่างก็ลาจากกันไป

ต่อมา พ.อ. สฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายพล และเป็นผู้บัญชาการกองพล ๑ ข้าพเจ้าได้พบกับท่านครั้งใด ท่านก็ทักทายข้าพเจ้าทุกครั้งว่า "ท่านขุนร้องเพลงเก่ง"

ท่านขุนจำนงภูมิเวทได้แนะนำกับข้าพเจ้าว่าให้รู้จักกับท่านผู้นั้นไว้เถิด ต่อไปภายหน้าท่านจะเป็นคนสำคัญก็เป็นจริงอย่างว่า ต่อมาท่านได้เป็นจอมพล และนายกรัฐมนตรี แต่ข้าพเจ้ามีอายุ ๖๐ เศษ เข้าเกษียณอายุหมดเกณฑ์ราชการเสียแล้ว จึงมิได้พบปะรบกวนท่านแต่ประการใด

ในระหว่างอยู่บางขวางครั้งหนึ่ง ท่านขุนจำนงภูมิเวท พร้อมด้วยมารดาและพันเอก บัญญัติ เทพหัสดินทร์ ไปที่บ้านข้าพเจ้าแนะนำให้รู้จักกับ พ.อ. บัญญัติ เทพหัสดินทร์ จึงได้รู้จักชอบพอกันตั้งแต่วันนั้นเป็นต้นมา

ท่านขุนจำนงภูมิเวท ถามข้าพเจ้าว่า อยากเป็นอธิบดีกรมราชทัณฑ์หรือไม่ เพราะเห็นว่าได้ผ่านงานราชทัณฑ์มามาก ทั้งได้ทำงานเสรีไทยงานของชาติสำเร็จได้ผลดี สมควรจะเป็นอธิบดีได้แล้ว ถ้าอยากเป็นจะช่วยสนับสนุนให้ในขณะนั้นรัฐประหารใหม่ ๆ ท่านขุนจำนงภูมิเวทกำลังมีเสียงดีในวงราชการ มารดาของท่านก็พูดจาสนับสนุนอีกผู้หนึ่งว่าได้พิจารณาบุคลิกลักษณะของข้าพเจ้าแล้วเห็นสมควรเป็นอธิบดีได้

ข้าพเจ้ายกมือขึ้นไหว้แล้วตอบว่าเป็นพระคุณที่สุด แต่ผมรู้สึกตัวว่ายังเป็นผู้ใหญ่ไม่พอจิตใจยังชอบสนุกสนานอยู่ ถ้าเป็นอธิบดีเสียแล้วก็หมดสนุกขอผมอยู่อย่างเดิมนี่แหละดีแล้ว นี่แหละเป็นการแสดงให้เห็นว่าข้าพเจ้าเป็นคนไม่ลืมตัว และไม่มีความทะเยอทะยาน นับตั้งแต่นั้นมาข้าพเจ้าก็เลยรู้จักคุ้นเคยกับ พ.อ. บัญญัติ เทพหัสดินทร์ ติดต่อกันมาจนกระทั่งท่านได้เป็นพลโท รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย และว่าการมหาดไทยหมดสมัยรัฐบาลจอมพล แปลก พิบูลสงคราม ถึงสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี ท่านได้เป็นผู้อำนวยการสงเคราะห์ทหารผ่านศึก ข้าพเจ้าออกจากราชการทำงานบริษัทประกันภัย ก็ได้รับความกรุณาช่วยเหลือในเรื่องการประกันเป็นอย่างดี

เมื่อได้กล่าวถึงการสังคมใครต่อใครมามากแล้ว ถ้าหากจะไม่กล่าวถึงการรู้จักกับคุณเผ่า ศรียานนท์เสียแล้ว ก็จะทำให้ผู้อื่นที่ทราบเรื่องดีเกิดความสงสัย ฉะนั้นข้าพเจ้าจึงขอกล่าวถึงเหตุที่รู้จักกับคุณเผ่า ศรียานนท์ เพราะเหตุบังเอิญโดยแท้ดังต่อไปนี้

เมื่อเกิดรัฐประหารใหม่ ๆ ข้าพเจ้าได้รับคำสั่งจากอธิบดีกรมราชทัณฑ์ให้ไปพบกับพลโท หลวงกาจสงครามที่ในวังสวนกุหลาบ เวลา ๑๐.๐๐ น. ตรง ไม่ทราบว่ามีธุระอะไร คุณพระพนมนครานุรักษ์ อธิบดีกรมราชทัณฑ์บอกว่าเป็นห่วงถึงข้าพเจ้ามาก เพราะผู้บัญชาการเรือนจำลหุโทษกับผู้บัญชาการเรือนจำบางเขน ได้ถูกปลดออกจากราชการไปแล้ว ๒ คน ไม่ทราบว่าเรื่องอะไร ฉะนั้นเมื่อข้าพเจ้าไปพบพลโทหลวงกาจสงครามได้ความว่าอะไรแล้วให้รีบไปเรียนให้ท่านทราบ

ข้าพเจ้าเดินทางไปถึงวังสวนกุหลาบ ๑๐.๐๐ น. เศษ เกินเวลาไปเล็กน้อย เพราะติดธุระจัดเรื่ององค์กฐินให้อธิบดีกรมราชทัณฑ์ในวันนั้น เมื่อข้าพเจ้าถึงประตูวังสวนกุหลาบ ก็มีทหารนำข้าพเจ้าเข้าไปพบกับพลโทหลวงกาจสงคราม ณ ที่พัก ขณะนั้น

กำลังรับประทานอาหารเช้าอยู่กับ ม.ล. ชัง สนิทวงศ์ ข้าราชการกระทรวงเกษตร ซึ่งเคยรู้จักคุ้นเคยกับข้าพเจ้ามาแต่ก่อนแล้วทั้งสองคน

เมื่อคุณหลวงกาจสงคราม เห็นหน้าข้าพเจ้าก็ถามขึ้นทันทีว่าเวลานี้อยู่ที่ไหน มาหาผมทำไม ข้าพเจ้าตอบว่าได้รับคำสั่งจากอธิบดีกรมราชทัณฑ์ว่าท่านต้องการพบผมจึงมาพบ ไม่ทราบว่าเรื่องอะไร ขณะนั้นเป็นผู้บัญชาการเรือนจำบางขวาง ท่านพูดว่าขุนพิสิฐฯ มิตรเก่า ไม่รู้ว่าเวลานี้เป็นผู้บัญชาการเรือนจำบางขวาง ถ้ารู้ก็คงไม่เรียกมาให้เสียเวลา มีคนเขาพูดกันว่าผู้บัญชาการเรือนจำบางขวางจะทำการต่อต้านรัฐบาล แล้วก็หันไปพูดกับ ม.ล. ชัง ว่า ขุนพิสิฐฯ ไม่มีอะไรระงับได้ ข้าพเจ้าหัวเราะแล้วไม่ได้ตอบว่ากระไร แต่ก็รู้ได้ทันทีว่า เขาคงเตรียมการจะปลดข้าพเจ้าออกจากราชการเช่นเดียวกับผู้บัญชาการเรือนจำสองคนที่ถูกปลดไปแล้ว แต่คงจะนึกสงสัยอะไรขึ้นมาจึงเรียกมาพบ นับว่าเป็นบุญของข้าพเจ้าที่เผอิญเคยรู้จักกันมาแต่ก่อนจึงรอดตัวไป

ข้าพเจ้าจึงเรียนว่าไหนๆ ก็เข้ามาถึงที่นี่แล้ว ผมขอพบจอมพล [illegible] ชุณหวัณ ขณะนั้นยังไม่ได้ยศจอมพล และขอพบ พลตรี น้อม เกตุนุติ ขณะนั้นมียศพ[illegible]ยก คุณหลวงกาจสงครามก็ให้ทหารนำเข้าไปพบจอมพล ผิน ชุณหวัณ เมื่อพบหน้าก็ถามว่าท่านขุนอยู่คลองไผ่สบายดีหรือ ท่านเข้าใจว่าข้าพเจ้ายังอยู่คลองไผ่ น้องชายผม สวัสดิ์ เชี่ยวสกุล ทำเสรีไทยอยู่กับท่านขุนมาพูดสรรเสริญชมเชยท่านขุนมาก ข้าพเจ้าจึงเพิ่งทราบว่า คุณสวัสดิ์ เชี่ยวสกุลเป็นญาติของท่าน เพราะคุณสวัสดิ์ใช้นามแฝงว่าเสนอแล้วไม่เคยพูดว่าเป็นญาติกับท่าน ข้าพเจ้าจึงเรียนกับท่านว่าขณะนี้ผมเป็นผู้บัญชาการเรือนจำกลางบางขวาง ที่ข้ามาในนี้เพราะคุณหลวงกาจสงคราม สั่งให้มาพบว่ามีคนเขาพูดว่าผู้บัญชาการเรือนจำบางขวางจะต่อต้านรัฐบาล ท่านหัวเราะแล้วพูดเรื่องอื่นต่อไป ส่วนพลตรีน้อม เกตุนุติ ซึ่งคุ้นเคยกับข้าพเจ้าดีตั้งแต่อยู่คลองไผ่ ท่านพูดว่ามีการพูดกันในโต๊ะอาหาร จอมพลแปลก พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีอยู่ด้วยผมก็พูดรับรองแล้วว่าสำหรับท่านขุนพิสิฐฯ ผมรับรองร้อยเปอร์เซ็นต์ว่าไม่ทำการต่อต้าน ไม่น่าจะเรียกมาให้เสียเวลาเลย

ในขณะสนทนากันอยู่ คุณเผ่า ศรียานนท์ ขณะนั้นมียศพันเอก เดินผ่านมา จอมพลผิน ชุณหวัณ จึงพูดแนะนำ คุณเผ่า ศรียานนท์ว่า ขุนพิสิฐฯ เป็นคนมีนิสัยดี ทำตัวเสมอต้นเสมอปลาย เมื่อท่านเป็นผู้บังคับการทหารนครราชสีมา ขุนพิสิฐฯ เป็นผู้บัญชาการเรือนจำคลองไผ่ก็ได้ไปพบปะที่ค่ายทหารเสมอ และครอบครัวภรรยาบุตรของท่านก็เคยไปเที่ยวคลองไผ่ ขุนพิสิฐฯ ก็ต้อนรับเลี้ยงดูเป็นอย่างดี ได้เคยซื้อเก้าอี้หวายของเรือนจำคลองไผ่ไปแจกนายทหารที่นครราชสีมาหลายชุด ครั้นเปลี่ยนรัฐบาลท่านต้องออกจากราชการ ขุนพิสิฐฯ ก็ไปเยี่ยมที่บ้านเทเวศร์เช่นเคย

คุณเผ่า ศรียานนท์ จึงเริ่มรู้จักกับข้าพเจ้าเรียกข้าพเจ้าว่าพี่ ตั้งแต่นั้นมาข้าพเจ้ากับคุณเผ่า ศรียานนท์ ก็รักใคร่กันอย่างสนิทสนม ได้ร่วมรับประทานอาหารอย่างกันเองเสมอ วันหนึ่งข้าพเจ้าไปพบที่ ร. พัน ๙ เลยได้รู้จักชอบพอกับพันเอกละม้าย อุทยานานนท์ อีกคนหนึ่ง ทั้งสองท่านเป็นคนสนุก ไม่ถือตัวมีนิสัยถูกคอกันเป็นไปตามนิสัยของข้าพเจ้า ถ้าคนใดรักข้าพเจ้า ๆ ก็รักตอบ ถ้าคนใดไม่รักข้าพเจ้าแล้วข้าพเจ้าก็ไม่รัก ถึงแม้นจะเป็นคนใหญ่โตประการใดไม่เป็นสิ่งสำคัญ สำหรับข้าพเจ้าไม่ชอบประจบใคร ไม่แสวงหาอิทธิพลใด ๆ อย่างบางคนเข้าใจ เพราะข้าพเจ้าเป็นคนมักน้อยไม่ทะเยอทะยานดังที่เคยกล่าวมาแล้วแต่ต้น ที่เข้าหาคนใดก็เพราะเขาชอบพอข้าพเจ้า ถ้ารู้ว่าเขาไม่ชอบแล้วก็ไม่อยากเข้าหา ท่านผู้อ่านบันทึกนี้ตั้งแต่ต้นมาก็คงจะเห็นนิสัยของข้าพเจ้าแล้ว ทุกคนที่รักใคร่ชอบพอกันก็เพราะเขารักใคร่ชอบพอข้าพเจ้าทั้งนั้น

ข้าพเจ้าได้รักใคร่สนิทสนมกับคุณเผ่า ศรียานนท์ กับคุณละม้าย อุทยานานนท์ เพราะนิสัยตรงกันคือคุยสนุกเป็นกันเองไม่ถือตัว ข้าพเจ้าเคยไปพบที่ ร. พัน ๙ ที่วังปารุสกวันที่ทำงานของคุณเผ่า ศรียานนท์เสมอ ๆ และเวลากลางคืน คุณเผ่า ศรียานนท์ใช้เรือยนต์เร็วตรวจตามลำน้ำเมื่อผ่านไปทางบางขวางแม้จะดึกดื่น ก็แวะไปที่บ้านข้าพเจ้า ๆ ก็จัดการให้ครอบครัวจัดอาหารเลี้ยงดูเป็นอย่างดี นายตำรวจที่ติดตามคุณเผ่าไปจึงรู้จักกับข้าพเจ้าหลายคนอยู่จนกระทั่งบัดนี้ บางวันเวลาเช้าคุณเผ่าก็ขอเข้าไปตรวจเรือนจำและได้ไปดูผู้ต้องขังการเมืองที่เดน ๖ คุณเผ่าได้พูดจาวิสาสะกับผู้ต้องขังการเมืองอย่างปกติ

ต่อมาถึงวันที่ ๑๓ ตุลาคม เป็นวันงานตำรวจข้าพเจ้าได้รับโทรศัพท์ให้แต่งเครื่องแบบพลเรือนไปรับแหวนอัศวิน ที่วังปารุสกวัน มีนายตำรวจเข้าแถวรอรับแหวน

อัศวินอยู่หลายคน มีพลเรือนแต่เฉพาะข้าพเจ้าคนเดียวเท่านั้น ฉะนั้นเมื่อขณะคุณเผ่า ศรียานนท์ สวมแหวนอัศวินให้แก่ข้าพเจ้าจึงมีชุนจำนงรักษาขณะนนมียศเป็น พ.ต.อ. ซึ่งคุ้นเคยกับข้าพเจ้ามาก่อนแล้วพูดสัพยอกขึ้นว่า พลเรือนผู้นั้นทำความชอบอะไรจึงได้รับแหวนอัศวิน คุณเผ่า ศรียานนท์ตอบว่า เขาสามารถควบคุมนักโทษไม่หนี เสร็จแล้วมีการรับประทานเลี้ยงกันอย่างสนุกสนาน

เมื่อมีการเลี้ยงนายตำรวจครั้งใด คุณเผ่า ศรียานนท์ ก็มักจะเชิญข้าพเจ้าไปในการเลี้ยงนั้นด้วย บอกความประสงค์ว่า เพื่อให้ข้าพเจ้ากับนายตำรวจได้รู้จักคุ้นเคยกันไว้ให้มาก ๆ จะได้สะดวกแก่การกิจการทั้งสองฝ่าย คือฝ่ายเรือนจำและฝ่ายตำรวจ เหตุนี้ข้าพเจ้าจึงรู้จักกับนายตำรวจแหวนอัศวินและไม่อัศวินมากมาย

การที่ข้าพเจ้าได้แหวนอัศวินในครั้งนั้นย่อมเป็นเกียรติอย่างยิ่ง เพราะในสมัยนั้น คุณเผ่า ศรียานนท์ เป็นรองอธิบดีกรมตำรวจมีอิทธิพลในทางการเมืองมาก แต่สำหรับข้าพเจ้าเป็นข้าราชการพลเรือน ไม่ใช่ตำรวจก็ย่อมเป็นที่สนใจของคนบางคนที่แสดงความยินดีด้วยความจริงใจก็มีและริษยาก็มี ทั้ง ๆ ที่ข้าพเจ้าระมัดระวังตัวไม่ทำตนเป็นคนหยิ่งจองหอง ไม่มีกิริยาอาการผิดแปลกไปจากเดิมแต่ประการใด โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกผู้ต้องขังการเมืองซึ่งมีอยู่มากในขณะนั้น เกิดความระแวงสงสัยว่าข้าพเจ้าจะเล่นการเมืองอาจทำให้พวกเขาไม่เป็นสุขสบาย แต่เมื่อเขาได้สังเกตดูการกระทำของข้าพเจ้ามิได้มีอาการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมแต่ประการใด เขาก็หมดสงสัยพากันสบายใจ

การปฏิบัติต่อพวกผู้ต้องขังการเมือง ข้าพเจ้าปฏิบัติเช่นเดียวกับที่เคยปฏิบัติมาแล้วเมื่อเป็นสารวัตรควบคุมเรือนจำมหันตโทษ พ.ศ. ๒๔๘๐ ดังกล่าวมาแล้วแต่ต้น แต่ครั้งนี้เป็นพิเศษกว่าก็เพราะว่าผู้ต้องขังการเมืองมีหลายประเภท ผู้ต้องหาต่าง ๆ กัน ผู้ที่เคยเป็นครูอาจารย์ทรงคุณวุฒิ ผู้ที่เคยเป็นรัฐมนตรี และเนติบัณฑิตหนายความมากมาย ถูกหาว่าขบถยึดวังหลวง ขบถน้ำท่วม ขบถยึดกระทรวงกลาโหม และกรณีสวรรคตเป็นต้น ข้าพเจ้าได้คัดคนดีมีนิสัยดีที่สุด คือ ร.ต. ธรรมเนียบ เพ็ชรเสนา พัศดีเรือนจำเป็นผู้บังคับแดน ๖ รู้สึกว่าพวกผู้ต้องหาการเมืองพอใจมาก ทุกเวลาเช้าข้าพเจ้าเข้าไปแดน ๖ ดูแลสอบถามทุกข์สุขทุกวันมิได้ขาด สิ่งใดที่เขาขอร้องนอกเหนืออำนาจของข้าพเจ้า ๆ

ก็รีบเสนอต่ออธิบดีกรมราชทัณฑ์ ถ้าสิ่งใดอยู่ในขอบเขตอำนาจของข้าพเจ้าก็จัดการให้ทันที สิ่งที่ผู้ต้องหาการเมืองต้องการมากที่สุดก็คือ ขออนุญาตเอาหนังสือตำรับตำราเข้าไปอ่านแก้หงอยเหงาคลายทุกข์ได้เป็นอย่างดี ข้าพเจ้าตรวจดูหนังสือนั้นแล้วไม่เป็นภัยอันตรายใด ๆ ข้าพเจ้าก็อนุญาตทันที แม้กระนั้นข้าพเจ้าก็ได้ตั้งหอสมุดขึ้นในเรือนจำเผยิญได้เผ้าหม่อมเจ้าหญิง พูนพิศมัย ดิศกุล ทูลขอหนังสือได้เป็นจำนวนมาก และขอร้องจากผู้อื่นอีกมากมาย ก็ไม่เพียงพอแก่ผู้อ่าน นับว่าหนังสือเป็นสิ่งสำคัญประการหนึ่งของผู้ต้องขังการเมืองและสามัญ ข้าพเจ้าอยู่เรือนจำใดก็พยายามตั้งหอสมุดขึ้น ความทุกข์สุขอย่างอื่นที่เขาขอร้อง ถ้าไม่ผิดด้วยระเบียบข้อบังคับของเรือนจำแล้ว ข้าพเจ้าก็อำนวยความสะดวกให้ตามสมควร

เหตุผลที่ข้าพเจ้าเห็นใจผู้ต้องขังการเมืองก็เพราะแต่ละคนเป็นผู้มีความรู้สูง และเคยอยู่กับบุตรภรรยาไปไหนมาไหนได้โดยอิสระ บุคคลเช่นนี้เมื่อต้องมาอยู่ในที่คุมขังไม่มีอิสระ ก็ย่อมระทมทุกข์มากเป็นธรรมดา นึกถึงอกเขาอกเราก็เหมือนกัน ฉะนั้นการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังการเมืองจะปฏิบัติ เช่นนักโทษสามัญ เช่นลักทรัพย์ ปล้นทรัพย์ หรือฆ่าคนตายฐานะความเป็นอยู่ต่างกัน สภาพการณ์แตกต่างกันจึงต้องปฏิบัติไปคนละแบบ ข้าพเจ้าไม่ใช่คนอ่อนแอตามใจคนเสมอไป เคยปราบปรามผู้ร้ายใจอำมหิตมาแล้วมากมาย ดังจะเห็นได้ในการปฏิบัติหน้าที่ราชการของข้าพเจ้ามาแล้วตั้งแต่เรือนจำเล็กจนถึงเรือนจำใหญ่

ข้าพเจ้าไม่ใช่นักการเมือง แต่ข้าพเจ้าเป็นนักปกครองก็ต้องทำไปให้ถูกต้องด้วยทำนองครองธรรม มีศีลธรรมประจำใจ ข้าพเจ้าไม่ยอมทำในสิ่งที่ผิดกฎหมายหรือศีลธรรมอันดีเป็นอันขาด แม้ตนจะได้รับอันตรายใด ๆ ก็ยอม นิสัยเป็นเช่นนี้แต่ไหนแต่ไรรู้ตัวอยู่ว่าอาจไม่ถูกใจผู้มีอำนาจบางคนและบางสมัยก็เป็นได้

ข้าพเจ้ารับราชการเป็นผู้บัญชาการเรือนจำกลางบางขวาง อยู่เป็นเวลา ๔ ปี มีความเรียบร้อยราบรื่นตลอดมา แม้งานในหน้าที่ราชการก็เป็นที่พอใจของอธิบดีกรมราชทัณฑ์ทุกท่านเท่าที่ผ่านมา

ครั้นวันที่ ๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๙๒ ได้ย้ายเป็นผู้บัญชาการประจำเขตคลองเปรม (ลหุโทษ) ในความสนับสนุนของกรมตำรวจ โดยเห็นว่าทางเรือนจำกลางบางขวางการเมืองเหลือน้อยแล้ว ส่วนทางเรือนจำลหุโทษ มีผู้ต้องขังการเมืองอยู่ในระหว่างคดีอยู่

หลายคน ทั้งเป็นเรือนจำที่มีหน้าที่ต้องรับคนเข้าใหม่ด้วย จึงเสนออธิบดีกรมราชทัณฑ์ย้ายเจ้าหน้าที่เรือนจำบางคนสับเปลี่ยนกัน เพื่อกิจการของเรือนจำดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย ฉะนั้นการปกครองบังคับบัญชาของเรือนจำจึงเป็นปกติเรียบร้อยตลอดมาเป็นเวลา ๓ ปี ในขณะนั้นคุณหลวงวุฒิราษฎร์รักษา ยังคงเป็นอธิบดีกรมราชทัณฑ์อยู่ และข้าพเจ้าก็คงรักใคร่ชอบพอติดต่อกับคุณเผ่า ศรียานนท์ ซึ่งเป็นรองอธิบดีกรมตำรวจอยู่เช่นเคย

ในวันงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันนี้ นักโทษในเรือนจำพากันชื่นชมยินดีในพระกรุณามหาธิคุณ พระราชทานอภัยโทษปลดปล่อยก็มี และที่ได้ลดโทษลงก็มี จึงพากันขอร้องข้าพเจ้าให้ทำอะไรสักอย่างเพื่อเป็นที่ระลึก ข้าพเจ้าพิจารณาเห็นว่า เรือนจำสุโทษมีโรงพิมพ์ขนาดใหญ่อยู่ ข้าพเจ้าจึงคิดทำหนังสือให้ชื่อว่า "เด็ดดอกฟ้า" ภาพปกงดงามมาก ขอร้องผู้ต้องขังการเมืองที่มีความรู้และขอร้องท่านผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกอีกบางคน เช่นคุณหลวงวิจิตรวาทการ และคุณสังข์ พัฒโนทัย เป็นต้น เขียนวรรณคดีที่น่ารู้น่าอ่านลงพิมพ์ในหนังสือเล่มนี้ สำหรับเกี่ยวแก่การเมืองไม่เขียนโดยเด็ดขาด มีผู้ศรัทธาซื้อไปมากมายได้เงินสุทธิ ๒๐,๐๐๐ บาท (สองหมื่นบาท) ซื้อเครื่องทำฟันมอบไว้ให้แก่โรงพยาบาลของเรือนจำใช้มาจนทุกวันนี้

และในวันพระราชพิธีนั้น นักโทษในเรือนจำช่วยกันตบแต่งโรงเลี้ยงอาหารเสียสวยงาม ขอร้องให้ข้าพเจ้าบอกนายหรั่ง เรืองนาม ซึ่งเขาทราบดีว่านายหรั่ง เรืองนาม รักใคร่นับถือข้าพเจ้ามาก เคยนำระบำไปแสดงที่เรือนจำกลางคลองไผ่ในงานนมัสการพระพุทธบาทจำลองเมื่อครั้งที่ข้าพเจ้าเป็นผู้บัญชาการเรือนจำอยู่ แสดงอยู่ถึง ๕ คืน โดยมิได้เรียกร้องเงินทองแต่ประการใด เขารับรองว่าจะไม่มีเหตุการณ์ใด ๆ เกิดขึ้นเป็นอันขาด ข้าพเจ้าเชื่อมั่นในจิตวิทยาของข้าพเจ้าที่ผูกจิตใจผู้ต้องขังทั้งหมดไว้เป็นอย่างดี ดังได้บรรยายมาแล้วขณะที่เป็นผู้บัญชาการเรือนจำกลางคลองไผ่ ข้าพเจ้ามั่นใจว่าคงไม่มีเหตุร้ายเกิดขึ้นเช่นเคย ข้าพเจ้าจึงขอร้องนายหรั่ง เรืองนาม นำเอาระบำมีหญิงมากมายหลายคนเข้าไปแสดงให้ผู้ต้องขังได้ชมกัน ข้าพเจ้าได้นั่งเป็นประธานดูอยู่ด้วยจนถึง ๑๖ น. เป็นเวลาที่ผู้ต้องขังจะทานอาหาร การแสดงจึงยุติลง เหตุการณ์เป็นปกติสงบเรียบร้อยมีผู้วิพากย์วิจารณ์กันมากว่าช่างกล้าหาญชาญชัยอะไรอย่างนี้ เอาระบำโป๊ผู้หญิงเข้าไปให้ผู้ต้องขังดูได้ ถ้า

เกิดเหตุร้ายขึ้นใครจะเป็นผู้รับผิด ก็คือข้าพเจ้าคนเดียว ที่นำเรื่องนี้มาเล่า เพื่อให้เห็นเป็นประวัติศาสตร์ไว้ว่า ไม่มีสมัยใดและคนใดที่กล้าหาญชาญชัยทำได้ดังนี้ ตลอดมาจนทุกวันนี้ จะว่าดีหรือไม่ดีก็แล้วแต่คิด

ต่อมาคุณหลวงวุฒิราษฎร์รักษา ได้ย้ายไปรับราชการที่อื่น ทางการได้แต่งตั้งผู้อื่นมาแทน เจ้าพนักงานเรือนจำที่ข้าพเจ้าไว้วางใจ ใช้สอยมาถูกย้ายไปที่อื่นหมด มีข้านานเหตุการณ์อันไม่ปกติก็เกิดขึ้นกับข้าพเจ้า ถ้าจะไม่นำมากล่าวเสียเลย ผู้อ่านที่ทราบเรื่องราวดีก็จะหาว่าข้าพเจ้ามีนิสัยพูดแต่ความดี เมื่อถึงคราวไม่ดีไม่นำมาพูดแต่อย่างใดก็ตาม ข้าพเจ้าต้องขออภัยในความจำเป็นที่จะพูดโดยละเอียดถี่ถ้วนไม่ได้ เพราะขณะนี้ข้าพเจ้ามีอายุมากแล้ว ยึดถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งจึงขอพูดแต่โดยย่อพอเป็นสังเขปว่า พระพุทธองค์ได้ทรงสอนไว้ในเรื่องของไตรลักษณ์ คืออนิจจัง ทุกขัง อนัตตา คือในโลกนี้ไม่มีอะไรเป็นของเที่ยงแท้แน่นอน ย่อมหมุนเวียนเปลี่ยนไปตามอำนาจของกรรมที่ได้ทำมา คือเกิดมา ตั้งอยู่ เจริญขึ้น เสื่อมลง บางคนเจริญขึ้นแล้วกลับเสื่อมลง บางคนตกต่ำแล้วเจริญขึ้น บางคนมีทรัพย์สมบัติมาก แล้วยากจน บางคนยากจนแล้วกลับมั่งมีขึ้น ที่สุดก็ล้มหายตายจากไปจากโลกนี้ เมื่อถึงคราวถึงกำหนดของเวรกรรมมาถึงเวลาใดแล้วก็ไม่มีอำนาจอะไรมาบังคับได้ ตัวอย่างที่เห็นกันมาแล้วมากมาย ทุกคนทุกท่านตัวเราตัวท่านย่อมจะได้ประสบพบปะเข้ากับตัวเอง ฉะนั้นเหตุการณ์อันไม่เป็นปกติของข้าพเจ้าในครั้งนี้ ข้าพเจ้าจึงคิดว่าเกิดจากผลของกรรมบันดาลให้เป็นไปดังกล่าวแล้ว ไม่โทษใคร ไม่โกรธเคืองผู้ใด ไม่อาฆาตจองเวรจองกรรมต่อผู้ใด

ครั้งนี้เป็นเรื่องเศร้าไม่สนุกสนานเหมือนที่แล้ว ๆ มา ในชีวิตราชการของข้าพเจ้า ต้องรับกรรมถูกย้ายไปอยู่เรือนจำกลางคลองไผ่ ซึ่งเคยอยู่มาแล้วเมื่อคราวก่อนถึง ๗ ปี อีกครั้งหนึ่ง ความเจ็บไข้ได้ป่วยไม่มีแต่อยู่ได้เพียงเวลา ๙ เดือน ก็ถูกออกจากราชการรับบำนาญ เมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๙๕ รวมเวลาราชการติดต่อกันมาได้ ๓๗ ปี

ข้าพเจ้าเคยพบปะมาในสมัยประชาธิปไตยของประเทศไทยในสมัยนั้น ข้าราชการต้องถูกออกจากราชการโดยไม่รู้ตัวเลยหลายคน อยู่ดี ๆ เข้าขึ้นไปทำงานตามปกติ เห็นซองหนังสือราชการอยู่บนโต๊ะที่ทำงานฉีกซองออกดูก็ปรากฏว่า ให้ออกจากราชการ

เสียแล้ว และที่ต่างจังหวัดแห่งหนึ่งข้าหลวงประจำจังหวัดกำลังเข้าตรวจราชการในเรือนจำ มีบุรุษไปรษณีย์นำโทรเลขไปส่งฉีกออกอ่านมีข้อความว่า ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ท่านออกจากราชการ ข้าหลวงประจำจังหวัดผู้นั้นหน้าซีดตกใจ ถึงกับลืมปากกาหมึกซึมยี่ห้อเชฟเฟอร์ไว้ในเรือนจำ ข้าพเจ้ารู้สึกสงสารท่านมากได้นำปากกาไปให้ท่านที่บ้าน ทั้งนี้เพราะมีการเมืองเข้าเกี่ยวข้องแทรกแซง โดยเฉพาะในยุคในสมัยที่ข้าพเจ้าเป็นผู้บัญชาการเรือนจำกลางขวางบาง และลหุโทษ บ้านเมืองไม่เป็นปกติมีการขบถหลายครั้งหลายหน ข้าพเจ้าอยู่ในฐานะทำตัวลำบากอย่างยิ่ง เพราะผู้ต้องขังการเมืองอยู่ในการควบคุมบังคับบัญชาของข้าพเจ้ามาก จะเป็นเพราะเหตุใด ก็ตามเมื่อข้าพเจ้าถูกย้ายไปอยู่กลองไผ่ในครั้งหลังนี้ เป็นรางร้ายบอกให้รู้ตัวว่าจะมีภัยต่อไป ในภายหลัง จึงทำการระมัดระวังตัวอย่างที่สุด แล้วก็หนีไม่พ้นต้องออกจากราชการดังกล่าวมาแล้ว

ต่อมามีการรัฐประหาร จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์เป็นนายกรัฐมนตรี และต่อมาจอมพลถนอม กิตติขจร เป็นนายกรัฐมนตรี บ้านเมืองเป็นปกติไม่มีขบถเกิดขึ้นเลยข้าราชการราชทัณฑ์ตลอดจนผู้บัญชาการเรือนจำอยู่กันมาด้วยความร่มเย็นเป็นสุข นับว่าเป็นบุญกรมในวาสนาของเขาดี ข้าพเจ้าขอแสดงความยินดีด้วย นี่แหละเรียกว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

ข้าพเจ้าคิดว่าความยุติธรรมคงมีอยู่ในโลกนี้บ้าง ข้าพเจ้าจึงยื่นเรื่องราวร้องทุกข์ต่อคณะกรรมการเรื่องราวร้องทุก ๆ สอบสวนพิจารณาแล้วลงมติวินิจฉัยว่า คำสั่งของกระทรวงมหาดไทยที่ ๖๐๙/๒๔๙๕ ลงวันที่ ๒๘ มิถุนายน ๒๔๙๕ ซึ่งสั่งให้ออกจากราชการนั้น เป็นคำสั่งไม่ชอบด้วยกฎหมาย ไม่มีผลใช้บังคับได้ในทางนิตินัย ต้องถือว่ายังคงมีฐานะเป็นข้าราชการประจำอยู่ ได้แจ้งคำวินิจฉัยนี้ไปให้นายกรัฐมนตรีดำเนินการตามมาตรา ๒๐ แห่งพระราชบัญญัติเรื่องราวร้องทุกข์ พ.ศ. ๒๔๙๒ แล้ว ดังได้พิมพ์คำวินิจฉัยของคณะกรรมการเรื่องราวร้องทุกข์ต่อไปนี้

คณะกรรมการเรื่องราวร้องทุกข์ของข้าพเจ้าครั้งนี้ ๖ ท่าน ล้วนแต่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิและวัยวุฒิ เป็นผู้มีเกียรติอันสูงส่ง สภาผู้แทนราษฎรเป็นผู้เลือกตั้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระยากฤษณะราชอำนวยศิลป์ ประธานกรรมการ อดีตเคยดำรงตำแหน่งประธานศาลฎีกา พิจารณาพิพากษาคดีมามากมายนับไม่ถ้วน ฉะนั้นคำวินิจฉัยของท่านในเรื่องนี้จึงไม่มีสิ่งใดเป็นที่เคลือบแคลงสงสัยแต่ประการใด แต่เหตุไฉนกระทรวงมหาดไทยจึงทำผิดกฎหมายได้ ขอให้ผู้อ่านนำไปคิดเป็นการบ้านก็แล้วกัน

(สำเนา)

ที่ จ. ๔๐๖/๒๔๘๖ สำนักงานคณะกรรมการเรื่องราวร้องทุกข์
ถนนราชดำเนินใน จังหวัดพระนคร
๒๔ มีนาคม ๒๔๘๖

เรื่อง แจ้งคำวินิจฉัยเรื่องราวร้องทุกข์
แจ้งความมายัง ขุนพิสิฐนนทเดช

ตามที่ท่านยื่นเรื่องราวร้องทุกข์ว่า กระทรวงมหาดไทยสั่งให้ออกจากราชการโดยไม่ชอบด้วยกฎหมายและความเป็นธรรม เพราะมิได้ถูกสอบสวนก่อนสั่งให้ออกและมิได้กระทำผิด ทั้ง อ.ก.พ. กระทรวงมิได้ประชุมพิจารณาตามกฎหมายบัญญัติ ขอให้คณะกรรมการพิจารณาเพิกถอนคำสั่ง อันไม่ชอบและให้ได้กลับเข้ารับราชการตามเดิม ความแจ้งอยู่แล้วนั้น

คณะกรรมการ ฯ ได้พิจารณาประชุมปรึกษาแล้ว มีคำวินิจฉัยว่า คำสั่งของกระทรวงมหาดไทยที่ ๖๐๙/๒๔๘๕ ลงวันที่ ๒๘ มิถุนายน ๒๔๕๙ ซึ่งสั่งให้ท่านออกจากราชการเป็นคำสั่งไม่ชอบด้วยกฎหมาย ไม่มีผลใช้บังคับได้ ในทางนิตินัยต้องถือว่าท่านยังคงมีฐานะเป็นข้าราชการประจำอยู่ เมื่อคำสั่งต้องเสียไปโดยข้อกฎหมายแล้ว ก็ไม่จำเป็นต้องวินิจฉัยข้อเท็จจริงต่อไปอีก และได้แจ้งคำวินิจฉัยที่กล่าวนี้ไปยังนายกรัฐมนตรีเพื่อจัดการตามในมาตรา ๒๐ แห่งพระราชบัญญัติเรื่องราวร้องทุกข์ พ.ศ. ๒๔๘๒ แล้ว

จึงแจ้งมาเพื่อทราบ

ด้วยความนับถือ

(พระยากฤษณะราช อำนวยศิลป์)
ประธานกรรมการเรื่องราวร้องทุกข์

คำวินิจฉัยของคณะกรรมการเรื่องราวร้องทุกข์ได้ผลอย่างใด

คำวินิจฉัยของคณะกรรมการเรื่องราวร้องทุกข์ ที่ท่านได้อ่านมาตลอดแล้ว เกิดผลประการใดบ้าง ดังกล่าวต่อไป

เมื่อข้าพเจ้าออกจากราชการแล้วก็เดินทางมากรุงเทพ ฯ ภายในเวลา ๑๐ วัน ข้าพเจ้าก็ได้บรรจุเข้าทำงาน บริษัทสากลเศรษฐกรรมประกันภัย ในตำแหน่งหัวหน้าแผนกอุบัติเหตุ โดยความอุปการะช่วยเหลือของมิตรสหาย และเป็นนิสัยของข้าพเจ้าแต่ไหนแต่ไรมา ชอบทำงานมาก ๆ แล้วจิตใจและสุขภาพจะดีขึ้น ฉะนั้นไม่ว่าจะทำงาน ณ ที่แห่งใด จึงเขียนอักษรเป็นคำเตือนสติว่า "ทำดีกว่าพูด" เมื่อนิสัยข้าพเจ้าเป็นเช่นนี้ จึงเห็นว่างานบริษัทที่ทำน้อยไป ข้าพเจ้าจึงขออนุญาตกระทรวงศึกษาธิการ ตั้งโรงเรียนสอนหนังสือขึ้น ทำการสอนตั้งแต่ ป. ๑ ถึง ป. ๗ ข้าพเจ้าเป็นเจ้าของและผู้จัดการเล่นกับเด็กเพลิดเพลินดี เพราะเมื่อออกจากโรงเรียนใหม่ ๆ ก็เคยเป็นครูสอนหนังสือมาแล้ว ปรากฏว่าศิษย์สมัยนั้นดีกว่าครู เข้ารับราชการได้เป็นถึงชั้นพิเศษก็มี โรงเรียนที่ข้าพเจ้าตั้งขึ้นให้ชื่อว่าโรงเรียนพิสิฐศึกษา เพื่อให้ตรงกับชื่อวัดพิสิฐบูรณาราม ที่ข้าพเจ้าเป็นผู้ค้นคิดชักชวนกันสร้างไว้ ที่สถานีคลองไผ่ เพื่อเป็นอนุสรณ์

เมื่อคำนวนดูถึงเงินรายได้จากบำนาญที่รัฐบาล กรุณาจ่ายให้ กับเงินรายได้จากบริษัทจ่ายให้กับเงินรายได้จากโรงเรียน รวมกันแล้วมากกว่าเงินเดือนที่เคยได้รับราชการอยู่ ทงเป็นงานอิสระไม่ยุ่งยากบำบากใจ อายุก็มากพอควรแล้วก็รู้สึกพอใจ ดีกว่าจะกลับเข้าไปรับราชการ ในสมัยนั้นอีก ข้าพเจ้าจึงไม่วิ่งเต้นขอร้องผู้ใด ให้เสนอคำวินิจฉัยของคณะกรรมการ เรื่องราวร้องทุกข์ให้ท่านนายกรัฐมนตรี คำเนินการตามมาตรา ๒๐ รั้งรอยับยั้งไว้จนกว่าจะถึงโอกาสอันควรแล้วจึงเสนอ

หนังสือพิมพ์หลายฉบับทราบข่าว ก็นำคำวินิจฉัยของคณะกรรมการเรื่องราวร้องทุกข์ไปลง โดยฉะเพาะ หนังสือพิมพ์สยามรัฐรายวันได้ลงบทความวิพากย์วิจารณ์ด้วยอันเป็นเกียรติยศแก่ข้าพเจ้าจึงเป็นเหตุ ให้ผู้ที่รู้จักคุ้นเคยกับข้าพเจ้าและบรรดามิตรสหายจากต่างจังหวัดและในพระนครดีอกดีใจว่าข้าพเจ้าได้กลับเข้ารับราชการอีก แต่ความจริง

เปล่าเลยข้าพเจ้าหาได้กลับเข้ารับราชการไม่ เพราะนายกรัฐมนตรียังมิได้สั่งการเด็ดขาดลงไปแต่ประการใด

รอต่อมาจนกระทั่ง พ.ศ. ๒๕๐๑ มีการรัฐประหารคนเก่าออกไป ท่านจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรีท่านรู้จักกับข้าพเจ้าดีดังที่กล่าวมาแล้วแต่ตอนต้น และเผอิญคุณหลวงอรรถไกวัลวาที อดีตผู้ช่วยอธิบดีกรมอัยการ ได้ดำรงตำแหน่งปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี ท่านผู้นี้มีความรู้กฎหมาย เคารพต่อกฎหมาย สำนักงานกรรมการเรื่องราวร้องทุกข์ ขึ้นอยู่ในบังคับบัญชา เมื่อคณะกรรมการเรื่องราวร้องทุกข์วินิจฉัยเรื่องราวอันใดมาว่าประการใด ท่านก็เสนอนายกรัฐมนตรี ดำเนินการตามคำวินิจฉัยนั้นทุกประการ ไม่ต้องวิ่งเต้นกราบไหว้ให้เสียเกียรติ ก็ปรากฏว่าข้าราชการที่ถูกออกจากราชการโดยไม่เป็นธรรมหรือผิดกฎหมายได้กลับเข้ารับราชการหลายคน เป็นบุคคลที่ข้าพเจ้าเคยรู้จักก็มีที่ไม่รู้จักก็มี ไม่สมควรจะเปิดเผยชื่อในขณะนี้

สำหรับข้าพเจ้ามีท่านผู้ใหญ่จะช่วยเหลือ โดยนำเรื่องราวของข้าพเจ้าที่คณะกรรมการเรื่องราวร้องทุกข์วินิจฉัยเด็ดขาดแล้ว เรื่องยังค้างอยู่นายกรัฐมนตรีในสมัยก่อนยังมิได้สั่งการแต่ประการใด นำขึ้นเสนอท่านจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ก็จะได้กลับเข้ารับราชการทันทีไม่มีปัญหายุ่งยากแต่ประการใดเลย แต่เผอิญโชคชะตาของข้าพเจ้าไม่ดี ขณะนั้นอายุของข้าพเจ้า ๖๐ เศษ เข้าเกณฑ์เกษียณอายุราชการเสียแล้ว บรรจุเป็นข้าราชการไม่ได้นับว่าวาสนาทางราชการของข้าพเจ้าสร้างมาแต่เพียงนี้ คำวินิจฉัยของคณะกรรมการเรื่องราวร้องทุกข์จึงยุติเพียงเท่านี้

งานกับเล่นเป็นยาอายุวัฒนะ

ได้ผล คือข้าพเจ้ามีนิสัยเป็นคนสนุกสนานรื่นเริงอยู่เสมอ เข้าสังคมได้เป็นที่พอใจของบุคคลทุกชั้นวรรณะ เล่นเท็นนิส บิลเลียด ร้องเพลง เล่านิทานแข่งขัน สุดแต่สังคมนั้น ๆ จะต้องการอย่างใด จึงปรากฏว่ามีพรรคพวกเพื่อนฝูงมากมาย ส่วนสุขภาพร่างกายก็แข็งแรง ในหน้าที่ราชการแม้ต้องทำงานอยู่กลางดงกลางบ่าความไข้ชุกชุม ก็มิเคยเจ็บป่วยล้มหมอนนอนเสื่อแต่อย่างใด ชั้นชื่อว่าโรงพยาบาลแล้วไม่เคยอยู่ตลอดมาจนถึง วันที่ ๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๐๗ อายุได้ ๖๗ ปี จึงเริ่มมีอาการเจ็บป่วยต้องเข้าอยู่รักษาตัวที่โรงพยาบาลศิริราช ตั้งแต่นั้นมา สุขภาพร่างกายก็ไม่แข็งแรงเหมือนเดิม เพื่อนฝูงหรือผู้ที่เคยร่วมสนุกสนานกันมา พากันเสียใจ บ่นว่า ขาดคนสนุกขาดต้นเสียงไปเสียคนหนึ่ง ทำให้เขาพลอยหมดสนุกไปด้วย

ครั้นถึงวันที่ ๑๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๒ ทำบุญอายุครบ ๖ รอบ (๗๒ ปี) เพื่อนฝูงและผู้ที่เคยร่วมวงสนุกสนานกันมาแต่ก่อน ขอร้องให้เป็นต้นเสียงร้องเพลงกัน ข้าพเจ้าตอบว่าสุ้มเสียงไม่ดีเหมือนแต่ก่อนแล้ว จึงขอเพียงบอกบทเพลงที่เคยร้องกันอีกมาก็สนุกสนานกันพอสมควร

เพื่อเป็นที่ระลึกถึงเพลงที่เคยร้องกันมา ข้าพเจ้าจึงพิมพ์ต่อไปนี้

บทเพลงที่วงสังคมชอบมากที่สุด ถึงแก่หนังสือพิมพ์เดลิเมล์รายวัน นำไปลงพิมพ์ ได้แก่เพลงในเรื่องวิวาห์พระสมุทร เป็นพระราชนิพนธ์ ของล้นเกล้าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า ฯ รัชกาลที่ ๖.

เพลงแขกหนัง

◎ ผู้ใดมี อำนาจ วาสนา ธรรมดา หาอะไร ก็หาได้
กำหมัดคือ ยุติธรรม จงจำไว้ ใครหมัดใหญ่ ได้เปรียบ เรียบเทียวเกลอ
ใครหมัดย่อม ต้องถ่อม กายายอบ ต้องคอยหมอบ คอยกราบ ราบเทียวเหนอ
คอยระแวง แขยง อยู่ละเออ มิได้กล้า เผยอ ขึ้นตึงตัง
มีอำนาจ วาสนา วาจาสิทธ์ พูดสิ่งใด มิผิด เพราะฤทธิ์ขลัง

ถึงพูดผิด กำหมัด -ชักลงบั้ง กลายเปนพูด ถูกจัง ไปทั้งเพ
กำหมัดเล็ก ลูกเด็ก ก็เถียงได้ จะส่งเสียง เถียงไป ไม่ไหวเหว
ต้องขอยืม หมัดโต ไว้โบ๊เบ๊ เดินโอ้เอ้ วางบึ่ง ให้ถึงดี

เพลงโยสลัม

๏ ปากเปนเอก เลขเปนโท โบราณว่า หนังสือดรี มีบัญญา ไม่เสียหลาย
ถึงรู้มาก ไม่มีปาก ลำบากตาย มีอุบาย พูดไม่เปน เห็นบ่วยการ
ถึงเปนครู รู้วิชา ปัญญามาก ไม่รู้จัก ใช้ปาก ให้จัดจ้าน
เหมือนเต่าผึ้ง นั่งซื่อ ฮือรำคาญ วิชาชาญ มากเปล่า ไม่เข้าที
ใครช่างพูด พลิกแพลง เหมือนแรงมาก คนนิยม ลมปาก มากเจียวพี่
ถึงรู้น้อย ถ้อยคำ ให้ขำดี ควงเปนที่ สมคะเน ที่เฉโก

นอกจากนี้เป็นเพลงธรรมดา ที่ข้าพเจ้าจำและร้องได้ เพื่อให้ถูกอารมณ์ในหมู่สังคม ถ้าไม่ใช่บทพระราชนิพนธ์แล้ว ข้าพเจ้าก็ร้องดัน ดัดแปลงเนื้อร้องให้ทันสมัย เพื่อให้ถูกใจคน ต้องขอประทานอภัยผู้ต้นคิดแต่งบทเพลงไว้ ณ ที่นี้ด้วย

เพลงนาคเกี้ยว ๓ ชั้น

เนื้อเพลงเดิมว่า จะกินข้าว นั่งเคล้า อยู่คอยถ้า ให้พิมมานั่งกิน ด้วยกันก่อน ครั้นพิมไม่กินพร้อม ก็ย่อมวอน บึ้นบ้อมปราบปลื้ม ประโลมใจ เห็นเขาเบื่นผัวเมียกันมา ก็หนัก จะรักเหมือนรักพิมหามีไม่

แทนที่ข้าพเจ้าจะใช้คำว่าพิม ข้าพเจ้าใช้คำว่า เพื่อน ดังนี้ จนตลอดเรื่อง ให้เหมาะสมกับเพื่อนที่ร่วมกันอยู่

เพลงเกลี่น ลาวครวญ

ร้อยชู้ หรือเท่าเนื้อเมียคน เมียร้อยคนหรือจะเท่าพระแม่ได้ พระแม่อยู่เยือกเย็น ไม่เห็นใคร ข้าพเจ้าจะต้องสืบให้ทราบก่อนว่าภรรยาเจ้าของบ้านชื่ออะไร เช่นชื่ออุไรแล้วข้าพเจ้าก็ดัดแปลง คำร้องเสียใหม่ ให้ถูกใจเจ้าภาพ และภรรยาของเจ้าภาพ ข้าพเจ้าจึงใช้คำว่า "ร้อยชู้หรือเท่าเนื้อเมียคน เมียร้อยคนหรือเท่าคุณอุไรได้

๑. ขุนพิสิฐนนทเดช หาความสุขให้แก่การสังคม

คุณอุไร อยู่เยือกเย็นไม่เห็นใคร ดังนี้เป็นต้น คุณอุไรภรรยาเจ้าภาพได้พังบทร้องนี้ขึ้นก็จะชอบอกชอบใจ ทำอาหารเลี้ยงดูเป็นอย่างดี ดังนี้เป็นตัวอย่าง

นอกจากนี้เพลง

พม่าห่เถา เนื้อที่ ๒ จอมขัตติยะ ครองบุรีอังวะราชฐาน ฯลฯ

เพลงเขมรปากท่อเถาเนื้อที่ ๒

บัดนั้นนักคุ้มบังคมก้มเกศา ฯลฯ

เพลงดาวดวงเดือน ๒ ชั้น โอ้ระหนอดวงเดือนเอย พี่นี้เว้าเข้าสาวคำดวง โอ้ดีกแล้วหนอพี่ขอลาล่วง ยกพี่เป็นห่วง เจ้าดวงเดือนเอย ฯลฯ นักเต้นรำชอบมาก ดนตรีทำเพลงสโลว์

เพลงจีนนำเสด็จ

แสนสงสารจิวยี่ ครานี้หนอ ระทดท้อเสียใจให้สิ้น ฯ.ล ฯ.

เพลงเขมรไทรโยค (เขมรกล่อมลูก) เที่ยวต้นท่อน ๑ บรรยายความตามไท้เสด็จยาตร์ยังไทรโยคประพาส พนาสณฑ์ ฯลฯ

และเพลงอื่น ๆ อีกมาก ทั้งหมดนี้ร้องหมู่รวมกันได้เป็นอย่างดี จึงทำให้วงสังคมชอบ

อนึ่งขอให้ผู้อ่านทราบไว้ด้วย สำหรับข้าพเจ้าไม่ใช่นักร้อง อาศัยความจำที่ได้ยิน ได้พังมามากเท่านั้น

การร้องเพลงนี้มิได้ร้องกันพร่ำเพรื่อ ต้องเลือกดูสถานที่และงานเลี้ยงและสังคมนั้น สมควรเพียงใด เช่น งานในกรมทหารพวกนายทหารชอบการร้องเพลงเสมอ หรืองานฝ่ายพลเรือน ถ้าสมควรจะร้องจึงร้องดังนี้ เป็นต้น

ราชการที่ผ่านมา

พ.ศ. ๒๔๕๘ กรมบัญชาการ กรมมหรสพ

๑ มกราคม	๒๔๗๒	พะทำมะรงเรือนจำจังหวัดหลังสวน กระทรวงมหาดไทย
๑ มีนาคม	๒๔๗๕	พะทำมะรงเรือนจำจังหวัดพัทลุง
๑ เมษายน	๒๔๗๕	พะทำมะรงเรือนจำจังหวัดชุมพร
๒๔ กันยายน	๒๔๗๕	พะทำมะรงเรือนจำจังหวัดปัตตานี
๒๔ พฤศจิกายน	๒๔๗๗	หัวหน้าแผนกพาณิชย์ กรมราชทัณฑ์
๒๙ มิถุนายน	๒๔๗๙	หัวหน้าแผนกทั่วไป กองผลประโยชน์ กรมราชทัณฑ์
๒๑ กันยายน	๒๔๗๙	รักษาการแทนพัศดีเรือนจำจังหวัดปราจีนบุรี
๑ กันยายน	๒๔๘๐	สารวัตรตรวจการ กรมราชทัณฑ์
๑ กุมภาพันธ์	๒๔๘๐	สารวัตรควบคุมเรือนจำมหันตโทษ
๑ กรกฎาคม	๒๔๘๑	ผู้อำนวยการเรือนจำชั่วคราวสระแก้ว จังหวัดปราจีนบุรี
๑ เมษายน	๒๔๘๒	สารวัตรเรือนจำภาคธารโต จังหวัดยะลา
๑ มิถุนายน	๒๔๘๒	สารวัตรเรือนจำภาคคลองไผ่ จังหวัดนครราชสีมา
๑ มีนาคม	๒๔๘๒	ผู้บัญชาการเรือนจำภาคคลองไผ่ จังหวัดนครราชสีมา
๑ มกราคม	๒๔๘๔	ผู้บัญชาการเรือนจำบางขวาง (มหันตโทษ)
๑ สิงหาคม	๒๔๘๒	ผู้บัญชาการเรือนจำกลางประจำเขตคลองเปรม (ลหุโทษ)
๑ กรกฎาคม	๒๔๙๕	ออกจากราชการรับบำนาญ

รวมเวลาราชการ ๓๗ ปี

ราชการพิเศษ

พ.ศ. ๒๔๘๘ สมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ เป็นหัวหน้าควบคุม ทำเสรีไทยที่เรือนจำภาคคลองไผ่ จังหวัดนครราชสีมา ได้รับอาวุธยุทธภัณฑ์จากอเมริกามีน้ำหนัก ๕๐ ตันเศษ ได้รับคำชมเชยจากท่านผู้ใหญ่ในราชการเป็นอันมาก รายละเอียดพิมพ์ต่อท้ายบันทึกนี้

เคราะห์ร้ายแล้วก็เคราะห์ดีบ้าง

คือคุณไถง สุวรรณทัต นายกเทศมนตรีธนบุรีซึ่งชอบพอกันมาแต่ พ.ศ. ๒๔๘๐ ได้ชวนข้าพเจ้าไปเป็นหัวหน้ากองกลางเทศบาล ข้าพเจ้าไม่ทราบว่าเทศบาลก็มีกฎเกณฑ์เกษียณอายุเหมือนกัน ข้าพเจ้าจึงไปพบคุณไถง สุวรรณทัต ที่ทำการเทศบาลธนบุรี เจ้าหน้าที่นำใบสมัครมาให้ข้าพเจ้าเขียนข้อความ ปรากฏว่าข้าพเจ้าอายุ ๖๐ ปีเศษแล้ว เจ้าหน้าที่ชี้แจงว่าบรรจุไม่ได้ คุณไถง สุวรรณทัต ว่าไม่นึกเลย ท่านขุนจะมีอายุถึงเพียงนี้ เห็นยังหนุ่มแน่นอยู่จึงชวนมา ขอโทษด้วย

ต่อมาพลโทจิต สุนทานนท์ ผู้อำนวยการองค์การ ร.ส.พ. ซึ่งรักใคร่ชอบพอกันมาตั้งแต่ท่านเป็นพันตรีแห่งกรมรถรบ ท่านกรุณาจะให้ข้าพเจ้าทำงานในองค์การ เมื่อข้าพเจ้าเขียนใบสมัครเสร็จท่านอ่านดูเห็นอายุข้าพเจ้า ๖๐ ปีเศษ ท่านก็บอกว่าองค์การก็มีเกษียณอายุเหมือนกัน ท่านจึงฝากข้าพเจ้ากับคุณเกียรติ ศรีเฟื่องฟุ้ง กรรมการใหญ่แห่งบริษัท ร.ส.พ. ประกันภัย ถนนราชดำเนิน บริษัทไม่มีเกษียณอายุเหมือนราชการ ข้าพเจ้าเห็นว่าเป็นบริษัทคีมีหลักฐานมั่นคง ข้าพเจ้าจึงทำงานบริษัทนี้ด้วยความผาสุกอยู่หลายปี เจ้าหน้าที่ในบริษัทนับตั้งแต่คุณเดช บุญ–หลง ผู้จัดการ และต่อมาคุณเดช บุญ–หลง มีการงานอย่างอื่นมากจึงเป็นแต่กรรมการบริษัท คุณไพบูลย์ พานิชชีวะ เป็นผู้จัดการแทน คุณโชติ อายุการ ผู้ช่วยผู้จัดการ และเจ้าพนักงานทุกคนในบริษัทนี้ได้รักใคร่ชอบพอร่วมงานร่วมสนุกกันตลอดมาหลายปี จนถึง พ.ศ. ๒๕๐๗ ข้าพเจ้าอายุได้ ๖๗ ปีก็เริ่มป่วยเป็นอัมพาต เมื่ออาการค่อยทุเลาเดินได้แต่ไม่ดีเหมือนแต่ก่อน ทำงานได้ไม่สมบูรณ์ บริษัทก็ยังกรุณาให้ได้รับเงินเดือนอยู่อย่างปกติอีก ๒ ปี ถึง พ.ศ. ๒๕๐๙ ข้าพเจ้าจึงขอรับทำหน้าที่เป็นผู้แทนของบริษัทแต่อย่างเดียว ก็ได้มีเพื่อนฝูงและที่เคยชอบพอกันมาแต่ก่อน

ได้อุดหนุนจุนเจือนำรถยนต์หรืออัคคีภัยประกันในนามของข้าพเจ้า ซึ่งเป็นผู้แทนของบริษัท ได้รับผลประโยชน์พอสมควร ตลอดมาจนทุกวันนี้

ทั้งนี้ ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณ ท่านที่มีอุปการคุณแก่ข้าพเจ้าไว้ในที่นี้ด้วย

อนึ่ง ผู้ที่มีอุปการคุณแก่ข้าพเจ้าอีกผู้หนึ่งที่จะลืมเสียไม่ได้ก็คือ ขุนกิจการลิขิต เป็นเพื่อนรักใคร่กันมาก เขามีนามเดิมว่า นายมงคล เพราะเขาเป็นบุตรคนเดียวของคหบดี ผู้มั่งคั่งไปด้วยทรัพย์สมบัติ เขามีที่ดินอยู่ในตรอกอัคนีดำริห์ บางกะบือ มากมายหลายไร่ ขณะนั้นที่ดินตรงนี้ยังเป็นสวนอยู่ และข้าพเจ้าขณะนั้นเป็นสารวัตรควบคุมเรือนจำมหันต-โทษมีเงินเดือนเพียง ๑๗๐ บาทเท่านั้น เขากรุณาแบ่งขายให้แก่ข้าพเจ้าตารางวาละ ๔ บาท และให้ยืมเงินปลูกสร้างบ้านด้วย และให้ผ่อนส่งเป็นรายเดือนจนกว่าจะหมดเพราะเหตุนี้ ข้าพเจ้าจึงมีที่ดินบ้านเรือนอยู่อาศัยจนทุกวันนี้ ถ้าจะคิดถึงราคาที่ดินในขณะนี้ตารางวาละ ๒,๐๐๐ บาท ยังไม่มีใครขาย และบ้านเรือนด้วยก็เป็นเงินจำนวนล้าน เพราะอยู่ในทำเลที่ดีใกล้ตลาดใกล้ถนนมีรถเมล์ผ่านหลายสาย ถ้าเป็นอย่างปัจจุบันนี้ข้าพเจ้าคงไม่มีปัญญาหาเงินมาซื้อได้แน่ นับว่าเป็นโชคดีของข้าพเจ้าและครอบครัวที่อยู่อาศัยทุกวันนี้

นี่แหละการคบมิตรที่ดีย่อมเกิดผลตามที่พระพุทธองค์ทรงสอนไว้ จึงควรเป็นคติในการคบมิตรดังนี้

บันทึกการเสรีไทย

ทำสนามบินลับและฝึกอาวุธ สงครามโลกครั้งที่ ๒

ที่คลองไผ่ จังหวัดนครราชสีมา

โดย ขุนพิสิฐนนทเดช (บุญมี มกรเสน)

เป็นเวลาไม่น้อยกว่า ๒ อาทิตย์ ก่อนที่ข้าพเจ้าได้รับโทรเลขจากกรมราชทัณฑ์ให้เข้าไปราชการที่กรมราชทัณฑ์ เหตุการณ์ทางเรือนจำกลางประจำเขตคลองไผ่ ได้มีการเคลื่อนไหวอย่างประหลาด โดยได้มีจ่านายสิบตำรวจสมัคร สกุลรัตน์ กับนายสิบและพลตำรวจรวม ๕ นาย แห่งตำรวจสันติบาลไปประจำอยู่ที่สถานีตำรวจคลองไผ่ ข้าราชการและประชาชนในตำบลนั้นหาทราบความจริงประการใดไม่ ต่างพากันเข้าใจว่า เป็นเพราะภาวะสงครามเข้าระยะคับขันทางการจึงเพิ่มกำลังตำรวจขึ้น เพื่อรักษาความปลอดภัยของเรือนจำและความปลอดภัยของประชาชน เมื่อเวลาได้ผ่านไปประมาณ ๒ อาทิตย์ ข้าพเจ้าได้รับโทรเลขจากกรมราชทัณฑ์ให้เข้าไปราชการที่กรมราชทัณฑ์โดยด่วน แต่เผอิญขณะนั้นทางรถไฟสายนครราชสีมา – กรุงเทพฯ ถูกระเบิดทำลาย รถไฟเดินไม่ได้ ข้าพเจ้าจึงเสียเวลารอคอยอยู่หลายวัน เมื่อการซ่อมทางเสร็จแล้วข้าพเจ้าจึงเดินทางไปกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๑๘ เมษายน ๒๔๘๘ รถถึงกรุงเทพฯ ค่ำ รุ่งขึ้นเช้าวันที่ ๑๙ เมษายน ๒๔๘๘ ข้าพเจ้าจึงไปพบอธิบดีกรมราชทัณฑ์ (พระยาอรรถกรมมนตรี) ท่านสั่งให้ข้าพเจ้าไปพบกับรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย (หลวงศุภชลาศัย ร.น.) โดยตรง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยสั่งให้ข้าพเจ้าไปพบกับอธิบดีกรมตำรวจ (หลวงอดุลเดชย์จรัส) ที่วังปารุสกวันทันที ครั้นได้พบกับท่าน อ. อดุลเดชย์จรัสแล้ว จึงทราบเรื่องว่า การที่ตำรวจสันติบาลไปประจำอยู่ที่คลองไผ่ ๕ คนนั้น แท้จริงเป็นนักเรียนที่มาจากอเมริกา ๒ คน คือ นายเสนอ กับนายสมบัติ (นามแฝง) มีเครื่องรับส่งวิทยุมาด้วย ก่อนอื่นท่าน อ. อดุลเดชจรัส เริ่มกล่าวแก่ข้าพเจ้าว่า ก่อนที่จะใช้ข้าพเจ้าทำการสำคัญครั้งนั้น โดย

การสืบสวนและได้ปรึกษากับท่านผู้ใหญ่บางคนเป็นที่เชื่อถือได้แล้ว จึงเรียกมาใช้ เพราะเรื่องที่กระทำกันนี้เป็นเรื่องสำคัญเกี่ยวแก่ชาติและชีวิตจิตใจ ถ้าพลาดพลั้งไปแล้วจะเสียหายกันทั้งชาติ เมื่อได้กล่าวจบแล้ว จึงเริ่มชี้แจงถึงวิธีการและนโยบายที่จะทำต่อไป และในวันที่ ๒๓ เมษายน ๒๔๘๘ ให้มาพบอีกครั้งหนึ่ง

ครั้นถึงวันที่ ๒๓ เมษายน ๒๔๘๘ ข้าพเจ้าได้ไปพบกับท่าน อ. อดุลเดชจรัส ที่วังปารุสกวัน นั่งอยู่สักครู่ท่านขุนศรีศรากร (ชลอ ศรีศรากร) ก็เข้าไปพบกับท่าน อ. อดุลเดชจรัส เมื่อได้ปรึกษาหารือกันแล้ว ก็นัดกันที่จะเดินทางไปคลองไผ่ในวันรุ่งขึ้น พร้อมกับท่านขุนศรีศรากร เพื่อไปสำรวจที่ตั้งสนามบินลับ ที่ซ่อนอาวุธว่า ที่ใดจะสมควรเพียงไรต่อไป ทั้งนี้ให้กระทำทุกสิ่งทุกอย่างเป็นความลับอย่างยิ่งยวด และให้พรางว่าการที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยเรียกมาราชการครั้งนี้ ก็โดยสั่งให้เรือนจำ ๆ ถางป่าทำไร่เป็นการใหญ่ เพราะขณะนั้น ประเทศกำลังขาดแคลนเครื่องอุปโภคบริโภคเป็นอันมาก ถ้าหากว่าข้าพเจ้าต้องการผู้คนหรือสิ่งของอย่างใด ก็ให้โทรเลขโดยโค๊ดลับถึงท่าน อ. อดุลเดชจรัส รับจะจัดการให้ทุกสิ่งทุกประการ

รุ่งขึ้นวันที่ ๒๔ เมษายน ๒๔๘๘ เวลา ๗.๒๐ น. ข้าพเจ้ากับท่านขุนศรีศรากร ได้โดยสารรถไฟเดินทางจากหัวลำโพงไปคลองไผ่ การเดินทางครั้งนี้ลำบากมากเพราะไม่มีที่นั่งหากแต่ก๊าร์ดรถรู้จักจึงอนุญาตให้ข้าพเจ้ากับท่านขุนศรีศรากรขึ้นนั่งไปรถก๊าร์ดได้ ต่อเมื่อรถถึงสถานีอยุธยา วันนั้นบังเอิญนายช่างบำรุงทางแก่งคอย (หลวงไพจิตร) ได้มีรถพ่วงประจำตำแหน่งพ่วงไปด้วย ท่านเจ้าของรถกรุณาเชิญให้ไปนั่งในรถพ่วงคันนั้น นับว่ามีความสุขขึ้น

เมื่อถึงคลองไผ่แล้ว รุ่งขึ้นข้าพเจ้ากับท่านขุนศรีศรากร นายเสนอ เชี่ยวสกุล และจ่านายสิบตำรวจสมัคร สกุลรัตน์ รวม ๔ คนด้วยกัน ไปตรวจบ่าเบี่นระยะทางห่างจากสถานีคลองไผ่ ๒๗ กิโลเมตร เห็นว่าที่ทับ ๗ มีทำเลเหมาะที่จะทำสนามบินลับได้และถัดไปหน่อยก็ถึงชัยไทร มีถ้ำเหมาะแก่การที่จะเก็บอาวุธซ่อนไว้ได้ จึงตกลงไปเอาที่ตรงนั้น อย่างไรก็ดี การเข้าตรวจภูมิประเทศครั้งนี้ ได้พูดจาพรางคนขับรถและเจ้าพนักงานเรือนจำ ๆ ว่า โดยที่นายเสนอ เชี่ยวสกุล เป็นอาเสี่ย จะมาทำไร่พริกและไร่ฝ้ายเป็นการ

ใหญ่ และจ้างแรงงานนักโทษทำ ทุกคนเชื่อถือว่าเป็นความจริง จึงทำการได้สำเร็จตลอดมา โดยญี่ปุ่นซึ่งอยู่ในที่ใกล้เคียง คือที่อำเภอสีคิ้ว มิได้ทราบร่องรอยแต่ประการใด

วันที่ ๒๗ เมษายน ๒๔๘๘ ท่านขุนศรีศรากร กลับกรุงเทพ ฯ รุ่งขึ้น วันที่ ๒๘ เมษายน ๒๔๘๘ ข้าพเจ้าก็จัดส่งนักโทษที่คัดเลือกแล้วว่าเป็นคนมีนิสัยใจคอดี ร่างกายแข็งแรงพอจะต่อต้านกับโรคภัยไข้เจ็บได้จำนวน ๑๐๔ คน มอบให้นายดาบชม ไฉยากุล พัศดีตรีเป็นหัวหน้าควบคุม การที่เลือก ด. ชม ไฉยากุล เป็นหัวหน้าควบคุมนั้นก็เพราะเคยได้ร่วมราชการกันมาตั้งแต่ ด. ชม ไฉยากุล เป็นครูช่าง ข้าพเจ้าเป็นพัศดีเรือนจำอยู่เรือนจำจังหวัดบัตตานี ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๕ ตลอดจนได้มาร่วมราชการกันที่คลองไผ่อีกหลายปี เห็นว่าเป็นคนมั่นคงในความกตัญญูกตเวที และรักชาติมั่นคง ทั้งรู้ภาษาอังกฤษพอสมควร เมื่อถึงคราวนักบินอเมริกันเข้ามา ด. ชม ไฉยากุล จะได้เป็นผู้ติดต่อได้ดี การก็สำเร็จดังที่คาดหมายไว้ทุกประการ

วันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๔๘๘ ข้าพเจ้าเข้าไปตรวจดูการถางป่า เห็นว่าแรงงานน้อยจะไม่แล้วเสร็จภายใน ๒๕ วัน ดังที่กำหนดไว้ รุ่งขึ้นจึงได้เพิ่มแรงงานไปอีก ๒๓ คน

วันที่ ๒๘ พฤษภาคม ๒๔๘๘ ได้รับข่าววิทยุว่านักบินอเมริกันจะมาลงที่สนามบินลับคลองไผ่ นายเสนอ นายสมบัติ กับตำรวจสันติบาลอีก ๔ นาย พร้อมด้วยข้าพเจ้าได้เดินทางจากเรือนจำกลางประจำเขตคลองไผ่ เข้าไปทับ ๗ เพื่อคอยต้อนรับนักบินอเมริกัน แต่แล้วก็เงียบหายไปโดยมิได้ทราบข่าวคราวประการใด

ต่อวันรุ่งขึ้นอีกได้รับข่าววิทยุว่า นักบินอเมริกันที่จะมาคลองไผ่ ได้ถูกญี่ปุ่นยิงตกที่นครสวรรค์ คณะได้มีความเศร้าสลดใจมาก จึงพากันเดินทางกลับไปที่บ้านพักเรือนจำกลางประจำเขตคลองไผ่ เพื่อคอยฟังข่าวต่อไป

วันที่ ๑๘ มิถุนายน ๒๔๘๘ ข้าพเจ้าไปกรุงเทพ ฯ ได้พบกับท่าน อ. อดุลย์ เดชจรัส เพื่อปรึกษาหารือวิธีการที่จะดำเนินการต่อไป เพราะสนามบิน บ้านพัก และการเลี้ยงวัวนม แพะนม เป็ดไก่ หมู ไว้เป็นอาหารในป่านั้น สำเร็จเรียบร้อยแล้ว

วันที่ ๑๙ มิถุนายน ๒๔๘๘ ข้าพเจ้าเดินทางกลับคลองไผ่ ทั้ง ๆ ที่กำลังมีธุระจำเป็นจะต้องฝากบุตรและหลานเข้าโรงเรียนนายเรือ ธุระส่วนตัวทอดทิ้งไว้ แต่งานของชาติต้องไป ผลที่สุดบุตรหลานของข้าพเจ้า ๒ คน เลยไม่ได้เข้าเรียน

วันที่ ๒๗ มิถุนายน ๒๔๘๘ ท่าน อ. อดุลย์เดชจรัส ก็ส่งนายเสนอ นายศร (นามแฝง) เพราะนายสมบัติถูกเรียกกลับไปประจำทางอื่น ร.ต.ต. ขุนทอง ตำรวจสันติบาลและเจ้าหน้าที่วิทยุกรมโฆษณาการอีก ๓ คน เดินทางจากกรุงเทพ ฯ ไปลงที่คลองไผ่ ถือลายเซ็นชื่อของข้าพเจ้าซึ่งเป็นเครื่องหมายลับรู้กันสองต่อสองระหว่างข้าพเจ้ากับท่าน อ. อดุลย์เดชจรัสเท่านั้น ไปให้ข้าพเจ้าดูเป็นหลักฐานว่าเป็นผู้ที่ท่าน อ. อดุลย์เดชจรัส ใช้มาติดต่อถ้าผู้ใดไม่มีลายเซ็นชื่อของข้าพเจ้าถือมาแสดงแล้ว ก็ต้องเป็นผู้ปลอมแปลงมาโดยความรอบคอบเป็นดังนี้

ข้าพเจ้าได้จัดให้เจ้าหน้าที่วิทยุอยู่ ณ ที่ตั้งเรือนจำกลางประจำเขตคลองไผ่ เจ้าหน้าที่ทั้ง ๓ คน ไม่ทราบเรื่องว่าที่คลองไผ่ทำอะไรกัน ตามปกติทุกวันก็เปิดวิทยุให้ประชาชนฟัง แต่บางครั้งก็มีโค้ดลับทางวิทยุจากท่าน อ. อดุลย์เดชจรัสไปยังข้าพเจ้า และบางครั้งข้าพเจ้าก็โค้ดลับไปยังท่าน โดย ร.ต.ต. ขุนทอง เป็นเจ้าหน้าที่ผู้เขียนและแปลโค้ดลับนี้รู้เรื่องแต่ผู้เดียว ที่จริงเครื่องรับส่งวิทยุของนักเรียนต่างประเทศที่ติดมาก็มีอยู่แล้ว แต่เกรงว่าถ้าเครื่องหนึ่งเครื่องใดเกิดติดขัด จะได้ใช้เครื่องที่มีอยู่ติดต่อกันได้ไม่ขัดข้อง

ส่วนพวกที่ปลอมแปลงเป็นอาเสี่ยเจ้าของไร่พริก ก็เข้าไปอยู่ในป่าซึ่งเป็นที่ทำไร่พริกต่อไป

ผลแห่งการเจรจาติดต่อกับต่างประเทศเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ถึงวันที่ ๒๑ กรกฎาคม ๒๔๘๘ เวลา ๒.๐๐ น. เศษ เครื่องบินก็ได้มาบินฉวัดเฉวียนอยู่เหนือที่พักทับ ๗ พอเห็นอาณัติสัญญากองไฟและไฟสีเป็นที่แน่ใจแล้ว ก็มีพลร่มลงมา ๓ คน พอตกถึงพื้นดิน ทั้ง ๓ คนถือปืนสั้นอยู่ในท่าเตรียมพร้อม เมื่อได้ร้องทักถามกันถูกต้องตามอาณัติที่นัดหมายกันแล้วก็จับมือกอดคอกันเดินจากสนามบินไปยังที่พัก ปรากฏว่า ชื่อนายร้อยเอก แวน. เอ มัมมา แห่งกองทัพบกสหรัฐอเมริกา กับพันจ่า วาเรน เอ. กิลเบอร์ตสัน และมีคนไทยมาด้วยอีกคนหนึ่งเป็นล่ามมาด้วย ซึ่งมีนามแฝงว่า นายดอน มีเครื่องวิทยุและมีสิ่งของเครื่องใช้สำหรับตัวและอาวุธปืนติดตัวมาพอสมควร

รุ่งขึ้น ทหารอเมริกันผู้นี้ก็ได้เริ่มวิสาสะสนทนากับข้าพเจ้า เขากล่าวว่าเขาชอบคนไทยมากเพราะมีนิสัยเมือนชาวอเมริกัน คือรักความอิสระ และเขาชอบข้าพเจ้ามากที่

ไม่ถือเนื้อถือตัวและสนุกร่าเริงอยู่เสมอ ข้าพเจ้าพยายามเอาใจเขาอย่างยิ่ง เพราะถือว่าเป็นแขกมา เป็นหน้าที่ของเจ้าบ้านจะต้องพยายามรับรองดีที่สุด และยิ่งกว่านั้นก็ถือว่าเราจะต้องพึ่งพาอาศัยเขา ข้าพเจ้ามีแพะและวัวที่จะรีดนมให้เขารับประทาน มี เป็ด ไก่ หมู ที่จะทำอาหารให้เขาพอใจและมีเหล้าให้เขาดื่ม แต่เมื่อได้สมาคมอยู่ร่วมกันแล้วก็เห็นได้ว่าเขาชาวอเมริกันเป็นคนอยู่ง่ายรับประทานง่าย ไม่ถือเนื้อถือตัวชอบสนุกรื่นเริงเป็นกันเอง เรามีพ่อครัวซึ่งเป็นตำรวจ ทำอาหารให้เขารับประทานอย่างง่าย ๆ เช่นไก่ทอด หมูทอด และบางมื้อก็มีน้ำพริกผักต้มหรือแกงเผ็ด ซึ่งพวกเราชอบเขาก็ชอบด้วย เรามีเหล้าอย่างดีให้เขาดื่ม ในขณะนั้นก็เพียงแม่โขงปนด้วยน้ำฝนและเขาก็ชอบดื่มสุราโรง ๒๘ ดีกรี เขาเรียกว่ายิน ข้าพเจ้าได้สอนเขารำวง และร้องเพลงเป็นภาษาไทย เขาชอบและรำกันบ่อย ๆ ข้าพเจ้าเปิดขวดเหล้าด้วยการถือขวดเหล้ากระแทกกับส้นรองเท้า จะเป็นทีหนึ่งหรือสองทีก็แล้วแต่เขาต้องการ จุกขวดเหล้าก็เปิดออกทุกครั้ง เขาถือเป็นเกมสนุกชอบใจบอกว่า ถ้าอย่างนี้อเมริกาจะขายสกรูเปิดขวดเหล้าไม่ได้อีก และขอถ่ายรูปข้าพเจ้าแสดงการเปิดขวดเหล้าไปอเมริกา

นายร้อยเอก มัมมา สำเร็จวิชาอินยิเนียร์จากมหาวิทยาลัยมาก่อนเป็นทหาร และพันจ่า กิลเบอร์ตสัน ก่อนเป็นทหารสำเร็จวิชาช่างปั๊ม

เมื่อได้วิสาสะกันเป็นที่ถูกอกถูกใจกันแล้ว ก็เริ่มเจรจากันถึงแผนการที่จะทำกันต่อไป เขาถามว่าญี่ปุ่นอยู่ใกล้ ๆ เรามีบ้างไหม ข้าพเจ้าตอบว่า ทหารญี่ปุ่นมีอยู่ที่อำเภอสีคิ้วห่างจากสถานีคลองไผ่ ๒๑ กิโลเมตร และเขาหมั้นมาตรวจตามทางรถไฟเสมอและที่ทับ ๗ ในบ่าซึ่งเราพักกันอยู่นี้เขาก็เคยเข้ามา แต่เข้ามาไม่ถึงเพราะฝนตกถนนเสีย เขาถามข้าพเจ้าว่า จะป้องกันไม่ให้ญี่ปุ่นล่วงรู้ได้อย่างไร ข้าพเจ้าตอบว่า คนงานที่เข้ามาอยู่ในบ่านี้ไม่มีโอกาสออกไปภายนอกอีก แม้จะเจ็บป่วยก็รักษาพยาบาลกันในบ่านี้ ส่วนผู้ที่จะออกไปนอกเขตได้ก็เป็นคนชั้นผู้ใหญ่ ๒–๓ คน ซึ่งไว้ใจว่าจะรักษาความลับได้ดีทั้งนั้น ส่วนการที่จะป้องกันมิให้ญี่ปุ่นล่วงล้ำเข้ามาในเขต ก็ได้ตั้งหน่วยตำรวจมีอาวุธพร้อม คอยป้องกันอยู่ที่สถานีคลองไผ่แล้ว และทางที่จะผ่านเข้ามาในเขตก็ทำถนนลวงไว้หลายสาย ถึงญี่ปุ่นจะล่วงล้ำเข้ามาก็คงหลงทาง ถนนที่ตรงเข้ามาถึงที่เราอยู่ก็ตัดต้นไม้ใหญ่ ๆ ขวาง

ทางไว้อย่างเกะกะ เรามีทางที่จะต่อสู้ป้องกันได้ แต่อะไรไม่ปลอดภัยเท่าการรักษาความลับ ถ้าสืบได้ว่าใครไปเปิดเผยความลับขึ้นที่ใด ก็จะเก็บเสียโดยถือว่าเป็นคนทำลายชาติ และเขาถามข้าพเจ้าอีกว่า ญี่ปุ่นเคยทำอะไรให้ข้าพเจ้าเจ็บใจบ้างไหม ข้าพเจ้าตอบว่า ข้าพเจ้าไม่เคยมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องอะไรแก่คนญี่ปุ่นเป็นส่วนตัวเลย เมื่อเร็ว ๆ นี้ญาติของข้าพเจ้าทางกรุงเทพ ฯ โทรเลขมาถามว่าคนญี่ปุ่นขอเช่าบ้านของข้าพเจ้าที่กรุงเทพ ฯ ให้ค่าเช่าเดือนละ ๑๕๐.๐๐ บาทจะให้เช่าไหม ข้าพเจ้าตอบไปทันทีว่าไม่ให้เช่า เมื่อพูดจบเขาจับมือข้าพเจ้าพร้อมกับว่าพอแล้ว และได้ขอร้องให้ข้าพเจ้านำไปตรวจดูภูมิประเทศที่ทำไว้ ตลอดจนถ้ำที่จะเก็บซ่อนอาวุธในเมื่อเขาส่งมา เขาพอใจในวิธีการที่ทำไว้และเชื่อใจในความสามารถที่ข้าพเจ้าจะให้ความปลอดภัยแก่เขา เขาพร้อมที่จะอยู่ร่วมเป็นร่วมตายกับข้าพเจ้า ซึ่งเขาได้บันทึกความในใจของเขาไว้ให้แก่ข้าพเจ้า

การติดต่อได้เป็นไปด้วยความสะดวกสบาย ครั้นถึงวันที่ ๒๕ กรกฎาคม ๒๔๘๘ เวลาดึกสงัดมีเครื่องบินหลายเครื่องมาทิ้งเครื่องอาวุธยุทธภัณฑ์ เป็นต้นอาวุธปืน วัตถุระเบิด เครื่องแต่งตัวทหาร เวชภัณฑ์ ยางรถยนต์ และอื่น ๆ ที่เราต้องการ เป็นหีบห่อทั้งนั้น

การทิ้งของมาแต่ละครั้งเป็นเรื่องตื่นเต้นไม่ใช่น้อย คือก่อนจะถึงกำหนดนัดหมายกันประมาณครึ่งชั่วโมง พวกเราพร้อมด้วยทหารอเมริกัน ๒ คนนั้น ก็ช่วยกันแบกหามไม้มาทำกองไฟและเอาผ้าขาวผืนใหญ่มาปูที่สนามหญ้าให้เป็นตัวอักษร แล้วพวกเราก็นั่งรอบกองไฟ การอยู่ในป่าลึกห่างไกลมนุษย์ทั้งหลาย พวกเราก็ร้องรำทำเพลงกัน สักครู่เครื่องบินก็มาถึง เครื่องบิน ๆ อยู่รอบ ๆ ในระยะสูงแล้วก็ค่อย ๆ ต่ำลงมาฉายไฟสีต่าง ๆ เป็นเครื่องหมายลับให้รู้กัน เมื่อแน่ใจว่าไม่ผิดที่แล้ว เขาก็ทิ้งของลงมากับร่มสีต่าง ๆ น่าดูมาก บางหีบตกถึงพื้นดินก็แตกกระจายเพราะความหนัก พวกเราช่วยกันแบกหามขนของนั้นเข้าเก็บไว้ในที่เก็บของโดยไม่รู้สึกเหน็ดเหนื่อย ทั้งฝรั่งทั้งไทยช่วยกันขนอย่างกุลีกุจอ แล้วก็สำรวจทำบัญชีกันเป็นหลักฐาน

การที่เครื่องบินมาส่งของทุกครั้ง รุ่งขึ้นเช้าจะได้ข่าวเล่าลือกันว่า เมื่อคืนนี้เครื่องบินข้าศึกมาทิ้งใบปลิวที่จังหวัดนครราชสีมาบ้าง สถานีสีคิ้วบ้าง สถานีปากช่องบ้าง

บางครั้งเครื่องบินทิ้งใบปลิวใส่ลงในบ้านพักทหารญี่ปุ่น ที่สีคิ้วเต็มบ้านไปหมดเพื่อเป็นการอำพราง แต่การทิ้งของลงที่สนามบินลับคลองไผ่ หามีผู้ใดทราบร่องรอยแต่ประการใดไม่

คงจะเป็นบุญกุศลของคณะอย่างยิ่ง ที่การพรางโดยวิธีนี้ นักบินอเมริกันจะใช้ลูกระเบิดทิ้งลงมาเพื่อทำลายทหารญี่ปุ่นที่สีคิ้ว และนครราชสีมา แต่คณะเกรงจะพลาดไปเป็นอันตรายแก่คนไทย จึงขอร้องเปลี่ยนจากการใช้ลูกระเบิดเป็นใบปลิว จึงทำให้ราษฎรปลอดภัย

ต่อมา ข้าพเจ้าคิดว่า น่าจะให้นักบินอเมริกัน ๒ คนนี้ได้รู้เห็นภูมิประเทศที่คลองไผ่ให้กว้างขวางอีกสักหน่อย เพื่อสะดวกในการต่อสู้กันขึ้นกับญี่ปุ่นในวันที่ ๒๖ กรกฎาคม ๒๔๘๘ เวลาค่ำ ข้าพเจ้าจึงนำนักบินอเมริกัน ๒ คนนี้ เดินทางโดยรถยนต์ไปถึงสถานีคลองไผ่ และถึงบ้านพักข้าพเจ้าที่เรือนจำกลางประจำเขตคลองไผ่ โดยหามีผู้ใดล่วงรู้ไม่แม้แต่ผู้คนในครอบครัว ครั้นกลับไปถึงสนามบินทับ ๗ ในคืนนั้น เครื่องบินอีกหลายเครื่องก็มาทิ้งของลงอีกเช่นเคย

เมื่อได้รับเครื่องอาวุธยุทธภัณฑ์เรียบร้อยแล้ว ท่าน อ. อดุลย์เดชจรัส ก็ส่งนายและพลตำรวจสันติบาลจากกรุงเทพฯ ทะยอยกันเข้าไปอยู่ที่ทับ ๗ คราวละ ๑๕ คนบ้าง ๒๐ คนบ้าง การเดินทางของตำรวจนี้เป็นการปลอมแปลงตัวไปทั้งนั้น แล้วก็นัดหมายให้ข้าพเจ้าเอารถยนต์ไปรับ ในที่สถานีอื่นๆ ตามในดงในป่า และพากันเดินทางไปที่ทับ ๗ ในเวลาค่ำคืนทุกครั้ง ทั้งนี้เพื่อมิให้มีผู้คนรู้เห็น ภายในไม่กี่วันที่สนามบินนั้นก็มีตำรวจและผู้คุมของเรือนจำฯ จำนวน ๖๐ คน อยู่ในความบังคับบัญชาของข้าพเจ้าทั้งสิ้น ตามแผนการณ์ ณ ที่นี้จะใช้เป็นโรงเรียนฝึกหัดอาวุธ เมื่อมีความรู้ทางใช้อาวุธและวัตถุระเบิดดีแล้วก็จะแยกย้ายกันไปประจำตามจังหวัดต่าง ๆ ที่ต้องการ ทหารอเมริกันซึ่งมีหน้าที่เป็นครูผู้ฝึกหัดก็เอาใจใส่ให้วิชาความรู้ เขาหารือกับข้าพเจ้าว่าจะให้ชื่อว่ามหาวิทยาลัยอะไรดี ตกลงขนานนามกันว่า "มหาวิทยาลัยทับ ๗" และเขาได้ถ่ายรูปและบันทึกไว้เอาไปอเมริกาด้วย

เมื่อผู้ใดฝึกหัดจบแล้ว เขาก็ออกหนังสือสำคัญให้ เช่นใบประกาศนียบัตร ซึ่งข้าพเจ้าแม้เป็นหัวหน้าก็ได้รับประกาศนียบัตรกับเขาเหมือนกัน ข้าพเจ้าอดที่จะชมเชย

นายทหารอเมริกัน ๒ คนนี้ไม่ได้ เป็นคนสุภาพเรียบร้อย สนุกร่าเริง สุขภาพสมบูรณ์ขยันขันแข็ง ทำงานตัวเป็นเกลียว ช่วยขนของเหงื่อโทรมตัว รุ่งขึ้นเช้ายังสอนวิธีรบ และกลางคืนยังสอนภาษาอังกฤษให้อีกอย่างนี้ใครจะไม่รัก

เมื่อเข้าขั้นระยะนี้ ใกล้เวลาที่ไทยจะเข้าต่อสู้กับญี่ปุ่นแล้ว ข้าพเจ้าจึงเข้ากรุงเทพฯ เข้าพบกับท่าน อ. อดุลย์เดชจรัส เพื่อเข้าปรึกษาหารือ และขอกำลังตำรวจเพิ่มเติมไปอีก และขอย้าย ร.ต. สมรรถ เอมะวรรธนะ หัวหน้าแผนกควบคุมเรือนจำกลางบางขวาง ร.ต. บัญชะ มัธยมจันทร์ พัศดีเรือนจำจังหวัดเพชรบูรณ์ นายสิบตรีนิตย์ เสาวรักษณ์ พัศดีเรือนจำจังหวัดนครพนม นายสิบโท ชม ศรีเกษ ผู้คุมชั้น ๒ เรือนจำจังหวัดปราจีนบุรี และนายศิริ เอนกบุณย์ ผู้คุมชั้น ๒ เรือนจำจังหวัดราชบุรี ผู้ที่เคยเห็นอกเห็นใจกันมาและจะเป็นเพื่อนร่วมตายกันได้ ไปประจำอยู่เรือนจำกลางประจำเขตคลองไผ่เพื่อเตรียมการประจันบานกันกับญี่ปุ่นอย่างเต็มที่

สนามบินซึ่งทำไว้ด้วยการไม่ถางบ่าให้เตียนโล่ง คงทิ้งต้นไม้ไว้ระยะห่าง ๆ เพื่อพรางตาข้าศึกมิให้ล่วงรู้ว่ามีสนามบิน ความประสงค์เพียงไม่กีดขวางแก่การทิ้งของลงมาเท่านั้น บัดนี้ เข้าขั้นระยะที่จะทำการผึกหัดกันแล้ว ต้นไม้ต่าง ๆ ก็ถูกถางลงเตียนราบ นายและพลตำรวจตลอดจนพัศดีและผู้คุม ก็ได้เข้าผึกหัดการใช้อาวุธ และวัตถุระเบิดและยุทธวิธีตามแต่นายทหารอเมริกันจะสอนให้ เพียงในระยะเวลาไม่กี่วันก็มีความรู้ใช้การได้ ทั้งนี้เพราะทุกคนเคยเป็นตำรวจและทหารกันมาแล้ว การผึกหัดจึงเป็นไปโดยง่าย แล้วเตรียมเข้าขั้นหั่นแหลกกันต่อไป

ต่อมาเช้าวันศุกร์ที่ ๑๐ สิงหาคม ๒๔๘๘ ก็ได้ข่าวว่าญี่ปุ่นยอมสงบศึก การผึกหัดจึงยุติลงชั่วคราวเพื่อคอยฟังข่าวต่อไป

เนื่องจากในบ่านี้มีไข้ชุกชุม ท่าน อ. อดุลย์เดชจรัส จึงได้ส่งนายแพทย์สนอง อุนากุล จากโรงพยาบาลศิริราช ไปพบกับข้าพเจ้าที่คลองไผ่ เพื่อเป็นนายแพทย์ประจำหน่วยนี้ เมื่อวันที่ ๑๔ สิงหาคม ๒๔๘๘ การที่ได้นายแพทย์ช้าเพราะเกี่ยวแก่การคัดเลือกต้องได้ผู้ที่กล้าหาญและไว้วางใจในการรักษาความลับได้เป็นอย่างดีจึงจะใช้ได้

วันที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๔๘๘ ญี่ปุ่นก็ยอมตามข้อเสนอของสัมพันธมิตรทุกประการ

วันที่ ๑๗ สิงหาคม ๒๔๘๘ ได้จัดให้มีการเลี้ยงเป็นการรื่นเริงที่เรือนจำกลางประจำเขตคลองไผ่ แต่อย่างไรก็ดี ชาวอเมริกัน ๒ คนนั้น คงต้องเก็บตัวอยู่ที่ในบ่าไปพลางก่อน โดยได้รับคำสั่งว่ายังไม่ให้เปิดเผยตัว เพราะทหารญี่ปุ่นยังอยู่ในเมืองไทยอีกมาก

วันที่ ๑๘ สิงหาคม ๒๔๘๘ ก็ได้เริ่มเก็บสิ่งของและขนอาวุทยุทธภัณฑ์ไปส่งยังสถานีคลองไผ่ บรรทุกตู้รถไฟส่งไปกรุงเทพฯ เป็นจำนวน ๓ ตู้รถไฟ

ต่อมาก็เป็นเวลาพักผ่อนถึง ๑๒ วัน เห็นว่าเหตุการณ์เป็นปกติแล้ว จึงได้พาชาวอเมริกัน ๒ คน ออกจากบ่าไปพักผ่อนที่บ้านพักเรือนจำกลางประจำเขตคลองไผ่ เมื่อวันที่ ๒ กันยายน ๒๔๘๘ เวลาบ่าย ทหารอเมริกันเมื่อได้ออกมาจากบ่าเข้ามาอยู่บ้านรู้สึกใจคอเบิกบานและร่าเริง ได้ว่ายน้ำเล่นกันในลำคะคลองเป็นการสนุกสนาน

ตอนค่ำข้าพเจ้าได้จัดการเลี้ยง ณ ที่บ้านพักผู้บัญชาการเรือนจำฯ โดยเชิญคณะกรรมการอำเภอสีคิ้วซึ่งอยู่ใกล้เคียงมาร่วมด้วย ได้มีการรำวงกันจนถึง ๒๔.๐๐ น. จึงพากันกลับที่พักเพื่อพักผ่อนร่างกาย

รุ่งขึ้นเช้า ได้พาทหารอเมริกันขึ้นไปนมัสการพระพุทธบาท และบ่ายได้ทำพิธีถวายสิ่งของเครื่องใช้ที่เหลือจากใช้ในสนามให้แก่พระสงฆ์ในวัดพิสิฐบูรณาราม พระสงฆ์ให้พรและประพรมน้ำพระพุทธมนต์ ทหารอเมริกันรู้สึกซึ้งและพอใจในพิธีการนี้อย่างยิ่ง

วันที่ ๔ กันยายน ๒๔๘๘ คณะตำรวจและทหารอเมริกันก็อำลาจากคลองไผ่ขึ้นรถไฟจากสถานีคลองไผ่ เดินทางไปลงที่สถานีสระบุรี เดินทางไปจังหวัดนครนายกต่อไป ในโอกาสนี้ข้าพเจ้าได้ไปส่งที่สถานีสระบุรี แล้วเดินทางต่อไปถึงกรุงเทพฯ เพื่อรายงานกิจการให้ท่าน อ. อดุลย์เดชจรัส และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยทราบ ได้รับคำตอบจากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย (หลวงศุภชลาศัย) ว่า คุณหลวงอดุลย์ฯ ชมเชยท่านขุนมาก ผมไม่ลืมบุญคุณแล้วขอจับมือ

รุ่งขึ้นข้าพเจ้าตั้งใจไปรายงานเหตุการณ์ ที่ได้ผ่านมาแล้วด้วยความเรียบร้อยให้ท่าน อ. อดุลย์เดชจรัส ทราบ แต่วันนั้นท่านมีธุระมาก เนื่องจากทหารต่างประเทศกำลัง

ทะยอยกันเข้ามาพักอยู่ที่กรุงเทพ ฯ และกำลังเตรียมการสวนสนาม ท่านจึงสั่งให้ข้าพเจ้าไปพบกับท่านขุนศรีศรากร ข้าพเจ้าได้รายงานกับท่านขุนศรีศรากร ถึงกิจการที่ทำมาแต่ต้นจนอวสาน พร้อมด้วยมอบเงินที่เหลือจ่ายอยู่ ๑,๐๐๐ บาท (หนึ่งพันบาท) คืนและรายงานให้ทราบว่า นายทหารอเมริกันให้ของที่ระลึกแก่ข้าพเจ้า และข้าพเจ้าก็ได้ให้ของที่ระลึกตอบแทนไปคืออะไรบ้าง ต่อมาก็ได้รับตอบจากท่าน อ. อดุลย์เดชจรัส ว่าทราบแล้ว ส่วนเงินที่เหลือ ๑,๐๐๐ บาท สั่งให้แจกจ่ายแก่บรรดาผู้ต้องขังที่เหน็ดเหนื่อยต่อไป

ในเรื่องที่เกี่ยวแก่การเงิน ข้าพเจ้าเห็นว่าเป็นความจำเป็นที่จะต้องบรรยายให้ละเอียดสักหน่อย ข้าพเจ้าเป็นหัวหน้าหน่วยเสรีไทยหน่วยนี้ โดยรับเงินจากท่าน อ. อดุลย์-เดชจรัส จ่ายให้เพียง ๒,๐๐๐.๐๐ บาท (สองพันบาท) เท่านั้น เพื่อเอาไปใช้จ่ายเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงผู้ร่วมงาน สำหรับนักโทษและเจ้าพนักงานของเรือนจำ ใช้งบประมาณของเรือนจำ ข้าพเจ้าได้พยายามใช้จ่ายอย่างประหยัด เมื่อเสร็จสงครามแล้วเงินยังคงเหลืออยู่อีก ๑,๐๐๐.๐๐ บาท จึงนำส่งคืนดังกล่าวแล้วแต่ต้น

เพียงแต่เสมอตัวก็ยังดีแต่ข้าพเจ้ากลับต้องชักเนื้อเงินส่วนตัวเข้าไปอีก ๒,๐๐๐ บาทเศษ รู้สึกว่าเป็นจำนวนมากพอดูสำหรับฐานะอย่างข้าพเจ้า ทั้งนี้เนื่องจากเป็นหัวหน้าเขาก็ต้องรับรองเลี้ยงดูทุกสิ่งทุกอย่างไป จะทำใบสำคัญเบิกก็ดูกระไรอยู่ แม้เมื่อเสร็จงานเสรีไทยแล้ว ข้าพเจ้าก็ได้พานายทหารอเมริกัน ๒ คน เที่ยวชมพระนคร ได้เลี้ยงอาหารที่ห้อยเทียนเหลา ได้ไปลีลาศในที่ต่าง ๆ ต้องหมดเปลืองไปอีกมาก สิ่งตอบแทนที่ได้รับและปลาบปลื้มก็ได้แต่คำตอบของนายทหารอเมริกันในเมื่อไปชมวัดโพธิ์ว่า "คนไทยนี้มีศีลธรรมสูงมาก จึงสร้างสิ่งสวยงามและทำยากไว้ให้ดูกันโดยไม่หวังผลตอบแทน ผิดกับชาติอื่นบางชาติที่ทำอะไรก็หวังเงินเป็นเครื่องตอบแทนทั้งนั้น"

เสร็จงานแล้ว ก็เบิดเผยนามนักเรียนอเมริกัน ๒ นายนั้นได้ นายเสนอ คือ นายสวัสดิ์ เชี่ยวสกุล นายสอน คือ นายสละ ทศานนท์

บันทึกเมื่อวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๙ ต่อมาถึงบัดนี้ บุคคลที่ร่วมงานกันมามีฐานะทางราชการเปลี่ยนไปสูงขึ้นก็มี และบางคนก็มิได้ทราบข่าวคราวประการใดก็มี เมื่อเสร็จงานแล้วก็ต่างคนต่างจากกันไป มิได้รวมกันเป็นกลุ่มก้อนดังที่มีบางคนเข้าใจผิด

28 August 1945

I certify that Khoon Pisit Nontadech has completed satisfactorily a course in small arms, demolitions and reporting on military intelligence

(Signed) **Van I. Mumma**
Capt. C.A.C.
U.S. Army.

คำแปล

๒๘ สิงหาคม ๑๙๔๕

ข้าพเจ้าออกหนังสือนี้สำแดงว่า ขุนพิสิฐนนทเดชได้ไปศึกษาจบเป็นที่พอใจในวิชาการทหารใช้อาวุธเล็ก, การทำลาย และการรายงานซึ่งพึงปฏิบัติในกองราชการลับของทหาร.

(ลงนาม) **แวน ไอ. มัมมา**
ร้อยเอก **ซี.เอ.ซี.**
กองทัพสหรัฐอเมริกา

4 September 1945

Dear Khoon Pisit,

Words cannot express my gratitude for the cooperation and good-fellowship that I have received from you and your men. If your plans for this mission had been fulfilled, I am sure they would have been most sucessful. Your favors and hospitality will be a most pleasant memory to me forever.

I remain, your true friend,

(Signed) Van I. Mumma
Capt. C.A.C.
U.S. Army.

คำแปล

๔ กันยายน ๑๙๔๕

เรียน ท่านขุนพิสิฐฯ ที่รัก

ไม่มีถ้อยคำใดจะสามารถสำแดงให้แจ้งชัด ถึงความรู้สึกของน้ำใจในความร่วมมือแห่งการงาน และความเป็นมิตรภาพ ซึ่งฉันได้รับจากท่าน และคนของท่าน ถ้าแม้ว่าแผนงานของท่านสำหรับหน้าที่อันได้รับมอบหมายนี้ได้ปฏิบัติไปดังกำหนดไว้ ฉันแน่ใจว่าจะประสบผลสำเร็จเป็นแน่นอน ความเอื้ออนุเคราะห์และความมีไมตรีที่ท่านได้แสดงต่อฉันนั้น จะทรงอยู่ในความทรงจำของฉันตลอดไป.

เพื่อนที่รักของท่าน

(ลงนาม) แวน ไอ. มัมมา
ร้อยเอก ซี.เอ.ซี.
กองทัพสหรัฐอเมริกา

4 September 1945

Dear Khoon Pisit

It is with a great deal of real sorrow that I see our mission coming to an end. Even though we have been working together for only six or seven weeks, we have gone through a lot together and I feel that we are the same family.

I will always have many memories to enjoy. I remember well that fist dinner we had together at Tap Jet-and all of the "lao" we drank! After this we all went out to the field and sat around the fire singing until the planes came.

But I will also remember your kindness and wisdom and humor. From the first time I met you I realized that we were very fortunate to be carrying out our mission under you. As it turned out there was no shooting. But had the Japanese behaved differently I am certain that we could have depended in your wisdom and intelligence.

It is n't possible "Chief" to thank you enough for all of your kindness' especially these last few days in Klong Pai. We enjoyed ourselves immensely.

With deep gratitude and very warm regards, I remain,

Sincerely yours,

(Signed) **Warrem ·A Gilbertson**

คำแปล

๔ กันยายน ๑๙๔๕

เรียน ท่านขุนพิสิฐ ฯ ที่รัก

เสียใจอย่างยิ่งยวดที่มาทราบว่า ภาระอันเป็นหน้าที่ของเราได้ถึงวาระยุติลงแม้ว่าจะได้ทำงานร่วมกันมาเพียง ๖–๗ สัปดาห์เท่านั้นก็ตาม เราก็ได้ผ่านงานมาด้วยกันมากมาย จนฉันรู้สึกเสมือนว่าเราเป็นครอบครัวเดียวกัน

พฤติการณ์หลายอย่างคงอยู่ในความทรงจำของฉัน ซึ่งเมื่อระลึกถึงก็ปลื้มใจ ฉันจำได้ดีถึงอาหารมื้อแรกที่เรารับประทานร่วมกันที่ทับเจ็ด รวมทั้ง "เหล้า" ที่เราได้ดื่มนั้นด้วย และหลังจากอาหารนั้นเราได้ไปที่สนามนั่งอยู่ข้างกองไฟ ร้องเพลงกันเบิกบานเรือบินได้มาถึง

ฉันจดจำถึงความเมตตาของท่าน ความสุขุมและความร่าเริงของท่านแต่วาระแรกที่ได้พบท่าน ฉันรู้สึกตัวว่า พวกฉันเคราะห์ดีเหลือเกินที่จะได้ปฏิบัติหน้าที่ภายใต้ความเห็นชอบของท่าน และดังนั้นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นไม่มีการยิงกันเลย แต่ถ้าหากว่าทางญี่ปุ่นปฏิบัติตนไปเสียอีกทางหนึ่งแล้ว ฉันแน่ใจว่า พวกฉันจะได้พึ่งท่านในทางความเฉลียวฉลาดและรอบคอบ

ไม่มีทางเลย "ท่านหัวหน้า" ที่จะแสดงความขอบอกขอบใจท่านให้เหมาะสมกับความเอื้ออารีของท่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในระหว่างเวลา ๒–๓ วันที่ฉันได้อยู่ที่คลองไผ่ ฉันกับพวกได้รับความสุขสะดวกเป็นอย่างเยี่ยม.

ด้วยความขอบคุณอย่างจริงใจ
และด้วยความนับถืออย่างสูง

(ลงนาม) วาเร็น เอ. กิลเบอร์ตสัน

คณะเสรีไทย

ทำสนามบินลับที่คลองไผ่ ได้อาวุธจากอเมริกัน ๓๐ ตันเศษ

แถวยืนจากซ้าย ร.ต.ท. อุดม บวรสมบัติ, ร.ต.อ. ประเดือน เพ็ชรรัตน์, ร.อ. แวนไอ มัมมา, ชุนพิสิฐนนทเดช, พ.จ.อ. กิลเบอร์ตสัน, พ.ต.ต. นิพัฒน์ สรนารักษ์, ต. ชม ไฉยากุล

แถวนั่งจากซ้าย ดำริห์ บุญประเสริฐ, สวัสดิ์ เชี่ยวสกุล, สละ ทะศานนท์, สนอง อุนากูล, (แพทย์) ประเสริฐ จินดาเจีย

งานบุญ "เสรีไทย" รำลึกไทยในอดีต

นับตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่ ๒ ได้ยุติลงกระทั่งบัดนี้ เป็นเวลา ๒๕ ปีเศษ บรรดาเสรีไทยที่เคยร่วมงานต่อสู้เพื่อชาติไทย ทั้งในและนอกประเทศขณะนั้น โดยเอาชีวิตเป็นเดิมพัน ซึ่งปัจจุบันนี้ ส่วนหนึ่งที่ยังมีชีวิตอยู่ ได้ประสบความสำเร็จ ในชีวิตการงาน และอีกส่วนหนึ่งก็มีชีวิตสมตามอัตภาพ และความพึงพอใจของตนเอง ได้พากันไปร่วมทำบุญเพื่อเป็นอนุสรณ์ และอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ร่วมงานเสรีไทย ที่ได้ล่วงลับไปแล้ว ณ วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน พระนคร เมื่อวันที่ ๑๙ ธ.ค ๑๒ ระหว่างเวลา ๙.๓๐ น.–๑๒.๓๐ น. โดยมี พล.อ.อ. ทวี จุลละทรัพย์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงคมนาคมและเสนาธิการทหาร หนึ่งในเสรีไทยสายอเมริกาเป็นแม่งานจัดให้มีการทำบุญในครั้งนี้

ปรากฏว่าบรรดาเสรีไทยและครอบครัว ต่างพากันไปร่วมงานนี้โดยพร้อมเพรียงกัน เพื่อเป็นการรำลึกถึงวันที่พวกเขาไม่ว่าจะเป็นสายอังกฤษ อเมริกา นายร้อย นายสิบ ส.ห. หรือพลพรรคใต้ดินภายในประเทศ ได้ร่วมกันเสี่ยงชีวิตทำงานเพื่อชาติมาแล้ว จนบรรลุความสำเร็จในยามที่ชาติต้องการ โดยมิได้มีการเลือกชั้นวรรณะ ชาติวงศ์พงศา เผ่าพันธุ์ หรือการเลื่อมใสในลัทธิศาสนาใด ๆ ทั้งสิ้น.

สันติบาลใต้ดิน

(คัดจากหนังสือสันติบาลใต้ดินหน้า ๑๐๐ ถึง ๑๒๓)

โดย ชลอ ศรีศรากร

๑๐ มกราคม ๒๔๙๙

บทนี้ เป็นเรื่องของไร่พริก แต่ข้าพเจ้าออกจะเขียนนอกทางไปมากเสียแล้ว แต่ท่านผู้อ่านได้โปรดเข้าใจว่าความนอกลู่นอกทางของข้าพเจ้าก็เป็นเหตุผลอีกอย่างหนึ่งที่ส่งเสริมให้ข้าพเจ้าอยากเขียนหนังสือนี้ขึ้น

ข้าพเจ้าเตรียมกระเป๋าเดินทางเรียบร้อยแล้ว ในวันรุ่งขึ้นคือ วันที่ ๒๓ เมษายน ๒๔๘๘ พูเลาได้เรียกข้าพเจ้าไปพบที่วังปารุสกวันแต่เช้า เมื่อข้าพเจ้าเข้าไปในห้องก็ได้เห็นท่านขุนพิสิฐนนทเดช ผู้บัญชาการเรือนจำภาคคลองไผ่นั่งรออยู่ก่อนแล้ว ข้าพเจ้ารู้จักขุนพิสิฐ ฯ เป็นอย่างดี เนื่องจากเคยอยู่ร่วมกรมเดียวกันมา พูเลาได้สั่งการข้าพเจ้าพร้อมกันกับขุนพิสิฐนนทเดช โดยสั่งการว่าให้ข้าพเจ้ากับขุนพิสิฐนนทเดชออกเดินทางไปพร้อมกัน ให้ไปร่วมกันคัดเลือกภูมิประเทศในบริเวณเขตเรือนจำภาคคลองไผ่ให้อยู่ห่างทางรถไฟมาก ๆ และอยู่กลางบ่าระหว่างภูเขาต่าง ๆ เพื่อสร้างเป็นสนามบินลับ ที่ลงของพลร่มฝรั่งและรับอาวุธแบบใหม่ และให้ตรวจดูถ้ำตามภูเขาต่าง ๆ เพื่อใช้เป็นที่เก็บซ่อนอาวุธ พูเลากล่าวต่อไปว่าที่คลองไผ่นั้นพูเลาได้ส่งเจ้าหน้าที่วิทยุ (ทราบภายหลังว่าเป็นพวกพลร่มที่เสรีไทยภายนอกประเทศส่งเข้ามาลับ ๆ) ไปประจำและมีวิทยุเครื่องส่งและเครื่องรับอยู่พร้อมแล้ว และได้วางเครื่องไว้เรียบร้อย ทำการสื่อสารถึงกันได้แล้ว

รุ่งขึ้นวันที่ ๒๔ เมษายน ๒๔๘๘ เวลา ๑๗.๒๐ น. ข้าพเจ้ากับขุนพิสิฐ-นนทเดช ได้โดยสารรถไฟเดินทางไปคลองไผ่ จังหวัดนครราชสีมา ถึงคลองไผ่เวลา ๑๗.๐๐ น. การเดินทางไปครั้งนี้ลำบากมาก เพราะไม่มีที่นั่ง ต้องไปอาศัยยืนอยู่ในรถก้าร์ด วันนั้นบังเอิญนายช่างบำรุงทางแก่งคอย (หลวงไพจิต ฯ) ได้รถพ่วงประจำ

ตำแหน่งซึ่งพ่วงจากแก่งคอยไปโคราช ข้าพเจ้าได้รับความกรุณาให้ไปนั่งในรถพ่วงคันนั้น นับว่ามีความสุขขึ้น

ข้าพเจ้าพักอยู่คลองไผ่ ๔ วัน และออกตรวจภูมิประเทศ ๓ วัน คัดเลือกภูมิประเทศได้เรียบร้อย ข้าพเจ้ากำหนดสนามบินและกำหนดถ้ำที่จะต้องใช้เป็นคลังเก็บอาวุธปืนและลูกระเบิด สร้างที่พักสำหรับพลร่มฝรั่ง ข้าพเจ้าแจ้งเรื่องนี้แก่ขุนพิสิฐนนทเดช เป็นส่วนตัวเพื่อเป็นความลับอย่างยิ่ง

สนามบินลับคลองไผ่ อยู่ห่างจากทางรถไฟประมาณ ๒๗ กิโลเมตร อยู่ระหว่างภูเขาและป่าโปร่ง มีทางรถยนต์เข้าถึงสนามบิน ได้ให้สร้างทางรถยนต์ลวงไว้หลายทาง ญี่ปุ่นได้ไปตรวจที่บริเวณคลองไผ่ ๒ ครั้ง แต่ญี่ปุ่นมิได้ไปถึงสนามบินของเราเพราะเหตุว่าเขาไม่สามารถจะไปถูกทาง หรือจะเป็นด้วยเขาไม่กล้าจะเข้าไปเพราะกลัวพวกเราจะเก็บตัวเขาเสียก็ได้ เนื่องจากพวกเราส่วนมากที่คลองไผ่มีเจตนาอยากจะเก็บตัวญี่ปุ่นอยู่เป็นอย่างยิ่ง

เราได้ออกตรวจภูมิประเทศกัน ๔ คน คือ ข้าพเจ้า ขุนพิสิฐนนทเดช นายสวัสดิ์ เชี่ยวสกุล นักเรียนไทยในอเมริกัน (ขณะนี้เป็นร้อยเอก) และจ่านายสิบตำรวจสมัคร สกุลรัตน์ (ไปจากกองตำรวจสันติบาล) พวกเรา ๔ คนได้ตกลงกันว่าจะร่วมทุนกันดำเนินการทำไร่พริก จะตั้งให้นายสวัสดิ์ เชี่ยวสกุล เป็นอาเสี่ยคนหนึ่งที่ต้องการลงทุนทำไร่พริก ขณะสนทนากันก็มีแต่เรื่องไร่พริก และการตรวจถ้ำก็เป็นเรื่องของการเที่ยวถ้ำ ทั้งนี้ต้องการพรางพวกขับรถยนต์ พวกผู้ต้องขังและเจ้าพนักงานเรือนจำภาค ซึ่งจะเป็นลูกมือในการสร้างไร่พริก เราว่าจ้างเรือนจำภาคให้ทำไร่พริกโดยคิดค่าแรงงานให้ ๒๐๐ บาท พริกขี้หนูกำลังมีราคาแพงมาก ขณะถางบุ่งทำไร่ก็จะได้นำไม้มาเผาถ่าน นำถ่านไปจำหน่ายเอาทุกคืนในตอนแรก งานของเราจะดำเนินไปภายใต้ความอำนวยการนายสวัสดิ์ เชี่ยวสกุล ซึ่งเป็นผู้จัดการ

ข้าพเจ้าเดินทางกลับโดยทางรถไฟ ขากลับลำบากมากกว่าขาไป ข้าพเจ้าจะขออยู่ในรถก๊าร์คก็ไม่ได้ เพราะเจ้าหน้าที่รถก๊าร์คได้รับฝากของไว้เต็มรถ จะรับฝากไว้จริงหรือว่าเป็นสินค้าส่วนตัวของเขา ข้าพเจ้ามิได้สืบสวนและเอาใจใส่อย่างใด เจ้าหน้าที่

รถก๊าร์คได้กรุณาเราโดยพาเราไปอยู่ในห้องเก็บถ่าน เราจึงนอนหลับอยู่บนกระสอบถ่าน แม้จะร้อนปานใดก็ต้องจำทน เพราะหาที่เหมาะกว่านั้นไม่ได้ เนื่องจากผู้โดยสารหนาแน่น ผู้โดยสารต้องยืนอยู่ตลอดเวลาและยืนอย่างท่าตรงจนตัวลีบ เป็นสภาพการณ์ที่น่าสงสารอย่างยิ่ง ข้าพเจ้าถึงพระนครแล้วรีบไปพบพูเลา เพื่อรายงานผลให้ทราบ ข้าพเจ้าว่า ขุนพิสิฐ ฯ รับรองว่าจะสร้างเสร็จภายใน ๒๕ วัน ท่านพูเลาพยักหน้าและแสดงสีหน้าอันตึงเครียด พูเลาคงจะหนักใจอยู่มาก

ต่อมาในวันที่ ๙ พฤษภาคม ๒๔๘๘ ข้าพเจ้าได้รับจดหมายของขุนพิสิฐนนทเดช แจ้งแก่ข้าพเจ้าว่า ไร่พริกจะเสร็จภายในวันที่ ๒๐ พฤษภาคมนี้ ไร่พริกก็เรียบร้อยจริงตามที่รับรองไว้

ไร่พริกซึ่งไม่มีต้นพริกสักต้น แต่มีแพะนม โคนม แม่เป็ด แม่ไก่ และหมูอย่างบริบูรณ์ ใกล้กับไร่พริกได้สร้างบ้านพักไว้ด้วย การจัดสรรไว้เช่นนี้ เนื่องจากท่านพูเลาต้องการ ท่านพูเลาแจ้งว่าชั้นต้นนายทหารชาวอเมริกันจะมา ๓ คน และจะพักอยู่ที่สนามบินลับนี้ เพื่อผึกสันติบาลที่จะส่งไปเป็นพิเศษ ต้องการให้ได้รับการเลี้ยงดูและที่พักดีพอ เมื่อชาวอเมริกันมาอยู่ จึงได้รับคำชมเชยว่า เมืองไทยคือเมืองสวรรค์สมจริงดังข่าวที่เล่าลือมา

นอกจากนี้ที่ไร่พริกนี้ ท่านพูเลาได้ส่งสันติบาลใต้ดินไปรักษา ๖๐ คน ซึ่งมีนายร้อยตำรวจเอกนิพัฒน์ ศรนาลักษณ์ และนายร้อยตำรวจตรีอุดม บวรสมบัติ เป็นผู้ควบคุม มีปืนกลและปืนพกครบมือ เพื่อพิทักษ์สนามบินลับ และผึกกองโจร กับให้ความปลอดภัยแก่ผู้ต่างถิ่นที่กล้าหาญ โดยกล้าเสี่ยงภยันตรายมาช่วยเมืองไทย ในที่สุดสนามบินลับคลองไผ่ได้รับปืนกลต่าง ๆ ซึ่งส่วนมากเป็นปืนทอมสันปืนยิงรถแทงก์ และลูกระเบิดมือปืนพก ฯลฯ รวมเป็นน้ำหนักไม่ต่ำกว่า ๕๐ ตัน อาวุธเหล่านี้ได้ลำเลียงทางลับมาถึงพระนครโดยสวัสดิภาพ และเข้าประจำที่ต่าง ๆ ได้สมกับความตั้งใจ นายทหารชาวอเมริกันซึ่งโดดร่มมาประจำสนามบินเพื่ออบรมการใช้อาวุธแบบใหม่นั้น ในชั้นเดิมตั้งใจว่าจะส่งมาเพียง ๒ นาย ข้าพเจ้าทราบว่าชั้นเดิมส่งเข้ามา ๕ คน แต่ส่งมาไม่ถึง เพราะถูกนักบินญี่ปุ่นบนเครื่องบินทหารญี่ปุ่นที่ตาคลีไล่ยิงตกในระยะต่ำมากไป ในครั้งนี้มีผู้บาดเจ็บสาหัสหลายนาย แต่พูเลาสามารถนำชาวอเมริกันเหล่านั้นส่งกลับไปอินเดียได้โดยเรียบร้อย

ภายในเวลาไม่ถึง ๗ วัน ความสามารถนี้ทำให้เกิดความเชื่อถือแก่ฝ่ายอเมริกัน และอังกฤษมาก อาวุธต่าง ๆ จึงนำมาครบตามจำนวนที่เราต้องการ ชาวอเมริกัน ๒ คนนี้ เขาเป็นใครก็ตามข้าพเจ้าคิดว่าเราควรจะกล่าวถึงเขาด้วย ข้าพเจ้าจึงติดต่อสอบถามจากขุนพิสิฐนนทเดชได้ความโดยย่อว่า

คนอาวุโสชื่อว่า ร้อยเอกมัมมา สำเร็จปริญญาวิศวกรรมมหาวิทยาลัยในอเมริกา มัมมามีนิสัยดีมาก เขาเป็นคนสุภาพอ่อนโยนมีนิสัยรักคนไทยเป็นอย่างมาก ขุนพิสิฐ ฯ เคยถาม "มัมมา" ว่าเหตุใดมัมมาจึงรักคนไทย "มัมมา" ตอบว่า การที่มัมมารักเมืองไทยและคนไทยมากนั้น เนื่องมาจากสังเกตเห็นคนไทยมีนิสัยรักความอิสรภาพและเสรีภาพ ซึ่งเป็นนิสัยอย่างเดียวกับชาวอเมริกัน "มัมมา" จึงรักคนไทยมาก ยิ่งกว่านี้คนไทยมีความเมตตากรุณาต้อนรับมัมมาดีมาก เฉพาะอย่างยิ่ง (ป่าในที่นี้ มัมมาหมายถึงท่านพูเลาหรือเบ็ตตี้)

ชาวอเมริกันอีกคนหนึ่งคือพันจ่ากิลเบอร์ตสัน กิลเบอร์ตสันมีนิสัยสนุกสนานร่าเริงและมีความรู้สึกรักคนไทยมากเช่นเดียวกัน กิลเบอร์ตสันเป็นช่างปั้นมีนิสัยชอบเล่นวัตถุโบราณ เขาเคยขอร้องต่อท่านขุนพิสิฐนนทเดช ให้หาโอกาสพาเขาไปชมโบราณวัตถุในพระนคร ต่อมาเมื่อญี่ปุ่นยอมแพ้สงครามและประเทศไทยประกาศว่าการประกาศสงครามของประเทศไทยเป็นโมฆะแล้ว ขุนพิสิฐ ฯ ได้หาโอกาสพานายมัมมาและนายกิลเบอร์ตสันไปชมโบราณวัตถุในพระนคร ในชั้นเดิมจะพาไปชมวัดพระแก้ว แต่วัดพระแก้วปิดจึงพาไปชมวัดโพธิ์ แม้กระนั้นก็ตาม นายกิลเบอร์ตสันก็พออกพอใจมาก ขณะเดินชมอยู่ นายกิลเบอร์ตสันได้กล่าวว่าวัตถุต่าง ๆ อันวิจิตรพิศดารในบริเวณนี้มีอยู่หลาย ๆ อย่างที่ประดิษฐ์ขึ้นด้วยความเหนื่อยยาก แต่สิ่งเหล่านี้มิได้มีความหวังอยู่เบื้องหลังว่าจะขอประโยชน์ตอบแทนอย่างใด ตรงกันข้ามผู้มาชมกลับได้ประโยชน์ในการศึกษา ทั้งนี้ได้แสดงถึงวัฒนธรรมอันสูงเด่น ในอเมริกานั้นเราจะหาสถานที่อันวิจิตรเช่นนี้ชมได้ยาก จะมีชมได้ง่าย ๆ ก็แต่โรงงาน กับตึกระฟ้า แต่เบื้องหลังของสิ่งเหล่านั้นล้วนแต่ต้องการสิ่งตอบแทนทั้งสิ้น

ร้อยเอกมัมมา และพันจ่ากิลเบอร์ตสัน ได้มาพร้อมกับนายดำริห์ บุญประสิทธิ์ เขา ๓ คนนี้ได้โดดร่มลงที่สนามบินลับคลองไผ่ นายดำริห์ บุญประสิทธิ์ ประจำอยู่กับ

นายมัมมาตลอดเวลา เพื่ออยู่เป็นเพื่อนทำหน้าที่มนุษย์ใต้ดิน และมีประโยชน์ในการติดต่อระหว่างเจ้าหน้าที่คนไทยกับชาวอเมริกันดีมาก นายดำริห์ บุญประสิทธิ์ เป็นหลานชายนายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ และขณะที่เขาอยู่ประจำสนามบินเขาใช้นามแฝงว่านายดอน

นายสวัสดิ์ เชี่ยวสกุล ทำหน้าที่สื่อสาร มีเครื่องวิทยุเครื่องรับ และเครื่องส่ง อาเสี่ยเจ้าของไร่พริกผู้นี้ เป็นนักเรียนไทยในอเมริกา ซึ่งเดินจากอเมริกาเข้าอินเดียผ่านไปจุงกิง และจากจุงกิงได้เดินทางพื้นดินเข้ามาประเทศไทยพร้อมด้วยร้อยเอกการุณ เก่งระดมยิง เขาเข้าทางเชตจังหวัดล้านช้าง เข้าเขตไทยเมื่อ ๑๕ สิงหาคม ๒๔๘๗ พลร่มทุกคนได้มาอยู่ในความคุ้มครองของพูเลาลับ ๆ ในกรุงเทพฯ สำหรับร้อยเอกการุณ เก่งระดมยิง ท่านพูเลาได้พบปะพูดจาแนะแผนการณ์เป็นที่เข้าใจแล้ว จึงได้ส่งกลับออกไปอเมริกา เพื่อไปพบ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช นายสวัสดิ์ เชี่ยวสกุล เป็นคนเงียบ ๆ แต่ทำงานเข้มแข็งดีมาก ขณะนี้เขาเป็นร้อยเอก

ที่คลองไผ่มีไข้มาลาเรียชุกชุม ตำรวจสันติบาลใต้ดิน ๖๐ นายเศษได้บ่วยเจ็บเป็นมาลาเรียหลายนาย ท่านพูเลาเกรงว่าความบ่วยไข้จะลุกลามมากขึ้น พูเลาได้จัดการส่งนายแพทย์สนอง อุนากุล พ.บ. ซึ่งยืมมาจากศิริราชพยาบาล เพื่อทำหน้าที่นายแพทย์ประจำสนามบินลับคลองไผ่

ขุนพิสิฐนนทเดช ผู้บัญชาการเรือนจำภาคคลองไผ่ ตั้งแต่สมัยที่ข้าพเจ้ายังดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมราชทัณฑ์ ข้าพเจ้ารู้จักเขาดีมาก เขาเคยเป็นมหาดเล็กของสมเด็จพระ-มงกุฎเกล้าฯ เขาเป็นคนสุขุมเยือกเย็นมีความเป็นผู้ใหญ่ มีลักษณะละมุนละม่อมเป็นคนเอาใจใส่ต่องาน ทำงานเข้มแข็งและอดทน เขารับปากว่าจะทำสนามบินให้เสร็จภายใน ๒๕ วัน เขาก็ทำได้เสร็จเรียบร้อย ตำรวจใต้ดินและชาวอเมริกันบนดินต่างพากันรักใคร่ขุนพิสิฐนนทเดชมาก เขาจึงเหมาะที่ได้เป็นหัวหน้าปกครองสนามบินลับนี้ ขุนพิสิฐนนทเดชเคยพูดกับข้าพเจ้าว่า ขุนพิสิฐฯ โชคดีมาก เขาอยู่ในบ่าก็ได้มีโอกาสช่วยเหลือชาติ ข้าพเจ้าคิดว่าคนในเมืองที่เจ้าเล่ห์จัดมาก ไม่มีโอกาสเป็นมนุษย์ใต้ดินเพราะความลับจะแพร่งพรายไปถึงหูญี่ปุ่นได้ง่าย ฉะนั้น คนในบ่าจึงมีโอกาสเป็นมนุษย์ใต้ดินง่าย ๆ กว่าคนในเมืองบางคน และข้าพเจ้าคิดว่าคนในบ่าอาจซื่อสัตย์ดีกว่าคนในเมือง และเพราะเหตุใดคนที่มีความรู้ดีซึ่งอยู่ในเมืองจึงชอบพูดโกหก

ขบวนเสรีไทย

(คัดจากหนังสือขบวนเสรีไทยหน้า ๔๔๘ ถึง ๔๔๙)

โดย นายฉันทนา

วันที่ ๓๑ กรกฎาคม ๒๔๘๘

ที่ทัณฑนิคมคลองไผ่ บนเส้นทางรถไฟสายกรุงเทพ ฯ – โคราช การสร้างสนามบินลับในความอำนวยการของขุนพิศิฐนนทเดช และสวัสดิ์ เชี่ยวสกุล เสรีไทยจากอเมริกาผู้เป็นพนักงานวิทยุ ก็สำเร็จไปแล้ว และเริ่มรับอาวุธยุทธภัณฑ์ต่าง ๆ ได้ไม่ต่ำกว่า ๓๐ ตัน นอกจากนั้นการผึกอาวุธให้แก่นายและพลตำรวจ ที่หลวงอดุลย์เดชจรัสส่งไปโดยคณะนายทหารอเมริกัน มี ร.อ. แวน ไอ. มัมมา พันจ่าเอกวาเรน กิลเบอร์ตสัน และเพื่อนอีกคนหนึ่งก็ได้ผลเป็นที่พอใจ.

เรือนหอที่ต้องขาดจากสังคม

คัดจากหนังสือพิมพ์ "ชินเสียงเยอะเป๋า"

ประจำวันที่ ๖ กุมภาพันธ์ ๒๔๘๓

ชาญชัยศรี พลกุล เรียบเรียง

ขณะ ที่ผู้แทนหนังสือพิมพ์ของเราพร้อมด้วยผู้แทน น.ส.พ. ไทย–จีนอีกหลายฉบับ ได้เข้าไปชมกิจการภายในเรือนจำลหุโทษ ก่อนอื่น ผู้บัญชาการเรือนจำ ได้นำพวกเราไปที่โรงพิมพ์ เครื่องพิมพ์ทุกเครื่องคราง กะหึ่ม ผู้ต้องขังทั้งหมดที่ถูกมารับใช้ในโรงพิมพ์ก้มหน้าก้มตาทำงานของเขาอย่างขมักเขม้น ภายในโรงพิมพ์นี้มีห้องหล่อตัวพิมพ์ ห้องเรียงพิมพ์ ตลอดจนกระทั่งห้องตีพิมพ์พร้อมทั้งหมดด้วยกันมีแท่นพิมพ์อยู่ ๕๔ เครื่อง ทุกสิ่งทุกอย่างดูคล้ายเป็นโรงพิมพ์ภายนอกทั้งสิ้น สำหรับคนงานของโรงพิมพ์ทั้งหมด ที่มาทำก็เป็นไปด้วยความสมัครใจ หาได้รับการบังคับจากเจ้าหน้าที่เรือนจำผู้หนึ่งผู้ใดไม่ ผู้ต้องขังที่มาประจำโรงพิมพ์หล่านี้ นอกจากจะได้รับการแบ่งปันผลกำไร ๓๐% แล้ว ทุกคนยังได้รับวิชาการพิมพ์เป็นอย่างดี ทั้งนี้เพื่อได้ไปประกอบอาชีพเมื่อเขาทั้งหมดได้พ้นโทษไปแล้ว กิจการที่นำมาพิมพ์นี้ ส่วนมากเป็นของกระทรวงยุติธรรมและมหาดไทย โดยมีการพิมพ์ใบคำร้องต่าง ๆ สำหรับกระดาษที่ใช้ แม้ว่าทางการจะต้องบังคับให้ไปซื้อจาก อ.จ.ส. ซึ่งบางครั้งแพงกว่าท้องตลาดก็ตาม แต่ในเดือนหนึ่ง ๆ ก็สามารถผลิตกำไรให้เรือนจำได้ ๓๐,๐๐๐ บาท

ใกล้กับบริเวณโรงพิมพ์นั้นเอง เป็นที่ขังหญิง ซึ่งได้แยกไว้ต่างหากจากเรือนขังทั้งหมด ที่ขังหญิงนี้ผู้คุมก็ใช้ผู้หญิง ด้วยความที่มองเห็นว่า ผู้หญิงเป็นเพศที่อ่อนแอ จึงสงสัยนักว่า ผู้ต้องขังหญิงเหล่านี้ กระทำความผิดด้วยเรื่องอันใด แต่ก็ได้รับทราบจากผู้บัญชาการเรือนจำว่าพวกนี้ต้องโทษ วางเพลิง ชิงทรัพย์ วิวาท ล่อลวง และโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่มากที่สุด ก็คือ เล่นการพนัน ในจำนวนผู้ต้องขังหญิง มีคนหนึ่งที่กำลังตั้งครรภ์แก่ จึงไม่เป็นปัญหาอะไรเลยที่เด็กที่จะเกิดออกมานี้ จะต้องพลอยรับบาปจาก

มารดาของเขาไปด้วย ถัดจากที่ขังหญิงไป พวกเรา ก็ได้ไปชมที่ขังเด็ก ซึ่งทั้งหมดประมาณ ๕๗ คน เด็กทั้งหลายนี้ ส่วนมากเป็นเด็กเหลือขอ ที่ขาดความเอาใจใส่จากพ่อแม่เสียแล้ว เพราะเนื่องมาแต่ขาดการอบรมที่ดีมาแต่เล็กนั่นเอง เด็กเหล่านี้จึงกลายเป็นอาชญากรของโลกไปอย่างน่าเศร้าใจ

สิ่งที่พวกเราโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้แทน น.ส.พ. จีนพากันทึ่งก็คือ นักโทษชาวจีนซึ่งถูกต้องขังรอการเนรเทศอยู่ประมาณ ๙๐ คน พวกเขาเหล่านี้ โดยมากต้องขังเพราะเรื่องค้ากำไรเกินควร ขายของไม่บีดราคา และก็เป็นส่วนน้อยที่ยังไม่ทราบว่าตนมีความผิดสถานใด และต้องโทษฐานสงสัย จากการสอบถามของพวกผู้แทน น.ส.พ. ของเราก็ทราบว่า พวกชาวจีนนี้ได้ถูกคุมขังมานานแล้วและเมื่อถามเจ้าหน้าที่เรือนจำก็ได้รับตอบว่ากำลังรอเรือที่จะส่งไปอยู่ ผู้ต้องขังชาวจีนได้ขอร้องให้เราช่วยโฆษณาว่าพวกเขาทั้งหลายนี้อยากขอให้รัฐบาลไทย แก้ไขกฎหมายนี้ให้รัดกุมสักหน่อย เพราะการถูกขังเป็นเวลานมนานนั้นมิได้ผลดีแก่พวกเขาอย่างใดเลย ทางรัฐบาลไทยจะจัดการอย่างไรก็ขอให้เด็ดขาดไป แต่สำหรับการมีชีวิตประจำวันในเรือนจำลหุโทษนี้ พวกเขาก็ไม่ผิดแปลกอะไรกับนักโทษชาวไทย ซึ่งดังที่เราจะกล่าวต่อไป

ต่อจากนั้น เป็นบริเวณที่ขังของนักโทษการเมือง ซึ่งผู้บัญชาการเรือนจำไม่สามารถที่จะพาพวกเราเข้าไปชมได้ เพราะเป็นการผิดระเบียบอย่างยิ่งของทางกรมราชทัณฑ์

อาหารเช้าเริ่มแต่เวลา ๖.๐๐ น. ทุก ๆ วันมีอาหารให้รับประทาน ๓ มื้อ รู้สึกว่าสะอาดดีมาก นอกจากนี้ ในเวลาพักผ่อน ๑๖.๐๐ น. นักโทษทุกคนยังได้ออกกำลังกายโดยเล่นแบดมินตัน ตะกร้อ หรือจะเล่นละครย่อยก็ได้ นอกจากนี้ในเวลานั้นยังมีการเล่นมโหรีบรรเลงพังเบิ้นที่รื่นหูรื่นใจอีกด้วย เมื่อถึงเวลา ๑๘.๐๐ น. ทุกคนจึงต้องกลับที่คุมขัง

สำหรับผู้ก่อการวิวาท ในที่คุมขังหรือหลบหนีเมื่อจับได้ก็จะได้รับโทษ โดยการขังห้องมืดหรือมิฉะนั้นก็จะต้องตีตรวน

เมื่อนึกถึงคำของวิทยุบักกิงที่ได้กล่าวถึงการคุมขังนักโทษชาวจีน ข้าพเจ้าก็ได้ไต่ถามต่อท่านผู้บัญชาการเรือนจำ ก็ได้คำชี้แจงว่าผู้ต้องขังที่อยู่ในนี้ ไม่มีการแบ่งชั้นวรรณะ จะเป็นไทยและจีน ก็ได้สิทธิ์เหมือนกันทั้งนั้น และการทารุณดังเช่นวิทยุบักกิง

กล่าวนั้นก็ขอรับรองได้ว่าไม่มีเลย เราจึงเป็นอันแน่ใจว่า ทุกสิ่งทุกอย่างเห็นจะไม่มีการทารุณแน่ หากแต่ผู้ต้องขังชาวเราได้กล่าวแก่เราว่า ได้ต้องขังมานาน สืบถามทางการก็บอกว่ารอเรื่อ ๆ แต่ยังไม่เห็นเนรเทศไปสักทีจึงเป็นการอึดอัดไม่ใช่น้อย ที่มีชีวิตอยู่อย่างนี้ ถ้าอย่างไร ๆ ก็ขอให้รัฐบาลไทยจัดการโดยด่วนเถิด พวกเขาจะได้เป็นสุขสบายเสียที

หลังจากได้เดินตระเวนชมจนทั่วเรือนจำแล้ว ผู้บัญชาการ ก็พาพวกเรามาดื่ม ต่อจากนั้น ก็ได้มีการล่ำลากันตามธรรมเนียม และพวกเราก็จากท่านไป

---

๓ ชั่วโมง

ในแดนอาชญากร

โดย ขาญชัยศรี พลกุล

(จากหนังสือพิมพ์ประชาธิปไตย) ฉบับที่ ๑๗–๑๙ กุมภาพันธ์

เมื่อวิทยุบ่กกึงของจีนแดงโจมตีวิธีการคุมขังในคุกไทย คนหนังสือพิมพ์ส่วนหนึ่งก็ขออนุญาตต่อธิบดีกรมราชทัณฑ์ เพื่อขออนุญาตเข้าไปในคุกพิสูจน์คำกล่าวร้ายป้ายสีในที่สุดความจริงย่อมไม่หนีไปไหนเสีย และในที่สุดทุกคนก็รู้ถึงคราวของเขาที่จะหาทางป้ายร้ายไทยทั้งชาติแล้ว

วิทยุบ่กกึง กระจายข่าวก้องโลก ประณามรัฐบาลไทย กล่าวหาถึงการคุมขังชนชาวจีน ที่รอการเนรเทศว่าเป็นไปอย่างทรมานและทารุณกรรมเยี่ยงทาส ด้วยความเจ็บร้อน และเป็นเดือดเป็นแค้นแทนในการที่ถูกวิทยุแห่งประเทศจีนใส่ไคล้ให้เช่นนั้น อันเป็นสัญชาตญาณของคนไทยผู้มีเลือดร้อนระอุไปด้วยความรักชาติ และด้วยวิสัยของคนหนังสือพิมพ์ ข้าพเจ้าพร้อมด้วยหนุ่มสาวชาวหนังสือพิมพ์อีกหลายฉบับก็ปราดเข้าไปขออนุญาตเข้าชมกิจการในลหุโทษ ตลอดจนวิธีการคุมขังของเหล่าอาชญากรผู้ละเมิดกฎหมายทั้งชนชาวจีน ที่เป็นต้นตอสาเหตุใหญ่ ให้วิทยุบ่กกึงพ่นวางเพลิงรัฐบาลไทยจากหลวง–วุฒิราษฎร์รักษา อธิบดีกรมราชทัณฑ์ทันที หลังจากที่ได้ระบายความในใจถึงการเจ็บใจเป็นเดือดเป็นแค้นประกอบกับทั้งความกระหายอยากจะเข้าชมกิจการในเรือนจำ เพื่อจะพิสูจน์ความจริงให้เห็นประจักษ์ตาแล้ว ท่านอธิบดีก็ออกคำสั่งอนุญาตให้พวกเราเข้าชมได้ ทั้งแถมพกมีคำสั่งไปยังผู้บัญชาการเรือนจำให้ความสะดวกต้อนรับชี้แจงพวกเราได้เต็มที่อีกด้วย ซึ่งเป็นพระคุณที่พวกเราคนหนังสือพิมพ์ทั้งหลายหาลืมได้ง่ายไม่

พอ ๑๓.๐๐ น. ตรงเป๊ง ตามที่พวกเราบรรดาเหยี่ยวและไม่ใช่เหยี่ยวทั้งหลายนัดกันไว้พร้อมกันทุกคนแล้ว ก็เข้าไปพบกับผู้บัญชาการเรือนจำ ขุนพิสิฐนนทเดช

เพื่อขอให้ท่านพาเข้าไปชมพร้อมกับข้อแนะนำตามคำอนุญาตของอธิบดี หลังจากได้พบและวิสาสะกันตามธรรมเนียมแล้ว ผู้บัญชาการร่างใหญ่แต่ใจดีผู้มีเกียรติเป็นพลเรือนคนแรกที่มีโอกาสได้สวมแหวนอัศวินของนายพลเผ่า ก็พาพวกเราก้าวพรวดเข้าไปในประตูเหล็กใหญ่ เพื่อเข้าดินแดนอันไร้อิสรภาพดินแดนอันมีกรงเหล็กทะมึนอ้า ต้อนรับบรรดาอาชญากรทั้งหลาย อยู่ตามท่ามกลางการยิ้มต้อนรับด้วยใบหน้าอันยิ้มแย้มของเหล่าพัศดีเรือนจำ

สิ่งแรกที่ท่านผู้บัญชาการแหวนอัศวินพาพวกเราไปชมก็คือ การปรับปรุงและซ่อมแซมของตึกขัง ๑ และขัง ๒ จากการยุบตึก ๓ ชั้น ซึ่งกำลังขึ้นโอนเอนจะทะลายมิทะลายแหล่มาเป็น ๒ ชั้น อันกระทัดรัดและเสริมให้แข็งแรงยิ่งขึ้น ตึกทั้งสองหลังนี้กำลังอยู่ในลักษณะซ่อมแซมและฉาบสีสดเพื่อให้แลดูน่าอยู่ยิ่งขึ้น ขุนพิสิฐ ฯ ได้ชี้แจงถึงการปรับปรุงและซ่อมแซมตึกอื่น ๆ แก่พวกเราว่า

ขณะนี้ทางกรมราชทัณฑ์กำลังแยกนักโทษเด็ดขาดกับผู้ต้องขังของศาลไว้คนละ–พวก สำหรับนักโทษเด็ดขาดที่ถูกพิพากษาตัดสินแล้ว จะเอาไปรวมกักกันไว้ที่เรือนจำมหันตโทษ (บางขวาง) หมด ส่วนเรือนจำลหุโทษนั้นจะรวมไว้เฉพาะผู้ต้องขังที่รอคำพิพากษาอยู่เท่านั้น ในบริเวณเนื้อที่ ๒๘ ไร่ของเรือนจำลหุโทษ ขณะนี้มีนักโทษอยู่ประมาณ ๑,๕๕๕ คน ทั้งนี้ เป็นหญิงเสีย ๖๔ คน และเด็กชาย ๓๘ คน ถ้าหากจะแยกนักโทษเด็ดขาดกับนักโทษต้องขังแล้ว ทางราชทัณฑ์ก็จะพยายามเป็นอย่างยิ่งที่จะให้จำนวนนักโทษต้องขังนี้อยู่อย่างมากเพียง ๑,๐๐๐ คน ทั้งนี้เพื่อการขยายเนื้อที่ให้อาชญากรประเภทนี้ได้อยู่อย่างสะดวกสบาย และกว้างขวางยิ่งขึ้น

จากขัง ๑ และขัง ๒ พวกเราก็เดินเข้าชมขังอื่น ๆ ต่อไป อาชญากรบางพวกกำลังทำงาน บางพวกกำลังพักผ่อน แล้วแต่ตารางที่เรือนจำได้วางไว้ ซึ่งแต่ละวันได้กำหนดไว้ว่านักโทษทุกคนต้องมีการอบรมที่หนักไปทางศีลธรรมและจรรยา ตลอดจนกระทั่งให้มีชั่วโมงพลศึกษา เพื่อให้สุขภาพของนักโทษดีขึ้น เมื่อวันธรรมสวนะทางเรือนจำก็ได้นิมนต์พระมาเทศน์ให้อาชญากรเหล่านี้ได้สดับตรับฟังโดยทั่วถึงกัน สถานที่ ๆ พระมาเทศน์นี้ทางเรือนจำได้จัดไว้ที่หนึ่ง เรียกว่าที่อบรมจิตใจของนักโทษ ซึ่งมีพระพุทธรูปองค์เขื่องประดิษฐ์อยู่ เมื่อพวกเราก้าวเข้าไปในโรงธรรมนี้ ชาวจีนที่ต้องขังเพื่อรอการ

เนรเทศร่วม ๑๐๐ คน กำลังนั่งพักผ่อนรมพร้อมที่ทางเรือนจำอยู่ ผู้บัญชาการเรือนจำสะกิดแขนพวกเราและรีบบอกว่า "นี่แหละต้นเหตุใหม่ที่วิทยุบั๊กกิ่งพ่นวางเพลิงรัฐบาลไทยละ"

ข้าพเจ้าโคดเข้าสัมภาษณ์ชาวจีนที่เป็นหัวหน้าทันที จากคำตอบที่พวกเราทุกคนพึงพอใจที่สุดก็คือ คนเหล่านั้นทุกคนได้รับการกินดีอยู่ดีเยี่ยงนักโทษคนไทย บางคนอยู่ดีกินดีกว่านักโทษไทยเสียอีก แต่ด้วยความไม่รู้กฎหมายไทยนั่นเอง จีนเหล่านั้นส่วนมากจึงไม่รู้ข้อหาในความผิดของแต่ละคน ซึ่งมิใยที่เจ้าหน้าที่เรือนจำจะชี้แจงอย่างไรชนจีนเหล่านี้ก็ยังข้องใจอยู่จึงเป็นการช่วยไม่ได้ ที่ในเมื่อที่มาอยู่ในเมืองคนอื่นแต่ทำผิดกฎหมายบ้านเมืองของเขา ๆ จับมาก็ต้องมีการกักขังตามธรรมเนียม แต่การถูกทรมานและทารุณกรรมดังเช่นแอนเนาเซอร์แห่งกรุงบั๊กกิ่ง หลับตาตะโกนโหวก ๆ นั้น อาชญากรจีนเหล่านี้ยืนยันเป็นเสียงเดียวกันว่าไม่เป็นความจริงดังนั้นเลย

หลังจากที่ได้ไต่ถามสารทุกข์สุกดิบกันพอสมควร พวกเราแม้กระทั่งเพื่อนนัก น.ส.พ. จีนบางคนก็ยังนึกสมเพทในการพ่นซุ่ย ๆ ของอาเฮียโฆษกประจำบั๊กกิ่งแล้ว พวกเราก็ลาพี่น้องชาวจีนเหล่านั้น เพื่อเข้าชมในกิจการอื่นต่อไป บริเวณที่ติดกับโรงธรรมนั้นเป็นที่ขังนักโทษหญิง เมื่อเราก้าวเข้าไปในที่ขังหญิงซึ่งมีนักโทษหญิงอยู่ประมาณ ๖๐ คน ทุกคนก็กล่าวคำสวัสดีพร้อมกับยกมือไหว้อย่างชดช้อย นักโทษหญิงเหล่านี้โดยมากถูกจำคุกด้วยเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ ไม่ลักทรัพย์ก็ไพ่ผ่อง ทุกคนกำลังทำงานนั่งพับถุงซองจดหมายของกรมราชทัณฑ์กันอย่างขมักเขม้น ที่มีท้องแก่ก็ได้ไปนอนพักที่โรงพยาบาล ซึ่งตั้งอยู่ใกล้ ๆ บริเวณขังนั้น เมื่อขณะเราเข้าไปชมโรงพยาบาลหญิงนี้ มีนักโทษหญิงท้องแก่อยู่ ๓ คน ซึ่งพอเห็น สิริพร วรชาติ เหยียวข่าวสาวของลิเบอร์ตี้ ก็ปราดเข้าปราศรัยถามสารทุกข์สุกดิบ ทั้งนี้ คงเห็นใจและสงสารในเพื่อนร่วมเพศเดียวกันเป็นแน่ !

จากขังหญิง ก็มาถึงขังเด็ก ที่ขังเด็ก (อายุไม่เกิน ๒๐ ปี) นี้ ปัจจุบันทางราชทัณฑ์กำลังสร้างขึ้นใหม่ที่อำเภอบางเขนซึ่งเรียกว่า "โรงเรียนฝึกอาชีพดัดสันดาน" โดยจะยุบขังเด็กที่เกาะใหญ่และที่ลหุโทษนี้เสียเพื่อไปรวมกันไว้ที่นั่น เด็กเหล่านี้โดยมากเป็นเด็กที่ไม่มีพ่อแม่หรือที่พ่อแม่เอือมระอาเต็มทน ทางกรมราชทัณฑ์นี้ก็จะจัดสอนวิชาชีพให้ ซึ่งเมื่อพ้นกำหนดโทษแล้วเด็กเหล่านั้นจะได้ใช้วิชาที่ฝึกมาจากโรงเรียนไปประกอบ

อาชีพทำมาหากินในทางสุจริตต่อไป เมื่อเราไปในขังเด็ก เด็กเหล่านี้กำลังหัดพลศึกษาอยู่ มีทั้งหมดราว ๓๐ คน และโดยมากต้องหาลักทรัพย์!

หลังจากได้ยืนปลงอนิจจัง ที่เห็นเด็กตัวนิด ๆ มากลายเป็นอาชญากรไปกับเขาด้วยพอสมควรแล้ว พวกเราก็ตามท่านผู้บัญชาการ ฯ เข้าไปชมในโรงพิมพ์ของเรือนจำลหุโทษ อันเป็นโรงพิมพ์ที่แทบจะกล่าวได้อย่างเต็มปากเต็มคอว่าใหญ่ที่สุดในเมืองไทย!

ที่ข้าพเจ้ากล้าใช้คำว่าใหญ่ที่สุดในเมืองไทย มิได้หมายความว่าโรงพิมพ์แห่งนี้จะผลิตกิจการทั่วประเทศจนเป็นที่นิยมกันก็หาไม่ ที่ว่าใหญ่ก็เพราะโรงพิมพ์ของเรือนจำลหุโทษมีแท่นทั้งขนาดใหญ่ (๓๒) และขนาดเล็กทั้งหมดถึง ๕๔ แท่น ตลอดจนห้องหล่อตัวพิมพ์ ห้องทำบล็อก การเย็บปกและหนังสือก็มีพร้อม นักโทษเด็ดขาดที่ประจำงานนี้ก็มีถึง ๓๐๐ คน แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าแม้โรงพิมพ์จะใหญ่โตสักเพียงใด นอกจากกิจการเล็ก ๆ น้อย ๆ ของกรมราชทัณฑ์ และกระทรวงยุติธรรมแล้วทางการก็หาได้อนุญาตให้โรงพิมพ์ของเรือนจำรับกิจการจากที่อื่นมากระทำไม่ แต่กระนั้นก็ดีจากผลรายได้ซึ่งตกประมาณเดือนละ ๓๐,๐๐๐ บาท ก็ยังพาเอาผลกำไรหักไว้ ๓๐% มาแจกจ่ายแก่นักโทษที่มาประจำโรงพิมพ์ได้อย่างพอเพียง สิ่งที่เป็นโบว์แดงและขึ้นหน้าขึ้นตาของโรงพิมพ์ ซึ่งผู้บัญชาการเรือนจำสวมแหวนอัศวินรีบอวด พวกเราก็คือแท่นอัตโนมัติ "Little Giant" แบบใหม่พิเศษซึ่งทางเรือนจำได้สั่งมาจากลอนดอน ด้วยราคาแท่นละ ๒ แสนบาท แท่นอัตโนมัติเครื่องนี้เป็นแท่นพิเศษ ที่มีความเร็วในการตีหนังสือได้รวดเร็วกว่าแท่นธรรมดาคนหนึ่งรีบบันทึกภาพแท่นนี้ไว้ทันที ข้าพเจ้าเห็นกิจการของโรงพิมพ์นี้แล้วก็อดคิดไม่ได้เลยว่า ถ้ารัฐบาลจะเล่นหนังสือพิมพ์อย่างจริงจัง เอาโรงพิมพ์เรือนจำเป็นที่ผลิตแล้ววันหนึ่ง ๒๐ ฉบับก็ออกได้อย่างสบาย

ออกจากโรงพิมพ์เรือนจำพวกเรารู้สึกกระหายน้ำ เพราะเป็นเวลาร่วมสองชั่วโมงที่ได้ตระเวนเดินกันอยู่ชะรอยจะรู้ใจ ท่านขุนแหวนอัศวินรีบนำพวกเราไปที่ร้านค้าของเรือนจำนี้จัดเป็นร้านสหกรณ์ทุน การตั้งร้านทั้งหมดเป็นของนักโทษเพราะธรรมเนียมนักโทษทุกคน จะมีเงินสดติดตัวอยู่ไม่ได้ จะต้องให้ทางเรือนจำเป็นผู้เก็บรักษาไว้ ทางเรือนจำก็เก็บรักษาเงินเหล่านี้รวมกันเป็นก้อนจัดตั้งร้านค้าขึ้น เรือนจำเก็บเงินนักโทษเท่าไรก็จะ

จ่ายเป็นเช็คแบบธนาคารไว้ให้ เมื่อนักโทษผู้ใดต้องการซื้อของไม่ว่าเป็น เสื้อ สบู่ หรือ อาหารใด ๆ ก็เอาเช็คนั้นซื้อได้ ส่วนผลกำไรของร้าน ก็จัดการแบ่งให้ตามส่วนของนักโทษผู้มีเงินมากน้อย ข้าพเจ้าเหลือบไปเห็นที่กระดานดำเห็นเขาเขียนไว้ว่า "วันนี้ขายได้ ๑,๑๑๕ บาท" มันเป็นรายได้ที่น่าดูไม่ใช่น้อย.

เมื่อได้คุ้มอะไรเย็น ๆ กันเป็นที่อิ่มหนำสำราญแล้ว พวกเราก็ตระเวนเดินชมกันต่อไปอีก เราเดินทะลุ "บาสคิล" ของเมืองไทยอีกหลังหนึ่ง มาโผล่เอาที่หน้าโรงพยาบาลของเรือนจำ และที่บริเวณนั้นผู้บัญชาการก็สะกิดข้าพเจ้าและพูดแกมหัวเราะ "นี่ยังไงคุณที่เขาว่ากันว่าคุกมืด" ที่นี่เองหรือคุกมืดที่โฆษกจีนแดงผู้หลับหูหลับตาพูดว่าเป็นที่ทรมานของชนชาวจีน ข้าพเจ้ามองดูลักษณะของคุกมืดนั้น มองไม่เห็นเลยว่ามันจะเป็นคุกมืดได้ จะว่าคุกก็ไม่เห็นเป็นคุก มืดก็ไม่มืด เพียงแต่ทึบอยู่สักหน่อย เพราะเป็นใต้ถุนของเรือนพยาบาล ซึ่งปัจจุบันใช้เป็นที่เก็บพัสดุของเรือนจำ และไม่เคยปรากฏเลยว่าผู้บัญชาการเรือนจำคนไหนจะยัดเอานักโทษเข้ามาอยู่ในใต้ถุนนี้ได้ ทั้งไม่เคยมีแต่ก่อนกาลเลยว่าเรือนจำลหุโทษสร้างคุกมืด และเอาชาวจีนมาทรมาน จะมีก็คงมีแต่ที่กรุงปักกิ่งหรือถ้าอาเฮียโฆษกแห่งปักกิ่งจะมาลองเข้าดู ก็จะได้จัดหาให้เป็นพิเศษ

จากคุกมืด (เขาว่า) เราก็เลยชมกิจการของโรงพยาบาลเรือนจำ ซึ่งนายแพทย์ใหญ่ได้คอยต้อนรับและชี้แจง อยู่โรงพยาบาลนี้ก็มีการผ่าตัด ถอนฟันและอื่น ๆ จิปาถะ คนป่วยที่เป็นโรคติดต่อ ก็ได้แยกอยู่ไว้ต่างหาก สำหรับการขยายกิจการ และปรับปรุงโรงพยาบาล เพื่อให้มีเครื่องมือที่ทันสมัยและเพียงพอแก่คนป่วยนั้น ขุนพิสิฐ ฯ แจ้งพวกเราว่าเงินเหลือจากงบประมาณปี ๙๒ ซึ่งมีราวสี่หมื่นเศษ จะได้เอามาปรับปรุงทางโรงพยาบาลให้หมด ส่วนโรคระบาดในเรือนจำที่นายแพทย์ใหญ่ได้บอกกับพวกเรา ซึ่งข้าพเจ้าคิดว่าไม่เพราะแต่ในคุก แม้นอกคุกก็ยังเป็นกันดาษดื่นนั้นก็คือกามโรค

หลังจากที่ได้ตระเวนดูกันจนเมื่อยแล้วเมื่อยอีกจนไม่รู้จะดูอะไรกันอีกแล้ว พวกเราก็นั่งพักผ่อนกันที่เรือนรับแขกของเรือนจำ และได้ลงชื่อและความเห็นในการชมกิจการของเรือนจำลงในสมุดเยี่ยมตามธรรมเนียม ขณะนั้นเป็นเวลา ๑๖.๐๐ น. ซึ่งเป็นชั่วโมงพักผ่อนของบรรดาเหล่าอาชญากรทั้งหลาย และที่บริเวณสนามหญ้าตรงหน้าเรือนรับแขกนั้น

เองวงจ้าอวดสมัครเล่น วงมโหรีไทยและการขับระบำรำร้องจิปาถะซึ่งผู้แสดงล้วนแล้วแต่เป็นอาชญากรทั้งหนุ่มและแก่ก็ได้เริ่มขึ้น ข้าพเจ้าดูไปพังไป วงมโหรีไทยนั้นเล่นไม่เลวทีเดียวรู้สึกไพเราะจับใจไม่ใช่น้อย รู้สึกครึ้ม ๆ เลยนึกว่า ไอ้คุกหรือตะรางที่จริงก็น่าอยู่ไม่เลว ข้าวก็มีกิน กลางวันก็ทำงานออกกำลังนิดหน่อย ตกเย็นก็มานั่งล้อมวงจับปี่สีซอตลกโปกฮากัน คิดดูดี ๆ ก็น่าอยู่แต่ถ้าหลีกเลี่ยงไม่ได้เข้าไปอยู่ละก็.....เป็นดีแน่

เมื่อเห็นเป็นเวลาเย็นพอสมควร ประจวบกับทั้งก็ได้รับกวนเวลาท่านผู้บัญชาการเรือนจำพอดูอยู่แล้ว พวกเราก็เตรียมอำลากลับ ก่อนจะจากกัน พวกเราทุกคนรวมทั้งผู้บัญชาการก็ได้ถ่ายรูปร่วมกันที่หน้าเรือนจำเพื่อเป็นที่ระลึกไว้.

๓๐ วันในกรงเหล็ก

โดย ร.ท. สมพันธ์ บันธะชวนะ

(คัดจากหนังสือ ๓๐ วันในกรงเหล็ก)

หน้า ๑๓๐ ถึง ๑๔๒ พ.ศ. ๒๔๙๓

ข้าพเจ้าได้รับอนุมัติให้เข้าไปในลหุโทษได้เมื่อ ๒๓ ธ.ค. ๙๒ เวลา ๑๐.๐๐ น. ในการเข้าไปครั้งนี้ข้าพเจ้าได้นำช่างภาพไปด้วยเพื่อถ่ายภาพ เท่าที่ทางการจะอนุมัติให้ถ่ายได้

ถึงลหุโทษตามวันเวลาดังกล่าวแล้ว ได้รับการต้อนรับจากนายประตูที่ได้เคยขนานนามว่ายมบาล ผู้ไว้หนวดโง้งหัวล้านหน้าตาถมึงทึงในสมัยโน้น บัจจุบันเขาโกนหนวดเกลี้ยงเกลาแต่หัวยังล้านอยู่ตามปกติ ได้ต้อนรับข้าพเจ้าด้วยท่าทางอันสุภาพและยิ้มแย้ม ซึ่งข้าพเจ้าได้แอบกระซิบถามผู้ต้องหาบางคนในนั้นเขาบอกว่าเดี๋ยวนี้ดีมากแล้วครับ ข้าพเจ้ายังถือโอกาสนี้ขออภัยในการก้าวร้าวเรื่องที่ผ่านมาแล้ว ผลของความดีขอให้ท่านได้ก้าวไปดีในราชการด้วย

ข้าพเจ้าได้พบกับท่านผู้บัญชาการขุนพิสิฐนนทเดช ผู้มีร่างกายอันสมบูรณ์อายุอยู่ในเรือน ๕๐ ซึ่งรู้ล่วงหน้าแล้วว่าข้าพเจ้าจะมา จากการสนทนาปราศรัยตลอดจนได้เห็นระเบียบและวินัยบางอย่างที่ได้เปลี่ยนแปลงแก้ไขในระยะสั้น ๆ ที่ได้ย้ายมานี้ก็รู้สึกว่าจะเป็นผู้มีเมตตาจิตมากพอใช้ หลังจากได้สนทนาปราศรัยกันถึงเรื่องผ่านไปและผ่านมาของชีวิตราชการ แล้วท่านก็ชวนข้าพเจ้าออกเดินไปยังสิ่งที่ข้าพเจ้าปรารถนาจะเห็น

ประตูชั้นที่ ๑ ต้อนรับข้าพเจ้ามา แล้วประตูที่ ๒ ได้เปิดออกแล้วก็เป็นชั้นที่ ๓ ข้าพเจ้ามีความรู้สึกต่างกับเมื่อเดินทางมาผ่านประตูเหล่านี้ครั้งแรกราวกับฟ้ากับดิน เพราะครั้งก่อนเป็นการเข้าโดยไม่มีความปรารถนา แต่ขณะนี้เป็นความปรารถนาของข้าพเจ้า

เมื่อประตูชั้นที่ ๓ เปิด ในสมัยที่ข้าพเจ้าถูกนำเข้าไปนั้น ใจของข้าพเจ้าผ่อหรือแฟบไปทันที มันเป็นความรู้สึกที่ข้าพเจ้าย่างเข้าสู่นรก กลีนที่ยังจำได้ติดจมูกเป็น

กลิ่นของสถานที่ถูกอบด้วยกลิ่นสาปกลิ่นส้วม ที่จะหาอากาศบริสุทธิ์มิได้เลย มองดูตึกที่เรียกว่ากรงขังต่าง ๆ นั้นเหมือนโรงทึมหรือโรงเก็บศพเก่าคร่ำคร่า ตอนใกล้พื้นดินสึกกร่อนดูปราศจากความปลอดภัยทุกวินาที

แต่เมื่อประตูชั้นที่ ๓ ในวันนั้น ใจข้าพเจ้าลำพองอย่างบอกไม่ถูก ข้าพเจ้าเห็นตึกทุกหลังกำลังได้รับการบูรณะ ข้าพเจ้าอยากจะพูดว่าขุมนรกทุกขุม กำลังได้รับการปฏิรูปให้เป็นบ้านโรงเรือนในเมืองมนุษย์ การปรับปรุงครั้งนี้หาใช่การกระทำอย่างขอไปที ดังภาพที่ข้าพเจ้าได้ถ่ายมาให้ท่านเห็นเป็นส่วนน้อย พื้นดินข้างห้องขังต่าง ๆ ถูกขุดคุ้ยขึ้นมากองพะเนินประหนึ่งภูเขา เพราะข้างตึกนั้นต้องทำเป็นถังที่เก็บอุจจาระของส้วมซึม ท่านผู้บัญชาการได้แนะนำให้ข้าพเจ้ารู้จักกับคุณนิทัศน์ แปลงเงิน หัวหน้าแผนกควบคุม คุณศิริ กันตานนท์ ผู้ช่วย ร.ท. โต๊ะ ละวะพันธ์ พัศดี และคุณวิชัย ไกรแกล้ว ผู้ช่วย แล้วเราก็พากันเดินไปยังขัง ๓ ซึ่งได้รับการแก้ไขยังมิแล้วดี แต่กรงที่ขังเหล่านี้ ก็แตกต่างห้องขังก่อนปรับปรุงนี้ราวฟ้ากับดิน ห้องขังส่วนมากมีพื้นเป็นซิเมนต์ ผู้ต้องขังต้องจำใจนอนไปบนนั้น อย่างดีก็จะมีเสื่อรอง แต่ส่วนมากก็ไม่มี เป็นการทรมานมนุษย์อย่างทารุณเพราะพื้นซิเมนต์นั้นเย็น ย่อมเป็นผลทางอ้อมที่จะก่อให้เกิดโรคต่าง ๆ เช่นโลหิตจางหรือเหน็บชา หน้าหนาวทำให้เป็นหวัดอเนียได้ง่าย ประการสำคัญ คือ คนต้องนอนลงไปบนความเย็นนั้นปราศจากความเป็นสุขตลอดคืน ผลของปรับปรุงขณะนี้ เรามิได้เห็นผู้ต้องขังนอนบนพื้นซิเมนต์ต่อไป พื้นซิเมนต์ได้กลายเป็นพื้นไม้สักอัดแน่นจนปราศจากรูพอที่ เลือด เร็น จะอาศัยอยู่ได้ พื้นนี้ขัดมันลงแชล็กเสียเป็นเงางาม

ถังอุจจาระ ที่ข้าพเจ้าว่ามันเป็นสิ่งสามานณ์ที่สุดในชีวิตผู้ต้องหา มันตั้งอยู่มุมห้อง คน ๓๐–๔๐ คนก็ไปถ่ายใส่แต่เย็นจนตลอดคืน บางครั้งมิทันข้ามคืนก็เต็มเสียแล้ว เท่าที่ข้าพเจ้าเห็นทุกเช้า ผู้ต้องหาหิ้วผ่านไปนั้นก็เต็มจนเกินหรือล้นทุกถัง กลิ่นของมันคลบอบอวนอยู่ภายในห้อง ที่เรียกว่าปราศจากทางระบายลม ยิ่งเสียกว่านั่งอยู่ในส้วมขุดบ้านนอกเสียอีก บรรดาผู้ที่ส่งเข้าไปคุมขังใหม่ ก็จำต้องไปนอนศึกษากลิ่นอุจจาระปัสสาวะจนติดถัง บางครั้งก็สาดกระเซ็นจนเบียกหัว ในความเป็นผู้เข้าใหม่

ที่นอนดีกว่านั้นไม่มี เลวทรามที่สุดก็คือ ผู้ถ่ายจะต้องขึ้นไปนั่งยอง ๆ บนปากถัง เป็นสิ่งที่สร้างสันดานให้มนุษย์ปราศจากความอับอาย และไร้ยาง ผู้ที่ไม่เคยหาบหามอุจจาระก็จำต้องทำ เมื่อถึงอันดับที่ตนจะต้องทำเป็นการผลัดเปลี่ยนเวรกัน

เดี๋ยวนี้ความเป็นสัตว์นรกเยี่ยงกล่าวแล้วก็เป็นอันหมดสิ้นไป เพราะถังอับปรีย์นั้นได้เลิกใช้แล้ว เดี๋ยวนี้ได้เปลี่ยนเป็นส้วมซึมอย่างทันสมัย ทำด้วยกระเบื้องเคลือบขาวสะอาด มีกำแพงซิเมนต์อย่างมิดชิด แม้แต่นั่งลงไปแล้วจะเห็นเพียงแค่คอก็นับว่ายังเป็นส่วนดี ที่มิต้องทนอับอายเยี่ยงที่กล่าวแล้ว

ภายในห้องที่ข้าพเจ้าเคยกล่าวว่ากรงสัตว์เดียรัจฉานยังดีกว่าด้วย มันปราศจากช่องระบายลม ๔ ด้าน เว้นแต่ประตูลูกกรงเหล็กแห่งเดียว ในเนื้อที่ฝาผนังด้านหน้าและหลังประมาณ ๖๐ ตารางเมตร คิดเฉลี่ยที่เป็นช่องลมเล็ก ๆ ตามที่มุม ๔ แห่งด้วยกันมุมละไม่เกิน ๑ ตารางฟุต ฉะนั้นเมื่อยามเข้าลั่นกุญแจตอกมหึมาดังแกร็กแล้ว ผู้ต้องหาก็รู้สึกตัวว่าเริ่มเข้าเตาอบทั้งความร้อนกลิ่นอุจจาระปัสสาวะ แต่บัจจุบันห้องขังที่แก้ไขแล้วได้ทลุกำแพงทั้งด้านหน้าและด้านหลังที่อากาศจะถ่ายเทได้ ดูโปร่งสะอาดตา ในเนื้อที่ ๖๐ ตารางเมตรก็เป็นช่องลมเสียไม่น้อยกว่า ๓๐ ตารางเมตรมันคงจะไม่เป็นเตาอบเช่นเดิม

บรรดาที่พักพิงอาศัยของเลือดอันมีอยู่ในกรงขังนับล้าน มันปล่อยตัวลงมาจากเพดานดุจเมล็ดฝน ถ่ายลงตามกำแพงเป็นสายอย่างน่าขยะแขยง มันเป็นการบั่นทอนสุขภาพของผู้ต้องหาให้เสื่อมทรามลงได้โดยเร็ววัน บัดนี้รังเลือดและค่ายเลือดได้ถูกทลายลงแล้วโดยสิ้นเชิง จากการกะเทาะผนังกำแพงเดิมจนถึงอิฐแล้วโบกใหม่ให้ปราศจากร่องรอยรูจะเป็นที่แปลงร่างของเลือดได้อีกเลย นอกเหนือจากนี้ผู้บัญชาการได้บอกว่า เดี๋ยวนี้มีเครื่องฉีด ดี.ดี.ที. แล้วเพื่อบำบัดเลือด เร็น เหา จะมิได้มีอีกเลยในโอกาสต่อไป

ข้าพเจ้าได้ถามท่านผู้บัญชาการว่า เมื่อเสร็จแล้วในห้องหนึ่ง ๆ จะบรรจุคนแน่นเยี่ยงเดิมหรือไม่ ท่านได้กรุณาตอบว่า อย่างมากจะบรรจุห้องละ ๑๒ ข้าพเจ้าว่าถ้านอนห้องละ ๑๒ คนแทน ๔๐-๕๐ คนเยี่ยงเดิมแล้วก็คงจะไม่แตกต่างกว่าบ้านเท่าใดนัก

การปรับปรุงใหม่ หรือซ่อมสร้างใหม่ของลหุทั้งนี้เป็นการซ่อมสร้างทุกเรือนโรงให้ปลอดภัยและถูกอนามัย ขณะนี้โรงหมอยังอยู่ในขั้นเตรียมการซ่อมขนาดใหม่เช่นเดียวกัน งบประมาณในการซ่อมเฉพาะโรงหมอมี ๓๐๐,๐๐๐ บาท

ข้าพเจ้าได้เรียนถามท่านผู้บัญชาการถึงเรื่องที่ข้าพเจ้าได้เคยรับความอึดอัดใจและเห็นสมควรแก้ไขในเรื่องระเบียบบ้า ๆ บอ ๆ ในสมัยที่ได้ประสบมา อาทิเช่น การท่องศีล ๕ ธรรม ๕ เมื่อออกจากที่คุมขังยังไม่ทันอาบน้ำล้างหน้านั้นเลิกแล้วหรือยังก็ได้รับทราบว่าเดี๋ยวนี้เลิกแล้วใช้เวลาอบรมเป็นพวก ๆ ในยามทำงานกลางวันแต่ละสถานที่

เมื่อข้าพเจ้าได้ไปดูสโมสรคุก ก็ได้รับรู้ว่าเดี๋ยวนี้ผู้ถูกขังไม่ต้องหลับตาซื้อของเหมือนเดิม มีโอกาสมาเลือกซื้อเอาเองได้ เช่นการสั่งซื้อปลาเค็มก็คงจะไม่ได้แสตมป์อย่างเคยได้ การอนุมัติให้ใช้เงินในคุกได้ไม่เกิน ๑๐ บาท ต่อวัน เดิม ๕ บาท

ท่านผู้บัญชาการได้บอกว่า ในยามกลางวันเช่นนี้ท่านไม่มีความประสงค์จะเอาคนเข้าไปขังไว้ในห้องเพราะรู้สึกว่าการกักขังอยู่ในกำแพงล้อมรอบนี้ ก็เป็นการทารุณพออยู่แล้ว ฉะนั้นจะกักขังกันก็เวลาวิกาลเท่านั้นซึ่งเป็นความจำเป็น

สิ่งสุดท้ายที่ข้าพเจ้าพร่ำรำพรรณก็คือ ขณะที่ผู้ต้องหาต้องเข้าไปอยู่ในที่คุมขังนี้ถ้าร่างกายเป็นปกติก็ต้องกินอาหารของคุกจัดหาให้ นอกจากจะได้รับการตรวจของหมอและสั่งให้กินอาหารทางบ้านจัดส่งได้จึงได้กินอาหารที่ทางบ้านส่ง แต่ก็ไม่เคยปรากฏว่าหมอตรวจแล้วจะได้รับต้องใช้เวลาอย่างน้อยก็ ๗–๑๕ วัน การกระทำอย่างนี้เป็นการทารุณผู้ต้องหาเป็นที่สุดแม้แต่คุณหลวงพิบูลย์ที่เป็นหมอประจำในคุก ก็บอกว่าท่านเห็นใจเป็นที่สุด อาหารในคุกนี้เพียงข้าวก็ทำให้ท้องเดินได้แล้วสำหรับผู้ไม่เคยฉะนั้นท่านได้พยายามช่วยทุกคนที่มาขอให้ท่านรับรอง เพื่อได้ข้าวทางบ้านมารับประทานหมอผู้นี้แหละที่ข้าพเจ้ารู้สึกว่าพยายามที่จะช่วยคนให้เป็นคนมิให้เป็นสัตว์นรกมาแล้วทุกสมัย ท่านผู้บัญชาการท่านบอกว่าท่านเองก็มีความเห็นเยี่ยงเดียวกับหมอเพราะว่าผู้ต้องหากินข้าวของตนเองนั้นทำให้เป็นการลดรายจ่ายสำหรับคุกได้อีก ท่านบอกว่าเปิดฟรีเลยคุณ ใครจะกินข้าวของตัวเองก็ได้

เดี๋ยวนี้ข้าพเจ้าได้ก้าวพ้นประตูคุกมาด้วยความสุขใจเป็นล้นพ้น ในเมื่อสภาพของผู้ต้องหาอันเกี่ยวกับที่คุมขังภายในลหุนี้ ได้เปลี่ยนไป

ตามที่ข้าพเจ้าได้ผ่านและต่อสู้มา ด้วยดีทุก ๆ ประการ ข้าพเจ้าถือว่ามันเป็นความเป็นธรรมของผู้ต้องหาที่ยังอยู่ในระหว่างจะเป็นผู้ผิดหรือมิใช่ผู้ผิดบางคนอาจจะคิดว่าถ้าทำให้คุกสบายแล้วก็จะเป็นทางให้มีผู้นิยมเข้าไปอยู่มากเข้า เขาผู้นั้นยังมิเคยเข้าไปในคุก คนที่เคยเข้าไปแล้วคุกสบายอย่างไรก็ยิ่งจะทำให้ไม่อยากเข้ามากเท่านั้นด้วยเพราะมันสบายอย่างไรก็ไม่เท่าบ้าน แต่ถ้าคุกเป็นสถานที่ผึกให้คนเกิดใจทมิฬอย่างที่ทำมาแล้วนั่นแหละเขาจะกลับเข้าสู่คุกอีก เพราะเกิดความอดความทน อันสามัญชนทำมิได้ให้เคยชิน

แต่ข้าพเจ้าคิดเพียงอย่างเดียวว่า ผู้ต้องหานั้นต้องได้รับความสุขกายสบายใจเท่าที่สามารถจะให้ได้ จนกว่าจะเป็นผู้ผิด

ในโอกาสนี้ข้าพเจ้าก็คิดว่าควรปรับปรุงสถานที่คุมขังและการผ่อนปรนผู้ต้องหาให้มีสภาพดีกว่าสัตว์นรกอย่างที่เคยผ่านมาแล้ว แล้วก็น่าได้ปรับปรุงผู้เกี่ยวข้องกับคนคุกเสียด้วย ผลจะเกิดขึ้นในทางได้ผลสมบูรณ์

บัจจุบันอาชีพที่ถูกเหยียดหยามก็คือ อาชีพของผู้คุม โดยความจริงผู้คุมนั้นเป็นผู้ที่ได้เสียสละแล้วอย่างยิ่ง ซึ่งทางราชการน่าจะได้เห็นใจ เขาเหล่านั้นต้องไปมีสภาพเยี่ยงเดียวกับนักโทษต้องอยู่ภายในที่คุมขังและภายในขอบเขตข้าราชการประเภทแวดล้อมอื่นนอกจากผู้คุมย่อมมีสิทธิเสรีในการออกจากที่ทำงานมาเดินถนนได้ทุกขณะ ได้เห็นสิ่งเยี่ยงประชาชนธรรมดา ได้สังคมและคิดต่อกับสามัญชนทั่วไป ย่อมได้รับการชื่นตาชื่นใจในทางตรงข้าม ผู้ที่มีอาชีพอยู่ในคุก เขาเหล่านั้นจะต้องระวังตนทุกฝีก้าว ทั้งประสบแต่ภาพที่นำมาซึ่งความทุเรศตา และสลดใจตลอดวัน โอกาสที่เขาจะช่วยตัวเองทางด้านเศรษฐกิจ ถ้าทุจริตต่อหน้าที่โดยให้ความสะดวกกับคนคุกแล้วก็ไม่มีโอกาสจะทำได้ทางใดเลย

เมื่อผู้คุมต้องมีสภาพดังที่ข้าพเจ้าคิด ทางราชการควรจะเหลียวแล และอุปการะเกื้อกูลในทางการเงิน สมกับการเสียสละของผู้มีอาชีพในทางนี้ด้วย ท่านผู้บัญชาการเรือนจำลหุโทษได้บอกข้าพเจ้าว่า การที่จะให้คุกเป็นสถานที่อบรมคนชั่วให้เป็นคนดีขึ้น

จำเป็นที่สุดที่จะเลือกคนที่มีนิสัยใจคอเยือกเย็นมีเมตตาอารี และเด็ดขาดเป็นเจ้าหน้าที่ความจริงคุณสมบัติทั้ง ๓ ประการนี้ ข้าพเจ้าก็ยอมรับว่าดีที่สุด แต่การที่จะหาคนที่มีเมตตาอารีเยือกเย็น แล้วต้องเด็ดขาดด้วยนั่นก็เป็นสิ่งยากที่จะเลือกเฟ้นอยู่แล้ว เมื่ออาชีพที่คนได้รับนั้น เป็นอาชีพที่ต่ำต้อยมีเงินเดือนเท่ากับอาชีพมีเกียรติ และสุขสบายอย่างอื่นก็ย่อมเกิดความนึกคิดในทางที่ก่อให้อารมณ์หงุดหงิด ทั้งสิ่งแวดล้อมก็ไม่ช่วยให้อารมณ์ดีได้ ก็จำเป็นอยู่เองที่จะต้องออกไปสู่ผู้ต้องขังด้วยอารมณ์อันเคร่งเครียด จนกระทั่งเกิดเป็นสันดานอย่างคุณ บรรยง มกราภิรมย์ ได้เคยปรับทุกข์ให้ข้าพเจ้าฟัง ในขณะนี้ข้าพเจ้าเห็นพ้องด้วยแล้วทุกประการว่า มันอาจจะเป็นเช่นนั้นได้. จึงเห็นว่าเรื่องนี้ก็เป็นเรื่องใหญ่ที่ควรสนใจ เยี่ยงเดียวกับการปรับปรุงคุกเช่นกัน เพราะเมื่อสถานที่ดีแล้ว ระเบียบและวินัยดีแล้วแต่ผู้ปฏิบัติจิตใจเสื่อมทราม ก็ยากที่จะเอาดีได้ จึงหวังว่าคุกอันเป็นแหล่งทรมานจิตใจมนุษย์นั้น จะได้รับการปรับปรุงตัวจักรอีกครั้งเป็นครั้งสุดท้ายในเร็ววันนี้.

การกุศลที่ทำมา

เมื่อได้บรรยายมาถึงเรื่องการศึกษาการทำงานการสังคมจบลงแล้ว คราวนี้จะได้บรรยายถึงการทำบำเพ็ญทานการกุศลต่อไป

เนื่องจากข้าพเจ้าได้เคยเป็นศิษย์วัดอยู่หลายปี นิสัยทางวัดย่อมติดตัว ไปบ้างตามสมควร กล่าวคือ ความอดทนความเพียรความกล้าหาญ และศีลธรรมอันดีเพราะความเคยชินที่เห็นพระสงฆ์ที่วัดท่านประพฤติปฏิบัติมาล้วนแต่ความดีทั้งสิ้น

ฉะนั้นเมื่อข้าพเจ้าอายุได้ ๒๐ บีบริบูรณ์ก็อุปสมบทเป็นพระภิกษุสงฆ์ โดยมีความศรัทธาของตนเอง จะมีผู้ใดบังคับก็หาไม่ การเงินใช้จ่ายในการอุปสมบทก็มิได้รบกวนบิดามารดาให้เดือดร้อน ข้าพเจ้าได้ขอพระราชทานเงินจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖ พระราชทานให้เป็นเงิน ๔๐๐ บาท เงิน ๔๐๐ บาท ในขณะนั้น รู้สึกว่ามากมาย เพราะสิ่งของอุปโภคบริโภคมีราคาถูกมาก เช่นแก้วน้ำต่างประเทศอย่างดีมีราคาใบละ ๖ สตางค์ ในขณะที่เขียนบันทึกนี้ มีราคาใบละ ๒–๓ บาท ยาบุหรี่ของต่างประเทศขณะนั้นซองหนึ่งมี ๒๐ มวน ราคาซองละ ๖ สตางค์ ในขณะเขียนบันทึกนี้แม้บุหรี่เกล็ดทองของในประเทศยังมีราคาซองละ ๓ บาทเศษ ดังนี้เป็นต้น ฉะนั้นเงิน ๔๐๐ บาท ในขณะนั้นจึงพอเพียงแก่การใช้จ่ายในการอุปสมบทเป็นอย่างดี

ในขณะนั้นบิดามารดาของข้าพเจ้ามีภูมิลำเนาอยู่ที่ในคลองจินดา อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม ข้าพเจ้าจึงไปอุปสมบทตามภูมิลำเนาของบิดามารดา (มารดาเลี้ยงส่วนมารดาตัวได้ถึงแก่กรรมเสียแต่เมื่อข้าพเจ้าอายุได้เพียง ๒ เดือนเท่านั้น) ข้าพเจ้าได้นิมนต์ท่านเจ้าคุณพุทธวิถีนายก (หลวงพ่อบุญ) จากวัดกลางบางแก้วแม่น้ำนครไชยศรีเป็นอุปัชฌาย์ เพราะท่านเป็นพระสมถะมีผู้คนเคารพมาก ท่านได้สร้างโบสถ์วิหารศาลาการเปรียญสิ่งถาวรวัตถุไว้ที่วัดกลางบางแก้วมากมาย เพราะมีคนเคารพนับถือจึงมีศรัทธากันมากเช่นนั้น และได้นิมนต์ท่านอาจารย์ใย แห่งวัดบางช้างใต้แม่น้ำนครไชยศรีเป็นคู่สวด ท่านอาจารย์ใยผู้นี้ผู้คนเคารพนับถือมากเช่นกันจึงสร้างถาวรวัตถุไว้ในวัดมากมาย

ข้าพเจ้าได้อุปสมบท ณ พระอุโบสถวัดปรีดาราม ในคลองจินดา อำเภอสามพรานเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็ได้ไปจำพรรษาอยู่วัดสังเวชวิศยาราม (บางลำภู) พระนคร

เพื่อศึกษาพระธรรมวินัย และไปทำสมถกรรมฐานที่วัดราชบุรณาราม (วัดเลียบ) โดยหลวงปู่โต๊ะเป็นอาจารย์อยู่พรรษาเดียวก็ลาจากสิกขาบทเข้ารับราชการตามเดิม

ข้าพเจ้าได้เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท กล่าวคำถวายพระราชกุศลที่ได้อุปสมบทแด่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖ ที่พระราชวังพญาไท

เมื่อมีบุตรหลานอายุครบอุปสมบทก็ได้จัดการอุปสมบทบุตรจำนวน ๕ คน และหลานชาย ๒ คน และนักโทษที่ประพฤติดีเมื่อพ้นโทษแล้วอีก ๒ คน รวมเป็น ๙ คน คือ นายณรงค์ มกรเสน ร.ต. กัมพล มกรเสน ร.น. ต่อมาเป็นนาวาโท นายพิชิต มกรเสน นายพิทักษ์ มกรเสน นายพิจิตร์ มกรเสน ส.บ. ผู้เป็นบุตร นายสมพันธ์ มกรเสน นายสุวรรณ พลอำไพ ผู้เป็นหลาน นายแฝก นายสังวาลย์ เดิมเป็นนักโทษประพฤติตัวดีมาก เมื่อพ้นโทษแล้วข้าพเจ้าจึงจัดการอุปสมบทให้

เมื่อเป็นพัศดีเรือนจำจังหวัดต่าง ๆ ได้ช่วยจัดนักโทษทำงานให้แก่วัด เมื่อท่านเจ้าอาวาสร้องขอเป็นครั้งคราว

เมื่อเป็นผู้บัญชาการเรือนจำมีฐานะดีขึ้นก็ได้ทอดกฐินทุกปีมิได้ขาด แต่ที่ควรนำมากล่าวเฉพาะที่ทำการใหญ่มีอยู่ครั้งหนึ่งคือเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๑ ขณะนั้นเป็นผู้บัญชาการเรือนจำกลางบางขวางได้นำกฐินไปทอดที่วัดคอนไก่ดี อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร ซึ่งข้าพเจ้าเคยเป็นศิษย์วัดนี้มาก่อน ขณะนั้นถนนยังไม่มีจึงได้ยืมเรือกลไฟและเรือพ่วงจากกรมชลประทาน มีข้าราชการพ่อค้าประชาชนจากกรุงเทพ ฯ ไปร่วมงานด้วยประมาณ ๒๐๐ คน จัดหาลิเก ภาพยนตร์ และเครื่องทำไฟฟ้าไปจากกรุงเทพ ฯ มีมหรสพฉลอง ๑ คืน มีประชาชนในตำบลนั้นไปชมงานนี้อย่างแน่นขนัด ได้มีการตั้งโรงครัวเลี้ยงพระสงฆ์ทั้งวัดและผู้คนที่ไปร่วมในงานนี้อย่างสมบูรณ์

รุ่งขึ้นเช้ามีการถวายกฐิน มีการแข่งเรือพาย เรือยนต์มีประชาชนนำข้าวห่อไปช่วยเหลือแจกจ่ายกันอย่างเหลือเฟือ งานได้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยสนุกสนานกันเป็นอันมาก ได้มีผู้ว่าราชการจังหวัดสมุทรสาคร ข้าราชการจังหวัดและทางอำเภอท้องที่ไปอนุโมทนาในการกฐินครั้งนี้ด้วย อย่างน่าปลื้มใจมาก

พ.ศ. ๒๔๙๓ ได้สร้างพระพุทธรูปปางลีลาขนาดเท่าตัวคนบิดทองงดงามมาก ได้ทำพิธีสวดพุทธาภิเศก และเลี้ยงพระตามประเพณี แล้วนำประดิษฐานไว้ในเรือนจำ ลหุโทษ เป็นที่เคารพสักการะของบรรดาเจ้าพนักงานและผู้ต้องขังอยู่มาจนทุกวันนี้

ในงานพระบรมราชาภิเษกได้จัดทำหนังสือให้ชื่อว่า เด็ดดอกฟ้า ได้ขอร้องให้ผู้ทรงคุณวุฒิ เช่นคุณหลวงวิจิตรวาทการ และคุณสังข์ พัฒโนทัย และอื่น ๆ เขียนสารคดีต่าง ๆ จำหน่ายหนังสือได้เงิน ๒๐,๐๐๐ บาท (สองหมื่นบาท) ซื้ออุปกรณ์การทำพันมอบให้ไว้แก่โรงพยาบาลลหุโทษ สำหรับการบำบัดการเจ็บป่วยให้แก่ผู้ต้องขังและเจ้าพนักงานเรือนจำต่อไป

ประวัติการสร้างพระพุทธรูป

ปางลีลางดงามมากประดิษฐานไว้เป็นที่เคารพสักการะ ของเจ้าพนักงานเรือนจำลหุโทษจนทุกวันนี้

พิธีหล่อพระ

(คัดจากหนังสือพิมพ์ ธรรมาธิปัตย์)

ประจำวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๓

เรือนจำพระนคร ทำพิธีหล่อพระ

เมื่อวันที่ ๑๕ เดือนนี้ ขุนพิสิฐนนทเดช ผู้บัญชาการเรือนจำ พระนคร–ธนบุรี พร้อมด้วยคณะข้าราชการได้ทำพิธีหล่อพระพุทธรูปขนาดใหญ่ เพื่อเป็นที่สักการบูชาของข้าราชการและผู้ต้องขังในเรือนจำ ฯ มีพระภิกษุสงฆ์สวดพุทธาภิเศกและพิธีพราหมณ์ตามลัทธิประเพณี เสร็จแล้วถวายอาหารแก่พระภิกษุสงฆ์ งานพิธีเป็นที่เรียบร้อยและบีติปลาบปลื้มแก่บรรดาข้าราชการและผู้ต้องขังทั่วกัน.

พระพุทธรูปปางลีลาศ

สร้างไว้ที่เรือนจำลหุโทษ

ประวัติ

วัดพิสิฐบูรณาราม

ตำบลคลองไผ่ อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา

เมื่อวันที่ ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๒ ขุนพิสิฐนนทเดช ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้บัญชาการเรือนจำภาคคลองไผ่ อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา ในขณะนั้นทางราชการจัดให้เรือนจำนี้มีหน้าที่รับนักโทษเด็ดขาดมีกำหนดโทษตั้งแต่ ๑๐ ปีขึ้นไป จากเรือนจำต่าง ๆ ทางภาคอีสานทั้งหมด ๙ จังหวัด และเพิ่มจังหวัดสระบุรีเข้าอีก ๑ จังหวัด จึงรวมเป็น ๑๐ จังหวัด ในปีนั้นมีจำนวนนักโทษคุมขังอยู่ ๑.๕๐๐ คนเศษ มีเจ้าพนักงานเรือนจำและบรรดาครอบครัวอยู่อีกเป็นจำนวนมาก

ในสมัยนั้น พล. ต.ต. ชลอ ศรีศรากร เป็นอธิบดีกรมราชทัณฑ์ ท่านเป็นผู้มีจิตเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาอยู่มาก จึงใคร่จะอบรมให้เจ้าพนักงานเรือนจำมีจิตเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาเช่นกัน จึงมีคำสั่งทั่วไปทุกทัณฑสถาน และเรือนจำทุกจังหวัดให้เจ้าพนักงานเรือนจำใส่บาตรทุกเวลาเช้า

สำหรับทัณฑสถานคลองไผ่ ในตำบลนี้ไม่มีวัดและไม่มีพระสงฆ์ที่จะให้เจ้าพนักงานเรือนจำใส่บาตรได้ นอกจากนั้นยังไม่มีพระสงฆ์ที่จะนิมนต์ไปเทศน์โปรดนักโทษในเรือนจำด้วย เป็นการอึดอัดลำบากใจเป็นอันมาก อีกทั้งทัณฑสถานแห่งนี้ตั้งอยู่กลางดงพญาเย็น ความไข้ชุกชุมมาก เจ้าพนักงานเรือนจำและครอบครัวตลอดจนราษฎรในท้องที่ป่วยเจ็บล้มตายลงก็ไม่มีโอกาสได้ทำบุญกุศลตามประเพณี ตายแล้วก็นำไปฝังไว้ในป่า เป็นที่น่าทุเรศสังเวชสลดใจเป็นอันมาก

ในขณะนั้นในที่ใกล้เคียงบริเวณของเรือนจำ ในที่ดินของหมื่นด่านพาลี เห็นงามชะนะ ซึ่งเป็นคนเก่าแก่ในตำบลนั้น มีพระหลวงตาองค์หนึ่งปลูกกระท่อมมุงแฝกอยู่ องค์หนึ่งมีชื่อในที่ตรงนั้นว่า วะเสน่ห์ คำว่าวะทางภาคอีสาน หมายความว่าที่ตรงนั้นมีแหล่งน้ำสำหรับสัตว์ป่าลงกินน้ำ แต่บางคนเข้าใจผิดคิดว่าเป็นวัดเสน่ห์

ข้าพเจ้าจึงคิดว่า ถ้าสร้างที่ตรงนี้เป็นวัดขึ้นให้เป็นหลักฐานจะเป็นประโยชน์แก่ทางราชการของเรือนจำเป็นอันมาก กล่าวคือเจ้าพนักงานของเรือนจำและครอบครัวจะมีโอกาสทำบุญใส่บาตรตามคำสั่งของกรมราชทัณฑ์ ทั้งจะได้นิมนต์พระสงฆ์เข้าไปเทศน์โปรดนักโทษในเรือนจำเป็นประจำทุกวันอาทิตย์ นับว่าเป็นวัดของทางราชการเรือนจำแห่งกรมราชทัณฑ์ และเป็นประโยชน์แก่พุทธศาสนิกชนคนทั่วไปในตำบลนี้ได้มีโอกาสทำบุญกุศลโดยทั่วกัน . ต่อไปมีคนตายก็จะไม่ต้องไปเที่ยวได้ผังไว้ตามป่าตงน่าทุเรศยิ่งนัก

ข้าพเจ้าคิดเช่นนี้แล้ว จึงมีหนังสือรายงานให้กรมราชทัณฑ์ทราบว่าจะสร้างวัดขึ้น ดังกล่าวโดยหนังสือที่ ๒๐๗/๒๔๘๓ ลงวันที่ ๑๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๓ กรมราชทัณฑ์ได้ตอบเห็นชอบด้วยโดยหนังสือที่ ๒๓๖๔/๒๔๘๓ ลงวันที่ ๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๓ ปรากฏตามสำเนาหนังสือของกรมราชทัณฑ์ พิมพ์ต่อท้ายบันทึกนี้

เมื่อได้รับความเห็นชอบจากกรมราชทัณฑ์แล้ว ข้าพเจ้าจึงบอกบุญเวียไรทรัพย์จากบรรดาเจ้าพนักงานเรือนจำและราษฎรในตำบลนั้นและอื่นๆ ได้ทรัพย์มาสร้างศาลาการเปรียญขึ้น ๑ หลัง ใช้ไม้แดงเนื้อแข็งวัดผ่าศูนย์กลางประมาณ ๒๐ นิ้วทำเสา นอกนั้นใช้ไม้เบญจพรรณ์ ศาลาการเปรียญมีขนาดใหญ่พอสมควร คือกว้าง ๑๒ เมตร ยาว ๑๘ เมตร หลังคามุงกระเบื้อง มีธรรมาสน์สำหรับพระสงฆ์แสดงธรรมเทศนา มีพระพุทธรูปสำหรับเป็นที่สักการะ ๑ องค์ และได้สร้างกุฏิสงฆ์ ๓ หลัง สร้างหอระฆัง สร้างเมรุสำหรับเป็นที่ฌาปนกิจ สร้างอ่างซีเมนต์ขนาดใหญ่เก็บน้ำฝนไว้ใช้สอย ปลูกต้นศรีมหาโพธิ์ซึ่งได้พันธุ์มาจากอำเภอศรีมหาโพธิ์ จังหวัดปราจีนบุรี และปลูกต้นสนรอบบริเวณวัด ทำรั้วด้วยไม้ทาสีขาวรอบวัด ในที่ดินของหมื่นด่านพาลี เห็น งามชะนะ อุทิศให้เพิ่มเติมอีกจนเป็นการเพียงพอมิได้คิดเอาเงินแต่ประการใด อันเป็นมหากุศลของหมื่นด่านพาลี เห็นงามชะนะ เป็นอันมาก เป็นประวัติศาสตร์ต่อไปในอนาคตข้านานขออนุโมทนาด้วยเป็นอย่างยิ่ง วัดนี้เมื่อสร้างเสร็จแล้วผู้ที่เดินทางผ่านไปมาโดยทางรถไฟสายกรุงเทพ ฯ นครราชสีมา จะแลเห็นวัดนี้เป็นที่สง่างามบางคนออกปากว่าเป็นวัดหลวง

เมื่อได้สร้างวัดนี้เสร็จแล้วข้าพเจ้าก็แสวงหาพระสงฆ์ผู้ทรงคุณวุฒิ ไปเป็นเจ้าอาวาส ได้นิมนต์พระสงฆ์จากวัดปรินายก จังหวัดพระนครไปเป็นเจ้าอาวาส มีพระสงฆ์

จำพรรษาอยู่ ๖ องค์บ้าง ๑๐ องค์บ้าง เพราะขณะนั้นในท้องที่ตำบลนั้นยังมีราษฎรน้อยแต่ก็ทำให้เจ้าพนักงานเรือนจำและครอบครัวตลอดจนราษฎรมีโอกาสได้ใส่บาตรทำบุญกุศลถึงวันพระ ๘ ค่ำ หรือวันเทศกาลก็ได้นิมนต์พระสงฆ์ลงศาลา ทำบุญใส่บาตรเลี้ยงพระพังเทศน์ ข้าพเจ้าและบุตรภรรยา ได้ลงศาลาทำบุญร่วมด้วยทุกครั้งมิได้ขาด และเมื่อมีผู้ล้มตายลงก็ได้ทำบุญกุศลและทำการฌาปนกิจที่เมรุของวัดนั้นเป็นการเรียบร้อย ส่วนทางราชการของเรือนจำ ก็ได้นิมนต์พระสงฆ์ของวัด มีผลัดเปลี่ยนกันไปเทศน์โปรดนักโทษในเรือนจำทุกอาทิตย์นับว่าเป็นประโยชน์แก่การอบรมนักโทษ และเป็นประโยชน์แก่พุทธศาสนิกชนคนในตำบลนั้น เป็นที่ชื่นชมยินดีโมทนาสาธุทั่วกัน

ต่อมามิช้าทางคณะสงฆ์ได้ตั้งชื่อวัดนี้ว่า วัดพิสิฐบูรณาราม เป็นความสัตย์จริงข้าพเจ้ามิเคยขอร้องให้ท่านตั้งชื่อนี้เลย เพราะเห็นว่าต่อไปเมื่อข้าพเจ้าหมดบุญวาสนาทางราชการแล้ว อาจมีคนรังเกียจชื่อนี้ก็ได้ เห็นตัวอย่างมาแล้วบางแห่ง แต่ไม่อาจจะทัดทานท่านได้ เพราะอนุศาสนาจารย์ของเรือนจำได้บันทึกชื่อลงไปแล้ว ก็เลยตามเลย

ข้าพเจ้าไม่ได้คิดเลยว่าเป็นวัดของข้าพเจ้า เพราะเงินที่ใช้ในการก่อสร้างก็เป็นเงินที่เรี่ยไรมาจากผู้มีศรัทธา ข้าพเจ้าบริจาคบ้างก็เพียงเล็กน้อย ส่วนแรงงานก็เป็นของทางราชการเรือนจำใช้แรงงานนักโทษช่วยกันทำการก่อสร้าง ข้าพเจ้าเป็นเพียงใช้ความคิดริเริ่มเป็นหัวหน้าชักนำ ทางคณะสงฆ์ท่านก็ตั้งชื่อให้เป็นเกียรติแก่ข้าพเจ้าเท่านั้น มิได้สนใจที่อาจจะมีผู้ใดเปลี่ยนชื่อวัดเสียใหม่ ข้าพเจ้าก็ไม่ขัดข้องและไม่เสียใจแต่ประการใด เป็นความสัตย์จริงดังนี้

ความทราบถึงอาจารย์ใย เจ้าอาวาสวัดบางช้างใต้แห่งแม่น้ำนครไชยศรี โดยท่านเป็นคู่สวดเมื่อข้าพเจ้าอุปสมบท ท่านเป็นพระสงฆ์ที่ประชาชนเคารพนับถือมาก ได้สร้างพระอุโบสถ สร้างแขื่อนคอนกรีตหน้าวัด และถาวรวัตถุไว้ในวัดนั้นมากมาย เป็นที่ทราบกันทั่วไป ท่านทราบข่าวว่าข้าพเจ้าสร้างวัดขึ้นที่คลองไผ่ ท่านอุตส่าห์เดินทางไปหาข้าพเจ้าบอกว่าจะช่วยสร้างพระอุโบสถให้งดงามตามความสามารถของท่าน ข้าพเจ้าตอบเป็นพระคุณอย่างสูง แต่ทว่าในขณะนั้นที่ตำบลคลองไผ่มีราษฎรอยู่น้อย พระสงฆ์ที่จำพรรษาอยู่อย่างมากก็เพียง ๑๐ องค์ ยังไม่สมควรจะสร้างพระอุโบสถขึ้น ขอให้รอไปอีก

เมื่อมีราษฎรมากขึ้นมีพระสงฆ์จำพรรษามากแล้วจึงคิดสร้างต่อไป เมื่อถึงเวลานั้นจะได้เรียนให้ท่านทราบ ต่อมามิช้าท่านก็ถึงแก่มรณภาพเสีย ข้าพเจ้าก็ไปในงานศพของท่าน เป็นงานที่ทำกันอย่างใหญ่โตสมเกียรติของท่าน ที่สร้างคุณงามความดีไว้ในพุทธศาสนามากมายปรากฏอยู่จนทุกวันนี้

ข้าพเจ้ารับราชการเป็นผู้บัญชาการเรือนจำภาคคลองไผ่เป็นเวลานานถึง ๗ ปี เดชะบุญกุศลไม่เคยป่วยไข้ ทั้ง ๆ ที่อยู่ในดงไข้ แล้วได้ย้ายไปเป็นผู้บัญชาการเรือนจำกลางบางขวาง (มหันตโทษ) ซึ่งเคยเป็นสารวัตรควบคุมมาแล้วครั้งหนึ่ง

ครั้นถึงสมัยที่ คุณสลับ วิสุทธิมรรค ผู้บัญชาการเรือนจำกลางคลองไผ่เป็นผู้เลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนามาก ได้เป็นหัวหน้าเป็นกำลังอันสำคัญ พร้อมด้วยท่านเจ้าอธิการคล้าย จนฺทสโร บอกบุญทำการสร้างพระอุโบสถขึ้นสำเร็จเรียบร้อย ทำงานฉลองพร้อมด้วยกำแพงแก้วผูกพัทธสีมา ๓ วัน ๓ คืน ตั้งแต่วันที่ ๗ ถึง ๙ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๐ สิ้นเงินค่าก่อสร้าง ๓๐๐,๕๐๐ บาท (สามแสนห้าหมื่นบาท) โดยมิได้คิดค่าหินค่าทรายซึ่งมีอยู่ในที่ใกล้เคียงและมิได้คิดค่าแรงงาน เพราะได้ใช้แรงงานนักโทษและพระสงฆ์ช่วยกันทำการก่อสร้าง ถ้าหากคิดรวมเข้าด้วยแล้วจะเป็นจำนวนเงินอีกมากมาย

ข้าพเจ้าพร้อมด้วยญาติมิตร ได้มีส่วนร่วมบริจาคเงินสร้างพระอุโบสถนี้ด้วยเพียงเล็กน้อย เป็นเงิน ๓,๔๖๐ บาท เท่านั้น แต่ก็เต็มไปด้วยความศรัทธาจริง ๆ ขออนุโมทนาในส่วนกุศลด้วยแก่ท่านที่ทำการครั้งนี้สำเร็จลงเป็นอันมาก อันจะเป็นประวัติศาสตร์จารึกไว้ในพุทธศาสนาสืบไป

เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๐ ผู้บัญชาการเรือนจำกลางคลองไผ่ กับท่านเจ้าอาวาสได้แจ้งกับข้าพเจ้าว่าจะทำการสร้างศาลาการเปรียญขึ้นใหม่ เพราะของเดิมที่สร้างไว้ช้านานหลายปีมาแล้ว ได้ชำรุดทรุดโทรมไปตามกาลเวลา และสร้างกุฏิสงฆ์เพิ่มเติมขึ้นอีกเพราะในขณะนี้วัดนี้เจริญขึ้นมาก มีพระสงฆ์สามเณรจำพรรษาอยู่ ๔๙ องค์ ซึ่งแตกต่างกว่าแต่ก่อนมีอยู่เพียง ๑๐ องค์ เป็นอย่างมาก ทั้งนี้ก็เพราะในขณะนั้นในท้องที่ตำบลนั้นได้มีราษฎรเพิ่มขึ้นอีกเป็นจำนวนมาก และวัดนี้ขณะนี้ก็เป็นสำนักศึกษาพระปริยัติ–ธรรมด้วย ข้าพเจ้ารู้สึกยินดีอนุโมทนาด้วย จึงสร้างหนังสือพระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย

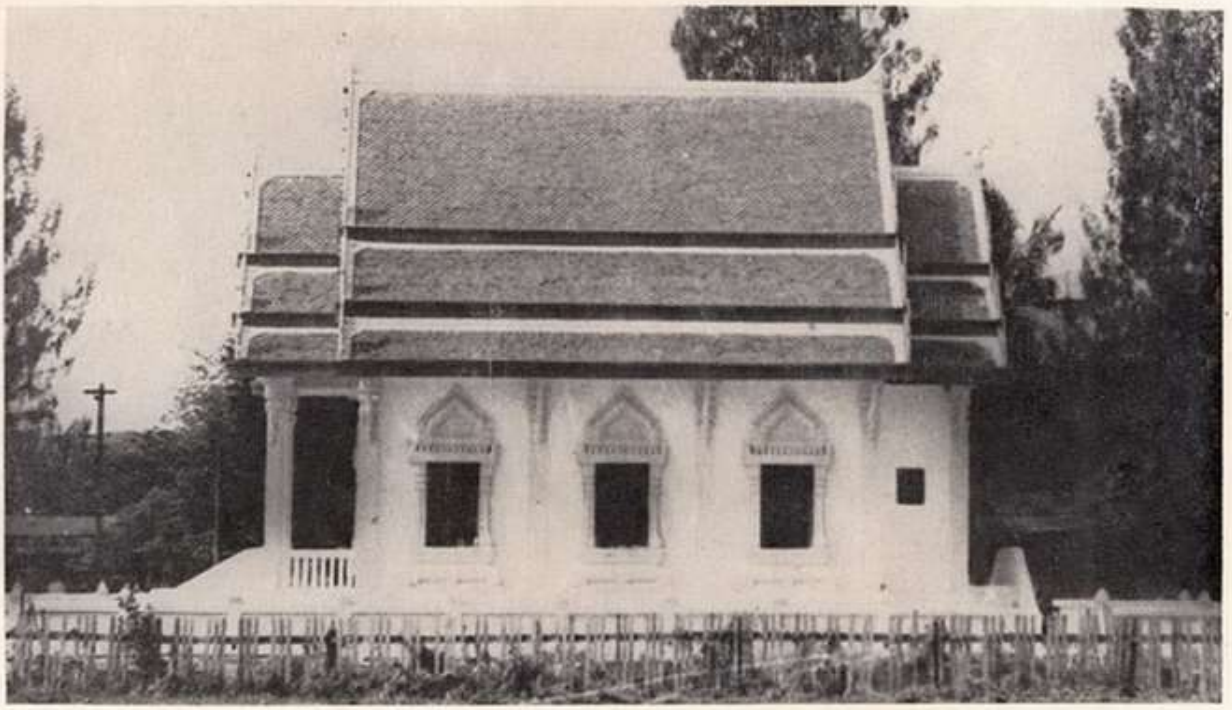
พระอุโบสถวัดพิสิฐบูรณาราม

สร้างเสร็จ พ.ศ. ๒๕๑๐

โดย

การนำของคุณสลับ วิสุทธิมรรค กับพระภิกษุคล้าย จนฺทโร เจ้าอาวาส

๘๐ เล่มจบ พร้อมด้วยหนังสือธรรมะอื่น ๆ ตลอดจนสมุด ดินสอ ถวายไว้ในวัดนี้ต่อไป และได้บริจาคเงินส่วนตัวเท่าที่สามารถหามาได้ในทางสุจริต และเรี่ยไรจากบรรดาญาติมิตรช่วยในการก่อสร้างครั้งนี้ด้วย

วัดนี้ไม่ใช่เป็นวัดของผู้หนึ่งผู้ใดโดยเฉพาะ แต่ส่วนใหญ่ทางการเรือนจำคลองไผ่เป็นกำลังอันสำคัญ เพราะประโยชน์ส่วนใหญ่ได้แก่ฝ่ายราชทัณฑ์ ๆ จึงควรทนุบำรุงต่อไปเต็มสติกำลัง นอกนั้นก็เป็นของพุทธศาสนิกชนทั่วไป จะช่วยกันทนุบำรุงต่อไปตามความศรัทธาของตน

ข้าพเจ้าคิดว่า เมื่อสร้างศาลาการเปรียญและกุฏิสงฆ์ครั้งนี้สำเร็จแล้ว ควรสร้างสิ่งสำคัญต่อไป คือ

๑. ท่านบัญญานันทะแห่งวัดชลประทานรังสฤษดิ์นนทบุรี ท่านปาฐกถาว่า วัดไม่มีรั้ว หัวไม่ขนใช้ไม่ได้ ฉะนั้นวัดนี้ควรสร้างกำแพงวัดด้วยคอนกรีตเป็นการถาวรต่อไป

๒. ควรสร้างพระสถูปเจดีย์องค์ใหญ่ บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระสัมมา--สัมพุทธเจ้า เพื่อเป็นที่เคารพสักการะของประชาชนต่อไป เพราะในจังหวัดนครราชสีมาดูเหมือนว่ายังไม่มีที่ไหนเลย เมื่อมีพระบรมสารีริกธาตุของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นที่เคารพสักการะขึ้นแล้ว ก็จะมีประชาชนพากันไปเคารพสักการะมากยิ่งขึ้น วัดนี้ก็จะเจริญขึ้นอีกมาก

ทั้งนี้เป็นแต่ความคิด แต่โดยสติปัญญาของตนเองคงไม่สามารถจะทำให้สำเร็จได้ เพราะขณะนี้อายุได้ ๗๒ ปีเข้าวัยชราแล้ว การหาเงินทองเป็นไปด้วยความยากลำบาก แต่อย่างใดก็ตามจิตใจยังคิดอยู่เสมอ ถ้ามีโอกาสมีเงินทองขึ้นครั้งใดจะทำการต่อไปให้สำเร็จสมความปรารถนา ขอฝากความคิดนี้ไว้แก่พุทธศาสนิกชนผู้มีจิตศรัทธาในพุทธศาสนาทนุบำรุงต่อไป การสร้างเสนาสนะไว้ในพุทธศาสนาย่อมได้รับบุญกุศลมาก ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก ได้คัดนำมาพิมพ์ดังต่อไปนี้

(สำเนา)

ที่ ๒๓๑๔/๒๔๘๓ **กรมราชทัณฑ์ กระทรวงมหาดไทย**

๑ มิถุนายน ๒๔๘๓

เรื่อง การดำเนินงานพระพุทธบาทเขาพริก

จาก อธิบดีกรมราชทัณฑ์

ถึง ผู้บัญชาการเรือนจำภาคลองไผ่ จังหวัดนครราชสีมา

หนังสือที่ ๒๐๗/๒๔๘๓ ลงวันที่ ๑๐ พฤษภาคม ๒๔๘๓ รายงานการดำเนินงานพระพุทธบาทเขาพริก ซึ่งทางเรือนจำร่วมความสามัคคีกันสละทรัพย์คนละ ๒๐ เปอร์เซ็นต์ ของเงินเดือน ๑ เดือนทุกคน จักให้มีงานขึ้น ๕ วัน ๕ คืน และผ่อนผันให้นักโทษออกนมัสการพระพุทธบาท บีดทองพระและนำออกใช้งานร่วมกับราษฎร การได้ดำเนินไปโดยเรียบร้อยนั้น

กรมราชทัณฑ์ได้ทราบแล้ว มีความพอใจมากจึงขอชมเชยบรรดาเจ้าพนักงานเรือนจำ ในอันร่วมความสามัคคีเป็นอย่างดี อนึ่ง จะสร้างที่สำนักสงฆ์ กรมราชทัณฑ์ก็เห็นด้วย ถ้าจะจัดสร้างเมื่อใด แจ้งไปให้ทราบ.

ขอแสดงความนับถือ

ศรีศรากร

(ร.อ. ขุนศรีศรากร)

การสร้างเสนาสนะถวายสงฆ์ ย่อมได้ผลกุศลมาก ข้าพเจ้าขอนำเอาอานิสงส์การถวายอาราม หรือ เสนาสนะถวายสงฆ์ จากหนังสือพระไตรปิฎก ดังต่อไปนี้

อานิสงส์การถวายอาราม

ปรากฏอยู่ในพระสุตตันตปิฎก อุปาทาน ดังนี้

พระตถาคตได้ตรัสว่า ผู้ใดถวายสังฆาราม เราจะพยากรณ์ผู้นั้นว่าจตุรงคเสนา คือพลช้าง พลม้า พลรถ พลราบ จะแวดล้อมผู้นั้นอยู่เป็นนิจ ดนตรีหกหมื่นและเภรีอันประดับประดาสวยงามจะแวดล้อมผู้นั้นอยู่ จักเป็นจอมเทวดาเสวยราชสมบัติในเทวโลกพันครั้ง จักได้ของทุกอย่างที่ท้าวเทวราชพึงได้ จักเป็นผู้มีโภคทรัพย์ไม่รู้จักบกพร่องจักเป็นพระเจ้าจักรพรรดิอยู่ในแว่นแคว้นพันครั้ง จักเป็นพระราชาอันไพบูลย์ ฯลฯ

การสร้างศาลาการเปรียญ กุฏิสงฆ์และเสนาสนะอื่น ๆ ถวายสงฆ์ ย่อมได้รับผลแห่งกุศล ดังนี้

สมเด็จพระอัมรินทราธิราช ตรัสถามนางสุนันทา เทพธิดาว่า ท่านทำบุญอะไรจึงมีนัยน์ตางาม มีหมู่นางฟ้าแวดล้อมเป็นบริวารมากมาย มีรัศมีอันรุ่งโรจน์สว่างไสวไปทั่วจิตลดา มีวิมานทิพย์อันสวยงาม ฯลฯ

นางสุนันทา เทพธิดา ทูลตอบว่า เพราะเมื่อเป็นมนุษย์ได้สร้างเสนาสนะเช่น ศาลาการเปรียญ กุฏิสงฆ์ และอื่น ๆ เช่นการถวายเครื่องนุ่งห่ม ข้าวปลาอาหาร รักษาศีลจึงได้รับผลกรรมที่ทำไว้ดังนี้

งบประมาณการสร้างศาลาการเปรียญ

และกุฏิสงฆ์ ท่านเจ้าอาวาสประมาณไว้

---

๑. ค่าสร้างศาลาการเปรียญ ๑๕๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งแสนห้าหมื่นบาท)

๒. ค่าสร้างกุฏิสงฆ์ ๓ หลัง ประมาณเงิน ๕๐,๐๐๐ (ห้าหมื่นบาท)

ส่วนงบประมาณที่คิดจะสร้างกำแพงวัดและพระเจดีย์ขนาดใหญ่ เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีรายการประมาณ ดังนี้

๑. ค่าสร้างกำแพงวัดด้วยคอนกรีตประมาณเงิน ๒๐๐,๐๐๐ บาท (สองแสนบาท)

๒. ค่าสร้างพระเจดีย์ขนาดใหญ่ เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าประมาณเงิน ๓๐,๐๐๐ บาท (สามหมื่นบาท)

รวมทั้งค่าแสวงหาพระบรมสารีริกธาตุด้วย

บุนพิสิฐนนทเดช

พร้อมด้วยภรรยา บุตรหลาน และญาติมิตร

สร้างพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยชุดนี้

ถวายไว้

ณ วัดพิสิฐบูรณาราม

อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา

ขออุทิศส่วนมหากุศลธรรมวิทยาทานนี้แด่ บิดามารดา ปู่ย่า ตายาย ญาติมิตร และผู้มีอุปการคุณตลอดจนมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย ที่ล่วงลับไปแล้ว ขอจงเป็นพลวปัจจัย ดลบันดาลให้สำเร็จประโยชน์แห่งความสุขความสงบสมดังความปรารถนาทุกประการ

วันที่ ๓๐ มกราคม ๒๕๑๑

รายนามผู้บริจาค

บุนพิสิฐนนทเดช	๑,๓๕๐ บาท
นางบุญนาค มกรเสน	๒๐๐ ,,
นางสุพรรณี มกรเสน อุทิศส่วนกุศลให้หลวงพินิตนนทศักดิ์	๒๐๐ ,,
พ.ท. หลวงวิเศษโยธิน (ปืนมหาสมิต) และภรรยา	๒๐๐ ,,
นายสมชาย สิขัณฑกสมิต และภรรยา	๒๐๐ ,,
นายณรงค์ มกรเสน และภรรยา	๒๐๐ ,,
น.ท. กัมพล มกรเสน ร.น. และภรรยา	๒๐๐ ,,
นายพิชิต มกรเสน และภรรยา	๒๐๐ ,,
นายพิทักษ์ มกรเสน	๑๐๐ ,,
นายพิจิตร มกรเสน ส.พ.บ.	๒๐๐ ,,

น.ส. พรพิมล มกรเสน ก.ศ.บ.	๑๐๐	บาท
น.ส. พิมาย มกรเสน อ.บ.	๑๐๐	,,
น.ส. พิกุล มกรเสน	๑๐๐	,,
ร.ต.ท. ประกวิต มกรเสน สี่พี่น้อง และภรรยา	๑๐๐	,,
นายสมศักดิ์ มกรเสน และภรรยา	๒๐๐	,,
คุณสิริชัย และเมิลลี่ สโรบล	๑๐๐	,,
รวมรับ	๓,๗๕๐	,,
จ่ายค่าหนังสือพระไตรปิฎกภาษาไทยปกแข็ง ๘๐ เล่ม	๒,๑๕๐	,,
,, หนังสือธรรมะอื่น ๆ	๑๐๐	,,
,, สมุดดินสอสำหรับภิกษุสามเณร นักศึกษา	๑๐๐	,,
,, ตู้จารึกอักษร	๔๐๐	,,
,, สร้างศาลาการเปรียญ ครั้งที่ ๑	๑,๐๐๐	,,
รวมจ่าย	๓,๗๐๐	,,

เพิ่มเติม

รายนามผู้บริจาคทรัพย์สร้างศาลาการเปรียญและกุฏิสงฆ์ครั้งที่ ๒ เจ้าอาวาสได้รับเงินไปแล้ว เมื่อเดือน พฤษภาคม ๒๕๑๐

๑. นางสุดใจ นิลวรางกูร ค่าเสา ๑๒ ต้น	เงิน	๔,๒๐๐	บาท
๒. พ.ท. หลวงวิเศษ โยธิน (ปีนมหาสมิต)	,,	๕๕๐	,,
๓. นายสมชาย สิขัณฑกสมิต	,,	๒๐๙	,,
๔. นายจำรัส โคติวงค์	,,	๑๐๐	,,
๕. นายเกรียง อารีรักษ์	,,	๑๐๐	,,
๖. นายบุญตา สุชาโต	,,	๑๐๐	,,
๗. เจ้าพนักงานเรือนจำจังหวัดพิจิตร	,	๔๑	,,

๘. คุณจรูญ สุขสถาพร เงิน ๑๐๐ บาท
๙. ขุนพิสิฐนนทเดช ,, ๑๕๐ ,,
๑๐ ร.ต.ท. ประกริต มกรเสน ,, ๑๐๐ ,,
รับเงินครั้งที่ ๓ ตุลาคม ๒๕๑๑
๑. พ.ท. หลวงวิเศษ โยธิน ,, ๒๐๐ บาท
๒. ขุนพิสิฐนนทเดช ,, ๒๐๐ ,,
๓. นางสุดใจ นิลวรางกูร ,, ๕๕๐ ,,
รวมเป็นเงินทั้งสิ้น ,, ๖๕๐๐ ,,
(หกพันห้าร้อยบาท)

วันที่ ๑๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๒ ทำบุญอายุครบ ๖ รอบ ถวายเงินเพื่อสร้างเสนาสนะ
เป็นเงิน ๑,๐๐๐ บาท

อนึ่ง การใช้เงินที่จะสร้างศาลาการเปรียญ สร้างกำแพงวัด สร้างพระสถูปเจดีย์เพื่อบรรจุพระบรมสารีกธาตุ ตามโครงการนี้ยังจะต้องใช้เงินอีกหลายแสนบาท ลำพังข้าพเจ้าคงไม่สามารถจะหาเงินมาทำให้สำเร็จไปได้ จึงขอบอกบุญแก่พุทธศาสนิกชนทั่วไป ถ้าผู้ใดมีจิตศรัทธาก็เชิญบริจาคทรัพย์ สร้างต่อไปให้สำเร็จ ข้าพเจ้าจะขอแสดงความยินดีและอนุโมทนาด้วยเป็นอันมาก

อานิสงส์การสร้างเสนาสนะถวายพระอาราม ท่านจะได้รับผลบุญมากมาย ดังได้นำพระไตรปิฎกบรรยายมาแล้วแต่ต้น จงพิจารณาดูด้วยดีเถิด บุญเท่านั้นจะเป็นที่พึ่งแก่ตน

การอบรมวิชาความรู้รอบตัว

เรือนจำมหันตโทษ

พ.ศ. ๒๕๔๐

โดยความเห็นชอบของผู้บัญชาการเรือนจำมหันตโทษ

อดีต พล ต.ต. ชลอ ศรีศราภร

พ. ศ. ๒๕๙๐

ให้ผู้ทรงคุณวุฒิ บรรยายความรู้รอบตัว เช่น การปกครอง การศึกษา การพาณิชยกรรม การเมือง และการเรือนจำของต่างประเทศ เปรียบเทียบกับประเทศไทย เป็นการอบรมเจ้าพนักงานเรือนจำ ให้มีความรู้ปฏิบัติหน้าที่ราชการให้ดียิ่งขึ้น แม้จะเป็นเวลาล่วงเลยมาถึงปัจจุบันนี้ (พ.ศ. ๒๕๑๒) เป็นเวลาหลายปีแล้ว แต่ข้าพเจ้าพิจารณาเห็นว่าบางสิ่งบางอย่างยังเป็นประโยชน์อยู่บ้าง แก่ผู้สนใจในการปกครองหรือเพื่อนราชการกรมราชทัณฑ์ ของข้าพเจ้าจึงได้นำมาพิมพ์ต่อไปนี้

ครั้งที่ ๑

ท่านทั้งหลาย ที่เคารพ

ตามที่ท่านผู้บัญชาการกองเรือนจำมหันตโทษ[๑] ได้อนุมัติ ตามความเห็นชอบของท่านสารวัตรแผนกควบคุม มอบหมายให้ข้าพเจ้าเป็นผู้อบรมท่านในความรู้รอบตัวที่เกี่ยวกับการปกครองนั้น ข้าพเจ้ารู้สึกเป็นเกียรติยศอย่างยิ่ง แต่ข้าพเจ้าจำต้องขอแจ้งให้ท่านทั้งหลายทราบว่า ความรู้รอบตัวที่เกี่ยวกับการปกครองนั้น ไม่มีตำราเป็นเล่มสมุดโดยเฉพาะ ที่จะอาศัยนำมาบรรยายให้เหมือนกับวิชาหลักอื่น ๆ เช่นภูมิศาสตร์หรือการบัญชี นอกจากอาศัยความคุ้นเคยต่อการงานและค้นคว้าหาจากวิชาอื่น ๆ นอกจากอาศัยความคุ้นเคยต่อการงานและค้นคว้าหาจากวิชาอื่น ๆ มาประกอบด้วย แม้ถ้อยคำจะผิด

---

๑ ขุนศรีศราภร (ชลอ ศรีศราภร)

พลาดพลั้งบ้างประการใดหวังว่าคงให้อภัย และขอให้ถือแต่ใจความที่เข้าใจเป็นใหญ่เท่านั้น.

การปกครอง ย่อมเป็นองค์การสำคัญ ที่จะนำความเสื่อมหรือเจริญมาสู่ตั้งแต่ตนเอง, ครอบครัว, งานในหน้าที่และชาติบ้านเมืองได้ เพราะฉะนั้น ผู้ปกครองดี จึงเป็นที่ปรารถนาของประชาชนเป็นอย่างยิ่ง เพราะผู้นั้นย่อมนำมาซึ่งความร่มเย็นสันติสุขยุติธรรมให้แก่ผู้ที่มีความสัมพันธ์ติดต่อ

ความรู้ที่เกี่ยวกับการปกครองนั้น มิใช่เพียงแต่ว่าท่านจะต้องเอาใจใส่ในกฎหมายและระเบียบแบบแผนที่เกี่ยวกับหน้าที่โดยเฉพาะเท่านั้น ยังจะต้องเอาใจใส่ในวิชาที่เกี่ยวกับอาชีพเป็นพิเศษอีกด้วย เช่นที่ผู้ใดรับหน้าที่ในงานราชทัณฑ์ ก็สมควรต้องศึกษาหนักไปในทางวิชาที่เกี่ยวกับงานราชทัณฑ์ให้มากหน่อย คือ อาชญาวิทยา (Ciminology) และทัณฑวิทยา (Pen lo gy) และหลักปฏิบัติการเก่าที่ดี ๆ รวมทั้งความรู้รอบตัว นำมาเป็นแบบฉบับบรรทัดฐาน โดยอาศัยเชาวน์ไหวพริบและสติปัญญาบริหารการงานในหน้าที่ด้วยความสุจริตใจปราศจากอคติ

ความรู้รอบตัว จะเกิดขึ้นได้อย่างใดนั้น ท่านต้องทำตัวเป็นพหุสูตร ฟังมาก อ่านมาก สิ่งที่เห็นว่าดีก็จดจำไว้ในสมองหรือสมุด นอกจากนี้อย่ามีความกระดากอายในเรื่องสืบถามหาความรู้ ขอบซักในสิ่งที่จะเกิดคุณประโยชน์ในทางคุณงามความดีต่อหน้าที่และส่วนตัว ทั้งเพื่อสาธารณประโยชน์ด้วย เพราะไม่มีมนุษย์คนใดในโลกนี้ที่จะรู้อะไรไปเสียทุกสิ่งทุกอย่างได้ แต่ต้องระวังการซักถามให้เป็นไปด้วยคารวะอันดีงาม ไม่ใช่อย่างลักษณะที่เรียกว่าขัดคอ หรือเที่ยวสอบความรู้ผู้อื่นว่าสู้ตนไม่ได้

นอกจากนี้ ท่านควรแสวงหาความรู้ในวิชาประวัติศาสตร์, โภคศาสตร์, ประชาศาสตร์และจิตศาสตร์ พอให้ทราบลาดเลาเป็นเค้าความไว้บ้าง ไม่ถึงกับว่าจะต้องเป็นเอตะทัคคะ ซึ่งเราไม่สามารถจะเป็นได้หลายวิชาเช่นนั้น เพียงแต่พบในหนังสือหรือได้ยินก็ไม่ควรปล่อยให้ผ่านหูผ่านตาไปเสีย เพราะวิชาเหล่านี้เป็นความรู้รอบตัวที่มีประโยชน์

การปกครองอย่างไรจึงจะจัดว่า ดี นั้น หมายความว่าต้องดีกันทุกฝ่าย ในบุคคลหรือการงานที่ติดต่อกับท่วนรอบข้าง ไม่ใช่ดีแต่เฉพาะตัวหรือดีแต่ผิวเผิน ต้องได้ผลดี

ถึงแก่นใน คือดีเป็นส่วนรวม ถ้าปกครองคนมาก ๆ ก็ต้องทั้ง รัก, กลัวและเกรงพนับถือด้วยความจริงใจ ไม่ใช่เพราะอำนาจวาสนาชั่วขณะ ต่อหน้าลับหลังต้องเหมือนกัน ต่อหน้าเกรงกลัว ลับหลังเกลียดชัง และแช่งชักหักกระดูกเช่นนี้ ใช้ไม่ได้ ทั้งนี้ต้องถือคนส่วนมากเป็นเกณฑ์ ไม่ใช่ถือเอาเสียงส่วนข้างน้อยมาเป็นปริมาณเครื่องวัด

ที่เรียกว่า **ความเจริญ** ในหน้าที่ก็เช่นเดียวกันกับที่กล่าวมาแล้วในเรื่องปกครองดี คือต้องมีความเจริญทั้งเบื้องล่างและเบื้องสูง กล่าวคือต้องให้ได้รับความเจริญเป็นสัดส่วนกันลงไป เช่นว่า งานในหน้าที่ของท่านเป็นระเบียบเรียบร้อยดี และสถานที่ก็สะอาดสะอ้าน ผลแห่งความเจริญย่อมได้รับทั้งตัวท่านและผู้บังคับบัญชา แต่บุคคลในใต้บังคับบัญชาของท่านมิได้รับผลตามสิทธิที่เขาควรจะได้โดยระเบียบการ หรือโดยหลักใจแห่งมนุษย์ธรรมก็ดี ชื่อว่าความเจริญในหน้าที่ของท่านยังหาสมบูรณ์ไม่

เชาวน์ไหวพริบ คือ **ความฉลาด** เป็นหลักสำคัญเพื่อประโยชน์ในการปกครอง และความฉลาดของมนุษย์ที่น่าเคารพนับถือก็คือ ไม่ใช่เป็นคนเอาตัวรอด คนอื่นจะเป็นอะไรก็ช่างมัน คนชนิดนี้เป็น **คนปลิ้นปล้อน** เป็นนายก็ไม่ดี ทับถมผู้น้อย เป็นที่พึ่งไม่ได้ เป็นบ่าวก็ไม่ดี ไม่น่าไว้ใจ บัดเท้านายง่าย ๆ เป็นเพื่อนก็ไม่ดี เอาเปรียบ พฤติการณ์ของคนฉลาดจะเป็นด้วยกิริยาวาจาใจก็ตาม อย่าให้เกิดความเสียหายแก่ผู้อื่นด้วยความใส่ไคล้ มุ่งร้ายหาความดีใส่ตัว หาความชั่วใส่ผู้อื่น บุคคลชนิดนี้เป็นคนพาล (โง่, ขลาด) นายที่ฉลาดต้องอุ้มชูยกย่องผู้น้อยเมื่อทำดี ผิดงานในหน้าที่ต้องช่วยแบ่งเบารับไปบ้าง ผิดในทางส่วนตัวหาทางแก้ไขหนักให้เป็นเบา เป็นบ่าวอย่าลอยแพ (บัดเท้า) นายซื่อตรงต่อหน้าที่ และเห็นนายพลาดพลั้ง ช่วยรั้งเหนี่ยวตักเตือนด้วยคารวะ อย่าปล่อยให้ถลำ เป็นเพื่อนก็ช่วยเหลือเจือจานกัน ลักษณะเหล่านี้เป็นความฉลาดของมนุษย์ในการปกครองอย่างบริสุทธิผุดผ่องที่นักปราชญ์สรรเสริญยกย่อง.

หัวใจสำคัญในการปกครองอีกอย่างหนึ่งก็คือ **ยุติธรรม** ซึ่งเป็นธรรมดาที่มนุษย์ทุกคนต้องการ เพราะฉะนั้นเมื่อปรารถนาจะได้รับความยุติธรรมจากผู้อื่นฉันใด ก็ควรแจกจ่ายความยุติธรรมให้แก่ผู้อื่นเช่นเดียวกัน ไม่ว่าผู้รับผู้จ่ายจะเป็นผู้ใหญ่ผู้น้อยมีอำนาจราชศักดิ์สักปานใด ถ้ารับถ่ายเดียว ไม่มีจ่าย ได้ชื่อว่าเป็นคนเอาเปรียบเพื่อนมนุษย์ รู้มาก เห็นแก่ตัว บุคคลชนิดนี้ไม่เหมาะกับการปกครอง

แต่คำว่า "ยุติธรรม" นี้ ต้องเข้าใจให้ดี มิฉะนั้นจะเห็นอะไรเป็นยุติธรรมพร่ำเพรื่ออย่างที่เป็นอยู่ทุกวันนี้เสียหมด อยุติธรรมต้องเกิดด้วย เจตนารมณ์อคติ หรือมุโขโลกนะ ถ้าทำไปด้วยความพลาดพรั้งรู้เท่าไม่ถึงการณ์ หรือพิจารณาตามหลักเกณฑ์ที่ควรที่ชอบแล้ว หากเกิดความไม่เสมอภาคขึ้น หาใช่ "อยุติธรรม" ไม่ แม้ผู้สั่งจะต้องถูกตำหนิบ้างในความไม่รอบคอบ แต่ผู้รับก็เพียงประสบ "บาปเคราะห์" เท่านั้น ไม่ถึงกับได้รับความ "อยุติธรรม" ซึ่งมุ่งถึงความเจตนาชั่วเป็นใหญ่

นอกจากความยุติธรรม การปฏิบัติงานการต้องอาศัย กาลเทศะ เป็นเครื่องประกอบด้วย ไม่ต้องพูดถึงกฎหมายที่คนทุกคนจะปฏิเสธว่าไม่รู้ไม่ได้ แม้ที่สุดกฎและข้อบังคับและระเบียบภายใน เฉพาะงานแห่งหนึ่ง ๆ ก็จะต้องยึดถือไว้เป็นหลักปฏิบัติการให้มั่นคง เว้นแต่ระเบียบการจะได้เปิดโอกาสไว้ให้เราใช้วิจารญาณในบางกาลเทศะได้ ขออุปมาว่า ระเบียบเหล่านี้เหมือนกับรางรถ ผู้ปฏิบัติเหมือนกับคนขับรถ ท่านต้องเดินตามราง แต่ถ้าท่านใช้กำลังเร็วเหมือนกันหมด ท่านจะต้องตกราง เพราะฉะนั้นเวลาถึงที่โค้ง หรือ รางคดไม่ดี ท่านจะต้องเบาเครื่องลงบ้าง ให้หมาะกับสภาพการณ์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ลักษณะชนิดนี้เรียกว่า กาลเทศะ

อนึ่ง งานที่แปลกจากระเบียบแบบแผน เราต้องใช้สติปัญญาไหวพริบ และความสังเกตพิจารณา บริหารงานไปตามความบริสุทธิ์ใจและเด็ดขาด การลังเลต่อการงานภายอำนาจของตน เกิดแต่ความวิบัติกังขา เป็นโทษ อย่าให้เข้ามาครอบงำในนิสัยได้ เพราะนิสัยลังเล แสดงให้เห็นถึงความไม่ก้าวหน้า คติในทางปกครองมีอยู่ว่า "คิดว่าถูกแล้ว ทำ พลาดไปบ้าง ยังดีกว่าคิดว่าถูก แล้วไม่ทำ เพราะสงสัย" ต้องถือว่าความผิดพลาดเป็นธรรมดา ไม่มีใครจะหลีกพ้นได้ และจะเป็นบทเรียนของเราในวันข้างหน้าด้วย

การปกครอง ดี หรือ ไม่ดี อยู่ที่บุคคลมากกว่าระเบียบ เพราะมีเครื่องพิสูจน์อย่างแน่นอนว่า องค์การที่ใช้ระเบียบอย่างเดียวกันในที่แห่งเดียวกัน บางคนทำได้ดีเรียบร้อย บางคนทำบกพร่อง ทั้งนี้เกี่ยวกับตัวบุคคล ที่มีเชาวน์ไหวพริบในการบริหารงานต่างกัน กอปรด้วยความประพฤติ, บุคลิกลักษณะ และอัชฌาศัยใจของผู้นั้นด้วย

การปกครองที่ไม่ได้มีลายลักษณ์อักษรไว้อย่างแน่ชัด จะถืออะไรเป็นหลักตายตัวไม่ได้ แม้แต่ตุลาการซึ่งมีกฎหมายเล่มเดียวกัน ยังพิพากษารูปคดีไปคนละอย่างก็มี การบริหารจึงต้องแปรผันหันเหียนให้เหมาะกับกาลเทศะและยุคสมัย ต้องมีกัลยาณธรรม ชั่งความสมควร ถือความสำเร็จดีงาม และความตั้งใจดีในหน้าที่ของตนเป็นใหญ่ ต้องเป็นคนใจหนักแน่นมั่นคง ไม่หูเบาเชื่อคนง่าย ซึ่งเป็นผลร้ายถึงแตกความสามัคคี

การปกครองก็ดี องค์การใด ๆ ก็ดี, บุคคลใด ๆ ก็ดี จะทำอะไรด้วยตัวคนเดียวไม่ได้ จำต้องอาศัยผู้อื่น เพราะโลกทรงตัวอยู่ได้ด้วยความสัมพันธ์กัน ดังนั้นทุกสิ่งทุกอย่าง เพราะฉะนั้นการไว้วางตัวให้เหมาะกับประชาคมของมนุษย์ ในทางที่จะให้บังเกิดสันติสุขทุกฝ่าย จึงต้องมีน้ำใจที่เห็นใจซึ่งกันและกัน ดังสุภาษิตทุกชาติได้กล่าวไว้ว่า "สิ่งที่เราไม่พอใจให้ผู้อื่นทำแก่เรา นั้น เราก็ไม่ควรปฏิบัติสิ่งนั้นแก่ผู้อื่น" ข้อนี้สำคัญนัก ต้องรำลึกไว้เสมอ จะเป็นเครื่องยับยั้งสติ ให้เรางดเว้นในสิ่งที่ไม่ควรกระทำได้เป็นอย่างดี ทั้งจะเป็นเครื่องสมานความสามัคคีมิให้แตกร้าวกันได้ด้วย

อนึ่ง การปกครองต้องอาศัยคนวิชาดี นั้น ไม่มีปัญหา เพราะคนมีวิชาดีย่อมมีความรู้กว้างขวางกว่าคนอ่อนการศึกษา เป็นประโยชน์แก่กิจการมาก แต่คนวิชาดีนั้นจะต้องกอปรด้วยศีลธรรมจรรยา และขยันหมั่นเพียร การเลือกคนเพื่อกิจการงานของสาธารณประโยชน์ จึงต้องเพ่งเล็งถึงความประพฤติ และนิสัยใจคอคู่กันไปกับวิชาดีด้วย แม้จะมีวิชาดีเลิศลักปานใดก็ตาม ถ้าจิตใจไม่สะอาด ปราศจากศีลธรรม เกียจคร้านพาลเกเรแล้ว บุคคลผู้นั้น ย่อมไม่มีประโยชน์กว่าบุคคลที่มีวิชาอ่อนกว่า แต่เพียบพร้อมไปด้วยคุณธรรมที่น่าสรรเสริญ เพราะบุคคลชนิดหลังนั้น จะสร้างประสิทธิภาพให้แก่กิจการงานอย่างมากมาย ซื่อสัตย์สุจริตต่อหน้าที่ เป็นที่ไว้วางใจของผู้ใหญ่ผู้น้อยได้ทุกประการ ไม่ทำการร้าวรานร้อนใจให้เสียผลของงานได้เช่นคนชนิดก่อน

การที่ข้าพเจ้าได้บรรยายมาในวันนี้ ก็เพียงมีความประสงค์ให้ท่านทราบถึงหลักใจที่เป็นข้อใหญ่ ๆ ในการปกครองว่า สมควรปฏิบัติอย่างใด ส่วนความรู้ที่จะนำมาบรรยายในวันหลัง เป็นความรู้เบ็ดเตล็ดที่เกี่ยวกับการปกครอง ซึ่งมีเรื่องประวัติศาสตร์ โภคศาสตร์ ประชาคมศาสตร์ และจิตศาสตร์ปะปนอยู่ด้วยตลอดไป และจะได้ตั้งต้นในเรื่องสังคมของมนุษย์ อุบัติมาในโลกนี้ด้วยลักษณาการอย่างใด ในคราวหน้า.

ปฐมกาลของมนุษย์ – มนุษย์สมัยเริ่มต้นยังมีอยู่ในประเทศสยาม – อย่าดูหมิ่นคนโบราณหรือคนที่ผ่านชีวิตมาก่อนเรา – อย่าแปลกในความเจริญของสมัยใหม่ – ความเจริญอันแท้จริงของการปกครอง คือประชาชนพลเมืองอยู่เย็นเป็นสุขทั่วหน้ากันไม่ใช่ตึกระฟ้าเช่นอเมริกา

ก่อนที่จะได้ศึกษาถึงการปกครองทั่ว ๆ ไป ควรจะได้ทราบถึงกำเนิดของมนุษย์ เพื่อให้ทราบเป็นลาดเลาว่า มนุษย์ได้รวบรวมสังคมกันขึ้นโดยลักษณาการอย่างใด จึงกลายเป็นการปกครองที่ใหญ่โตดังทุกวันนี้

ตาม "มนุษย์ศาสตร์" มนุษย์สืบพันธุ์มาจากสัตว์ชนิดหนึ่ง ซึ่งค่อนไปข้างอุรังอุตังมากกว่าลิง แต่เรียกได้ว่า อยู่ในจำพวกเดียวกัน ซึ่งตามศัพท์สัตวศาสตร์ภาษาอังกฤษใช้ว่า "Anthropoid" หากแต่มนุษย์มีกระโหลกศีรษะโตขึ้นมาเป็นลำดับ มีที่บรรจุมันสมองได้มากกว่าสัตว์เดียรฉาน และอวัยวะต่าง ๆ ได้แปรผันเปลี่ยนแปลงไปตามความต้องการของธรรมชาติ มนุษย์จึงมีความคิดและคุณธรรมที่สู่ความเจริญรุ่งเรืองเป็นลำดับ ยุคสมัยตามประวัติศาสตร์เท่าที่นักปราชญ์ได้สืบสาวราวเรื่อง สันนิษฐานหาเหตุผลได้เพียง ๑๒๕,๐๐๐ ปี และเรียกยุคนั้นว่า "คั่นการล่าสัตว์และจับปลา" หรืออีกนัยหนึ่ง "สมัยหินเริ่มต้น"

มนุษย์ในสมัยนี้ ยังหาได้รวมกันเป็นสังคมไม่ คงหลบนอนพักพิงอาศัยตามสุมทุมพุ่มไม้เยี่ยงสัตว์เดียรฉาน การปลูกพืชพันธุ์ก็ไม่รู้จัก อาหารใช้การล่าสัตว์และจับปลามารับประทานดิบ ๆ ต่างคนต่างอยู่ มิได้ตั้งเป็นหมวดหมู่ หรือมีหัวหน้าปกครองแม้แต่การต่อสู้กับสัตว์ก็ยังไม่สามารถจะป้องกันได้ แต่ในยุคนี้เอง ได้เกิดความคิดเอาหินมากระเทาะทำเป็นเครื่องมือได้บ้างแล้ว ซึ่งแสดงให้เห็นว่า มนุษย์เรามีสติปัญญาเหนือสัตว์เดียรฉานเป็นคั้นแรก

กาลล่วงเลยมาแล้วหมื่นปี ความเจริญของมนุษย์ได้เขยิบสูงขึ้นเป็นลำดับตามสันนิษฐานว่า เมื่อหมื่นปีมานี้ มนุษย์ได้ก้าวถึงคั่นแห่งความเจริญที่เรียกว่า "คั่นเลี้ยงสัตว์" ดังต่อไปนี้คือ.

(๑) เคหสถาน ที่เคยซัดเซพเนจรเยี่ยงสัตว์เดียรฉานนั้น บัดนี้ได้พากันไปอาศัยตามเชิงภูผาที่ชะเง้มออกมาริมแม่น้ำลำธาร และตามถ้ำต่าง ๆ

(๒) ได้เริ่มรู้จักจับสัตว์มาเลี้ยงไว้ทำเป็นอาหาร

(๓) รู้จักวิธีหาเพลิงมาผิงเพื่อกันหนาว และย่างหรือปิ้งเนื้อสดไว้รับประทานได้หลายมื้อ

(๔) เอาหนังสัตว์ที่ฆ่าแล้ว มาทำเป็นเครื่องนุ่งห่มร่างกายกันหนาวแลสวยงาม

(๕) รู้จักวิธีเอาเครื่องมือหินมาสับกับหินให้คมยิ่งขึ้น เอากระดูกสัตว์มาร้อยห้อยแขวนทำเป็นเครื่องแต่งกาย ทำเข็มด้วยกระดูกสัตว์และไม้ และเครื่องมือต่าง ๆ ตลอดจนเครื่องประหารสัตว์ร้าย ด้วย

แสดงให้เห็นว่า มนุษย์ในยุคนี้ เจริญกว่าเมื่อหลายหมื่นปีนั้น ไม่สู้มากมายนัก ประวัติศาสตร์เรียกมนุษย์สมัยนี้ว่า "สมัยหินใหม่"

ข้อที่จดจำก็คือ กาลทั้ง ๒ สมัย ระหว่าง ๑๒๕,๐๐๐ ปี ถึง ๑๐,๐๐๐ ปี ซึ่งเป็นสมัยหิน เริ่มต้นและใหม่นี้ เขาเรียกว่า **"สมัยปฐมกาล"** ก็ได้

อันที่จริงถึงแม้ว่า กาลจะได้ผ่านพ้นมาถึงหมื่นปีแล้วก็ตาม ซึ่งเราได้เห็นความเจริญของโลกเหมือนกับฝั่น เช่น มนุษย์เหาะเหิรเดินอากาศ หรือดำน้ำได้นาน ๆ แต่สภาพการณ์ของสมัยปฐมกาล ก็ยังคงมีปรากฏอยู่ในตราบเท่าทุกวันนี้ เช่น มนุษย์ซึ่งสิงสถิตย์อยู่ตามหมู่เกาะ ใกล้ทวีปออสเตรเรีย และมหาสมุทรอินเดีย เป็นต้น ยังกินเนื้อมนุษย์และสัตว์ดิบ ๆ กับใช้กระดูกสัตว์ห้อยคอ นุ่งใบไม้ และอยู่กันอย่างตามบุญตามกรรม แม้ในพระราชอาณาจักรสยาม ก็ยังมีสภาพการณ์ที่ละม้ายคล้ายคลึงเช่นนี้เหมือนกัน เช่น พวกเงาะป่าในเขตจังหวัด พัทลุง แล ยะลา นราธิวาส เห็นพวกเราก็วิ่งหนีเตลิดเปิดเปิง แต่ว่าเดี๋ยวนี้เชื่องขึ้นมากแล้ว

ขอให้ท่านหลับตาสักครู่หนึ่ง และคิดถึงบรรพบุรุษของเรา ที่เปลือยกายโทง ๆ และมีการกินอยู่เหมือนสัตว์เดียรัจฉาน แล้วค่อย ๆ มีวัฒนธรรมเจริญขึ้นมาเป็นลำดับเพียงหมื่นปีมานี้ ท่านจะเห็นได้ว่า ท่านเหล่านั้น ได้ก่อร่างสร้างความเจริญมาให้แก่โลกมาก ส่วนพวกงอมืองอเท้า ปราศจากความติดต่อกับโลก ตั้งแต่สมัยปฐมกาลนี้ มิได้คิดอ่านก้าวหน้าอย่างใด แม้จนบัดนี้ ก็ยังมีสภาพการณ์เช่นนั้นอยู่ เดชะบุญที่เราอยู่ในจำพวกที่ดิ้นรนหาความรุ่งเรืองให้แก่มนุษยโลก เราจึงเจริญมาได้ถึงเพียงนี้ นักปราชญ์ท่านสอน

ให้เราคิดถอยหลังไปดู อย่าดูถูกคนโบราณ และเห็นความขบขันว่า เป็นคนบ้าเลื่อน เพื่อความยุติธรรม เราควรสรรเสริญเยินยอท่านจึงจะถูก เพราะความลำบากที่จะเจริญได้ในสมัยนั้น ย่อมยากกว่าในปัจจุบันสมัยนี้มาก ด้วยเหตุเครื่องประกอบให้เกิดความคิด เช่น เครื่องไม้เครื่องมือและห้องวิทยาศาสตร์ ไม่มีพร้อมมูลเหมือนเดี๋ยวนี้ แต่ด้วยมันสมองอันเฉียบแหลมของท่าน ความคิดนึกที่สะสมความรู้ที่เกิดจากธรรมชาติและนิสัยสัตว์ และคุณสมบัติของวัตถุที่รวบรวมขึ้นไว้ จนบังเกิดผลประดิษฐกรรม เป็นรากฐานคันแรกของบันไดที่เราได้ก้าวมาสู่อารยธรรม ดังทุกวันนี้ เพราะฉะนั้น เราไม่ควรดูหมิ่นคนโบราณ หรือคนที่ผ่านชีวิตมาก่อนเรา

ขออย่าให้ท่านเห็นเป็นการแปลก หรือภูมิใจในถ้อยคำที่ว่า ในสมัยนี้เจริญกว่าในสมัย ๒๐ ปีมาก ถ้าคิดไปแล้ว จะขบขันไม่น้อยเหมือนกับท่านว่า "ลูกฉันเมื่อเกิดใหม่ ๆ เดินไม่ได้ แต่เดี๋ยวนี้เขาขับรถยนต์ได้แล้ว" เท่านั้น อันที่จริงความเจริญของโลก เขาได้ทำนายล่วงหน้าไว้หมดสิ้นแล้ว เช่นเมื่อ ๖๐ ปีมานี้ มีนักประพันธ์ชาวฝรั่งเศส ได้เขียนคาดการณ์ล่วงหน้าถึงความเจริญในวิทยาศาสตร์ไว้ว่า จะมีเรือใต้น้ำ เรือบิน และ อำนาจของไฟฟ้าจะอำนวยความสะดวกให้แก่มนุษย์โลกนานับประการ ในเวลา ๕๐ ปี ข้างหน้า แต่ภายในเวลา ๒๐ ปี เท่านั้น ได้มีชาวฝรั่งเศสประดิษฐคิดเรือใต้น้ำได้แล้ว และต่อไปก็มีเรือบิน กับการส่งข่าวและภาพด้วยกระแสวิทยุ ซึ่งเจริญเกินกว่าคำพยากรณ์นั้นเสียอีก ในสมัยเมื่อ ๑๐ ปีมานี้ มีนักวิทยาศาสตร์ชาวอเมริกาได้ทำนายไว้ว่า อีก ๕๐ ปีข้างหน้า การคมนาคมของมนุษย์เราจะสะดวกมาก เช่นจะสวมรองเท้าชนิดหนึ่งมีล้อเหมือนกับสะเก็ต และที่ศีรษะจะสวมหมวกชนิดหนึ่งที่มีเส้นลวดบั๊กเหมือนกับหางนกยูงที่หมวกงิ้ว แล้วจะเดินไปได้เองตามถนน อาศัยด้วยอำนาจกระแสวิทยุ การเพาะปลูกพืชพันธุ์จะใช้อำนาจไฟฟ้าช่วยเหลือ ให้เจริญงอกงามกว่าธรรมชาติ และต่อไปในเมืองหนึ่ง ๆ จะจุดไฟฟ้าแต่กวงเดียว มีรัศมีสว่างไปทั่วบริเวณเมืองหนึ่ง ในบ้านเราจะทำอากาศให้หนาวและร้อนได้ตามความพอใจซึ่งสิ่งเหล่านี้ ยังไม่ถึง ๒๐ ปี เลยได้ปรากฏแก่จักษุโสตเราถึง ๒ ประการแล้ว เช่น การเพาะปลูกพืชพันธุ์ที่ใช้ด้วยไฟฟ้า และทำให้เคหสถานเย็นร้อนได้ เช่น ศาลาเฉลิมกรุง เป็นต้น.

ทั้งนี้จะเห็นได้ว่า ความเจริญในกิจการของมนุษย์เป็นธรรมดาเหมือนกับน้ำไหล จะหยุดอยู่นิ่งไม่ได้ ผู้ที่ไม่ก้าวหน้า ก็คือผู้ถอยหลัง ข้อสำคัญอย่าให้เราเพลินไปว่า เดี๋ยวนี้เราเจริญพอแล้ว และตำหนิคนข้างหลัง ระวังแต่ว่า อีก ๑๐ ปีข้างหน้า อย่าให้คนรุ่นใหม่เห็นไปว่า เราทำความเจริญช้าไปเท่านั้น ในเมื่อประเทศคู่แข่งขันหรือบ้านใกล้เรือนเคียงของเราได้ก่อร่างสร้างความเจริญข้ามหน้าเราไป ไม่พูดถึงงบประมาณของชาติจะมีเงินมากน้อยเท่าใด ซึ่งเป็นการนอกอำนาจคนชั้นอย่างเราๆ แต่ประพฤติการณ์ที่ไม่ต้องลงทุนรอนนั้น ยังมีอีกมากมาย เช่นกำลังใจ ศีลธรรมจรรยา ฯลฯ และความประพฤติ ฯลฯ เหล่านี้ เราทำให้เจริญได้เหมือนกัน และอยู่ในอำนาจของพวกเราที่จะช่วยทำกันได้ และเป็นรากเง่ามาตรฐานอย่างสำคัญที่จะทำให้ชาติเราเจริญเทียมทันอารยประเทศ "เราจะมีตึกระฟ้าเช่นอเมริกา หรือรถยนต์เรือยนต์กันเต็มพระนครก็ตาม นั่นหาใช่ความเจริญอันแท้จริงไม่ ความเจริญคือเราจะต้องปกครองพลเมืองให้ได้รับความอยู่เย็นเป็นสุขทั่วหน้ากันต่างหาก"

ที่พูดถึงความเจริญนี้ เป็นวาทะของเอดทัคคะในทางโภคศาสตร์ได้กล่าวยืนยันไว้เป็นหลักฐาน สำหรับเป็นเครื่องเตือนสติผู้บริหารงานของชาติให้จำใส่ใจไว้ให้ดี

สภาพการณ์ของเรือนจำไทยและต่างประเทศ เรือนจำอังกฤษที่ทารุณโหดร้ายจอนโหวาร์ด และอีลีซาเบธ ตารา ๒ ดวงที่ได้ส่องแสงมนุษยธรรมให้แก่นักโทษ ประเทศอังกฤษเลิกใส่ตรวนก่อนสยาม ๗๐ ปี

บัดนี้จะได้เริ่มเล่าถึงการเรือนจำ สำหรับเรือนจำในประเทศสยาม ข้าพเจ้าจะไม่กล่าวถึง เพราะไม่มีกฎหมายและระเบียบแบบแผนให้ท่านศึกษาอยู่แล้ว ตลอดจนปาฐกถาที่เกี่ยวกับราชทัณฑ์ บรรยายโดยผู้เชี่ยวชาญแห่งการนี้อยู่เนืองๆ รวมทั้งหนังสือทัณฑวิทยาด้วย ซึ่งเป็นเครื่องมืออันดีสำหรับท่านที่จะหาหนทางก้าวหน้าต่อไป หรือความรู้รอบตัวในเรื่องเรือนจำให้กว้างขวางยิ่งขึ้น เรื่องที่ข้าพเจ้าจะนำมาเล่านี้ เป็นเรื่องเกร็ดเรือนจำของเราบ้าง และส่วนมากเป็นกิจการของเรือนจำต่างประเทศเท่าที่ได้ทราบและพบปะจากหนังสือต่างๆ ที่ได้ผ่านตาข้าพเจ้ามาแล้วเพียง ๒–๓ เล่มเท่านั้น เพราะการทราบสภาพการณ์เรือนจำของต่างประเทศไว้บ้างนั้น ย่อมเป็นประโยชน์แก่ท่านทั้งหลายมากในการบริหาร

กิจราชการในหน้าที่ และความรู้รอบตัวในการปกครองด้วย เพราะระเบียบเรือนจำของเรา เรียกได้ว่าได้เดินตามหลังของต่างประเทศเป็นลำดับกาลมาจนตราบเท่าทุกวันนี้ สำหรับเรือนจำในเมืองขึ้นของประเทศในตะวันออกเอเชีย คือ สหรัฐ มาลายู, ญวน และวิลันดานี้ จะไม่นำมากล่าว เพราะเรือนจำเหล่านี้ เขาปฏิบัติระหว่างคนพื้นเมืองกับคนผิวขาวต่างกัน ลักษณะชนิดนี้เราก็ยังมีอยู่เหมือนกัน เช่นนักโทษไทยได้เบี้ยเลี้ยงวันละ ๙ – ๑๒ สตางค์ แต่แขกอินดูบังคับอังกฤษได้ ๕๐ สตางค์ และฝรั่ง, ญี่ปุ่น ได้ ๑.๕๐ บาท และมีที่ทางอยู่สบายกว่า ดังนี้เป็นต้น

ความผิดแผกของเมืองขึ้นฝรั่ง เป็นการให้สิทธิแก่ฝรั่งดีกว่าคนพื้นเมือง เพราะฝรั่งเป็นนาย คนพื้นเมืองเป็นคนในบังคับ แต่ความผิดแผกของเรา ตามข้อบังคับเรือนจำดูเหมือนกล่าวว่า การกินอยู่โดยปกติของคนต่างด้าวผิดกันกับคนไทย จึงต้องให้คนต่างชาติได้รับเบี้ยเลี้ยงสูงกว่าชาวสยาม แต่ความแท้จริงข้าพเจ้าเข้าใจว่า เขามีบีนและเรือรบมากกว่าเราเท่านั้น เพราะความเป็นอยู่ของแขกอินดูที่มาอยู่ในประเทศสยาม กินวันละ ๑๐ สตางค์ ญี่ปุ่นคนชั้นกลางรับประทานวันละ ๕๐–๖๐ สตางค์เท่านั้น ไม่มากกว่าคนไทยชั้นกลาง หรือน้อยกว่าเราเสียด้วยซ้ำ ที่เขาพลอยได้เบี้ยเลี้ยงเท่าชนผิวขาว ก็เพราะว่าญี่ปุ่นเป็นมหาอำนาจมีบีนเท่ากับฝรั่ง ที่ชาติของเรากลับได้รับการน้อยหน้ากว่าคนต่างชาติเช่นนี้ ก็เพราะเราเป็นประเทศอ่อนแอในกำลังทหาร ไม่ใช่อื่นไกลเลย ถ้าพวกเราตลอดจนนักโทษมีความเข้าใจดังนี้ บางทีจะเห็นอกเห็นใจรัฐบาล และเห็น **ทหารเป็นกำลังสำคัญของประเทศที่จะหนุนหลังให้กิจการของชาติเจริญดำเนินก้าวหน้า เทียมบ่าเทียมไหล่กับนานาประเทศด้วย.**

ถึงแม้ในตอนต้น ๆ ข้าพเจ้าได้เคยกล่าวแล้วว่า คนเรามักมองแต่ความเจริญรุ่งเรืองเฉพาะหน้า และชมเชยว่า สมัยนี้เจริญกว่าสมัยก่อนมาก ซึ่งทั้งนี้เป็นธรรมดากิจการของโลกเท่านั้น มาถึงในตอนนี้ก็ปรารถนาจะสะกิดใจให้ท่านระลึกถึงความในข้อนี้ และให้นึกว่าสิ่งที่ท่านคิดว่า ใหม่ที่สุดของเราในขณะนี้นั้น ที่จริงเป็นเก่าของที่อื่นมาหลายสิบปีแล้ว เช่นในพิธีการเปิดกองเรือนจำลหุโทษ (คุกใหม่) ในพระนครกระทรวงยุติธรรมได้เชื้อเชิญหนังสือพิมพ์ไทยและต่างประเทศมาชมต่างก็ลงพิมพ์สรรเสริญว่าวิเศษนัก มีสนาม

หญ้าให้นักโทษเดินเล่น มีโรงพยาบาลอย่างทันสมัยด้วย มีตึกขังที่โอ่โถง ดูราวกับว่าเหมือนเมืองสวรรค์ของนักโทษ แต่พอ ๒๐ ปีให้หลังเท่านั้น กลายเป็นสมัยเก่าคร่ำครึไปเสียแล้ว ตลอดจนระเบียบการที่ได้จำแบบมาจากอังกฤษแท้ ๆ ถึงกับต้องสร้างมาที่บางขวางใหม่ และใคร ๆ ก็พากันมาชม ว่าเป็นคุกที่มีระเบียบแบบแผนเป็นอย่างดีที่สุด ความจริงในขณะนี้ย่อมเป็นเช่นนั้นจริง ๆ สำหรับประเทศสยาม นับว่าเป็นที่ ๑ ไม่มีที่ใดในพระราช-อาณาจักรสู้ได้ จนกับว่านักโทษต่างจังหวัดอยากมาอยู่ที่นี่กัน แต่ข้าพเจ้าขอทำนายไว้เสียแต่เดี๋ยวนี้ว่า ราว พ.ศ. ๒๔๙๕ เท่านั้น บางทีพวกเราจะเห็นระเบียบแบบแผนที่ดำเนินปฏิบัติอยู่ทุกวันนี้เก่าคร่ำครึพ้นสมัย หรือ ทารุณโหดร้ายเกินไปก็ได้ตลอดจนสถานที่ก็ล้าหลังที่จะเป็นเรือนจำสมัยใหม่เสียแล้ว เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงได้บอกให้ท่านเตรียมใจเสียแต่เดี๋ยวนี้ ให้ใช้จิตศาสตร์ ในการปกครองให้มากกว่าการลงทัณฑ์ **เว้นแต่จำเป็นเพื่อคนเหลือขอจริง ๆ** เท่านั้น เพราะการลงทัณฑ์ไม่ช่วยให้คนดีได้แน่ ๆ จะเห็นได้จากเด็ก ๆ ที่ถูกเฆี่ยนเสมอ ไม่ได้เป็นเด็กดี กว่าเด็กที่ไม่ถูกเฆี่ยนเลย และข้อพิสูจน์อีกประการหนึ่งก็คือ เราได้เลิกการลงทัณฑ์อย่างหนัก ๆ มามากต่อมากแล้ว เมื่อ ๔๐–๕๐ ปีมานี้ ถ้าใครแนะนำหรือมีความเห็นว่า ควรเลิกใส่ตรวนนักโทษ, ควรมีมหรสพให้นักโทษดู, นักโทษชั้นเยี่ยมลาไปบ้านได้ และที่อยู่ทัณฑนิคมอนุญาตให้บุตรภรรยาไปอยู่ด้วยได้เช่นนี้ คงต้องถูกนัดยา หรือหาว่าเป็นบ้าแน่ ๆ แต่สิ่งเหล่านี้มีปรากฏอยู่ในประเทศเราสมัยนี้แล้วทั้งสิ้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ต่างประเทศได้ปฏิบัติมาตั้ง ๓๐–๔๐ ปีแล้วก็มี จะเห็นได้ว่าเขาใช้จิตศาสตร์เข้าช่วยให้เป็นคนดีทั้งสิ้น ไม่ใช่ใช้การทรมานให้เป็นคนดีเช่นโบราณสมัย เพราะฉะนั้นสำหรับตัวท่าน อาจไม่มีกำลังที่จะเปลี่ยนสภาพการณ์เรือนจำในการใช้กำลังเงิน ซึ่งเป็นหน้าที่ของท่านผู้ใหญ่และรัฐบาล แต่ท่านมีสิทธิจะช่วยทำความเจริญรุ่งเรืองในทางจิตศาสตร์ได้มาก โดยไม่ต้องลงทุนรอนหรือผ่าผีนระเบียบเรือนจำแต่ประการใดเลย ใช้สติปัญญาเชาวน์ไหวพริบของท่านเองเท่านั้นที่จะทำให้เป็นอย่างดี ซึ่งท่านจะเลือกพิจารณาเอาได้จากกิจการของเรือนจำต่างประเทศ ที่ข้าพเจ้าจะได้เล่าให้ฟังเป็นลำดับไปแต่โดยย่อ เพราะถ้าจะเล่ากันโดยละเอียดและสัปดาห์ละ ๒ ครั้งเช่นนี้ อีก ๒ เดือนก็หาจบไม่ บัดนี้ข้าพเจ้าจะได้เริ่มกล่าวถึงเรือนจำในทวีปยุโรปเมื่อสมัย ๒๐๐ ปีมาแล้ว อันเป็นการทารุณโหดร้ายอย่างน่าสยดสยองมาก.

การเรือนจำในทวีปยุโรปเมื่อสมัย ๒๐๐ ปีมานี้ เขารวมนักโทษชายหญิงไว้ด้วยกัน เหมือนกับเรือนจำบางแห่งของเราที่เป็นอยู่จนถึง พ.ศ. ๒๔๗๖ ล่ามโซ่กันเป็นแถว ๆ ติดอยู่กับพื้นห้องขัง ทำนองที่เรายังใช้ร้อยกันอยู่ตามเรือนจำต่างจังหวัดทุกวันนี้ บางคนถูกใส่พวงคอที่มีเหล็กแหลม เพื่อป้องกันมิให้คนต้องขังนอนราบลงกับพื้นได้ อาหารการกินก็อดอยาก เจ็บป่วยก็ไม่ได้รับการพยาบาลรักษา ร่างกายผอมซีด และบางคนถึงนอนตายอยู่บนพื้นหินในหมู่ท่ามกลางพวกนักโทษด้วยกันก็มี เรือนจำในประเทศอังกฤษเลวกว่าเรือนจำในประเทศภาคธรณีเช่น เบลเยียม, ฮอแลนด์ และสวิซเซอร์แลนด์มาก เครื่องทรมานบางอย่างที่เรือนจำเมืองมิวนิคประเทศเยอรมัน ยังมีเลือดติดเกรอะกรังแขวนอยู่ที่กำแพง เป็นที่น่าสะดสยองพองเกล้าน่าอนาถใจแก่ผู้ที่ได้ไปพบเห็นเป็นอย่างยิ่ง

ในสถานที่เรือนจำ มีอากาศกลิ่นเหม็นอย่างร้ายกาจ จนติดเสื้อผ้าของผู้ที่เข้าไปชั่วครั้งคราว แม้อากาศหนาวสักเท่าใดก็ดี นักโทษก็ไม่มีอะไรปูรองนอน พัศดีที่มีใจดีหน่อย ก็หาฟางมาให้นักโทษนอน และเรียกเอาค่าเช่าจากนักโทษเป็นรายเดือน จนกว่าฟางจะผุป่นไป ก็หามาให้ใหม่ดังนี้ การเสพสุรายาเมาและการพนันกับอบายมุขอื่น ๆ มีอุดมสมบูรณ์ นักโทษถูกใส่ตรวนใหญ่ ถ้าได้ให้เงินพัศดีเสียเล็กน้อยก็ถอดได้

ในสมัยนั้น พัศดีเรือนจำได้เงินเดือนน้อยมาก ได้แต่อาศัยการขายอาหาร, เครื่องดื่ม และการให้ความสะดวกอื่น ๆ จากนักโทษ ในเรือนจำประเทศฝรั่งเศส พัศดียังทำสวนดอกไม้เล็ก ๆ ไว้ให้นักโทษเดินเล่น และเก็บเงินเป็นรายได้ส่วนตัวอีกด้วย พูดสั้น ๆ ก็คือเรือนจำในทวีปยุโรปเฉพาะอย่างยิ่งประเทศอังกฤษเป็นบ่อเกิดแห่งความชั่ว, โรคภัย และความเกียจคร้านหน้าด้าน ซึ่งทั้งผู้ชายผู้หญิงอาจเข้าไปอยู่ตั้งปี เพื่อรอการพิจารณา และรับเชื้อที่ร้ายมาเผยแพร่แก่ประชาคมข้างนอกต่อไปอีก ถ้าศาลยกฟ้อง พวกที่ศาลตัดสินลงโทษนั้นไม่ต้องพูดถึง เป็นคนครึ่งตายแล้วทั้งสิ้น

ประชาคมในสมัยนั้นแม้แต่รัฐบาล มิได้เอาใจใส่ในเรื่องนักโทษเลย ปล่อยให้เป็นไปตามยถากรรม เสมือนกับว่า เขาได้ถูกตัดขาดจากมนุษย์โลกรอวันตายเท่านั้น.

เดชะบุญที่โลกนี้ยังเห็นว่านักโทษเป็นเพื่อนมนุษย์ที่มีอกุศลกรรมชนิดหนึ่งตามสนองเท่านั้น น่าจะสงเคราะห์และดัดแปลงแก้ไขให้เขาได้รับความเมตตากรุณาจากเพื่อน

มนุษย์ด้วยกันตามสมควร จึงมี จอน โหวาร์ด (John Hovard) ปฏิสนธิขึ้นในกรุงลอนดอนประเทศอังกฤษ ตั้งแต่น้อยคุ้มใหญ่เขาได้เอาใจใส่ในชีวิตและความเป็นอยู่ของนักโทษ ปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้นเป็นลำดับ อันเป็นแบบฉบับที่ทำให้การเรือนจำก้าวหน้าดีขึ้นดังที่จะเป็นอยู่ทุกวันนี้ เขาได้ทำคุณประโยชน์อันใหญ่หลวงมหาศาลให้แก่มนุษย์เท่าที่โลกได้ประสบพบปะ และจนกระทั่งทุกวันนี้ เขามิใช่แต่เพียงว่าเป็นคนแรกที่คิดปรับปรุงภาวะของเรือนจำให้ดีขึ้นเท่านั้น แต่ยังเป็นมหาบุรุษในจำพวกที่มีชื่อเสียงดีที่สุดในงานชั้นนี้ด้วย เขาเป็นผู้เผยแพร่ความทารุณโหดร้ายในการปกครองนักโทษของอังกฤษให้ประชาชนทราบ และเป็นครั้งแรกที่ทำให้ประชาชนตื่นตระหนกตกใจมิใช่น้อย เป็นเหตุทำให้สมาชิกแห่งรัฐสภาสามัญอังกฤษ ได้เริ่มการปราบปรามความโหดร้ายนั้นในปลาย พ.ศ. ๒๒๗๑

เมื่อโหวาร์ดอายุ ๔๗ ปี เขาได้รับตำแหน่งสูงในกระทรวงยุติธรรม ซึ่งมีหน้าที่ติดต่อกับนักโทษทั่วประเทศอังกฤษ เขาได้ออกทำการสอบสวนตรวจตราเรือนจำทั่วไปและตั้งบัญญัติให้บรรดาจ่าศาลทั้งหลายในเขตที่มีเรือนจำตั้งอยู่ มีหน้าที่ต้องไปตรวจตราด้วย โหวาร์ดมิใช่จำพวกบุคคลที่ตรวจการณ์แต่ผิวเผิน เขาตรวจอย่างละเอียดละออมากทุกซอกตรอกมุมไม่ละเว้น จึงได้เห็นสภาพการณ์อย่างน่าทุเรศที่สุดดังที่ได้เล่ามาข้างต้นแล้วนั้น นอกจากนี้เขายังได้ไปเที่ยวตรวจเรือนจำในประเทศยุโรปทั่วไปด้วย

นอกจากโหวาร์ด ซึ่งเป็นผู้มีนิสัยรักในทางกุศลชนิดนี้แล้ว ยังมีหญิงอังกฤษผู้มีนามอุโฆษอีกผู้หนึ่ง ชื่อ อิลีซาเบธ (Eliza Beth) เธอทราบว่าในเรือนจำแห่งหนึ่งมีนักโทษหญิงอยู่ถึง ๓๐๐ คนและบุตรเล็ก ๆ ติดตามมาด้วยถึง ๙ คน ความเป็นอยู่ของนักโทษหญิงเหล่านั้นเหมือนกับคอกปศุสัตว์ ทะเลาะด่าตีกันทุกวัน เสพสุราและเล่นไพ่กันด้วย ทั้งไม่มีความเกรงกลัวต่อผู้คุม เธอพร้อมด้วยสหาย ๙ คนจึงคิดจะช่วยบูรณะชีวิตจิตรใจเขาเหล่านั้นให้ดีขึ้น แต่พอครั้นเข้าไปในเรือนจำวันแรก ก็ถูกพวกนักโทษห้อมล้อมหัวเราะเยาะเย้ยต่าง ๆ เธอมีความอดทนเป็นอย่างดี วิธีการครั้งแรกก็คือไปนั่งร้องเพลงให้เขาฟัง และบางคราวก็สวดมนต์บ้าง ทำให้สภาพการณ์ของเรือนจำที่เคยหนวกหูจ้อกแจกเช่นแต่ก่อนนั้น เงียบลง และนิยมฟังการสวดมนต์ร้องเพลงของพวกเธอยิ่งขึ้นเป็นลำดับ

เมื่อเธอเห็นนักโทษหญิงเหล่านั้นเกิดความนิยมในตัวเธอแล้ว จึงได้ชี้แจงแก่เขาเหล่านั้นให้เห็นบุญคุณโทษ และสอนให้เขาเหล่านั้นเริ่มทำงานการและเรียนหนังสือ ในไม่ช้า นักโทษหญิงเหล่านั้นก็ทราบว่าหน้าที่ของมนุษย์ที่เกิดมาในโลกนี้ จะต้องประกอบการงานและไว้วางตัวอย่างไรด้วย รู้สึกมีความเสียใจในความประพฤติผิดคิดมิชอบของตนเอง และก็ตั้งหน้าประพฤติเป็นพลเมืองดีต่อไป ความดีของเธอนี้ ได้ทราบถึงพระกรรณพระราชินีแห่งพระเจ้ายอร์ชที่ ๓ ได้ทรงทอดพระองค์มาร่วมกิจการกุศลนี้ด้วย และในลำดับต่อมา รัฐบาลอังกฤษก็ได้เชื้อเชิญให้เธอรับตำแหน่งเป็นผู้ปกครองเรือนจำหญิงหลายแห่ง ประชาชนพลเมืองอังกฤษได้ยกย่องเธอเป็นดาราของมนุษย์ธรรมดวงหนึ่ง ที่เพียบพร้อมด้วยความอดทน, เมตตากรุณา และสติอารมณ์เยือกเย็น ถือเอากิจการในเรือนจำเป็นเสมือนกิจการในครอบครัวของตัวดังนี้

เมื่อได้เล่ามาถึงเพียงนี้ จะเห็นได้ว่า กิจการเรือนจำของอารยะประเทศเมื่อสมัย ๒๐๐ ปีมานี้ ยังทารุณโหดร้ายบ่าเถื่อนอยู่มาก และด้วยกุศลเจตนาของวีรสตรีและบุรุษ ๒ ท่านที่ได้ออกนามมาแล้ว จึงทำให้กิจการเรือนจำของโลกก้าวหน้าอย่างน่าพิศวง และบรรดาผู้ที่ได้รับเคราะห์กรรมทั้งหลายด้วยลักษณะอย่างใด ๆ ก็ดี ที่ตกเข้ามาอยู่ในเรือนจำ รวมทั้งเจ้าพนักงานราชทัณฑ์ด้วย จะลืมบุญคุณและชื่อเสียงของผู้ก่อร่างสร้างความเจริญให้แก่เรือนจำ ในส่วนที่เกี่ยวกับกิจการเพื่อมนุษยธรรมเสียหาได้ไม่

ในลำดับต่อไปจะได้กล่าวถึงสภาพการณ์และความเจริญของเรือนจำต่างประเทศในปัจจุบันให้ท่านฟัง แต่ในท้ายของเรื่องวันนี้ ขอให้ท่านจำไว้อย่างหนึ่งว่า เมื่อ ๗๐ ปีมานี้ หม่อมราโชทัย (ม.ร.ว. กระต่าย) ไปราชการประเทศอังกฤษ ท่านได้ประพันธ์ไว้ในนิราศลอนดอน กล่าวถึงตอนไปดูคุก เวลานั้นนักโทษอังกฤษไม่ถูกจำโซ่ตรวนแล้ว แต่เราเพิ่งได้ประกาศคลายการจองจำโซ่ตรวนเมื่อปีกลายนี้เอง.

สภาพการณ์ในเรือนจำอังกฤษสมัยปัจจุบัน – อนุศาสนาจารย์เรือนจำเป็นผู้คับทุกข์ของนักโทษ – การปกครองนักโทษต้องให้อยู่ในความหวังเสมอ – เรือนจำเป็นสถานที่โจษข่าว – คุกเป็นวิทยาลัยที่พร้อมสรรพด้วยวิชาทุจริต

การแก้สภาพการณ์เรือนจำของอังกฤษโดยความแนะนำของจอนโหวาร์ด ได้เจริญขึ้นเป็นลำดับ เป็นแบบฉบับที่นานาประเทศแก้ไขนิยม มีรัสเซียประเทศหนึ่งที่เจริญ

ถึงขนาด และสหปาลีรัฐอเมริกาเป็นที่สองรองลงมา แต่ก็ยังหาเป็นการทั่วถึงดีทั้งประเทศไม่ ซึ่งจะได้เล่าให้ฟังเป็นลำดับไป

การทัณฑกรรมในเรือนจำอังกฤษ แม้กฎหมายและคำพิพากษาจะได้บัญญัติให้มีโทษทำงานหนัก (Harb LaBour) ก็ดี แต่ได้ถูกยกเลิกเพิกถอนโดยคำสั่งลับของรัฐบาลมาหลายปีแล้ว ผู้ที่ศาลตัดสินหรือทางเรือนจำลงโทษให้ทำงานหนัก เขาได้เปลี่ยนให้นอน โดยไม่มีที่นอนเพียง ๑๔ คืนเท่านั้น ระเบียบนี้ได้ปฏิบัติมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๓

โทษที่วางแก่บุคคลมีกำหนดภายใน ๑ ปีนั้น เขาระวังมาก เพราะผู้ที่มีนิสัยก่อคดีอาชญากรมเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่นนี้ มักไม่มีความเกรงกลัวครั้นคร้ามเรือนจำเสียเลย โดยเฉพาะอย่างยิ่งสตรี ที่บรรยากาศในเรือนจำกลับเป็นสถานที่ที่เพาะให้เขานำความชั่วช้าไปเผยแพร่ข้างนอกเสียอีกด้วย นักโทษที่มีโทษน้อยเช่นนี้ และยิ่งเป็นโทษครั้งแรกเขากันไว้ไม่ให้ปะปนกันกับบุคคลที่เคยต้องโทษมาแล้ว เพื่อง่ายกับการขัดเกลานิสัย และต้องทำงานมากกว่านักโทษที่มีโทษหลาย ๆ ปีด้วย สภาพการณ์เรือนจำในประเทศอังกฤษนักโทษได้รับความสุขสบายมาก เขาอาศัยจิตศาสตร์เป็นเครื่องมือในการปกครองมากกว่าทัณฑกรรม เช่นปลุกใจให้นักโทษรู้จักเกียรติยศของตน ว่าควรประพฤติตัวอย่างไรในเรือนจำ คือรู้จักเคารพตัวเองและอำนาจของทางการ ถ้าทำผิดถึงกับมีโทษก็มีนโยบายที่จะให้นักโทษ เห็นความผิดของตัวเองและมีความเสียใจในการกระทำผิดนั้น ๆ ใช้อนุศาสนาจารย์ประจำเรือนจำเป็นสื่อเจรจากับนักโทษที่มีความผิด เพื่อชี้ให้เห็นคุณและโทษ และอนุศาสนาจารย์มีหน้าที่ ต้องไปเยี่ยมเยียนปลุกปลอบหัวใจนักโทษที่บ่วยเจ็บอยู่ด้วยเนือง ๆ เพราะมีข้อพิสูจน์ว่า คนเจ็บที่ได้รับความเมตตากรุณานั้น ย่อมทำให้ใจอ่อนสอนง่าย ทั้งอนุศาสนาจารย์นี้มีหน้าที่ระงับทุกข์ยุคเข็ญอย่างใด ๆ ที่นักโทษได้ประสบหรือมีความข้องใจในความทุกข์ร้อนของเขาทั้งหลายด้วย อนุศาสนาจารย์ที่คุกดาร์ตมัวร์ซึ่งเป็นเรือนจำใหญ่ของอังกฤษกล่าวว่า ถ้าเว้นการปราศจากอิสรภาพอย่างเดียวแล้ว เธอเข้าใจว่าคงมีจำนวนคนดี ๆ ที่อยู่ข้างนอกเป็นอันมาก อยากแลกเปลี่ยนชีวิตกับนักโทษที่คุกนี้ เพราะเขามีความสุขสบายพร้อมมูล อาหารก็มีคนจัดไปให้รับประทานถึงห้องขัง และรสชาติของอาหารก็ไม่แพ้คนชั้นปกติธรรมดาข้างนอก นักโทษที่ประพฤติ

คนดี ย่อมมีสิทธิที่จะยืมหนังสือ ๒ เล่ม และแมกกาซีน ๑ เล่มอ่านต่อ ๑ สัปดาห์ นักโทษทุกคนมีที่นอน, ผ้าปู, หมอน และผ้าห่มนอน ส่วนผู้ที่มีคะแนนดี อนุญาตให้มีเตียงและที่นอนสปริง กับเครื่องประกอบอย่างอื่น ๆ อีกด้วย ส่วนห้องขังอนุญาตให้นักโทษตกแต่งได้ตามความพอใจ แม้จะทาสีอย่างใดที่ตนชอบ ก็จัดสีจ่ายให้ด้วย เขาทำงานวันละ ๖ ชั่วโมง และทำสัปดาห์ละ ๕ วันเท่านั้น โดยไม่มีงานหนักแต่ประการใด นับตั้งแต่เวลาหยุดงานตอนเย็นเป็นต้นไป เขามีสิทธิที่จะอ่านหนังสือ วาดเขียน หรือเลี้ยงสัตว์ที่เชื่องตามความพอใจ จนกระทั่งถึงเวลา ๒๑.๐๐ จึงดับไฟนอน

แม้ว่าคุกในประเทศอังกฤษจะได้แก้ไขมาเป็นเวลาตั้ง ๑๐๐ ปีเศษแล้วก็ดี ก็เป็นการแสดงถึงความเมตตากรุณา ที่เกี่ยวแก่มนุษยธรรมมากกว่าที่จะค้นคว้าศึกษาว่า อะไรเป็นเหตุให้มนุษย์ต้องประพฤติผิดอาชญามากมายถึงเพียงนี้ การศึกษาในเรื่องนิสัยและความประพฤติของนักโทษโดยเฉพาะตัว เพิ่งเห็นเป็นความจำเป็นที่จะกระทำเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๓ ๓๗ ปี มานี้เอง นับตั้งแต่เวลานั้นย้อนขึ้นไป มักถือใจกันเสียว่าอาชญากรรมเป็นเรื่องโดยธรรมชาติ เหมือนกับวิกลจริต ที่จำต้องทนดูต่อไปเท่านั้น ไม่มีใครได้คำนึงถึงการบริหารในทางจิตใจ ซึ่งเป็นวิชาใหม่ที่ใช้แพร่หลายอยู่ในเวลานี้

๓๗ ปี มาแล้ว เรือนจำของเรายังไม่ได้เริ่มการศึกษาชีวิตและพฤติการณ์เฉพาะตัวนักโทษเลย และยังไม่มีผู้ใดเอาใจใส่แก่ทุคคตะชนเหล่านี้ เพราะมีนักโทษจำนวนมากที่ได้กระทำความผิดไป ด้วยความโง่เขลาเบาปัญญามากกว่าเจตนาอย่างหนึ่ง และด้วยบรรยากาศแวดล้อมที่เกี่ยวกับความเป็นอยู่ในทางจิตใจและเศรษฐกิจ มากกว่าที่ตั้งใจจะกระทำผิดโดยสันดาน ซึ่งการศึกษาในทางนี้ย่อมยังประโยชน์แก่การปกครองมาก กล่าวคือ ความผิดในทางอาชญาเป็นการทำลายความสงบสุขของสาธารณชน บั่นทอนความเจริญของชาติ ยังความหวาดเสียวให้แก่ประชาชนพลเมือง และทำให้ภาษีรายได้ของรัฐบาลตกต่ำด้วย นานาประเทศในขณะนี้จึงได้ขมักเขม้นศึกษาจิตใจของนักโทษมาถึง ๓๗ ปีมาแล้ว และปรากฏว่าเมื่อ ๓๐ ปีมาแล้ว ที่คุกดาร์ตมัวร์ (Dartmoor) อังกฤษมีนักโทษ ๑,๒๐๐ คน ทั้ง ๆ ที่พลเมืองของเขาเพิ่มขึ้นทุกปี แต่บัดนี้เขามีนักโทษอยู่ ๓๐๐ คนเท่านั้น และด้วยเหตุที่นักโทษอังกฤษได้รับความแก้ไขปรับปรุงให้ฐานะสูงดีขึ้นเป็นลำดับ และเพื่อเป็น

โอกาสลดรายจ่ายงานราชทัณฑ์ลงด้วย กระทรวงมหาดไทยจึงได้ดำริที่จะย้ายนักโทษ ๓๐๐ คนนี้ ไปอยู่ที่เรือนจำปาร์คเฮิรสต์ (Parkhurst) และอื่น ๆ และเลิกเรือนจำดาร์ตมัวร์เสียในปลายปี ค.ศ. ๑๙๓๗ นี้ด้วย

การทารุณโหดร้ายจนเกินไป และการแสดงความเมตตากรุณาจนเกินไป ย่อมเป็นโทษแก่การปกครองนักโทษทั้ง ๒ ประการ สำหรับนักโทษคดีอุกฉกรรจ์และเคยชินต่อนิสัยโหดร้ายนั้น ความกรุณากลับทำให้กำเริบเสิบสาย แต่แม้กระนั้นก็ดี การแสดงความเมตตากรุณาโดยใช้หลักจิตศาสตร์ประกอบนั้น เขาถือว่าเป็นคุณมากกว่าโทษ เช่นว่า นักโทษผู้หนึ่งได้รับข่าวว่าภรรยาได้ถึงแก่กรรม พัศดีได้แสดงความเสียใจกับเขา และให้เขาพักงาน ๑ วัน เช่นนี้ เป็นความเมตตากรุณาทางจิตศาสตร์ที่ได้ผลตอบแทนมากมาย แต่ถ้าคงบังคับให้เขาไปทำงานตามเคยแล้ว จะเป็นการหว่านความโหดร้ายให้ปรากฏแก่สายตานักโทษทั่วไป มิใช่แต่จะเป็นการปราศจากความเมตตากรุณาต่อนักโทษผู้เคราะห์ร้ายเท่านั้น ในคุกต่างประเทศจึงให้ความไว้วางใจแก่ผู้คุมชั้นรอง ๆ ที่จะใช้จิตศาสตร์เป็นเครื่องมือปกครองได้ตามสมควร

หลักของการปกครองนักโทษต่างประเทศ เขาต้องทำให้คนอยู่ในความหวังเสมอ แม้คนจำคุกตลอดชีวิต แต่ไม่ใช่ให้มีหวังในข่าวอกุศล เช่นเปลี่ยนกษัตริย์หรือการอภัยโทษอื่น ๆ ให้ความหวังเกิดขึ้นได้ด้วยความประพฤติดีของตัว และต้องให้เห็นผลจริงจังด้วย เพราะนักจิตศาสตร์ท่านว่า ไม่มีบุคคลจำพวกไหน จะวัดความยุติธรรมไปยิ่งกว่านักโทษ และเขามักนึกว่าไม่ได้รับความยุติธรรมเสมอ ตั้งแต่ศาลมาแล้ว และความจริงก็เป็นเช่นนั้นอยู่มากด้วย นักโทษเป็นบุคคลจำพวกหนึ่งที่เป็นนักโจษข่าวอย่างสำคัญ ในคุกอังกฤษปรากฏว่าทุก ๆ ๗ วัน ที่คุกบางขวางก็มีเนือง ๆ มีข่าวโจษที่ทำให้มีการตื่นเต้นเสมอ จะเป็นด้วยเขาปั้นกันขึ้นเองหรือมีคนใหม่เข้ามาเล่าก็ตามที แต่ข่าวทั้งนี้ไม่สู้ทำให้เป็นผลดีแก่การปกครองเรือนจำนัก ทางการจึงอนุญาตให้นักโทษมีหนังสือพิมพ์อ่านได้ หรือทำหนังสือพิมพ์ให้นักโทษอ่านเสียทีเดียว เพราะข่าวสารเปรียบเหมือนเป็นอาหารของมนุษย์ การที่ไม่ให้มนุษย์ทราบข่าวนั้น ไม่ใช่เป็นผลดีงามแก่กิจการของเรือนจำนัก เพราะนักโทษที่โง่เขลาเบาปัญญาหรือเยาว์วัย ก็จะไปพึ่งคารมของนักโทษที่

ฉลาดกว่า หรือแก่กว่า และอีกประการหนึ่ง การที่เรือนจำปล่อยให้นักโทษไม่ทราบความเป็นไปข้างนอกนั้น จะหวังเขาให้ไปเข้ากับประชาคมข้างนอกประกอบอาชีพอย่างใดได้

ความเห็นในเรื่องบรรยากาศของเรือนจำภายในประเทศเรา ซึ่งข้าพเจ้ามีความสงสัยว่า จะทำให้คนดีขึ้นหรือไม่นั้น ในคุกต่างประเทศก็ปรากฏว่า บุคคลที่เข้ามาอยู่ในเรือนจำโดยคำพิพากษาของศาลในเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ เมื่อพ้นโทษเขากลับได้รับกลืนไปเป็นผู้ร้ายโดยสมบูรณ์ขึ้น เพราะคุกเป็นวิทยาลัยที่พร้อมสรรพด้วยวิชาทุจริต ไม่จำต้องกล่าวถึงยุวชนที่มีกำลังใจอ่อนเชื่อง่าย หรือกรณีแวดล้อมอื่น ๆ ที่ทำให้เสียคนได้ง่าย แล้วพวกเหล่านี้ สิงสำมะหากับเด็ก ๆ หรือคนหนุ่ม ๆ ที่เข้ามาสู่คุกตะราง จะไม่บรรทุกความชั่วช้าสามาญย์ออกไปนอกคุก มากยิ่งขึ้นกว่าก่อนติดอีกเล่า? ปัญหานี้เป็นปัญหาที่เจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ต่างประเทศกำลังศึกษาค้นคว้ากันอยู่มาก และก็ได้แก้ไขตลอดมา มีการแยกเด็กขังต่างหาก คนต้องโทษครั้งแรกไว้พวกหนึ่ง คนต้องโทษน้อยไว้อีกพวกหนึ่ง คนต้องโทษมาก ๆ ไว้พวกหนึ่ง และคนต้องโทษหลายครั้งไว้อีกพวกหนึ่ง นอกจากนี้ยังแยกโทษต่าง ๆ ชนิดกันอีกด้วย ปรากฏว่าได้ผลดีเป็นที่พอใจมาก แสดงให้เห็นว่าคนที่ต้องโทษหลายครั้งมีเปอร์เซ็นต์เศษน้อยลงเป็นลำดับ

การสำเร็จผลของเรือนจำนั้น ไม่ใช่อยู่ที่ว่าจะอำนวยการภายในให้เป็นที่เรียบร้อยเท่านั้น แต่ข้อสำคัญอยู่ที่ทำให้คนที่เคยต้องโทษ ไม่กลับมาติดอีกเป็นครั้งที่ ๒ ที่ ๓ นั้น เป็นความสำเร็จอย่างใหญ่หลวงของการราชทัณฑ์อันแท้จริง ซึ่งทัณฑนิคมมีส่วนช่วยให้สำเร็จผลอยู่มาก

ข้าพเจ้าเป็นคนที่ไม่โทษว่า คดีอาชญากรรมเกิดขึ้นเพราะคนไร้การศึกษาดังที่ได้กล่าวมาแล้วในวันก่อน มีข้อพิสูจน์สนับสนุนก็คือ นางฟรัง เซสฟลอเรนซ์ปลานิเชค (Frances Flore Planishek) นักสมัครศึกษาในกิจการของเรือนจำชาวอเมริกันผู้ได้เคยไปตรวจสภาพการณ์เรือนจำหลายร้อยแห่งกล่าวว่า "เท่าที่ปรากฏตามประวัติศาสตร์ชุมนุมชนที่ดำรงชีวิตอย่างป่าเถื่อนเช่นประชาคมในสมัยเริ่มต้นของมนุษย์นั้น ได้แสดงถึงคุณธรรมที่รู้จักเคารพในสิทธิและทรัพย์สมบัติของบุคคล ดียิ่งกว่าบุคคลในประชาคมสมัยปัจจุบันที่เจริญด้วยการศึกษาเสียอีก" แต่เธอโทษเอาภาพยนตร์และหนังสือสมัยนี้ที่ชักจูง

ใจคนให้เสียง่าย ๆ โดยความทะเยอทะยานยากมีอยากเป็นในทางฟุ่มเฟือยสนุกสนาน เหมือนเขาบ้าง เมื่อไม่สำเร็จผลในทางสัมมาชีพ ก็ต้องหันเข้าหามิจฉาชีพเป็นเครื่องช่วยให้สำเร็จความปรารถนา และเอาการจับไม่ได้ไล่ไม่ทัน หรือคุกตะรางเป็นเครื่องแลกเปลี่ยนกับความสุขชั่วขณะ เธอว่า ถึงแม้จะมีบางคน กล่าวว่า การที่มีคดีอาชญากรรมมากมาย เพราะคนไร้การศึกษาก็ตามที นั่นเป็นส่วนของหนังสือที่ดี ที่จะให้สติแก่บุคคลสำหรับยั้งคิดความผิดและถูกได้ แต่หนังสือและภาพที่เป็นศัตรูของศีลธรรมมีกำลังแรงกว่า เหมือนกับน้ำไหล ใครจะห้ามได้ เราจะต้องแก้สิ่งเหล่านี้ให้เบาบางลงด้วยการกวดขันการแสดงภาพและหนังสือจำพวกที่ทำให้คนหลงระเริงไปในทางเสื่อมศีล–ธรรมจรรยา ซึ่งไม่ใช่ของง่าย ๆ ที่เจ้าพนักงานฝ่ายราชทัณฑ์จะเอื้อมมือไปทำได้ ท่านอาจจะห้ามได้แต่ในคุก แต่ความรู้ใหม่ ๆ ในเรื่องเหล่านี้ก็ไหลเข้ามาในคุกได้ ด้วยมีคนใหม่เข้ามาเนือง ๆ หรือพอพ้นโทษไป หนังสือเหล่านี้ก็มีขายเกลื่อนกลาดอยู่ในตลาด เช่นเรื่องประโลมโลกอย่างเผ็ดร้อน และโจรกรรมอย่างลึกลับ รวมทั้งภาพยนตร์ที่ยั่วยวนชวนใจให้ฟุ้งซ่าน เหล่านี้เป็นบ่อเกิดของคดีอาชญาทั้งสิ้น ข้าพเจ้าได้พบนักโทษยุวชนผู้หนึ่งในคุกนี้อายุ ๑๗ ปี ได้เห็นเขาประพันธ์เรื่องอ่านเล่นทำนองประโลมโลกมีความอัศจรรย์ในความสามารถของเขา ถามถึงความรู้ที่ได้ศึกษามา เขาบอกว่าเรียนเพียงมัธยม ๔ เท่านั้น แสดงให้เห็นว่าเขาได้อ่านหนังสือชนิดประโลมโลกเสียจนช่ำชองถึงกับจดจำเอามาแต่งเรื่องได้เป็นอย่างดี เพราะลำพังความรู้ที่เขาได้เรียนมานั้น ไม่สามารถจะเขียนหนังสือได้ดีถึงเพียงนี้ เด็กคนนี้ต้องโทษมา ๗ – ๘ ครั้งแล้วฐานลักทรัพย์สุดท้ายถูกจำกัดเขต แล้วหนีการเนรเทศเข้ามาวิ่งราวสายสร้อยในพระนคร ถามเขาว่าเอาสายสร้อยไปทำไม ได้ความว่า เอาไปขายแล้วก็เอาเงินไปเที่ยวฟุ่มเฟือยกับเพื่อนไม่ได้เล่นการพนัน ที่ข้าพเจ้านำมาเล่านี้ ก็เป็นเครื่องสนับสนุนว่า **หนังสือที่ชั่วช้าได้ทำให้ยุวชนเสียหายถึงเพียงนี้.**

การเรือนจำต่างประเทศยังหาจบไม่.

ผลได้เสียในการหนีของนักโทษ – "ดินแดนที่เปลี่ยนชีวิตใหม่" – การปกครองและดัดสันดานยุวชน – อเมริกาเป็นผู้คิดตั้งทัณฑนิคมก่อนประเทศอื่น.

ในการทดลองให้เกียรติแก่นักโทษนั้น รัฐต่าง ๆ ในสหปาลีรัฐอเมริกา ได้ออกแบบต่าง ๆ กัน เช่นในรัฐโคโลราโด เป็นรัฐแรกที่ดำเนินการให้ความไว้วางใจแก่นักโทษเมื่อ ๓๐ ปีมานี้ เขาไม่ทำให้นักโทษมีความรู้สึกว่า ต้องอยู่ในที่คุมขังวังล้อมพร้อมด้วยผู้คุมที่มีพลองหรือกระบองสั้น แต่ปล่อยให้ทำงานโดยอิสระในที่เปิดเผย ปรากฏว่าวิธีนี้ได้ผลดีในทางกำลังใจ และผลของการงานมาก และรัฐอื่นๆ ก็ได้เอาอย่างตาม โดยถือหลักมนุษยธรรม และจิตศาสตร์เป็นเครื่องมือปกครอง ดีกว่าที่จะใช้กรงเหล็ก หรือผู้ควบคุมอย่างแข็งแรง ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นการบีบหัวใจให้สมองเสื่อมความคิดที่ดี ทั้งทำให้ผู้คุมและนักโทษกลายเป็นคนโหดร้ายเข้าหากัน ดังปรากฏเป็นคดีอาชญาทำร้ายร่างกายมาหลายรายแล้ว เขาถือว่าได้น้ำใจที่ดีบริสุทธิ์แท้จริงจากนักโทษ ๑๐๐ คน หนีเสียสัก ๒ คนยังดีกว่านักโทษไม่หนีเลยสักคนเดียว เพราะบ่องกันรักษาแข็งแรง แต่น้ำใจไม่คลายในความเหี้ยมโหดทารุณขุ่นหมองอยู่ตลอดไป การไม่หนีนั้น อาจจะเป็นความดีของคน ๒ คน แต่เป็นความบั่นทอนชีวิตจิตใจของเพื่อนมนุษย์ให้เสื่อมทราม ส่วนการหนีเพราะการทดลองให้ความไว้วางใจแก่นักโทษนั้นอาจจะเป็นความเสียของคน ๒ คน สำหรับมูลนายที่มีสายตาสั้น แต่ผลดีที่ทำให้มนุษย์เบิกบานแจ่มใส เป็นหนทางให้กลับนิสัยดีได้ มีค่าคุ้มเกินกว่าเป็นไหน ๆ อเมริกาจึงรับถือเอาวิธีนี้ และในบัจจุบันนี้ ประเทศอื่น ๆ ก็ได้ถือเอาเป็นตัวอย่างมากมายหลายประเทศแล้ว

ในรัฐคันสาส อีกแห่งหนึ่งที่มีชื่อลือนามในการปกครองนักโทษ เขาไปจับจองเกาะหนึ่งที่เป็นป่าไม้ริมลำน้ำมีสสูรี และให้ชื่อเป็นการปลุกใจว่า "ดินแดนที่เปลี่ยนชีวิตใหม่" นักโทษที่ส่งมาไว้ที่นี้ เป็นนักโทษที่ต้องโทษเพียงครั้งแรกทั้งสิ้น เขาไม่เคยรู้จักว่าคุกตะรางรูปร่างเป็นอย่างไรเลย แต่ผู้บัญชาการเรือนจำนี้ มีความเห็นว่า ผู้ที่กระทำผิดคดีอาชญาครั้งแรกนี้ ยังหาเป็นผู้ที่ปลงใจจะกระทำความผิดอันแท้จริงไม่ จึงทดลองให้เกียรติยศแก่เขา รอบเกาะไม่มีกำแพงแม้แต่ลวดหนาม แต่มีทางเชื่อมติดต่อกับฝั่งได้โดย

ถมถนนเป็นทางขึ้น เขาทำการควบคุมแต่เพียงว่า ได้มีคนทำงานครบจำนวน และเขาได้เข้านอนเรียบร้อยในเวลา ๒๑.๐๐ น. ในจำนวนนักโทษ ๕๐๐ คน ระหว่าง ๒ ปีมีหลบหนีไป ๑๒ คน และกลับมาเอง ๘ คน สาบสูญไป ๔ คน นอกจากที่ต้องเลี้ยงดูนักโทษประมาณปีหนึ่ง ๑,๘๔๐ คนแล้ว ยังมีเงินเหลือที่ขายไม้และสินค้าอื่น ๆ ได้เป็นกำไรถึง ๔๕,๐๐๐ เหรียญ บรรดาสิ่งที่ก่อสร้างในบริเวณเกาะนี้ เช่น โรงงานทำเครื่องกระป๋อง, โรงรับประทานอาหาร, ห้องตัดผม, ห้องสมุด, ห้องอาบน้ำ, ที่อยู่ และโรงงานต่าง ๆ ทำขึ้นด้วยกำลังแรงนักโทษทั้งสิ้น

ในอเมริกา เป็นที่เข้าใจกันว่า เจ้าหน้าที่ทุกฝ่ายพยายามที่สุดที่จะให้คนเข้าคุกตะรางน้อยที่สุดที่จะเป็นได้ เช่น ผู้ใดมีโทษจำคุก ถ้าเป็นความผิดที่ไม่รุนแรงนัก หรือต้องหาในครั้งแรก ก็ปรับหรือรอการลงอาชญาไป ส่วนเงินปรับถ้ายังไม่มีให้ ก็ยอมให้ผ่อนใช้เป็นงวด ๆ หรือหางานให้ทำ เพื่อนำเงินค่าปรับมาใช้ วิธีนี้ได้ทำให้บุคคลที่มีความนับถือตนเองเป็นอันมาก ไม่ต้องถูกจำคุก ในส่วนประเทศเรา เป็นที่ยินดีที่ได้ทราบว่า การปรับในการลักเล่นการพนันไพ่ตอง ท่านผู้พิพากษาบางคนได้ยอมให้ผ่อนส่งบ้างแล้ว ผิดกว่าสมัยก่อน ๆ ซึ่งไม่ยอมผ่อนปรนและผู้ถูกปรับก็ได้มารู้รสของคุกตะรางเท่ากับได้มาชุบความด้านให้หนาขึ้น แต่แม้กระนั้นก็ดี ข้าพเจ้าได้เห็นกับตาที่จังหวัดนนทบุรี หญิงผู้หนึ่งต้องหาเพียงลักน้ำตาลงบเดียว เขาถูกขังอยู่ที่โรงพัก ๒ – ๓ คืน พร้อมด้วยบุตรเล็ก ๆ คนหนึ่ง แล้วส่งมาฝากขังที่เรือนจำจังหวัดนนทบุรีอีก ๒ คืน จึงปล่อยตัวไป ดูเหมือนว่าฝ่ายโจทก์เจ้าทิฏฐิมานะทุกคนจะมีความพอใจ ที่นำหญิงผู้มีกรรมเข้ามาสู่ตะรางได้ แต่หาได้นึกว่า ได้สอนความหน้าด้านให้แก่เพื่อนมนุษย์คนหนึ่ง และทำให้ทารกที่กำลังจำความได้ว่า เขาได้เคยมาเข้าตะรางกับแม่แล้ว นี่เป็นลักษณะปกครองที่น่าตำหนิของเรา ถ้าตำรวจเป็นผู้มีสายตาไกล คิดไกล่เกลี่ยปรานีประนอมว่ากล่าวเสียแต่ในชั้นแรกแล้ว รัฐบาลก็จะไม่ต้องเสียค่าอาหารเกือบ ๑ บาท และพลเมืองของชาติจะไม่ต้องถูกสาปให้เริ่มต้นเป็นคนขี้คุก อันเป็นหนทางที่ทำให้ประชาคมรังเกียจเขาในกาลข้างหน้า

การปกครองและดัดสันดานเด็กที่กระทำความผิดในคดีอาชญาอเมริกัน เป็นผู้ที่เอาใจใส่อยู่มาก เขาจัดศาลเด็กไว้ต่างหากไม่ปนกับศาลผู้ใหญ่ และพยายามตกแต่งสถานที่

มิให้เด็กรู้ว่าเป็นศาลเสียด้วยซ้ำ เดี๋ยวนี้หลายประเทศก็มีศาลยุวชนเช่นเดียวกัน การพิจารณาของศาล มิได้กระทำแต่คดีที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้าเท่านั้น เขายังต้องสืบสวนและศึกษาถึงความเป็นอยู่ของเด็กตั้งแต่เกิดมา ตลอดจนการศึกษา และก็ได้ผลปรากฏว่า ในระหว่าง ๖ ปีแรกเด็กรับนิสัยจากครอบครัวของเขา และเป็นเวลาเหมาะที่จะขัดเกลานิสัยเด็ก บั้นรูปชีวิตของเขาว่าจะเป็นอย่างไรในวันข้างหน้า แต่ตอนสำคัญก็อยู่ที่วัยเป็นหนุ่มเป็นสาว ที่ยุวชนเหล่านี้จะต้องมีกิจธุระออกนอกบ้านมาก ตั้งแต่การไปโรงเรียนและการทำมาหากิน เพราะในสมัยโลกเจริญด้วยกลไกเช่นนี้ ทำให้งานในครอบครัวน้อยลงกว่าโบราณสมัย และเด็กก็จำจะต้องไปทำงานนอกบ้าน ซึ่งแวดล้อมเต็มไปด้วยอบายมุขร้อยแปดประการ จึงเป็นการหนักใจแก่รัฐบาลอเมริกันมาก เพราะยุวชนสมัยใหม่ห่างต่อการนิยมศาสนาด้วย ตามสถิติปรากฏว่าเด็กหญิงชายที่กระทำความผิดนั้น เนื่องแต่ไม่มีงานทำเป็นส่วนมาก เพราะฉะนั้นมีผู้บังคับการตำรวจในรัฐหนึ่ง ได้เสนอความเห็นต่อรัฐบาลว่า ด้วยความชำนาญในกิจการที่เขาได้รู้เห็นมา ซึ่งมีผู้เชี่ยวชาญอื่น ๆ มีความเห็นสอดคล้องต้องกันว่า จะเป็นการถูกเงินและได้รับผลเป็นที่พึงพอใจยิ่งกว่า ถ้าจะแบ่งงบประมาณส่วนหนึ่งมาป้องกันยุวชนเสียแต่แรก แทนที่จะปล่อยให้เขาเป็นนักโทษแล้วมาอบรมบ่มนิสัยภายหลัง แม้วิธีหลังจะทำได้สำเร็จบ้างก็ยังแพงกว่ามาก เอางบประมาณของตำรวจและศาลมาแบ่งให้แก่ยุวชนหญิงชายเพื่อการป้องกัน จะได้ผลประหยัดในเรื่องเงินและศีลธรรมจรรยาดีแต่กำเนิดด้วย สำหรับฝรั่งจะสำเร็จเพียงใดก็ตามที เราไม่เห็น ได้แต่พึ่งดังที่เล่ามา แต่สำหรับในประเทศเรา ยุวชนที่เคยต้องโทษ กลับมาต้องโทษครั้งที่ ๒ ที่ ๓ เป็นระยะคั่น ๆ ไป จนเติบโตกลายมาเป็นนักโทษผู้ใหญ่ตั้ง ๖๐ เปอร์เซ็นต์ ข้าพเจ้าพึ่งเขาเล่าถึงพฤติการณ์ ตั้งแต่เริ่มติดครั้งแรก และเป็นลำดับมาจนเป็นผู้ใหญ่ รู้สึกอนาถใจเป็นอย่างยิ่ง และก็เห็นว่าคุกตะรางได้มีส่วนทำให้เขาเสียคนไม่น้อยกว่าประชาคมข้างนอกที่ทำให้เขาเสียในครั้งแรก จึงมีความเห็นด้วยกับนายตำรวจผู้ใหญ่อเมริกาที่ว่า "ป้องกันเสียดีกว่าแก้"

เด็ก ๆ ของเราที่เข้ามาติดคุกตะรางนั้น ก็คือมาเข้ามหาวิทยาลัยโจรกรรมเรานี่เอง ชีวิตของเขาจะรู้จักแต่คดี "อาชญา" ตลอดกาล และถือเอาเป็นอาชีพ ไม่ควรโทษเด็กนักต้องโทษผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ที่ไม่บั้นเขาเมื่อดินยังเบียกอยู่ เพราะดินแห้งหมาดหรือแข็งเสียแล้ว

เปลี่ยนรูปยาก และรูปร่างของเขาก็จะไม่น่าดู นักประพันธ์และการเมืองผู้มีนามอุโฆษ ชื่อ บุลเวอร์ลิตตัน (Bulwer Lytton) ได้กล่าวว่า "ประชาคมได้สร้างเสาตะแลงแกงไว้ให้เขาที่ปลายทาง แทนที่จะสร้างหลักชัยทางคุณและโทษให้เขาเห็นเสียตั้งแต่ต้นมือ" ซึ่งตรงกับความรู้เห็นของข้าพเจ้าที่ได้ยินได้ฟังมาในเรื่องยุวชนนักโทษของเรา ส่วนการต่อไปที่กรมราชทัณฑ์ได้รับภาระมาตั้งสถานที่ใหม่ที่เกาะใหญ่ จะได้รับผลประการใดนั้นเป็นการนอกเหนือความรู้ข้าพเจ้า

ในวันก่อนข้าพเจ้าได้กล่าวถึงทัณฑนิคมที่มีส่วนทำให้คดีอาชญากรรมน้อยลง ก็เพราะว่า เป็นธรรมดาเมื่อนักโทษพ้นโทษไป เป็นที่รังเกียจของประชาคม และหางานทำไม่ได้ ก็ต้องประกอบการโจรกรรมอีก บุคคลที่ต้องโทษในทางโจรกรรม มีจำนวนส่วนมากที่สุดที่ต้องเข้ามาติดเป็นครั้งที่ ๒ ที่ ๓ และบุคคลจำพวกนี้เป็นครูในวิชาโจรกรรมแก่ยุวชนที่เกิดมาใหม่ โดยมากเขามักใช้ยุวชนเป็นลูกมือ มิใช่แต่ในต่างประเทศเท่านั้น ในพระนครก็มีมาก และต่างจังหวัดก็เช่นเดียวกัน ทัณฑนิคมจึงเป็นสถานที่กันพวกนี้ไว้ต่างหาก มิให้กลับไปปะปนกับประชาคม โดยตั้งภูมิลำเนามีอาชีพเป็นหลักฐาน ซึ่งเป็นหนทางหนึ่งที่บรรเทาคดีอาชญากรรมให้เบาบางลงได้มาก

อเมริกาเป็นผู้คิดตั้งทัณฑนิคมก่อนประเทศอื่น แม้ในเกาะฟิลิปปินส์ ซึ่งเคยเป็นเมืองขึ้นของสหปาลีรัฐอเมริกา ก็ได้ทำเป็นผลสำเร็จเป็นอย่างดีถึงยกขึ้นเป็นคณาภิบาลแล้วก็มี ปรากฏว่าคณาภิบาลเหล่านั้น เป็นหมู่บ้านที่สะอาดสะอ้าน ทัณฑนิกรมีวินัยความประพฤติดี และทำสินค้าออกจำหน่ายได้ไม่แพ้องค์การพาณิชย์อื่น ๆ ซึ่งการราชทัณฑ์ของเราก็ได้เริ่มต้นที่จะจัดการทัณฑนิคม ดังปรากฏอยู่ในพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. ๒๔๗๙ นั้นแล้ว.

ความสำคัญของหน้าที่ – ต้องรู้จักกระจายงาน – คนรอบข้างสำคัญนัก – ผลของการบรรยาย – อวสานแห่งการบรรยาย

ท่านได้พังสภาพการณ์ของเรือนจำต่างประเทศมา ๔ – ๕ ประเทศแล้ว จะเห็นได้ว่า กิจการเรือนจำของเราได้กำลังดำเนินตามเขาแล้วอยู่เกือบทุกอย่างจะอนุสนธิจากพระราชบัญญัติการราชทัณฑ์ที่ได้ตราขึ้นใช้ใหม่ เมื่อ พ.ศ. ที่แล้วมา เช่นงานทัณฑนิคมและแบ่งชั้นนักโทษเป็นต้น และคงจะได้เป็นผลอันแท้จริงให้เราชื่นชมได้ในเวลาไม่สู้ช้านัก แต่ข้าพเจ้าเห็นว่า สภาพการณ์เรือนจำของเรา โดยเฉพาะอย่างยิ่งกองเรือนจำมหันตโทษ ถ้านำไปเปรียบเทียบกับเรือนจำต่างประเทศ หากจะเห็นต่ำต้อยล้าหลังไปบ้างก็ตาม แต่ถ้าเมื่อนึกถึงความเป็นอยู่และชีวิตของประชาชนพลเมืองไทยส่วนมาก ที่เข้ามาเป็นนักโทษแล้ว นับว่า สภาพการณ์เรือนจำมหันตโทษของเรา เจริญก้าวหน้าเกินกว่าความเป็นอยู่ของเขาทั้งหลายเมื่ออยู่ตามชนบท เช่นการกินอยู่หลับนอน และการบ่วยเจ็บเป็นเบื้องต้น มีนักโทษจำนวนกว่า ๗๐ เปอร์เซ็นต์ที่ไม่เคยพบปะอาหารและการรักษาพยาบาลเท่าที่เป็นอยู่ในคุกนี้ แม้นักโทษจีน ก็ยอมรับว่า อาหารที่คุกนี้ดีกว่าที่บ้านของเขาในประเทศจีน ในกาละที่การจัดปรุงอาหารได้เป็นไปตามระเบียบการที่ซื่อสัตย์ ตั้งแต่ผู้รับเหมาและผู้ทำ ความสำคัญของการราชทัณฑ์ของเรา ที่จะปรับปรุงให้เข้ากับโครงการณ์ใหม่ในขณะนั้น จึงอยู่ที่บุคคลซึ่งกรมราชทัณฑ์กำลังเลือกเฟ้นอยู่เวลานี้ มากกว่าสิ่งอื่น และได้มีการอบรมสอบไล่กันก่อนเข้ารับราชการด้วย เพราะแม้ว่า เราจะมีเครื่องมือเครื่องจักรดีสักปานใดก็ตาม ถ้าเราไม่มีคนงานหรือนายช่างที่ดีกำกับการแล้ว โรงงานนั้นก็หาประสิทธิภาพที่จะประกอบโภคผลให้สมดังความประสงค์จำนงหมายไม่ ความคิดที่จะหล่อหลอมคนชั่วให้เป็นคนดี ก็จะไม่สัมฤทธิผล คุกก็จะกลายเป็นรมณียสถานอื่มหน่ำสำราญ มากกว่าเป็นสถานปริวาสกรรมล้างบาป ไม่มีความหวาดหวั่นพรั่นพริงละอายใจที่จะกลับมาสู่สถานนี้อีก ในกาละบัดนี้คนจึงเป็นของสำคัญ คือท่านทั้งหลาย และน่าขอบคุณท่านผู้ใหญ่แห่งเรือนจำนี้ ที่ได้พยายามผึกฝนอบรมท่านให้มีความรู้รอบตัวให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นได้ มองดูแต่เผิน ๆ ก็ดูเหมือนจะเป็นประโยชน์ของเรือนจำเท่านั้น

แต่ถ้ามองดูให้ลึกซึ้งแล้ว จะเป็นประโยชน์แก่ตัวท่านเอง และชาติบ้านเมืองด้วย เพราะถ้าชาติเรามีคนที่มีความรู้เจริญด้วยศีลธรรมจรรยานานาวิทยามากเท่าใด ก็แสดงว่าเป็นปรอทแห่งความเจริญของชาตินั้น หรือ หมู่คณะนั้น เท่านั้น ท่านเป็นคนสำคัญในองค์การแห่งเรือนจำนี้ประการใดจะได้อธิบายให้ฟังต่อไป

ได้เกิดมีปัญหาในวงพาณิชโยบายว่า ใครเป็นคนสำคัญของห้างค้าขาย ? มีผู้ตอบว่า ผู้จัดการ และ คนเปิดประตูห้าง (ในกรุงลอนดอน ห้างร้านใหญ่ ๆ มีคนคอยเปิดประตูให้คนเข้าออก) จึงทำให้มีความฉงนสนเท่ห์นักหนาว่า ทำไมคนเปิดประตูห้างจึงมีความสำคัญเท่ากับผู้จัดการ ซึ่งไม่น่าจะเป็นเช่นนั้นเลย

ผู้ตอบอธิบายว่า คนที่เข้ามาซื้อของในห้างนั้น ย่อมได้พบคนเปิดประตูห้างก่อนผู้ใดหมด และความจริงเขาไม่มีความจำเป็นที่จะต้องพบกับผู้จัดการเลย ถัดไปจากคนเปิดประตู ก็คนขาย ที่เขายกเอาคนเปิดประตูห้างมีความสำคัญเท่ากับผู้จัดการนั้น ก็เพราะเขาเป็นคนแรกที่จะบันดาลคุณงามความดี ซื้อง่ายขายคล่องของห้างนั้น ถ้าเขาหน้าบึ้งเปิดประตูอย่างกระชาก และเปิดอย่างกระแทก แสดงอาการโอหังไม่อ่อนน้อมต่อผู้ซื้อแล้ว ผู้ซื้อก็จะไม่เข้าห้าง หรือเข้าเป็นครั้งสุดท้ายเท่านั้น แต่ถ้าเขาเป็นคนอ่อนน้อมยิ้มแย้มแจ่มใส มีมารยาทอันดีงาม แช่มช้อยน่าเอ็นดูแล้ว จะทำให้ลูกค้าไหลมาเทมา ด้วยเหตุดังนี้ เขาจึงถือว่า คนเปิดประตูห้างมีความสำคัญเสมอด้วยผู้จัดการ

การที่ทำให้ผู้นำประโยชน์มาให้ หรือผู้มาทำการติดต่อเกิดความไม่พอใจนั้นเขายังแถมกล่าวว่า ถ้าไม่นึกถึงคดีอาชญา ฆ่าเขาตายเสียดีกว่าเพราะลูกค้าจะเที่ยวตำหนิโพนทะนาต่อไปไม่ได้ การที่สำแดงกิริยากักขพะ ก่อให้คนเจ็บช้ำน้ำใจนั้น เขาจะต้องโพนทะนาไปไม่หยุดหย่อน และปากคนย่อมยาวกว่าปากกา มิช้ามินาน ห้างนั้นก็ไม่มีคนอยากเข้า ในที่สุดก็ต้องล้มละลาย

อุทาหรณ์ดังกล่าวมาข้างต้นนี้ ข้าพเจ้าจึงถือว่า เจ้าหน้าที่แห่งประตูหน้าและ ๗ ชั้น แห่งเรือนจำนี้ มีความสำคัญเสมอด้วยผู้บัญชาการกองเรือนจำมหันตโทษ ในส่วนที่เกี่ยวกับประชาชนพลเมือง เพราะถ้าท่านทำดี เขาก็ชมทั้งตัวท่านและระเบียบเรือนจำนี้ ถ้าท่านขู่ตวาดพลเมืองที่มาเยี่ยมเยียนนักโทษ หรือปราศจากความเอื้อเฟื้อตามสมควร

แก่มนุษยธรรม ถึงบางคนน้ำตาไหลเช่นนี้ ชื่อว่า ท่านได้ทำลายชื่อเสียงของเรือนจำนี้เสียทีเดียว และทำลายองค์การของรัฐบาลที่มุ่งจะกอบกู้ประโยชน์ให้แก่ประชาชนพลเมืองด้วย

ข้าพเจ้าได้เคยกล่าวแล้วว่า สำหรับคนชั้นเรา ย่อมไม่มีโอกาสที่จะอำนวยโครงการใหญ่ให้เปลี่ยนแปลงไปได้ เพราะเกี่ยวแก่งบประมาณของชาติ และความเห็นชอบของเจ้าหน้าที่ชั้นผู้บัญชาการ, อธิบดี และ รัฐมนตรี แต่มีการหลายอย่างหลายวิธีที่เราอาจสามารถจะช่วยเหลือให้กิจการดำเนินไปด้วยดีได้ เช่นลักษณะของนายประตูที่ข้าพเจ้าได้กล่าวมาแล้วนั้น

การปกครองดีมีความสำคัญอยู่ที่การบริหารงาน ต้องรู้จักกระจายงานให้ทั่วถึง ท่านเป็นผู้น้อย ระวังงานของท่านให้ดี อย่าไปก้าวก่ายงานของผู้อื่น ท่านเป็นผู้ใหญ่ อย่าก้าวก่ายไปถึงงานผู้น้อยที่รับมอบหมายไปแล้ว ท่านอย่ารวบงานมาอยู่ในอำนาจเสียแต่ผู้เดียว เพราะลักษณะเช่นนั้นจะไม่ทำให้ผู้น้อยรู้สึกรับผิดชอบในหน้าที่ของเขา จะทำให้ผู้น้อยเฉื่อยชา คอยแต่รับคำสั่งและตักเตือน ระเบียบงานที่ดีจะต้องเดินตามลำดับชั้นทั้งทางสูง และทางต่ำ สมมติว่า ท่านมอบหมายให้นักโทษผู้หนึ่งเป็นหัวหน้างานถางหญ้า หญ้าหย่อมหนึ่งถางไม่เรียบร้อย ท่านไม่ควรไปว่ากล่าวโดยตรงกับคนถาง ต้องพูดกับหัวหน้างาน การว่ากล่าวข้ามหน้าก้าวก่ายเช่นนี้ จะทำให้ผู้น้อยขาดความยำเกรงหัวหน้า และจะทำให้หัวหน้ารู้สึกตัวว่าเขากลายเป็น "หุ่น" ไป ไม่ใยดีเอาใจใส่ในการงาน ท่านกลับบ้านไม่ต้องห่วงว่า ประตูหน้าต่างที่ทำการได้ปิดเรียบร้อยแล้วหรือไม่ และคอยเตือนภารโรง เป็นหน้าที่ของเขา ถ้าเขาทำการบกพร่อง เอาไว้ว่ากล่าว ดีกว่าคอยเตือนเขาเสมอ เขาจะเข้าใจว่า ท่านได้มีส่วนช่วยเหลือคอยดูแลงานในหน้าที่ของเขา จะทำให้เขาเผลอเรอยิ่งขึ้น ท่านไม่ควรทำสิ่งใด ที่ลูกมือของท่านอาจสามารถจะทำได้ จงเอาเวลาไว้ใช้ในสิ่งที่เป็นประโยชน์ เพื่อการออกความคิดเห็นใหม่ ๆ ทั้งจะเป็นการให้โอกาสแก่ผู้น้อยหรือคนรุ่นหลังชำนาญงานในหน้าที่ด้วย จึงจะจัดว่าเป็นลักษณะของนายที่ดี

อนึ่ง งานองค์การใดจะมีประสิทธิภาพได้ ไม่ใช่แต่รักษาเฉพาะงานในหน้าที่ของตนต้องมีจิตใจประสานงานกับผู้ร่วมองค์การเดียวกันด้วย ต้องทำงานร่วมชุดกันเหมือนกับเล่นฟุตบอล (Team work) ถ้าที่ใดมีการหันหลังให้กัน ลอยแพกัน งานองค์การ

นั้นย่อมไม่มีประสิทธิภาพ และเสื่อมทรามเป็นลำดับ การหันหน้าเข้าปรึกษาหารือกันโดยฐานกันเองเป็นผลสัมฤทธิ์ให้บังเกิดประสิทธิภาพ ผู้ใดที่หวังความเจริญส่วนตัวและการงาน จึงไม่ควรริเป็นคนบัดเท้า หรือลอยแพเพื่อนร่วมงาน เพราะมิใช่เสียแต่ตัวท่านหรือผู้ถูกแกล้งเท่านั้น แต่เสียถึงงานของชาติด้วย ซึ่งเป็นข้อสำคัญที่ควรสังวรณ์เป็นอย่างยิ่ง

ความชื่นบานใจของผู้ที่ปราศจากอิสรภาพนั้น เป็นยาชูกำลังใจได้เป็นอย่างดี นอกจากกีฬาและมหรสพ ซึ่งเป็นของจัดขึ้นให้เกิดความบรรเทิงแล้ว ยังมีความชื่นบานใจที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติอีกหลายอย่าง เช่นข้าพเจ้าได้เคยยกอุทาหรณ์ในการที่ได้ทราบข่าวว่าครอบครัวของนักโทษวายชนม์ นายแคนควรแสดงความเสียใจ และให้เขาพักงาน ๑ วัน เช่นนี้ จะก่อความชุ่มชื่นให้แก่ผู้อื่นด้วย นอกจากนี้การอุปการะนักโทษให้เห็นใจในสิ่งละเล็กละน้อยนั้น ย่อมทำให้เขาชื่นบานใจ เป็นประโยชน์แก่การอบรมสั่งสอนมาก ถ้าท่านสามารถจะนำข่าวที่จะทำให้เขาชุ่มชื่นใจมาเล่าให้ฟังเสมอ ๆ ได้ยิ่งดี แต่ระวังอย่าให้เป็นข่าวที่ลืออย่างเหลว ๆ จะทำให้เขาขาดความเชื่อถือในตัวท่าน เช่นข่าวรัฐบาลได้ช่วยเหลือกสิกรในเรื่องน้ำท่วม, แล้ง หรือ แจกข้าว ดังนี้ ถึงจะไม่เป็นข่าวที่ดีแต่เฉพาะตัวก็ตาม แต่ก็เป็นข่าวที่ดีของส่วนรวม อย่างน้อยก็ทำให้การห่วงถึงบ้านช่องและญาติพี่น้องของเขาแต่ละคน ได้คลายความวิตกถึงทุพภิกขภัยเหล่านั้น และเห็นเกียรติคุณงามความดีของรัฐบาลด้วย

การงานจะสำเร็จด้วยดี ต้องอาศัยซึ่งกันและกัน และลูกมือข้างเคียงนั้นเป็นสำคัญที่สุด คนที่เห็นแก่ตัวมักชอบมีลูกมือที่โง่กว่า แต่คนฉลาด มักชอบมีลูกมือที่มีสติปัญญาดีกว่าตน จึงเป็นธรรมเนียมของคนใหญ่คนโตที่มักชอบพูดยกย่องผู้น้อยว่า "การงานที่สำเร็จได้ทั้งนี้ ก็เพราะท่านทั้งหลาย" เพราะฉะนั้น ถ้าท่านหวังความเจริญก้าวหน้า อย่าเลือกคนรอบข้างที่โง่ให้มาถ่วงท่าน จงเลือกคนที่สามารถจะกระตุ้นใจให้ก้าวหน้าเรื่อยไปอย่างเป็นระเบียบ แต่ระวังอย่างเดียวว่า จะเป็นคนชนิดใดก็ตาม ท่านอย่าได้ตกไปอยู่ในอิทธิพลของคนสอพลอส่อเสียด ซึ่งคนชนิดนี้ จักไม่ทำความเจริญให้แก่สถานที่ หรือบุคคลคนใดเลยนอกจากตัวเขา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรือนจำที่ท่านจำต้องอาศัยแรงนักโทษ

จำต้องเลือกเฟ้นให้ดี เพราะพื้นจิตใจเขาไม่สู้บริสุทธิ์ด้วยประการต่าง ๆ มาแต่แรกเริ่มเดิมทีแล้ว ตามที่ข้าพเจ้าได้สดับตรับฟังมาถึงสภาพการณ์แดนต่าง ๆ ในเรือนจำนั้น ผู้บังคับแดนที่มีชื่อว่าปกครองดี หรือ ไม่ดี นั้น จึงอยู่ที่พวกรอบข้างนี้ด้วย เพราะข้าพเจ้าได้ยินนักโทษบางแดนชมเชยนายแดนของเขาว่า ดีนัก ที่ที่ดีก็ว่า เพราะไม่ค่อยเชื่อพวกที่ปลุกปั้นยุยง และตำหนินายแดนบางคน ก็เพราะว่าเชื่อพวกสอพลอ ทำให้นักโทษทั่วไปเดือดร้อน

อันว่าการปกครองทั้งหลาย มิใช่ว่าแต่เพียงเรื่องตัวอย่างความจริงที่ข้าพเจ้านำมาเล่าเท่านั้น แม้แต่ตำแหน่งสูง ๆ ถึงชั้น เจ้ากรม, อธิบดี, รัฐมนตรี หรือ พระ–มหากษัตริย์ ก็ตาม บริวารรอบข้างย่อมมีค่าเสมอด้วยเครื่องเล็ง (Finder) ของกล้องถ่ายรูป เพราะกล้องถ่ายรูป แม้จะมีเลนซ์ดีวิเศษสักปานใดก็ตาม ถ้าปราศจากกระจกเล็งรูปแล้ว ก็ไม่สามารถจะถ่ายรูปได้ พระบาทสมเด็จพระบิยะมหาราชเจ้า ได้ทรงถือเป็นนิติราชประเพณี ในพระบรมราชวโรกาสที่พระราชทานกระแสพระบรมราโชวาทแก่พระ–บรมวงศานุวงศ์ และข้าทูลละอองธุลีพระบาท โดยตรัสกระตุ้นเตือนใจให้ตระหนักถึงงานในหน้าที่ว่า "ความมั่นคงของพระมหากษัตริย์ ย่อมตกอยู่แก่บรรดาผู้ที่แวดล้อมพระราชบัลลังก์" อันทรงหมายความกว้างถึงว่า บรรดาท่านเหล่านั้น ย่อมมีส่วนเป็นผู้บรรดาลความเจริญรุ่งเรือง หรือความเสื่อมทรามหายนะให้แก่ประเทศชาติได้ทั้งสิ้น บริวารรอบข้างนี้ จึงเป็นคนสำคัญยิ่ง ถ้าเขาเป็นคนดี ก็ส่งเสริมชื่อเสียงมูลนายให้เฟื่องฟูชูศักดิ์ ถ้าเขาเป็นคนอคติก็ช่วยดึงขานายให้หกคะเมน และกิจการเสื่อมทรามเร็วเข้าเท่านั้น มีตัวอย่างมามากต่อมากแล้ว เช่นสมเด็จพระเจ้าซาร์แห่งประเทศรัสเซีย แม้พระองค์จะตั้งพระหฤทัยดีต่อพสกนิกรเพียงใดก็ตาม แต่ก็ต้องวินาศจนถึงเสียพระราช–บัลลังก์และพระชนม์ชีพ เพราะบริวารที่เป็นข้าราชการทำพิษ กดขี่ราษฎรอย่างทารุณโหดร้าย ข้าพเจ้าจึงขอให้ท่านสังวรณ์ในข้อนี้ แม้ภรรยาก็ย่อมมีอิทธิพลในตัวสามีมิใช่น้อย เขาย่อมยังผลให้เป็นที่เคารพนับถือและเกลียดชังปวงชนที่มีความสัมพันธ์ติดต่อกับเราได้มากเหมือนกัน

งานราชทัณฑ์ คนส่วนมากมักเข้าใจว่า เป็นงานควบคุมนักโทษไม่เห็นจะสลักสำคัญอย่างไรเลย ระวังไม่ให้หนีก็แล้วกัน แต่เมื่อมาทราบถึงจุดความประสงค์ของการราชทัณฑ์ที่เราต้องเดินตามแบบแผนอารยะประเทศแล้ว งานราชทัณฑ์ก็คือโรงเรียน หรือโรงพยาบาลเรานี่เอง เพราะฉะนั้นในสหปาลีรัฐอเมริกา เขาจึงถือว่าการเลือกสรรค์บรรจุคนเข้าทำงานราชทัณฑ์ จะต้องเลือกเฟ้นบุคคลที่มี คุณสมบัติ และคุณวุฒิเหมือนกับพวกครูบาอาจารย์และนายแพทย์ ผู้บัญชาการเรือนจำบางคนในประเทศสหปาลีรัฐอเมริกาเป็นนักบวชที่เคยรับตำแหน่งอนุศาสนาจารย์ของเรือนจำมาก่อนก็มี ตัวถึงแก่กรรมแล้ว ยกภรรยารับตำแหน่งแทนต่อมาก็มี เพราะนักโทษรักเขาทั้ง ๒ เหมือนกับบิดามารดา ได้ประโยชน์แก่การปกครองและกลับนิสัยใจคอพวกนักโทษให้เป็นคนดีได้มาก ประชาชนในประเทศสยามย่อมเริ่มทราบความสำคัญในงานราชทัณฑ์ขึ้นบ้างแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งรัฐบาลที่ได้เอาใจใส่ในงานแผนกนี้ขึ้นเป็นลำดับ ตลอดจนการเลือกสรรค์คนเข้าบรรจุตำแหน่ง ก็ต้องผึกฝนอบรมเสียก่อนด้วย เมื่อกล่าวมาถึงเพียงนี้จะเห็นความสำคัญในหน้าที่ของท่านเพียงใด และท่านจะอยู่นิ่งไม่ได้ ในปัจจุบันนี้ตามห้างร้านใหญ่ ๆ ที่ต่างประเทศเขามีการผึกฝนอบรมคนงานกันอยู่ทุกบริษัทแม้หน้าที่งานอย่างต่ำ เช่น คนเบิดประตู, คนส่งของ และ คนรักษาลีฟต์ ก็ต้องได้รับการอบรมผึกฝนด้วย ข้าพเจ้าเคยเห็นเด็กญี่ปุ่นที่รักษาลีฟต์ในโฮเต็ลแห่งหนึ่งที่กรุงเคียวโต เขาท่องหนังสืออังกฤษ สอบสวนดู จึงทราบว่าเขาเตรียมการสอบไล่ มิฉะนั้นไม่ทันเพื่อน เพราะโลกอยู่ด้วยความแข่งขันกัน หอยทากมันไม่ไยดีในการแข่งขันก็ชั่งมัน แต่เราเป็นมนุษย์ต้องพยายามก้าวหน้า โดยเหตุที่ชาติเรามีคนคิดก้าวหน้าน้อย เราจึ่งเป็นชาติล้าหลังอยู่ดังทุกวันนี้ เมื่อ ๓๐๐ ปีมานี้ สมัยกรุงศรีอยุธยารัชกาลพระเจ้าเอกาทศรถ โชกุนญี่ปุ่นมีสาสน์มาขอบื้นใหญ่และดินบื้นของประเทศสยามเลื่องลือว่ามีคุณสมบัติดีนัก แต่เดี๋ยวนี้ญี่ปุ่นกลายเป็นมหาประเทศไป และเรายังคงเป็นประเทศล้าหลังที่เป็นลูกค้าซื้ออาวุธยุทธภัณฑ์เรือรบ และสินค้าต่าง ๆ ของเขามาเกือบ ๕๐ ปีแล้ว

ข้อความที่ข้าพเจ้านำมาเล่าให้ท่านฟังนี้ เป็นความรู้รอบตัวที่เกี่ยวกับการปกครองอย่างกว้าง ๆ และเกี่ยวกับการราชทัณฑ์บ้างเล็กน้อย เป็นสิ่งละอันพรรณละน้อยที่

กะไว้ให้พอดีกับเวลา ๓ เดือนตามกำหนด และมิได้นำเอาการปกครองของประเทศสยามในบัจจุบันมากล่าวโดยเฉพาะ เพราะมีพระราชบัญญัติใหม่ ๆ ที่เกี่ยวกับการปกครองได้ตราขึ้นไว้ใช้หลายฉบับ เช่นพระราชบัญญัติจัดกระทรวงทบวงการ พระราชบัญญัติจัดราชการฝ่ายภูมิภาค และพระราชบัญญัติจัดการเทศบาลเป็นต้น ที่ท่านพอจะหามาอ่านทราบได้ว่าการปกครองของประเทศสยามกำลังดำเนินอยู่ประการใดเวลานี้ ส่วนการปกครองฝ่ายทหารหรือพลเรือนจะดีกว่ากันอย่างใดนั้น เราไม่ควรเปรียบ เพราะลักษณะของงานย่อมแตกต่างกัน และก็มีความสำคัญเท่า ๆ กันด้วย ข้าพเจ้าจึงขอยุติการในการบรรยายวันนี้เป็นอวสาน.

ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมาจารึ

ธรรมย่อมรักษา ผู้ประพฤติธรรม

คำนำ

ข้าพเจ้าได้เรียบเรียงธรรมะบางประการ พิมพ์เป็นบรรณาการ เป็นการเผยแผ่ธรรมะของพระพุทธองค์ เพื่อหวังผลแห่งบุญกุศลตามที่พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า ธัมม-เทสนามัย บุญสำเร็จด้วยการแสดงธรรมให้ผู้อื่นฟัง สพฺพทานำ ธมฺมทานำ ชินาติ การให้ธรรมย่อมชำนะการให้ทั้งปวง โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ประพฤปฏิบัติธรรมตามที่พระพุทธองค์ทรงสอนแล้ว ย่อมจะได้รับความสุขความเจริญในปัจจุบันชาตินี้ และในอนาคตชาติหน้าอย่างแน่นอน

สำหรับผู้ที่ยังไม่ได้ศึกษาธรรมหรือผู้เคยศึกษามาแต่เพียงเล็กน้อย ยังไม่เข้าใจลึกซึ้งก็อาจประพฤติปฏิบัติบกพร่องผิดพลาดไปบ้าง เป็นธรรมดาของคนไม่รู้ แต่เมื่อภายหลังรู้สึกตัวหันหน้าเข้าศึกษาหาความรู้ให้กว้างขวาง แล้วถือปฏิบัติโดยเคร่งครัดก็นับว่ายังดีอยู่พอช่วยตัวได้

เป็นสิ่งที่น่าสงสารอย่างยิ่ง บางคนไม่ได้หันหน้าเข้าศึกษาหาความรู้ในทางธรรมและปฏิบัติธรรมตลอดไปจนกระทั่งถึงความตายลงไป จะเอาอะไรเป็นที่พึ่ง ฉะนั้นข้าพเจ้าขอแนะนำว่าควรศึกษาธรรมประพฤติปฏิบัติธรรมเสียแต่เมื่อมีอายุยังน้อยอยู่ เมื่อถึงแก่ความตายลงไปแล้วจะมีความสุขอย่างยิ่ง ไม่ควรผลัดวันประกันพรุ่งไม่รู้ว่าความตายจะมาถึงเวลาใด ไม่เลือกว่าเด็กหนุ่มสาว เฒ่าแก่ต้องตายด้วยกันทั้งนั้น ฉะนั้นในขณะนี้ตามวัดวาอารามต่าง ๆ ได้เปิดโรงเรียนสอนธรรมแก่นักเรียนและผู้ใหญ่ในวันอาทิตย์ขึ้น จึงเป็นสิ่งที่น่ายินดีควรเข้าศึกษาเป็นอย่างยิ่ง สำหรับข้าพเจ้าได้สมัครเป็นสมาชิกตลอดชีพพุทธสมาคมแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้ศึกษาพระอภิธรรมและพระสูตรยังได้ค้นคว้าหาตำรับตำราทางพุทธศาสนามาศึกษาจึงมีความรู้พอสมควร เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก เมื่อรู้รสในพระธรรมเช่นนี้แล้วจึงปรารถนาดี ได้จัดการพิมพ์ขึ้นเป็นบางเรื่องพอเหมาะกับหนังสือเล่มนี้

ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมาจารึ

ธรรมย่อมรักษา ผู้ประพฤติธรรม

โดย ขุนพิสิฐนนทเดช รวบรวมและเรียบเรียง

อวิชชา

อวิชชาหมายความว่าไม่รู้ คำว่าไม่รู้ในที่นี้ไม่ได้หมายความว่าไม่รู้หนังสือ ไม่รู้วิชาวิทยาศาสตร์ วิชากฎหมาย วิชาหาเลี้ยงชีพอื่น ๆ เป็นต้น

อวิชชาในทางพุทธศาสนาหมายความว่า ความไม่รู้สภาวธรรมตามความเป็นจริง ๘ ประการ คือ

๑. ไม่รู้ทุกข์ หมายความว่าไม่รู้ว่า จิต เจตสิก รูป ว่าเหล่านี้เป็นทุกข์ จึงหลงยินดีในจิต เจตสิก รูป เหล่านี้อยู่

๒. ไม่รู้เหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ หมายความว่าไม่รู้ว่าสัตว์ทั้งหลายที่ต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏอันยาวนานนั้น ก็เพราะอำนาจของตัณหา คือโลภะเจตสิก นี่เอง

๓. ไม่รู้ธรรมอันเป็นที่ดับแห่งทุกข์ องค์ธรรมได้แก่พระนิพพาน หมายความว่าไม่รู้ว่าสภาพของพระนิพพานอันเป็นที่ดับทุกข์ทั้งปวงนั้นมีอยู่

๔. ไม่รู้หนทางที่ให้เข้าถึงความดับทุกข์ ได้แก่มรรค ๘ หมายความว่าไม่รู้จักการปฏิบัติ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปโป สัมมาวาจา สัมมากัมมันโต สัมมาอาชีโว สัมมาวายาโม สัมมาสติ สัมมาสมาธิ ซึ่งเป็นทางเข้าถึงพระนิพพาน อันเป็นที่ดับทุกข์ทั้งปวง

๕. ไม่รู้ขันธ์ อายตนะ ธาตุ ที่เป็นอดีต หมายความว่าตนได้เกิดมาแล้วในอดีต

๖. ไม่รู้ขันธ์ อายตนะ ธาตุ ที่เป็นอนาคต หมายความว่าไม่รู้ว่าตนจะต้องเกิดในอนาคตอีก

๗. ไม่รู้ขันธ์ อายตนะ ธาตุ ทั้งที่เป็นอดีตและอนาคต หมายความว่าไม่รู้ว่าในอดีตก็เกิดมาแล้ว และในอนาคตก็จะต้องเกิดต่อไปอีก

๘. ไม่รู้รูปนามที่เกิดขึ้น จะต้องอาศัยมีเหตุจึงเกิดขึ้นได้ ไม่ใช่เกิดขึ้นโดยไม่มีเหตุ สังขารที่เกิดได้โดยอาศัยอวิชชาความไม่รู้เป็นเหตุดังนี้ เป็นต้น

ความสงสัยที่เป็นนิวรณ์ ๘ ประการคือ

๑. สงสัยในพระพุทธเจ้า ว่าเป็นผู้ไกลจากกิเลส เป็นผู้ควรกราบไหว้ เป็นผู้ตรัสรู้ชอบเอง เป็นผู้จำแนกธรรม (สอนธรรม) อันจะนำสัตว์ทั้งหลายให้พ้นทุกข์ได้จริง

๒. สงสัยในพระธรรม เป็นของอันวิญญูชนทั้งหลายพึงรู้ ซึ่งให้ผลเป็นความพ้นทุกข์ได้จริง

๓. สงสัยในพระสงฆ์ พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้วเป็นผู้ปฏิบัติชอบแล้ว เป็นผู้ควรสักการะ ควรต้อนรับ ควรอัญชลี

๔. สงสัยในสิกขา สงสัยว่าสิกขาทั้งหลายที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้นั้นดีแล้วจะบ่องกันผู้ประพฤติปฏิบัติ มิให้ตกไปในอบายภูมิ และเป็นผลได้ไปสู่สุคติภูมิตลอดถึงความพ้นทุกข์อย่างแท้จริง คือพระนิพพาน ๕-๖-๗-๘ ก็ได้แต่ธรรมอันเดียวกันกับฝ่ายอวิชชา และความหมายของธรรมเหล่านั้น ก็ย่อมเหมือน ๆ กัน คงเปลี่ยนแต่ความไม่รู้เป็นความสงสัยเท่านั้น

ความไม่รู้สภาวธรรมหรือความสงสัยดังกล่าวแล้ว ก็ย่อมทำให้บุคคลทำความชั่วอันเป็นบาปอกุศลได้โดยง่าย ก็จะได้รับวิบากแห่งผลกรรมนำไปเกิดในทุคติภูมิ คือภูมิที่มีแต่ความทุกข์ ถ้าบุคคลใดที่รู้สภาวธรรมดังกล่าวแล้วก็จะละการทำความชั่วทำแต่ความดี ทำบุญกุศล ก็จะได้รับวิบากแห่งผลกรรมทำความดี ไปเกิดในสุคติภูมิ คือภูมิที่มีความสุข

บางคนมีความเข้าใจผิดคิดว่า การที่ไม่รู้สภาวธรรมทำบาปอกุศลแล้วย่อมไม่ต้องรับโทษทัณฑ์ เพราะตนไม่รู้ หรือแม้ได้รับโทษทัณฑ์ก็เพียงเล็กน้อย ความจริงนั้นแม้แต่

ในทางโลก กฎหมายของบ้านเมืองก็มิได้ยกโทษให้สำหรับผู้ที่อ้างว่าไม่รู้กฎหมาย ตามกฎหมายถือว่าทุกคนต้องรู้กฎหมาย ในทางพุทธศาสนาก็เช่นเดียวกัน ผู้ที่ทำความชั่วทำบาปอกุศล ก็ต้องได้รับโทษทัณฑ์เช่นเดียวกัน คลับจะได้รับโทษทัณฑ์ร้ายแรงกว่าผู้รู้เสียอีก ท่านเปรียบประดุจเหล็กเผาไฟไว้อย่างร้อนแรง สำหรับผู้ที่รู้ว่าเหล็กนั้นมีความร้อนก็ใช้เครื่องมือจับเหล็กนั้นมือก็จะไม่ร้อน สำหรับผู้ที่ไม่รู้ว่าเหล็กนั้นร้อนแล้วก็เอามือจับเข้าอย่างเต็มที่ มือนั้นจะร้อนหรือพองดังนี้ เป็นตัวอย่าง

ฉะนั้น บุคคลทุกคนจึงควรรู้สภาวธรรมดังกล่าวมาแล้วแต่ต้นด้วยการศึกษาธรรมะปฏิบัติธรรมะ จะศึกษาได้จากหนังสือพระไตรปิฎก ซึ่งถือกันว่าเป็นพุทธพจน์ซึ่งสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรัสรู้แล้วทรงสั่งสอนด้วยพระองค์เอง และจะได้ศึกษาจากตำรับตำราทางพระพุทธศาสนา ซึ่งผู้เรียบเรียงไว้มากมาย เมื่อศึกษาแล้วไม่ปฏิบัติก็ไม่มีประโยชน์อะไร ฉะนั้น เมื่อศึกษาธรรมะแล้วก็ต้องปฏิบัติธรรมะด้วย ท่านก็จะได้รับความสุขความเจริญในปัจจุบันชาตินี้ และในอนาคตชาติหน้าอย่างแท้จริง และผู้ที่ศึกษาธรรมะ ปฏิบัติธรรมะก็จะทำให้บุคคลในโลกนี้อยู่ร่วมกันได้ด้วยสันติสุข ไม่เบียดเบียนกัน ไม่รบราฆ่าฟันกัน

ข้าพเจ้าได้คัดมาจากพระไตรปิฎก ในเรื่องอวิชชา ดังต่อไปนี้

คัดจากพระไตรปิฎก

อวิชชาสูตร

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า อวิชชา (ความไม่รู้) เป็นหัวหน้าในการยังอกุศลธรรม (บาป) ให้ถึงพร้อม เกิดร่วมการไม่ละอายบาป ความไม่สะดุ้งกลัวบาป ความเห็นผิดย่อมเกิดมีแก่ผู้ที่ไม่รู้แจ้ง ความดำริผิดย่อมเกิดแก่ผู้มีความเห็นผิด เจรจาผิดย่อมเกิดการงานผิด การเลี้ยงชีพผิด ระลึกผิด ตั้งใจผิด

พระพุทธองค์ทรงวางหลักไว้ สำหรับสอบเทียบว่าธรรมใดเป็นพุทธพจน์หรือไม่ อันเป็นส่วนใหญ่ ๘ ประการคือ

๑. ธรรมเหล่าใดเป็นไปเพื่อกำหนัดย้อมใจไม่ใช่พุทธพจน์ ส่วนที่เป็นไปเพื่อคลายกำหนัดเป็นพุทธพจน์แท้

๒. ธรรมเหล่าใดเป็นไปเพื่อประกอบกับทุกข์ ไม่ใช่พุทธพจน์ ส่วนที่เป็นไปเพื่อออกจากทุกข์ เป็นพุทธพจน์แท้

๓. ธรรมเหล่าใดเป็นไปเพื่อสะสมกองกิเลสมลทินไม่ใช่พุทธพจน์ ส่วนที่ไม่เป็นไปเพื่อสะสมกองกิเลสกองมลทิน เป็นพุทธพจน์แท้

๔. ธรรมเหล่าใดเป็นไปเพื่อความอยากไม่เลือกไม่ใช่พุทธพจน์ ส่วนที่เป็นไปเพื่อขัดเกลาความอยาก เป็นพุทธพจน์แท้

๕. ธรรมเหล่าใดเป็นไปเพื่อไม่สันโดษไม่ใช่พุทธพจน์ ส่วนที่เป็นไปเพื่อสันโดษเป็นพุทธพจน์แท้

๖. ธรรมเหล่าใดเป็นไปเพื่อมัวสุมด้วยหมู่จนเสียผลไม่ใช่พุทธพจน์ ส่วนที่เป็นไปเพื่อสงัดจากหมู่ เป็นพุทธพจน์แท้

๗. ธรรมเหล่าใดเป็นไปเพื่อความเกียจคร้านไม่ใช่พุทธพจน์ ส่วนที่เป็นไปเพื่อความขยันเป็นพุทธพจน์แท้

๘. ธรรมเหล่าใดเป็นไปเพื่อเลี้ยงยากไม่ใช่พุทธพจน์ ส่วนที่เป็นไปเพื่อเลี้ยงง่ายเป็นพุทธพจน์แท้

นอกจากนั้นสำหรับพระวินัยซึ่งมีข้อบังคับไว้เฉพาะแล้ว ยังได้ทรงกำหนดลักษณะสำหรับตัดสินไว้เป็นส่วนจำกัดซึ่งเรียกว่ามหาปเทศอีก ๔ ประการคือ

๑. สิ่งใดที่พระศาสดาไม่ได้ทรงห้ามไว้ว่าไม่ควร แต่เข้ากันได้กลมกลืนกับสิ่งที่ไม่ควรขัดต่อสิ่งที่ควร สิ่งนั้นไม่ควร

๒. สิ่งใดที่พระศาสดาไม่ได้ทรงห้ามไว้ว่าไม่ควร แต่เข้ากันกลมกลืนกับสิ่งที่ควร คือกัปปิยะขัดต่อสิ่งที่เป็นอกัปปิยะคือสิ่งที่ไม่ควร สิ่งนั้นควร

๓. สิ่งใดที่พระศาสดาไม่ได้ทรงอนุญาตไว้ว่าควร แต่เข้ากันกลมกลืนกับสิ่งที่ไม่ควรคืออกัปปิยะ ขัดต่อสิ่งที่เป็นกัปปิยะ คือสิ่งนั้นไม่ควร

๔. สิ่งใดที่พระศาสดาไม่ได้ทรงอนุญาตไว้ว่าควร แต่สิ่งนั้นสมกันกับสิ่งที่เป็นกัปปิยะคือสิ่งที่ควร ขัดกันต่อสิ่งที่เป็นอกัปปิยะสิ่งนั้นควร

หมายความว่า สำหรับพระวินัยนั้น นอกจากจะต้องพิสูจน์ตามลักษณะส่วนใหญ่ ๘ ประการแล้วยังต้องพิสูจน์ตามมหาปเทศอีก ๔ ประการด้วย

การทำบุญ (กุศล)

เป็นเรื่องสำคัญที่ควรรู้ เพราะถ้าทำไม่ถูกต้องแล้วย่อมได้บุญกุศลน้อย บางทีการทำบุญกลายเป็นทำบาปไปก็เป็นได้ ทางพระบาลีท่านจึงว่า โสมนสฺสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ จิตเกิดพร้อมด้วยความยินดีประกอบด้วยปัญญา ได้บุญมาก โสมนสฺสหคตํ ญาณวิปฺปยุตฺตํ ไม่ประกอบด้วยปัญญาได้บุญน้อย ฉะนั้นการทำบุญจึงต้องประกอบด้วยปัญญาว่าการทำบุญอย่างใด จึงจะได้บุญมากจึงจะนำมาอธิบายดังต่อไปนี้

บุญกิริยาวัตถุ ๑๐

บุญกิริยาวัตถุ แปลว่าความยินดีที่ควรกระทำ เพราะเป็นเหตุเป็นที่ตั้งแห่งผลดีให้เกิดขึ้นเป็นสิ่งที่ให้สำเร็จ เป็นบุญเป็นกุศล บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ได้แก่

๑. ทานมัย บุญสำเร็จด้วยการบริจาคทาน คือให้สิ่งที่เป็นประโยชน์สุขแก่ผู้ได้รับ

๒. สีลมัย บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล คือรักษากาย วาจา ให้เป็นปกติไม่เป็นการเบียดเบียนผู้อื่น

๓. ภาวนามัย บุญสำเร็จด้วยการภาวนา คือการอบรมจิตใจให้กุศลอันประเสริฐเกิดขึ้น และให้เจริญยิ่งขึ้นด้วย

๔. อปจายนมัย บุญสำเร็จด้วยประพฤติอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ คือการแสดงการวะและอ่อนน้อมแก่ผู้เจริญด้วยชาติวุฒิ วัยวุฒิ และคุณวุฒิ

๕. เวยยาวัจจมัย บุญสำเร็จด้วยการขวนขวายในกิจที่ชอบ คือสงเคราะห์ช่วยเหลือที่เกี่ยวแก่ปริยัติและปฏิบัติ

๖. **ปัตติทานมัย** บุญสำเร็จด้วยการแผ่ส่วนบุญให้แก่ผู้อื่น คืออุทิศส่วนกุศลให้ผู้มีคุณเตลอดจนสรรพสัตว์ทั้งหลาย

๗. **ปัตตานุโมทนามัย** บุญสำเร็จด้วยการอนุโมทนาส่วนบุญของผู้อื่น คือการเห็นดีเห็นชอบและคล้อยตามด้วยความอิ่มใจในส่วนบุญที่มีผู้อุทิศให้นั้น

๘. **ธัมมัสสวนามัย** บุญสำเร็จด้วยการฟังธรรม คือตั้งใจสดับตรับฟังพระ–ธรรมเทศนา แม้การฟังการสั่งสอนวิชาทางโลกที่ไม่มีโทษ ก็สงเคราะห์เข้าในข้อนี้

๙. **ธัมมเทสนามัย** บุญสำเร็จด้วยการแสดงธรรมให้ผู้อื่นฟัง คือการแสดงธรรมแก่ผู้ประสงค์ฟังธรรม แม้การสั่งสอนวิชาทางโลกที่ไม่เป็นโทษ ก็สงเคราะห์เข้าในข้อนี้

๑๐. **ทิฏฐุชุกรรม** การทำความเห็นให้ถูกต้องตรงตามความเป็นจริงอย่างน้อยก็ต้องถึงกัมมัสสกตาปัญญา คือรู้ว่าสัตว์มีกรรมเป็นของตน ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น

บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ นี้ เมื่อสงเคราะห์ลงในประเภท ทาน–ศีล–ภาวนา แล้วก็ได้ดังนี้

ปัตติทานมัย กับ **ปัตตานุโมทนามัย** สงเคราะห์ลงใน **ทานมัย**

อปจายนมัย กับ **เวยยาวัจจมัย** สงเคราะห์ลงใน **ศีลมัย ธัมมัสสวนามัย ธัมมเทสนามัย** และ **ทิฏฐุชุกรรม** สงเคราะห์ลงใน **ภาวนามัย**

อีกนัยหนึ่ง ตามนัยแห่งพุทธภาษิต อรรถกถาแสดงว่าธัมมัสสวนามัยกับเทศนามัยสงเคราะห์ลงในทานมัยก็ได้ดังที่พระพุทธองค์ทรงเทศนาว่า **สพฺพทานํ ธมฺมทานํ ชินาติ** การให้ธรรมย่อมชำนะการให้ทั้งปวง

การทำบุญ (ต่อ)

ญาณสัมปยุต การทำบุญประกอบด้วยปัญญา มีประการใดบ้างดังกล่าวแล้วในบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ทั้ง ๑๐ อย่างนั้นประกอบด้วยเจตนาเป็นสำคัญ กล่าวคือ

ปุพพเจตนา ก่อนทำบุญทำทานดีใจ
มุญจนเจตนา กำลังทำใจดี
อปรเจตนา ทำแล้วดีใจ
อปราปรเจตนา ทำแล้วดีใจไปอีกนาน

ทำบุญทำทานโดยมีเจตนาดังกล่าวนี้แล้ว จะได้อานิสงส์มาก อย่าทำบุญทำทานโดยหวังเอาหน้า ทำแล้วนึกเสียดาย จะได้บุญน้อย การฆ่าสัตว์มีชีวิตมาทำบุญจะได้บาป หรือทรัพย์ที่ทำบุญได้มาในทางทุจริตจะไม่ได้บุญ ฉะนั้นทรัพย์ที่ทำบุญควรเป็นทรัพย์ที่หามาในทางสุจริต การทำมากหรือน้อยไม่สำคัญ ๆ อยู่ที่มีจิตศรัทธาเป็นสำคัญ

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า การทำบุญทำทานนั้น แม้จะให้ด้วยของดีหรือเลวก็ตาม แต่ถ้าผู้ให้โดยไม่เคารพ ไม่ทำความนอบน้อมให้ ไม่ให้ด้วยมือตนเอง ให้ของที่เหลือ ไม่เชื่อผลของกรรม ทานนั้นย่อมส่งผลให้บุคคลนั้น ย่อมไม่ได้รับอาหารเครื่องนุ่งห่มอย่างดี ผู้เป็นบริวารของบุคคลผู้นั้น ได้แก่ข้าทาสคนใช้คนทำงานไม่เชื่อถ้อยฟังคำ นี้เป็นผลของการให้ทานด้วยความไม่เคารพ

การทำบุญให้ทานได้อานิสงส์จากน้อยไปหามากดังนี้ (จากพระไตรปิฎก)

๑. ทานถวายพระโสดาบัน
๒. พระสกทาคามี
๓. พระอนาคามี
๔. พระอรหันต์
๕. พระปัจเจกพุทธเจ้า
๖. พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า
๗. พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข
๘. การสร้างวิหารถวายสงฆ์
๙. การมีจิตเลื่อมใสศรัทธา ถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะที่พึ่งที่ระลึก
๑๐. การมีจิตเลื่อมใสสมาทานศีล ๕

๑๑. การภาวนาเมตตาจิตโดยแม้แต่เพียงขณะเท่าสูดดมของหอม

๑๒. การภาวนาอนิจจสัญญา คือพิจารณาเห็นความไม่เที่ยงของสิ่งทั้งหลายทั้งปวง แม้เพียงเวลาลัดนิ้วมือเป็นกุศลสูง

เป็นที่น่าสังเกตว่า การใส่บาตรเวลาเช้าแก่พระภิกษุสามเณร ถ้าเราได้ตื่นแต่เช้าใส่บาตรด้วยตนเอง จะมีความปลื้มปีติได้กุศลมากกว่าให้คนใช้หรือคนอื่นใส่แทน

กิริยาที่ให้ต้องให้โดยความเคารพนบนอบให้ แม้ให้ทานแก่คนขอทาน ก็ให้โดยความไม่ดูหมิ่น อย่าโยนให้ ของที่ให้ทานนั้นต้องไม่ใช่ของที่เหลือจากรับประทานเรื่องสิ่งของนี้สำคัญมาก ถ้าเรามีกำลังพอก็ควรทำทานด้วยของที่เรารัก เราชอบรับประทานอะไร เราชอบใช้ของดีอย่างใด วัตถุแห่งทานก็ควรอยู่ในระดับนั้น ถ้าต่ำกว่าเราชอบด้วยอำนาจความเสียดาย จะมีผลทำให้เราได้แต่ของเลว ๆ ในอนาคต

แต่ทั้งนี้ต้องใช้บัญญาความพิจารณาตามสมควร เช่นจะให้ทานแก่ผู้ยากจนเป็นจำนวนมาก ก็ต้องหาของที่มีราคาและคุณภาพพอสมควรจะแจกกันมาก ๆ

และเรื่องสำคัญ อยู่ที่จิตที่ตั้งเวลาทำทาน อย่าตั้งจิตว่าทำบุญแล้วจะได้ผลอะไรตอบแทน จนกลายเป็นเกิดโลภะไปจะได้ผลน้อย โปรดอย่าเข้าใจผิด ถ้าทำทานด้วยตั้งจิตว่าทำทานแล้วจะได้นั่นได้นี่แล้วไม่ได้บุญ ได้เหมือนกันแต่ได้น้อย คนตั้งจิตในเวลาทำทานนี้ดีที่สุดก็คือให้คิดว่า เราทำทานเพื่อกำจัดความโลภในตัวเราให้หมดไป ปรารถนาให้กิเลสในตัวเราให้หมดไป เพื่อพระนิพพานเป็นที่สุดจะได้บุญอย่างยิ่ง

เรื่องการทำบุญทำทานเป็นเรื่องสำคัญอยู่ บุคคลที่เกิดมามีชีวิตยากไร้ค่นแค้นในชาตินี้ ก็เพราะอ่อนทานในชาติก่อน ยิ่งทำบุญทำทานมากเพียงใดเท่าที่ฐานะความเป็นอยู่ของตนสามารถจะทำโดยไม่เดือดร้อนแล้ว ผลบุญจะได้รับในภพหน้าเกิดในสวรรค์ชั้นวิมานมีความสุขยิ่ง

จูฬหัตถิปโทปมสูตร (ย่อ)

การทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตายจะได้รับผลหรือไม่ ปรากฏว่ามีพราหมณ์คนหนึ่งชื่อชานุโสณิ เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วทูลถามว่า

ข้าพระองค์นิยมให้ทานแล้วปรารถนาว่า ขอให้ทานนี้สำเร็จผลแก่ญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้วจะได้รับผลทานหรือไม่

พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า ถ้าเขาอยู่ในฐานะควรจะได้รับเขาก็ได้รับ แต่ถ้าอยู่ในฐานะที่ไม่ควรได้รับเขาก็ไม่ได้รับ

ทูลถามว่า ฐานะไหนบ้างควรได้ และฐานะไหนบ้างไม่ควรได้รับ

ทรงตอบว่า คนบางคนในโลกนี้กระทำการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ทำผิดประเวณี โป้ปด พูดจาหยาบคาย ส่อเสียดยุยง พูดสำรากเหลวไหล มีใจละโมภ เพ่งเล็งทรัพย์ของคนอื่นเขา ผูกพยาบาทเขา เห็นผิดทำนองคลองธรรม ครั้นสิ้นชีพแล้วย่อมตกนรก เสวยกรรมที่ทำไว้ สัตว์ที่เกิดในนรกนั้น ไม่อาจที่จะได้รับผลทานที่ญาติมิตรอุทิศไปให้ นี้เป็นอฐานะที่ ๑

บางคนทำบาปกรรมเช่นนั้นแล้ว ตายไปเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน หากินหญ้าและใบไม้ตามประสาสัตว์ แม้ญาติมิตรจะอุทิศผลบุญให้ก็ไม่ได้รับ นี้เป็นอฐานะที่ ๒

บางคนเมื่อยังมีชีวิตอยู่ สร้างบุญกุศลพอประมาณ ตั้งมั่นในมนุษยธรรม ครั้นสิ้นชีพแล้วก็กลับมาเกิดเป็นมนุษย์อีก แล้วก็มาหากินอย่างมนุษย์ ผู้เกิดเป็นมนุษย์เช่นนี้แม้ญาติมิตรจะอุทิศส่วนบุญให้ก็ไม่ได้รับ นี้เป็นอฐานะที่ ๓

บางคนในชาตินี้ ทำบุญกุศลไว้มาก สิ้นชีพแล้วไปเกิดเป็นเทวดา เสวยแต่ของทิพย์ แม้ญาติมิตรอุทิศส่วนกุศลให้ก็ไม่ถึง นี้เป็นอฐานะที่ ๔

บางคนมีจิตเจือด้วยบาป กระทำแต่อกุศล มีปาณาติบาต (การฆ่าสัตว์) เป็นต้น ครั้นตายไปแล้วไปเกิดเป็นเปรตอดๆ อยากๆ อาศัยผลทานที่ญาติมิตรอุทิศไปให้จากโลกนี้จึงอยู่ได้ จำพวกเปรตนี้เท่านั้นอยู่ในฐานะที่จะได้รับผลทานที่ญาติมิตรอุทิศให้

ทูลถามว่า ถ้าสมมติว่า ญาติสาโลหิตของเราแม้แต่คนเดียว ก็ไม่ได้ไปเกิดเป็นเปรตเลย แล้วใครจะเป็นผู้ได้รับผลทานที่เราอุทิศไปให้นั้น

ทรงตอบว่า ถึงญาติสาโลหิตจะไม่มี ญาติชั้นอื่น (ไม่ถึงกับเป็นญาติสาโลหิต) ก็ยังมี และจะเป็นผู้รับผลทานนั้น

ทูลถามว่า ญาติชั้นใด ๆ ก็ไม่มีเลยแม้แต่คนเดียว ใครจะได้รับผลทานนั้น

ทรงตอบว่า เป็นไปไม่ได้ที่จะไม่มีญาติพี่น้องของเราไปเกิดอยู่ในฐานะเช่นนั้นแม้แต่คนเดียวอย่างที่ท่านว่า ถึงจะไม่มีใครได้รับผลทานที่เราอุทิศไปให้นั้นเลย ตัวเราผู้ทำก็ไม่ไร้ผล

ความกตัญญูกตเวที

ความกตัญญู แปลว่ารู้คุณ กตเวทีแปลว่าตอบแทนบุญคุณ มารดาบิดา มีพระคุณต่อบุตรเป็นอันมาก ต่อมาก็ได้แก่ครูบาอาจารย์ที่ได้อบรมสั่งสอนมา ต่อมาก็ได้แก่ผู้มีอุปการะคุณช่วยเหลือด้วยประการใด ๆ ก็ตาม ผู้มีความกตัญญูก็ต้องคิดตอบแทนบุญคุณด้วยประการทั้งปวง คนแต่ก่อนนี้ย่อมมีความยึดถือความกตัญญูกตเวทีเป็นสิ่งสำคัญ เป็นประเพณีสืบกันมาแต่โบราณกาล

แต่มาบัดนี้มักจะละเลยเพิกเฉยเสีย มีข่าวในหนังสือพิมพ์เสมอ ๆ ว่า บุตรดุด่าทำร้ายร่างกายมารดาบิดา ศิษย์ไม่เคารพครูบาอาจารย์ บุคคลที่เคยได้รับความอุปการะช่วยเหลือมา ขาดความเคารพนับถือ แทนที่จะตอบแทนบุญคุณตามแบบฉบับของคนแต่ก่อนประพฤติปฏิบัติมา กลับละเลยเสียเป็นการเสื่อมศีลธรรมเป็นอันมาก สังคมจึงได้เกิดความยุ่งยากไม่มีความสงบสุขขึ้นด้วยประการทั้งปวงในบัดจุบันนี้

ท่านผู้เป็นนักปราชญ์ราชบัณฑิต ควรจะได้ช่วยกันพยายามเขียนบทความในเรื่องความกตัญญูกตเวที เป็นการฟื้นฟูประเพณีอันดีงามนี้ต่อไปมิหยุดยั้ง อันจะเป็นคุณประโยชน์แก่สังคมและเป็นบุญกุศลอย่างยิ่ง

ข้าพเจ้าไม่ได้เป็นนักปราชญ์ราชบัณฑิต แต่ก็มีความรู้สึกว่าเป็นการสมควรอย่างยิ่ง ถ้ามีโอกาสจะแนะนำตักเตือนในเรื่องนี้ก็จะได้กุศล และเป็นประโยชน์แก่สังคมเป็นอันมาก เหตุนี้จึงได้นำโอวาทานุสาสนีของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ กับพระไตรปิฎกว่าด้วยความกตัญญูกตเวทีพิมพ์ลงในหนังสือเล่มนี้เพื่อเป็นคติเตือนใจแก่ท่านทั้งหลายสืบไป

ความกตัญญูกตเวที

จากพระไตรปิฎกเทวทูตวรรคที่ ๔

พรหมสูตร

(๔๗๐) พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า

มารดาบิดาผู้อนุเคราะห์บุตร ท่านเรียกว่าพรหมว่าบูรพาจารย์ และว่าอาหุไนยบุคคล เพราะฉะนั้น บัณฑิตพึงนมัสการ และสักการะมารดาบิดา ด้วยข้าว น้ำ ผ้า ที่นอน การอบกลิ่น การให้อาบน้ำ และการล้างเท้าทั้งสอง เพราะการปรนนิบัติในมารดาบิดานั้นแหละบัณฑิตย่อมสรรเสริญเขาในโลกนี้เอง เขาละไปแล้วย่อมบันเทิงในสวรรค์ ฯ

มารดาบิดาผู้ฉลาดเล็งเห็นฐานะ ๕ ประการจึงปรารถนาบุตร ด้วยหวังว่าบุตรที่เราเลี้ยงมาแล้ว จักเลี้ยงตอบเรา จักทำกิจแทนเรา วงศ์สกุลจะดำรงอยู่ได้นาน บุตรจักปกครองทรัพย์มรดก และเมื่อเราตายไปแล้วบุตรจักบำเพ็ญทักษิณาทานให้

ฉะนั้นบุตรผู้เป็นสัปปุรุษ ผู้สงบ มีกตัญญูกตเวที เมื่อระลึกถึงบุรพคุณของท่านจึงเลี้ยงมารดาบิดา ทำกิจแทนท่าน เชื่อฟังโอวาท เลี้ยงฉลองพระคุณท่าน สมดังท่านเป็นบุรพการี ดำรงวงศ์สกุล บุตรผู้มีศรัทธา สมบูรณ์ด้วยศีล ย่อมเป็นที่สรรเสริญทั่วไป ฯ

มารดาบิดาเรากล่าวว่า เป็นพรหม เป็นบุรพาจารย์ เป็นอาหุเนยยบุคคลของบุตร เป็นผู้อนุเคราะห์บุตร เพราะเหตุนั้นแหละบัณฑิตพึงนอบน้อม และพึงสักการะมารดาและบิดาทั้งสองนั้น ด้วยข้าว น้ำ ผ้า ที่นอน การขัดสี การให้อาบน้ำ และการล้างเท้า บัณฑิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญบุคคลนั้นในโลกนี้ทีเดียว เพราะการปฏิบัติในมารดาและบิดา บุคคลนั้นละไปแล้วย่อมบรรเทิงในสวรรค์ ฯ

อกตัญญูชาดก

ผู้ใดอันคนอื่นทำความดี ทำประโยชน์ในกาลก่อน แต่ไม่รู้สึกคุณ เมื่อมีกิจเกิดขึ้นในภายหลัง ย่อมไม่ได้ผู้ช่วยเหลือ ฯ

โอวาทานุสาสนี

ของ

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์

เรื่อง

กตัญญุกตเวทีต่อมารดาบิดา

บุคคลที่สำคัญที่สุดในโลก นอกจากพระรัตนตรัยแล้ว ไม่มีใครยิ่งใหญ่กว่ามารดาบิดา เราควรทนุบำรุง ถนอมน้ำใจท่าน ไม่ปด ไม่เถียง ไม่พูดกระทบกระเทือนหู สิ่งใดที่มารดาบิดาไม่ชอบ เราควรงดเว้นไม่กระทำสิ่งนั้น สิ่งใดที่มารดาบิดาชอบ ไม่เป็นโทษเสียหาย มนุษย์ทั้งหลายทำได้ เราควรประพฤติและทำสิ่งนั้นให้ได้ ควรนึกถึงคุณมารดาบิดาที่มีในตัวเรา ตั้งแต่เราอยู่ในครรภ์ เราต้องพึ่งท้องท่านอยู่ถึง ๑๐ เดือน ไม่ใช่เวลาเล็กน้อย ในระยะนี้ มารดาที่ดีต้องพยายามรักษาตัว บริหารร่างกายให้สะอาดหมดจดระวังอาหารบริโภค งดเว้นอาหารอันจะเป็นโทษแก่บุตรในครรภ์ เช่นงดเว้นบริโภคอาหารที่มีรสเผ็ด ร้อนเป็นต้น รักษาศีล ทำกาย วาจา ใจ ให้ปราศจากโทษ ไม่โกรธมากแม้แต่หนังสือเลว ๆ ก็ไม่อ่าน อ่านแต่หนังสือที่มีคุณประโยชน์ เช่นหนังสือสุภาษิตธรรมะเป็นต้น เพราะเกรงว่า ความไม่ดีจะสืบสายโลหิตตกทอดไปถึงบุตร ตัวอย่างเช่นมารดาบิดาเป็นคนชอบสุรา ลูกก็เป็นนักเลงสุรา เคยพบรายหนึ่ง บิดาเป็นคนชอบเมาลูกชายบวชจนได้เป็นเปรียญเอก สึกไปแล้วก็ยังอุตส่าห์เมา แต่ผู้ชายโดยมากมักคล้ายมารดา ผู้หญิงคล้ายบิดา เวลาที่บุตรคลอดแล้ว มารดาบิดาก็ยังต้องเอาเป็นธุระทุกอย่าง บ้อนข้าว อาบน้ำ เช็ดล้างอุจจาระปัสสาวะ เห่กล่อมให้นอน คอยระวังภัยอันตรายและความเจ็บไข้อันจะเกิดแต่หนาวร้อนและเย็นเป็นต้น เอาใจจิตใจจ่ออยู่กับลูกตลอดเวลา ไม่เป็นอันกินอยู่หลับนอน โดยปกติมารดาบิดาที่ต้องเลี้ยงดูลูกด้วยตนเอง ไม่มีแม่นมหรือพี่เลี้ยงช่วยก็ต้องทำทุกสิ่งทุกอย่างนับไม่ถ้วน เราเป็นลูกบกพร่องมาก คนที่จะเคยอุ้มมารดาบิดาก็น้อยมาก เห่กล่อมก็สนองคุณไม่ได้ ท่านเลี้ยงตั้งแต่คลอดมาจนลูก

ทำอะไรเองได้บ้างก็ตั้ง ๖ – ๗ ขวบ สมัยมีทาสใช้คนเป็นทาสให้ทำงานการทุกอย่าง พ่อแม่ก็เหมือนทาสของลูกตลอดกาล

บุญคุณของมารดาบิดา มีมากมายเหลือที่จะกำหนดนับ ต่างว่าจะมีอายุยืนอยู่ตั้ง ๑๐๐ ปี บุตรคิดจะตอบแทนคุณท่าน แบกมารดาไว้บนบ่าเบื้องขวา บิดาไว้บนบ่าเบื้องซ้าย บำรุงบำเรอให้ท่านได้รับความสุขทุกอย่าง ตลอดกาลเท่านั้น ก็ยังใช้หนี้บุญคุณท่านไม่หมด การทำขวัญนาคเวลาก่อนบวช ใจความก็เพื่อให้รู้บุญคุณของมารดาบิดา หนังสือทำขวัญที่แจกไปแล้วนั้น ถ้าอ่านทุกคน จะเป็นประโยชน์แก่ตนและแก่พระศาสนาไม่น้อย นาคผู้มีจิตศรัทธาเลื่อมใสตั้งใจจะบวช ควรตั้งใจศึกษาเล่าเรียนให้ถูกต้องเรียบร้อยแต่ต้น เมื่อบวชแล้วจะได้เป็นพระเณรที่ดีจริง ๆ เป็นการสนองคุณมารดาบิดาอย่างสูงสุด เพราะเป็นการจูงใจมารดาบิดาให้น้อมเข้ามาในพระพุทธศาสนา ชื่อว่าสนองคุณอย่างยอดความเป็นผู้กตัญญูกตเวทีต่อผู้มีคุณ เป็นภาระกิจของคนดี มีอยู่ในผู้ใดผู้นั้นจะมีแต่ความเจริญ ไม่ตกต่ำล่มจมเสียหาย เหมือนต้นไม้ที่มีรากแก้ว ย่อมตั้งมั่นไม่หวั่นไหวโยกคลอนเพราะลมพายุฉะนั้น

บวชเป็นพระเป็นเณร ควรรักษาศีลให้บริสุทธิ์เป็นกุศลแรง ทำให้โยมบิดียินดี เมื่อบวชอยู่ไม่ได้สึกไปเป็นคฤหัสถ์ เวลาก่อนนอนและเวลาตื่นนอน ควรกราบมารดาบิดาทุกวันทำอย่างนี้มักมีโชค และทำให้มารดาบิดากรุณารักใคร่เอ็นดู และทำให้ท่านเป็นสุข คนที่หยาบคายดูหมิ่นต่อมารดาบิดาไม่มีความเจริญ ข้าพเจ้าเมื่อมีความรู้สึกผิดชอบแล้วไม่เคยใช้ให้โยมทำอะไรให้ มารดาบิดาว่ากล่าวตักเตือน หรือทำโทษก็ไม่ควรโกรธท่าน ควรมอบร่างกายชีวิตจิตใจให้เป็นทาสของท่าน ยอมให้ท่านใช้ไปตลอดชีวิต

มีข้อสำคัญที่จะควรนำมาพูดอีกอย่างหนึ่ง คือธรรมดาลูกทุกคนควรจะมีความเคารพคารวะต่อมารดาบิดา ผู้ที่ไม่มีความเคารพคารวะต่อมารดาบิดานั้นไม่สมควร เป็นความเสียหายมาก ตัวอย่างความเสียหาย เช่น มารดามีบุตรแต่อายุยังน้อย ลูกชายเติบใหญ่ขึ้น ลูกเป็นผัว และลูกเป็นน้องก็มี เพราะฉะนั้นจึงต้องมีคารวะเคารพนับถือ แสดงให้ปรากฏว่า เป็นลูกมิใช่เป็นอื่น มิเช่นนั้นผู้อื่นอาจเข้าใจผิดได้ง่าย

มารดาบิดา นักปราชญ์ท่านจัดว่าเป็นพระที่ ๔ ของบุตร ต่อจากพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ไม่มีใครในโลกยิ่งกว่า เมื่อข้าพเจ้ายังเป็นเด็กเล็ก เคยนึกยกมารดา

บิดาว่าสำคัญกว่า พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นการเข้าใจผิดแท้ ที่ถูกต้องอยู่ในอันดับที่ ๔ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นพระรัตนตรัย มารดาบิดาสอนได้แต่ประโยชน์ชาตินี้ โดยมากอย่างสูงก็เพียงประโยชน์ชาติหน้า สอนให้สำเร็จมรรคผลนิพพานไม่ได้

มารดาบิดาซึ่งชื่อว่าเป็นเพระที่ ๔ ของบุตรนั้น บุตรธิดาควรสนองคุณท่านจนเต็มความสามารถ ช่วยรับภาระของท่าน ทำกิจธุระแทนท่าน บำรุงท่านให้เป็นสุข แสดงความเคารพนับถือ ตั้งอยู่ในโอวาทคำสั่งสอนของท่าน ประพฤติให้เป็นที่ถูกใจท่านทั้งต่อหน้าทั้งลับหลัง คนที่ปฏิบัติมารดาบิดาเท่ากับปฏิบัติพระอรหันต์ พุทธศาสนิกชนอยากพบเห็นพระอรหันต์ อยากทำบุญแก่ท่าน เพราะท่านเป็นผู้มีกาย วาจา ใจบริสุทธิ์ ผู้ใดทำบุญให้ทานอุปัฏฐากบำรุงพระอรหันต์ ผู้นั้นย่อมถึงความเจริญรุ่งเรือง ได้รับผลรวดเร็วทั้งในทางโลกและทางธรรม ผู้ใดฆ่าพระอรหันต์ ผู้นั้นย่อมได้รับโทษหนักที่สุดเป็น *อนันตริยกรรม* ให้ผลทันตาเห็น ผู้ที่ฆ่ามารดาบิดาก็เป็น *อนันตริยกรรม* มีโทษเช่นเดียวกับฆ่าพระอรหันต์ เพราะฉะนั้นในฝ่ายที่เป็นคุณก็มีผลเสมอกัน ผู้ใดบำรุงบำเรอปฏิบัติมารดาบิดาให้เป็นสุข ก็มีความเจริญรุ่งเรืองได้รับผลรวดเร็วเช่นเดียวกัน

คนทำกรรมอย่างใดย่อมได้รับผลอย่างนั้น ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เคยทราบรายหนึ่ง มีบุตรเป็นหญิง บุตรนั้นโตขึ้น ดูหมิ่นเหยียดหยามและตบตีแม่ของตัว บุตรหญิงนั้นมีลูกโตขึ้น ก็ถูกลูกของตัวทำแก่คนเช่นนั้น เพราะฉะนั้น บุตรธิดาควรบำรุงมารดาบิดาให้ท่านเป็นสุขที่สุดเท่าที่สามารถจะทำได้ ผลก็คือความมีโชค มีเกียรติยศเกียรติคุณเป็นที่นิยมนับถือของผู้อื่น มีความสุขความเจริญ ตั้งตัวได้เป็นหลักฐาน ทั้งในทางโลกและทางธรรม คงเจริญตามต้นเหตุนั้นทุกคืนวัน

ชักตัวอย่างผลของการนับถือมารดา

สอนเมื่อวันพุธที่ ๒๘ กรกฎาคม ๒๔๕๑

จางวางวอนของกรมหลวงนครไชยศรี เมื่อมารดาถึงแก่กรรม เขาเอาขมิ้นทาเท้ามารดา แล้วเอาผ้าเช็ดหน้าแพรทาบเท้าจำลองไว้ ตากให้แห้ง ไปไหนเอาไปด้วยเสมอ มารดาของเขาเป็นคนดี อยู่ในศีลในธรรม นุ่งขาวห่มขาวเป็นชีอยู่กับบ้าน ตายแล้ว ๙ ปี ก็ไม่ขึ้น ไม่เหม็น

คราวหนึ่ง จางวางวอนไปทะเลาะกับพวกพาลหลายคนจนถึงต่อยกัน สู้เขาไม่ได้ ก็วิ่งหนีมากลางทุ่ง บังเอิญมีต้นไม้ใหญ่ต้นหนึ่ง ก็แวะเข้าไปเอาศีรษะซบลงที่โคนต้นไม้นั้น ชักผ้าเช็ดหน้าผืนนั้นคลุมศีรษะพูดว่า ขอให้แม่ช่วยลูกด้วย พวกที่ไล่มาก็ไม่เห็นวิ่งเลยไป นี่เป็นเพราะนับถือมารดาจริง ๆ ว่าเป็นพระที่ ๔ จึงได้คลบันดาลคุ้มครองให้เช่นนั้น

คติพจน์

ทางโลก		อย่าสิ้นคิด	
ทางธรรม		จงสิ้นคิด	
ในโลก	ถ้าสิ้นคิด	บรมทุกข์	
ในธรรม	ถ้าสิ้นคิด	บรมสุข	
ในโลก	สิ้นคิด	ฆ่าตัว	ตาย
ในธรรม	สิ้นคิด	ฆ่าตัว	ไม่ตายแล ฯ

โลก	ก็เป็นของจริง
ธรรม	ก็เป็นของจริง
ทำจริง	ก็ได้จริง
ทำไม่จริง	ก็ได้ไม่จริง
ทำโลก	ก็ไม่คิด
ทำธรรม	ก็ไม่คิด

จักพบความไม่คิด แล ฯ

พระนิรันตรญาณมุนี

เมื่อท่านได้อ่านพระไตรปิฎก และโอวาทานุสาสนีของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์แห่งวัดเทพศิรินทร์จบแล้ว ข้าพเจ้าขอเพิ่มเติมสักเล็กน้อย คือ

ความกตัญญูกตเวที ต่อบิดามารดามีความสำคัญเพียงใดแจ้งอยู่ในพระไตรปิฎกและโอวาทานุสาสนีนั้นแล้ว ข้าพเจ้าขอเพิ่มเติมว่า ถ้าผู้ใดมีความกตัญญูต่อบิดามารดา ต่อครูบาอาจารย์และต่อผู้อุปการะช่วยเหลือด้วยประการใด ๆ ก็ดี ย่อมได้รับผลความเจริญได้รับคำยกย่องสรรเสริญ อ้างตัวข้าพเจ้าเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้ ทั้งนี้ข้าพเจ้ามิได้อวดอ้างยกตัว แต่จะขอเล่าตามความเป็นจริงดังนี้

โดยเหตุที่ข้าพเจ้าเคยเป็นศิษย์วัดอยู่หลายปี นิสัยทางวัดคือศีลธรรมที่อาจารย์สั่งสอนมาจึงติดตัวมาจนเติบใหญ่ เมื่อข้าพเจ้าอายุได้ ๒๐ ปีบริบูรณ์ มิได้รบกวนเงินทองจากบิดามารดา ข้าพเจ้าก็อุปสมบท เพื่อฉลองคุณบิดามารดา ในขณะที่บิดาและมารดาเลี้ยงยังมีชีวิตอยู่ ส่วนมารดาตัวได้ถึงแก่กรรมเสียตั้งแต่ข้าพเจ้าเกิดได้ ๒ เดือนเท่านั้น มารดาเลี้ยงได้เลี้ยงข้าพเจ้ามาเหมือนอย่างบุตรของตัวเอง ฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงเคารพนับถือมารดาเลี้ยงของข้าพเจ้า เหมือนมารดาของตัวข้าพเจ้าเอง

ข้าพเจ้ามีพี่น้องหลายคน พี่บางคนมีฐานะดีกว่าข้าพเจ้า ส่วนข้าพเจ้าเป็นน้องคนสุดท้อง ขณะนั้นรับราชการได้รับเงินเดือนเพียงเดือนละ ๖๐ บาท บิดาและมารดาเลี้ยงของข้าพเจ้าไม่ชอบอยู่กับคนอื่น ชอบอยู่กับข้าพเจ้าจนตลอดชีวิตของท่าน เพราะข้าพเจ้าเอาใจท่าน

บิดาของข้าพเจ้าเคยพูดว่า ถ้าลูกจะให้อะไรรับประทาน หรือให้ความสุขอย่างใดก็ให้ ๆ เสียแต่เมื่อบิดามารดายังมีชีวิตอยู่ ถ้าจะให้เมื่อตายไปแล้ว เช่นทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้จะได้รับหรือไม่ได้รับก็ไม่รู้ เหตุนี้ข้าพเจ้าจึงให้ของที่ดีรับประทาน และให้ความสุขด้วยประการทั้งปวง เท่าที่จะสามารถจัดหาให้ได้ ต่อมาข้าพเจ้ารับราชการเจริญขึ้นเป็นพะทำมะรงจังหวัดชุมพร, หลังสวน, พัทลุง และที่สุดปัตตานี ข้าพเจ้าต้องรับประทานอาหารพร้อมท่านทุกมื้อ เช่น เช้า กลางวัน เย็น ทั้งนี้ก็เพื่อให้แม่ครัวทำอาหารให้ดีข้าพเจ้ารับประทานได้ ถ้าไม่รับประทานพร้อมบิดาแล้ว เกรงว่าแม่ครัวจะทำอาหารไม่ดีเท่าที่ข้าพเจ้าให้เงินท่านใช้ ท่านเป็นคนใจดี ก็เอาเงินนั้นไปแจกจ่ายแก่คนอื่น ๆ ที่

ยากจนมีญาติบางคนทักท้วงว่า ต้องไปให้เงินท่านทำไม ให้ไปท่านก็เอาไปแจกจ่ายให้คนอื่นหมด เก็บไว้ให้เมื่อเวลาท่านจำเป็นต้องใช้มีดีกว่าหรือ ข้าพเจ้าตอบว่าข้าพเจ้าไม่ชอบร่ำรวย เท่าที่ให้ไปก็ให้ตามความสามารถของตนเท่านั้น แต่เมื่อท่านเอาไปแจกจ่ายให้ผู้ใดนั้นเป็นความสุขของท่านอย่างหนึ่งข้าพเจ้าก็ให้ด้วยความเต็มใจ

นอกจากนั้น ในขณะที่ข้าพเจ้ารับราชการอยู่ต่างจังหวัด มารดาเลี้ยงได้ถึงแก่กรรมมาหลายปีแล้ว คงอยู่แต่บิดาท่านมีอายุ ๙๐ ปีเศษแล้ว เป็นการประหลาดมากที่ท่านไม่เคยมีการเจ็บป่วย และไม่เคยรับประทานยาเลย มีแต่ความชรา ชอบไว้หนวดยาวขาวโพลง แต่มีจิตใจชอบสนุกสนาน ทุกวันหยุดราชการข้าพเจ้าต้องไปเที่ยวชายทะเลบ้างน้ำตกบ้าง กับบรรดาเพื่อนข้าราชการเป็นประจำ ท่านก็ขอติดตามไปด้วยทุกครั้ง ข้าพเจ้าก็ต้องพยุงร่างกายท่านไปเที่ยวทุกหนทุกแห่ง โดยมิได้มีความรังเกียจ ในความชราของท่านแต่ประการใด เพราะเห็นเป็นความสุขของท่านอย่างหนึ่ง บรรดาเพื่อนข้าราชการแทนที่จะมีความรังเกียจ กลับมีความนิยมชอบ สรรเสริญชมเชยข้าพเจ้าว่า เป็นคนดีมีความกตัญญูกตเวที

ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๗ ข้าพเจ้าได้รับคำสั่งกระทรวงมหาดไทย ให้ย้ายเป็นหัวหน้าแผนกในกรมราชทัณฑ์ บิดาของข้าพเจ้าก็ดีใจที่จะได้เข้าอยู่ในกรุงเทพ ฯ ขณะนั้นอายุของท่านได้ ๙๕ ปีแล้ว บางเวลามีอาการหลงไม่รู้กลางวันกลางคืน แต่บางเวลาก็ไม่หลง เช่นเวลาที่ข้าพเจ้าทำบุญที่บ้านของข้าพเจ้า ท่านอาราธนาศีลได้ ข้าพเจ้าได้จัดการทำเตียงด้วยไม้ขนุนมีสีเหลืองงดงามมาก ให้นอนติดกับฝาห้องนอนของข้าพเจ้า เมื่อมีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้น ข้าพเจ้าจะได้จัดการได้ทันที ท่านชอบสูบบุหรี่ เศษไฟบุหรี่ตกลงยังเสื้อของท่านเป็นรอยไหม้เสมอ ๆ ข้าพเจ้าเกรงว่าจะมีอันตราย ข้าพเจ้าจึงหาลูกจ้างเพื่อนอนเฝ้าท่าน ลูกจ้างตกลงว่าพรุ่งนี้จะมาอยู่ แต่ในวันนั้นเองเวลา ๑๗ น. ข้าพเจ้าลงสโมสรเล่นบิลเลียดและเท็นนิสเป็นประจำ ส่วนบุตรภรรยากำลังนำสิ่งของเครื่องใช้ไปเก็บไว้ที่อื่น เพราะเตรียมการจะเดินทางย้ายไปกรุงเทพ ฯ เหตุบังเอิญโดยแท้ ท่านได้ทำไฟไหม้ขึ้นเนื่องจากบุหรี่ มีคนขี่จักรยานไปตามข้าพเจ้าที่สโมสร บอกว่าเกิดไฟไหม้บ้าน ข้าพเจ้าพร้อมด้วยข้าราชการทั้งหลาย ได้พากันรีบไปที่บ้าน เห็นห้องนอนใส่กลอนสนิทมีควันไฟคุกกรุ่นอยู่ ข้าพเจ้าจึงพังประตูเข้าไป ปรากฏว่าบิดาของข้าพเจ้าตกลงมากับพื้น

ที่นอนไฟไหม้ ร่างกายซีกหลังถูกไฟไหม้เกรียม ข้าพเจ้าอุ้มท่านออกมาข้างนอกห้อง และดับไฟที่ห้องนอนมิให้ลุกลามต่อไป

แพทย์หลวงประจำจังหวัด ซึ่งอยู่ในที่นั้นด้วยบอกว่าเห็นคนถูกไฟไหม้มามากแล้ว ไม่เหมือนบิดาของข้าพเจ้าเลย ท่านมีสติ มิได้ทุรนทุราย และมิได้ขอน้ำรับประทานเหมือนคนอื่น แพทย์หลวงบอกหมดความสามารถรักษาได้ ข้าพเจ้าจึงตามแพทย์แผนโบราณมารักษา ท่านมีสติดีและพูดจากับข้าพเจ้าเป็นปกติอยู่ได้ ๒ ชั่วโมง พอถึงเวลา ๒๑ น. ก็ถึงแก่กรรมด้วยอาการสงบต่อหน้าข้าพเจ้า และบุตรภรรยาของข้าพเจ้าตลอดจนบรรดาข้าราชการทั้งหลาย เท่าที่ท่านไม่ทุรนทุรายมีจิตสงบ ดับจิตไปโดยอาการสงบก็เพราะท่านเป็นผู้มั่นคงในพระพุทธศาสนามาช้านานแล้ว เมื่อครั้งท่านยังไม่หลงท่านสวดมนต์ ๗ ตำนานจบก่อนนอนทุกวัน และสวดเสียงดัง ชาวบ้านข้างเคียงชอบใจมากว่าสบายใจดี ฉะนั้นผลแห่งบุญกุศลที่ท่านได้บำเพ็ญมามากมายท่านคงไปเกิดเป็นทวยเทพ เสวยสุขอยู่ในทิพย์วิมานต่อไป

ข้าพเจ้าได้ตั้งศพด้วยเตียงไม้ขนุนที่ท่านเคยนอน บำเพ็ญกุศลสวดอภิธรรมทุกคืนอยู่ ๖ คืน เมื่อทำบุญ ๗ วันแล้ว จะเก็บศพไว้ก็มิได้ เพราะจะต้องเดินทางไปรับตำแหน่งใหม่ที่กรุงเทพ ฯ ข้าพเจ้าจึงต้องฌาปนกิจศพของท่านอย่างสมเกียรติ โดยได้โทรไปบอกญาติทางกรุงเทพ ฯ และบรรดาข้าราชการ และราษฎรในจังหวัดนั้นให้ไปงานฌาปนกิจมาก โดยเฉพาะจังหวัดปัตตานี ชาวเมืองเป็นชาวอิสลาม พากันเล่าลือและชมเชยว่าตายดี เพราะตามลัทธิศาสนาของเขาชอบการบูชายัญ เมื่อเสร็จการฌาปนกิจแล้วข้าพเจ้าก็เก็บอัฐิเข้าสู่กรุงเทพ ฯ ส่วนเตียงไม้ขนุนอันสวยงามที่ข้าพเจ้าสร้างให้ท่านนอนนั้นถวายพระสงฆ์ไว้ใช้

ความกตัญญูกตเวที ต่อบิดามารดาของข้าพเจ้าดังกล่าวแล้ว เป็นที่รู้ทั่วกันในหมู่ข้าราชการ และประชาชนจึงได้รับความเจริญขึ้นเป็นลำดับ

เมื่อข้าพเจ้ามีอายุได้ ๖๐ ปีเศษ ได้เข้าศึกษาพระอภิธรรมและพระสูตร ที่พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ และได้ค้นคว้าหาตำรับตำราทางพุทธศาสนามาศึกษา เช่นหนังสือพระไตรปิฎก จึงพบว่า

คำที่บิดาของข้าพเจ้าพูดว่า ลูกจะให้อะไรรับประทานหรือจะให้ความสุขอย่างใดก็ให้เสียในขณะที่บิดายังมีชีวิตอยู่ ถ้าตายไปแล้วแม้จะทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้จะได้รับหรือไม่ได้รับก็ไม่รู้ นั้นเป็นความจริงตามที่พระพุทธองค์ทรงสอนว่าการทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้แก่ผู้ตายนั้น

๑. ผู้ที่จะพึงได้รับมีอยู่อย่างเดียว คือ คนที่ตายแล้วเกิดเป็น เปรต ย่อมได้รับส่วนกุศลที่มีผู้อุทิศให้

๒. เทพบุตร เทพธิดา อินทร์ พรหม ไม่ได้รับเพราะเหตุท่านได้เสวยของทิพย์ วิมานทิพย์ เสวยสุขสบายอยู่แล้ว

๓. สัตว์เดรัจฉานไม่ได้รับ เพราะไม่มีความรู้

๔. มนุษย์ไม่ได้รับ

๕. ผู้อยู่ในขุมนรกไม่ได้รับ เพราะกำลังทนทุกข์ทรมานอยู่ ไม่มีโอกาสจะได้รับส่วนกุศล

ปรากฏอยู่ในจูฬหัตถิปโทปมสูตร (ย่อ)

กล่าวถึงผลของการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตาย มีอยู่ในหนังสือเล่มนี้แล้ว โปรดพลิกอ่านดูได้

ที่ข้าพเจ้านำเรื่องนี้มาบรรยายเพราะเคยเห็นคนบางคนพูดว่า รอไว้ท่านตายแล้วจึงทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ บางคนบิดามารดาถึงแก่ความตายแล้ว ก็ร้องไห้เสียอกเสียใจเป็นการใหญ่ นึกเสียดาย เสียใจ เมื่อบิดามารดามีชีวิตอยู่ ตนมิได้ให้ความสุขแก่ท่านตามสมควร บางคนก็ทำการฌาปนกิจศพใหญ่โตมาก เช่น มีมหรสพและอื่น ๆ ว่าทำอย่างนี้นึกว่าดีและสมเกียรติ ข้าพเจ้าเห็นว่าได้ผลแก่คนทำมากกว่า คนตายจะได้รับหรือไม่ ไม่เห็นด้วยตาตนเองดังกล่าวแล้ว ฉะนั้น ท่านที่มีกตัญญูกตเวทีต่อบิดามารดาควรให้ความสุขแก่ท่าน เมื่อขณะท่านยังมีชีวิตอยู่ ก็จะได้รับผลเห็นทันตา และผู้คนทั้งหลายเห็นการกระทำของท่าน ก็จะมีความ ปีติ สรรเสริญ ตัวท่านก็จะมีความเจริญ ต่อเมื่อท่านถึงแก่กรรมแล้วจึงทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ท่านอีก

ความกตัญญูกตเวทีมิใช่มีแต่บิดามารดาเท่านั้น ผู้อื่นเช่นครูบาอาจารย์ และผู้อุปการะช่วยเหลืออย่างใดอย่างหนึ่งก็ดี นับว่าเป็นผู้มีพระคุณทั้งสิ้น เราควรจะแสดงความกตัญญูกตเวทีโดยการตอบแทนพระคุณท่าน ด้วยการใช้ปัจจัยสี่ และมีความเคารพนับถือ ตลอดจนถึงเมื่อผู้มีพระคุณล่วงลับไปแล้วทำบุญกุศลอุทิศไปให้ท่าน ก็จะมีผู้นิยมนับถือในตัวท่าน คิดช่วยเหลืออุปการะท่าน เพราะเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความกตัญญูกตเวทีรู้จักคุณและรู้จักตอบแทนคุณดังกล่าวแล้ว

ส่วนคนที่ไม่รู้จักคุณบิดามารดาผู้บังเกิดเกล้า กลับดุด่าว่ากล่าวและฆ่าบิดามารดาย่อมได้รับโทษทัณฑ์ฝ่ายบ้านเมืองในปัจจุบันชาตินี้รุนแรงเป็นพิเศษ กล่าวคือ ศาลจะไม่มีความกรุณาเลย โทษถึงประหารชีวิตไม่มีการลดหย่อนผ่อนโทษ และเมื่อตายไปแล้วยังจะได้รับโทษหนักมาก ทางธรรมะว่าตกอยู่ในอนันตริยกรรม มาตุฆาต บิตุฆาต ตกนรกอเวจี

ไตรลักษณ์

ผลของความรู้มีต่าง ๆ กัน เช่นรู้อิทธิบาทสี่มีผลทำให้เรามีสมรรถภาพทางธรรมงานรู้อริยสัจสี่ทำให้เรารู้เรื่องทุกข์ อะไรทำให้เราเกิดทุกข์การดับทุกข์คือทำอย่างไร มีแต่ความรู้พิเศษอยู่อย่างหนึ่งมีผลมหัศจรรย์ใช้ได้รอบตัว เป็นเพื่อนปลอบใจคราวตกยาก เป็นอาจารย์สอนใจคราวมีบุญวาสนา ความรู้ที่ว่านี้คือความรู้เรื่องไตรลักษณ์ความรู้ในสิ่งเหล่านี้ผู้ที่รู้จริง ๆ คือผู้ที่ทำวิปัสสนากรรมฐานสำเร็จแล้วจะเป็นผู้ตัดกิเลสได้หมดสิ้น ไม่ยินดียินร้ายในสิ่งทั้งปวง จึงมีบางคนหวั่นใจว่า ถ้าหัดพิจารณาไตรลักษณ์มาก ๆ เข้ากลัวว่าจะเบื่อหน่ายโลก เมื่อยังรักที่จะอยู่กับโลกก็เลยไม่อยากจะพูดอยากคิดเรื่องไตรลักษณ์ คิดอย่างนี้ผิด ที่จริงการพิจารณาไตรลักษณ์เป็นการไม่เมาโลกหลงโลก คนที่พ่ายแพ้ต่อมรสุมของโลก เห็นโลกเป็นไม้เบื่อไม้เมาจนต้องฆ่าตัวตายด้วยวิธีต่าง ๆ ซึ่งมีข่าวอยู่บ่อย ๆ นั้น ก็เพราะมิได้พิจารณาไตรลักษณ์ แต่ตรงกันข้าม คนที่สนใจพิจารณาไตรลักษณ์จะครองชีวิตอยู่ในโลกอย่างสดชื่น

ไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง–ทุกขัง–อนัตตา ๓ อย่างนี้

อนิจจัง คือความไม่เที่ยง เราจะเห็นได้ เช่นร่างกายของเราไม่เที่ยงจากเด็กเป็นผู้ใหญ่แล้วแก่เจ็บตาย จากผมดำกลายเป็นขาว จากหนังที่เต่งตึงกลายเป็นหย่อนยาน ไม่มีใครสักคนเดียวในโลกที่จะไม่เป็นเช่นนั้นได้ คนมั่งมีกลับกลายเป็นคนยากจนและคนยากจนกลายเป็นคนมั่งมี วัตถุก่อสร้างตึกรามบ้านช่องสิ่งต่าง ๆ ในโลก บางคราวเจริญขึ้นแล้วก็เสื่อมทรามชำรุดผุพังลงไป แม่น้ำกลายเป็นทะเล ทะเลกลายเป็นดอน เอาอะไรเป็นสิ่งเที่ยงแท้แน่นอนไม่มีสักอย่างเดียว

ทุกขัง ในทุกขเวทนาแปลว่า ลำบาก ทุกขังในไตรลักษณ์แปลว่า ทนอยู่ไม่ได้ รวมความว่าทุกคนย่อมมีความลำบาก และทนอยู่ได้ทั้งนั้น เช่นต้องสูญเสียปู่ย่าตายายบิดามารดาบุตรที่รักก็เกิดความทุกข์ ตนเองเจ็บป่วยล้มตายก็เกิดความทุกข์ ผิดหวังในสิ่งต่าง ๆ ก็ทุกข์ นั่งนอนนาน ๆ เกิดเมื่อยขบทนไม่ได้ต้องเปลี่ยนอิริยาบถไปมา รับประทานมากอืดอัดไม่ถ่ายก็ทุกข์ รับประทานน้อยไม่อิ่มก็ทุกข์ มีเงินมากก็ทุกข์ เพราะกลัวโจรผู้ร้าย หรือกลัวว่าลูกหลานจะรักษาไว้ไม่อยู่ ไม่มีเงินใช้ยิ่งทุกข์หนัก คนที่มีทรัพย์สมบัติโดยการทุจริตยิ่งทุกข์มาก เพราะกลัวเขาจะจับได้ เห็นแต่ร่างกายสุขสบาย แต่จิตใจนั้นทุกข์อยู่เสมอ ฉะนั้นทุกคนย่อมมีทุกข์ ไม่มีใครสักคนเดียวที่จะไม่มีทุกข์

อนัตตา แปลว่า ไม่ใช่ตัวตนหรือไม่อยู่ในบังคับ เช่นร่างกายไม่ใช่ของเรา ถึงคราวแก่เจ็บตายจะบังคับไม่ให้เป็นเช่นนั้นก็ไม่ได้ ทรัพย์สมบัติ เช่น บ้านของเราสวนของเรา อะไร ๆ เป็นของเราแต่ความจริงไม่ใช่ มันย่อมวิบัติสูญเสีย ได้ตำแหน่งหน้าที่ใหญ่โตก็ไม่แน่ อาจถูกลดถูกถอดลงมาเมื่อถึงคราว จะบังคับไม่ให้เป็นเช่นนั้นก็ไม่ได้ ที่สุดตายแล้วเอาอะไรติดตัวไปไม่ได้เลย เกิดมาตัวเปล่าตายไปก็ตัวเปล่า จะเอาไปได้ก็แต่บุญกุศลที่ตนทำเอาไว้จะนำไปเกิดในสุคติ แต่ถ้าทำบาปอกุศลไว้ก็จะไปเกิดในทุคติภูมิ อีกประการหนึ่งคนที่ทำคุณความดีไว้ เมื่อตายแล้วก็มีคนสรรเสริญ ถ้าทำความชั่วไว้ก็มีคนติฉินนินทาเสียไปถึงลูกหลาน ฉะนั้น คนเราจึงควรทำบุญกุศลและความดีไว้

เมื่อเราได้รู้เรื่องไตรลักษณ์พอสมควรแล้ว จะเป็นการช่วยตัวของเราได้เป็นอันมากเมื่อถึงคราวประสบความใหญ่โต ก็ไม่ถือตัวข่มเหงรังแกผู้น้อย เพราะมิวันหนึ่งก็วันใดก็อาจร่วงหล่นลงมา หรือเมื่อประสบความสูญเสียทรัพย์สินเงินทอง ของรักแม้ชีวิตการ

ต้องบ่วยเจ็บล้มตายลงไปก็คิดเสียว่าเป็นของธรรมดา พระพุทธเจ้าท่านสอนไว้ในเรื่องไตรลักษณ์เป็นของเที่ยงแท้แน่นอน ข้าพเจ้าขอเตือนพวกหนุ่ม ๆ สาว ๆ ที่พลาดรัก และมีเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็ฆ่าตัวตาย เป็นการไม่สมควรเลย การฆ่าตัวตายเป็นบาปด้วยตายไปแล้วจะทุกข์อีกจึงควรศึกษาเรื่องไตรลักษณ์นี้ไว้ให้เข้าใจ จะเป็นการช่วยตัวเมื่อคับขันธ์ได้มาก

อนึ่งข้าพเจ้าขอยกตัวอย่างให้ผู้อ่านเห็นจริงในเรื่องของอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เฉพาะที่เกี่ยวแก่ประวัติศาสตร์ เราจะเห็นว่าความเป็นไปของมนุษย์ย่อมหนีไม่พ้นหลัก ๔ ประการ คือ เกิดขึ้น เจริญขึ้น เสื่อมลง และดับสูญเสียไปในที่สุด การเป็นอย่างนี้ตลอดมา ชาติที่ได้รับความเจริญอย่างยิ่ง มีอำนาจแผ่ไพศาล อย่างเช่นกรีกและโรมันก็ยังเสื่อมลงจนสูญไปในเวลานี้

คนเราเกิดมาแล้วจะต้องเติบโตขึ้น เมื่อเติบโตขึ้นแล้วก็ต้องแก่ลง และในที่สุดก็ต้องตาย

ประวัติศาสตร์เป็นเอกสารที่พรรณนาเหตุการณ์ของโลกตั้งแต่ ๗๐๐๐ ปี มาแล้วมีชาติตั้ง ๕๐ ชาติ หรือมากกว่านั้น ที่เกิดขึ้น เจริญขึ้น เสื่อมลงและล้มไป ความเสื่อมก็ดี ความล้มก็ดี ย่อมมีเหตุต่าง ๆ กัน

การปกครองบ้านเมืองก็เช่นกัน ในสมัยโบราณวิธีปกครองโดยประชาราษฎร ที่เราเรียกว่าประชาธิปไตย ต่อมาปกครองโดยสมบูรณาญาสิทธิราช บัดนี้กลับปกครองโดยประชาราษฎรอีก หมุนเวียนเปลี่ยนไปไม่เที่ยงแท้แน่นอน

บุคคลที่เกิดขึ้น เจริญขึ้น เสื่อมลง และดับสูญไปในที่สุด แต่โบราณกาลมาจนบัจจุบันนี้ มีตัวอย่างให้เห็นอยู่มากมาย ในประเทศไทย เช่น สุนทรภู่นักกวีเอกของโลก พ.ศ. ๒๓๒๙ ถึง พ.ศ. ๒๓๕๒ ตั้งแต่กำเนิดมีความผาสุก เป็นข้าอยู่ในกรมพระราชวังหลัง รัชกาลที่ ๑ พ.ศ. ๒๓๕๒ ถึง พ.ศ. ๒๓๕๖ อยู่ในรัชกาลที่ ๒ ทรงโปรดตั้งให้เป็นขุนในกรมอาลักษณ์สิ้นรัชกาลที่ ๒ พอถึงรัชกาลที่ ๓ สุนทรภู่ถูกถอด เพราะถูกกล่าวหาเสพสุราและเรื่องอื่น ๆ ที่มีผู้กล่าวหา ตกระกำลำบากถึง ๑๙ ปี พอถึงรัชกาลที่ ๔ โปรดตั้งให้เป็นพระสุนทรโวหารมีความสุข อายุได้ ๗๐ ปีก็ถึงแก่กรรม แต่ชื่อเสียงดีเด่นในทางกวีอยู่จนทุกวันนี้

ส่วนต่างประเทศก็มีตัวอย่างมากมาย ขอยกตัวอย่างที่ทราบกันดี เช่นจักรพรรดิซีซาร์เป็นนักรบที่เก่งกาจขยายอาณาเขตไปมากมายที่สุดก็ถูกฆ่าตาย

ฉะนั้นทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้จึงไม่มีอะไรเป็นของเที่ยงแท้แน่นอน ย่อมเป็นไปตามที่พระพุทธองค์ทรงสอนในเรื่องไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อย่างหลีกหนีไปไม่พ้น

ฉะนั้นถ้าผู้ใดประสบพบปะเข้ากับความสุขความทุกข์ ก็ให้พิจารณาเรื่องไตรลักษณ์ว่าเป็นธรรมดาของโลก อย่าดีใจจนลืมตัวและอย่าเสียใจจนเกินไปอันเป็นการทำให้สุขภาพร่างกายเสื่อมโทรม

กรรมคืออะไร

คือ การกระทำดีเรียกว่า **กุศล** การกระทำชั่วเรียกว่า **อกุศลกรรม** ย่อมติดตาม ผู้ที่กระทำไปตลอดเวลาจนกว่าจะให้ผลสำเร็จและเสร็จสิ้นไป กรรมให้ผลตามคราว ดังนี้

๑. **ทิฏฐธรรมเวทนียกรรม** กรรมที่ให้ผลปัจจุบันชาติ ได้แก่เจตนาที่อยู่ในชวนะดวงที่ ๑ เจตนาที่ไม่สามารถส่งผลในภพที่ ๒ ได้ ถ้าไม่มีโอกาสให้ผลปัจจุบันชาตินี้ก็อโหสิกรรมไป

๒. **อุปปัชชเวทนียกรรม** กรรมที่ผลในภพที่ ๒ คือ เจตนาอยู่ในชวนะดวงที่ ๗ ย่อมเป็นประธานในงานทั้งหลายสำเร็จกิจลงได้ และย่อมส่งผลให้เกิดในภพติดต่อกันทั้งในปฏิสนธิกาลและปวัตติกาล เมื่อไม่มีโอกาสให้ผลในภพที่ ๒ แล้วก็เป็นอโหสิกรรมไป คือไม่มีหน้าที่ย้ายไปส่งผลในภพที่ ๓ อีก

๓. **อปราปรเวทนียกรรม** กรรมให้ผลในภพต่อ ๆ ได้แก่ภพที่ ๓ เป็นต้นและภพต่าง ๆ ไป เมื่อบุคคลได้กระทำกรรมอย่างใดไว้ ถ้ากรรมเป็นฝ่ายชั่วกรรมนั้นก็สามารถส่งผลให้ผู้นั้นไปเกิดในอบายภูมิมีนรกเป็นต้น ได้หลายภพชาติ ถ้าเป็นกรรมฝ่ายดีกรรมนั้นก็สามารถส่งให้ผู้นั้นไปเกิดในสุคติภูมิ เป็นมนุษย์ เทวดา ได้หลายภพหลายชาติเช่นเดียวกัน

๔. **อโหสิกรรม** กรรมให้ผลเสร็จแล้ว บรรดากรรมที่สร้างสมไว้ทั้งหลาย มี ทิฏฐเวทนียกรรมเป็นต้น เมื่อส่งผลแล้วก็เหลือนอกนั้นไม่ได้ส่งผล จึงเป็นอโหสิกรรม

๕. **ชนกกรรม** กรรมแต่งให้เกิด หมายความถึงกรรมประเภทที่มีผลโดยตรงในการนำจิตเข้าสู่ภพใหม่ เช่นนำไปเป็นมนุษย์หรือสัตว์เดรัจฉาน และนำไปเกิดในตระกูลอันควรแก่ชนิดของกรรมนั้น รวมความว่า ใครจะเกิดเป็นอะไร แค่ไหน เป็นเรื่องของกรรม

๖. **อุปัตถัมภกกรรม** กรรมสนับสนุน หมายถึงกรรมที่จะสนับสนุนการเกิด คือ ชนกกรรมทำให้เกิดในตระกูลที่ดี อุปัตถัมภกกรรมก็เข้าสนับสนุนให้ชีวิตของผู้นั้นรุ่งเรืองขึ้นไป แต่ถ้าชนกกรรมนำไปเกิดในตระกูลที่ไม่ดี อุปัตถัมภกกรร ก็หมุนไปข้างไม่ดีเท่ากับกรรมนี้เป็นลูกน้องของชนกกรรมโดยตรงแล้วแต่นายจะเอาอย่างไรก็พลอยตาม

๗. **อุปปีฬกกรรม** กรรมบีบคั้น คือ คอยขัดขวางตัดรอนหรือสนับสนุนผลของชนกกรรมให้เสื่อมน้อยลง

๘. **อุปฆาตกกรรม** กรรมตัดรอนเป็นพวกเดียวกันกับอุปีฬกกรรม คือ คอยขัดขวางตัดรอน หรือสนับสนุน แต่แรงกว่าอุปีฬกกรรม เช่นบางคนเจริญขึ้น ๆ ครั้นไป ๆ กลับค่อย ๆ เสื่อมลง อีกประการหนึ่งที่เจริญหรือเสื่อมก็จะเป็นไปอย่างฮวบฮาบคาดไม่ถึง

๙. **ครุกรรม** เป็นกรรมหนักทั้งฝ่ายกุศลและอกุศล (คือฝ่ายดีและฝ่ายชั่ว) ฝ่ายกุศลได้แก่ฌานสมาบัติเป็นกรรมหนักที่สุดฝ่ายกุศล กรรมหนักที่สุด ฝ่ายอกุศล คือ ฝ่ายบาปได้แก่

อนันตริยกรรม ๕

๑. มาตุฆาต	ฆ่ามารดา
๒. ปิตุฆาต	ฆ่าบิดา
๓. อรหันตฆาต	ฆ่าพระอรหันต์
๔. โลหิตุปบาท	ทำร้ายพระพุทธเจ้าจนพระโลหิตห้อ
๕. สังฆเภท	ทำให้สงฆ์แตกกัน

๑๐. **พหุลกรรม** กรรมที่ทำจนเคยชินจนติดนิสัย เรียกว่า อาจิณณกรรม

ทำให้จนติดนิสัย ฝ่ายกุศลก็คือทำบุญเป็นนิสัย สวดมนต์เป็นนิสัย ฝ่ายบาปก็คือทำชั่ว ทำบาปจนเคยชิน เมื่อสิ้นชีพถ้าผู้ทำไม่มีครุกรรมเลย พหุลกรรมก็ให้ผลก่อน

๑๑. **อาสันนกรรม** กรรมเมื่อจวนจะตาย ถ้าไม่มีครุกรรมและพหุลกรรม กรรมที่ทำตอนตายจะให้ผลก่อน การที่เราทำบุญให้คนเจ็บหนัก หรือการบอกทาง "อรหันต์" ที่ให้คนจวนจะตาย ก็เพื่อให้เขาทำกรรมครั้งสุดท้าย คือนึกถึงพระเป็นการเจริญภาวนานับอยู่ในกรรมนี้

๑๒. **กตัตตากรรม** กรรมสักแต่ว่าทำ คือทำพอดีพอร้าย ทำดีก็ไม่ดีแท้ กตัตตากรรม เป็นกรรมเบาที่สุด น้ำหนักน้อย ต่อเมื่อไม่มีการสามอย่างนั้นให้ผล กตัตตากรรมจึงจะให้ผล

คนอายุยืน หรือสั้น ขี้โรคหรือไม่ อยู่ในเกณฑ์ดังนี้

๑. มีอายุน้อยเพราะฆ่าสัตว์ มีอายุยืนเพราะไม่ฆ่าสัตว์
๒. มีโรคมากเพราะเบียดเบียนสัตว์ มีโรคน้อยเพราะไม่เบียดเบียนสัตว์
๓. มีผิวพรรณทรามเพราะขี้โกรธ มีผิวพรรณงามเพราะไม่ขี้โกรธ
๔. มีศักดินาน้อย (ยศหรือตำแหน่งหน้าที่) เพราะมักริษยา มีศักดินามากเพราะไม่ริษยา
๕. มีโภคทรัพย์น้อยเพราะไม่ให้ทาน มีโภคทรัพย์มากเพราะให้ทาน
๖. เกิดในตระกูลต่ำเพราะกระด้างถือตัวไม่อ่อนน้อม เกิดในตระกูลสูงเพราะไม่กระด้างถือตัว และรู้จักอ่อนน้อม
๗. มีบัญญาทรามเพราะไม่เข้าหาสมณพราหมณ์ ไต่ถามเรื่องกุศลอกุศล

สรุปคำสอนของพระพุทธเจ้า

เมื่อได้ศึกษาพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าในพระไตรปิฎก ๘๔๐๐๐ พระธรรมขันธ์ ตลอดจนอาจารย์ต่าง ๆ เรียบเรียงไว้ และได้พังทางธรรมเทศนาปาฐกถาจากท่านผู้รู้ ข้าพเจ้าเห็นว่าสรุปรวมผลที่จะได้รับมีอยู่ ๓ ประการ ดังจะกล่าวต่อไปนี้

ประโยชน์ที่ ๑ คือ **ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์** ประโยชน์ที่จะได้รับผลในปัจจุบันชาตินี้ ถ้าผู้ใดประพฤติปฏิบัติตามที่พระพุทธองค์ทรงสอน ก็จะได้รับผลสำเร็จ

ในกิจการงานได้รับความเจริญในทางส่วนตัว และมีความสุข ความสุขในทางพุทธศาสนาหมายความว่าทุกข์น้อยนั่นเอง ดังได้อธิบายไว้แล้วในเรื่องไตรลักษณ์ว่า เกิดเป็นคนย่อมมีทุกข์ด้วยประการต่าง ๆ ถ้าผู้ประพฤติปฏิบัติธรรมแม้มีความทุกข์อย่างใดเกิดขึ้น ทุกข์นั้นจะลดน้อยถอยลง เพราะจิตใจเป็นสุข แต่ถ้าผู้ปฏิบัติธรรมชั้นสูงขึ้นไปได้แก่ สมถกรรมฐาน วิปัสสนากรรมฐานจิตสงบระงับ ทุกข์นั้นจะไม่มี กลายเป็นสุขจริงอย่างยิ่ง หากผู้ใดไม่ประพฤติปฏิบัติธรรม ทำความชั่วผู้นั้นก็ย่อมได้รับทุกข์ ทุกข์นั้นอาจถึงเข้าคุกตะรางเห็นได้ในปัจจุบันชาตินี้ และได้รับทุกข์ทรมานต่อไปในชาติหน้าอีก

สิ่งที่ควรปฏิบัติธรรมเพื่อความสุขในปัจจุบันชาตินี้ ข้าพเจ้าขอนำมากล่าวโดยย่อดังต่อไปนี้

ทรงสอนในการครองเรือน

๑. ต้องขยันขันแข็งทำการงาน

๒. รู้จักรักษาทรัพย์

๓. คบมิตรที่ดี

๔. เลี้ยงชีพพอเหมาะไม่ฝืดเคืองนัก ไม่ฟุ่มเฟือยนัก

หลักการจ่ายทรัพย์เมื่อได้ทรัพย์มา

๑. จ่ายเลี้ยงบิดามารดาบุตรภรรยาและคนในครอบครัว

๒. เลี้ยงดูมิตรสหายพอควร

๓. ป้องกันบำบัดอันตรายต่าง ๆ

๔. ทำพลีทั้งห้า สงเคราะห์ญาติ รับแขก ทำบุญ

๕. บริจาคทานแก่สมณะ

หลักหนี้สิน

ทรงสอนให้หลีกเลี่ยงการเป็นหนี้ เพราะการเป็นหนี้เขานั้นย่อมเกิดทุกข์ ในเมื่อถึงเวลาจะใช้หนี้เขาไม่มีก็เดือดร้อน ต้องพยายามพึ่งตนเอง มีมากน้อยพยายามใช้

จ่ายตามฐานะของตน แต่ถ้าจำเป็นเช่น การลงทุนค้าขาย หรือใช้จ่ายอย่างอื่นก็ตามก็ต้องพยายามปฏิบัติต่อกันโดยความซื่อสัตย์สุจริต

การปกครองคน

ไม่ว่าจะมีหน้าที่งานชนิดใด ผู้บังคับบัญชาจะต้องมีพรหมวิหารสี่จึงจะมีความเจริญในหน้าที่การงาน และผู้ใต้บังคับบัญชาจะเคารพนับถือ บิดามารดาได้ชื่อว่าพรหมเพราะรักลูก **พรหมวิหาร ๔ มีดังนี้**

๑. **เมตตา** ความรักใคร่ปรารถนาจะให้เขาเป็นสุข

๒. **กรุณา** ความสงสารคิดช่วยให้เขาพ้นทุกข์

๓. **มุทิตา** พลอยยินดี เมื่อผู้อื่นได้ดี

๔. **อุเบกขา** ความวางเฉย ไม่ดีใจหรือเสียใจเมื่อผู้อื่นถึงความวิบัติ

ธรรมที่เจริญอายุ (อายุยืน)

๑. รู้จักประมาณในของที่สบาย เช่นการกิน นอน เที่ยวเตร่ หาความสำราญ หรือการใช้จ่ายทรัพย์ต้องรู้จักประมาณ อย่าให้เกินไปจะกลายเป็นทุกข์

๒. กินของที่ย่อยง่าย จะทำให้สุขภาพอนามัยดี

๓. มีศีล อย่างน้อยก็ควรมีศีล ๕ จะไม่เกิดความเดือดร้อนใด ๆ ใจคอก็สบาย

๔. คบมิตรดี จะชักนำไปในทางดี มีธุระช่วยเหลือกันได้

มิตรแท้คือ

๑. มิตรมีอุปการะ ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

๒. มิตรร่วมทุกข์ร่วมสุข

๓. มิตรแนะประโยชน์

๔. มิตรอนุเคราะห์

มิตรมีความรักใคร่ คือทุกข์ ๆ ด้วย สุข ๆ ด้วย โต้เถียงที่ติเตียนเพื่อน ส่วนมิตรอุปการะ ประการแรก คือ บ้องกันเพื่อนผู้ประมาท บ้องกันทรัพย์ของเพื่อนผู้ประมาทเมื่อมีภัยเอาเป็นที่พึ่งได้ เมื่อมีธุระออกทรัพย์ช่วยเหลือเกินกว่าที่ออกปาก

มิตรเทียม คือ

๑. มิตรปอกลอก
๒. มิตรดีแต่พูด
๓. มิตรหัวประจบ
๔. มิตรชวนในทางเสียหาย

อบายมุข ๖ คือ

๑. เป็นนักเลงสุรา
๒. เที่ยวกลางคืน
๓. เที่ยวดูการเล่น
๔. เล่นการพนัน
๕. คบคนชั่วเป็นมิตร
๖. เกียจคร้าน ทำการงาน

คนหัวประจบ

๑. จะทำชั่วก็คล้อยตาม
๒. จะทำดีก็คล้อยตาม
๓. ต่อหน้าว่าสรรเสริญ
๔. ลับหลังตั้งนินทา

ตระกูลที่มั่งคั่งจะตั้งอยู่นานไม่ได้เพราะ

๑. ไม่แสวงหาพัสดุที่หายแล้ว
๒. ไม่บูรณะพัสดุที่ครำ่คร่า
๓. ไม่รู้จักประมาณในการบริโภคสมบัติ
๔. ตั้งสตรีหรือบุรุษทุศีลให้เป็นแม่เรือนพ่อเรือน

ผู้หวังจะดำรงตระกูล ควรเว้นสถาน ๔ ประการนี้เสีย

การค้าขายไม่ชอบธรรม ๕ อย่าง

๑. ค้าขายเครื่องประหาร
๒. ค้าขายมนุษย์

๓. ค้าขายสัตว์ฆ่าสำหรับเพื่อเป็นอาหาร
๔. ค้าขายน้ำเมา
๕. ค้าขายยาพิษ

มารดาบิดาย่อมสงเคราะห์บุตรด้วยสถาน ๕

๑. ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว
๒. ให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. ให้ศึกษาศิลปวิทยา
๔. หาภรรยาที่สมควรให้
๕. มอบทรัพย์ให้ในสมัย

บุตรพึงบำรุงบิดามารดาด้วยสถาน ๕

๑. ท่านได้เลี้ยงมาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ
๒. ทำกิจของท่าน
๓. ดำรงวงศสกุล
๔. ประพฤติตนให้เป็นคนควรรับทรัพย์มรดก
๕. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศให้ท่าน

สามีพึงบำรุงภรรยาด้วยสถาน ๕

๑. ด้วยยกย่องนับถือว่าเป็นภรรยา
๒. ด้วยไม่ดูหมิ่น
๓. ด้วยไม่ประพฤติล่วงใจ
๔. ด้วยมอบความเป็นใหญ่ให้
๕. ด้วยให้เครื่องแต่งตัว

ภรรยาพึงบำรุงสามีด้วยสถาน ๕

๑. จัดงานดี
๒. สงเคราะห์คนข้างเคียงของผัวดี
๓. ไม่ประพฤติล่วงใจผัว

๔. รักษาทรัพย์ที่ผัวหามาได้

๕. ขยันไม่เกียจคร้านในกิจการทั้งปวง

เกียจคร้านทำการงานมีโทษ ๖

๑. มักให้อ้างว่า หนาวนักแล้วไม่ทำงาน

๒. มักให้อ้างว่า ร้อนนักแล้วไม่ทำงาน

๓. มักให้อ้างว่า เวลาเย็นแล้ว แล้วไม่ทำงาน

๔. มักให้อ้างว่า ยังเช้าอยู่แล้วไม่ทำงาน

๕. มักให้อ้างว่า หิวนักแล้วไม่ทำงาน

๖. มักให้อ้างว่า กระหายนักแล้วไม่ทำงาน

ผู้หวังความเจริญด้วยโภคทรัพย์ พึงเว้นเครื่องฉิบหาย ๖ ประการนี้เสีย รวมความว่า การทำดีไม่ทำความชั่ว ดังนี้เป็นต้น

และยังมีธรรมะอื่น ๆ ที่พึงปฏิบัติอีกมาก ซึ่งจะค้นคว้าหาอ่านได้

ประโยชน์ที่ ๒ คือ **สัมปรายิกัตถประโยชน์** ประโยชน์ที่จะได้รับผลในอนาคต (ชาติหน้า) ก็คือการรักษาศีล ๕ – ๘ – ๑๐ – ๒๒๗ อย่างใดอย่างหนึ่ง การบำเพ็ญทานการกุศล การสร้างสาธารณประโยชน์ เช่นสร้างวัด สร้างศาลาการเปรียญ สร้างพระอุโบสถ สร้างโรงพยาบาล สร้างโรงเรียน และสาธารณประโยชน์อื่น ๆ เป็นต้น เมื่อตาย (จุติ) แล้ว ย่อมได้รับผลไปเกิดในสุคติภูมิ คือภูมิที่มีความสุขสบาย เช่นเกิดเป็นเทพบุตร เทพธิดาเสวยแต่ของทิพย์ มีอายุยืนนาน แต่เทพบุตร เทพธิดาเหล่านี้ ยังเสวยกาม เมื่อสิ้นบุญแล้วก็จะจุติ (ตาย) แล้วปฏิสนธิ (เกิด) อีก

แต่ถ้าผู้ใดปฏิบัติสมถกรรมฐานสำเร็จได้ฌาน เมื่อตายแล้ว ก็จะเกิดเป็นพรหมที่มีรูปและไม่มีรูปสุดแต่จะสำเร็จได้ฌานชั้นใด ดังได้อธิบายมาแล้วแต่ต้นว่า ฌานมีกี่ชั้น พระพรหมนี้มีอายุยืนมากนับเป็นหมื่น ๆ ปี เพราะพรหมมีอายุยืนมากดังนี้ ศาสนาอื่น ๆ จึงเข้าใจว่า เป็นการสอนชั้นสูงสุดแล้ว เพียงเท่านี้

แต่พระพุทธเจ้า ท่านเคยปฏิบัติสมถกรรมฐานสำเร็จได้ฌานชั้นสูงสุดมาแล้ว ท่านทรงพิจารณาเห็นว่า การเป็นพระพรหมจะเป็นชั้นใดก็ตาม เมื่อสิ้นบุญ แล้ว ก็ต้องตาย

แล้วเกิดอีก วนเวียนอยู่ไม่สิ้นสุด การเกิด การตาย ย่อมเป็นทุกข์พระองค์จึงทรงแสวงหาธรรมที่ทำให้พ้นทุกข์ กล่าวคือ

ประโยชน์ที่ ๓ คือ **ปรมัตถประโยชน์** ประโยชน์อย่างยิ่ง คือพระนิพพาน ได้แก่การทำสมาธิให้จิตสงบรู้แจ้งเห็นจริงในพระอริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ซึ่งได้บรรยายมาแล้ว ในเรื่องอริยสัจ ๔ ละอาสวะกิเลสได้สิ้นเชิง นิพพานแล้วเป็นสุขอย่างยิ่งเรียกว่า **นิพฺพานํ ปรมํ สุขํ** ด้วยประการฉะนี้

ประโยชน์ ๓ ประการดังกล่าวแล้ว พระพุทธองค์ได้ทรงสอนไว้โดยละเอียด ผู้ประพฤติปฏิบัติจะได้รับผลจริงตามพระพุทธองค์ทรงสอนทุกประการ

การคบมิตร

พระไตรปิฎก พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย

นักปราชญ์ปรารถนาความสุข ๓ ประการคือ ความสรรเสริญ ๑ การได้รับบริโภคทรัพย์เครื่องปลื้มใจ ๑ ความบันเทิงในสวรรค์โลกหน้า ๑

นักปราชญ์ไม่พึงเป็นผู้มีคนชั่วเป็นเพื่อนเลย เพราะความกลัวเขาไปติดเปื้อน คนใดห่อปลาเน่าไว้ด้วยใบหญ้าคา แม้หญ้าคาของคนนั้นย่อมมีกลิ่นเหม็นฟุ้งไป การเข้าไปส้องเสพคนพาล ย่อมเป็นเหมือนอย่างนั้น ส่วนคนใดห่อกฤษณาไว้ด้วยใบไม้ แม้ใบไม้ของคนนั้นมีกลิ่นหอมฟุ้งไป การเข้าไปส้องเสพนักปราชญ์ย่อมเป็นเหมือนอย่างนั้น เพราะเหตุฉะนั้นบัณฑิตรู้ความสำเร็จผลแห่งตนดุจห่อใบไม้

อานันทสูตร

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ความดีคนดีทำได้ง่าย ความดีคนชั่วทำได้ยาก ความชั่วพระอริยเจ้าทั้งหลายทำได้ยาก ฯ

ภิกษุมีกายตั้งมั่นแล้ว ยืนอยู่ก็ดี นั่งอยู่ก็ดี นอนอยู่ก็ดี ความคุมสติไว้อยู่ เธอพึงได้คุณวิเศษทั้งเบื้องต้นและเบื้องปลายแล้ว พึงถึงสถานที่เป็นที่ไม่เห็นแห่งมัจจุราช.

หอสมุดแห่งชาติ
NATIONAL LIBRARY
หอสมุดแห่งชาติรับมังคลาภิเษก
จันทบุรี

พิมพ์ที่

โรงพิมพ์มหาดไทย กรมราชทัณฑ์ ถนนงามวงศ์วาน บางเขน พระนคร โทร. ๘๘๓๓๙๖

นายเรียน นุ่มดี ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา

กุมภาพันธ์ ๒๕๑๓